शिक्षा क्षेत्रको योजना, २०८०–२०८७

Education Sector Plan, 2023-2030

स्थानीय सरकार

बोदेबर्साइन नगरपालिका

सप्तरी, २०२४

हाम्रो भनाई

बोदे बरसाइन नगरपलिका को दश वर्षे शिक्षा क्षेत्रको योजना (२०८१–२०९०) निर्माण कार्य सम्पन्न भएको यस ऐतिहासिक अवसरमा, हाम्रो हृदयदेखि नै सबैलाई हार्दिक धन्यवाद ज्ञापन गर्न चाहन्छौँ । यो महत्त्वपूर्ण योजनाको परिकल्पना, तयारी र कार्यान्वयनमा सक्रिय भूमिका निर्वाह गर्ने सबै सहयोगी निकायहरू, प्राविधिक विशेषज्ञहरू, शिक्षा क्षेत्रमा क्रियाशील संस्था र यहाँका स्थानीय बासिन्दा, शिक्षकगण, विद्यार्थी, अभिभावक, तथा अन्य सबै सरोकारवालाहरूलाई विशेष आभार प्रकट गर्दछौँ ।

बोदे बरसाइन नगरपलिकाले शिक्षा क्षेत्रलाई गुणात्मक, समावेशी र दिगो बनाउन यो योजना तयार पारेको छ । शिक्षालाई सबैको पहुँचभित्र पुऱ्याउन र यसलाई २१औँ शताब्दीका चुनौतीहरूसँग सुसंगत बनाउन यो योजना एउटा आधारशीला सावित हुनेछ । यस योजना निर्माणको क्रममा हाम्रो गाउँपालिकालाई प्राविधिक सहयोग पुऱ्याउने People Promote Center, धनुषाको योगदान अत्यन्तै सराहनीय छ । उहाँहरूले समय, ज्ञान र अनुभवलाई प्रयोग गर्दै यो योजनालाई मूर्त रूप दिन महत्त्वपूर्ण भूमिका खेलेका छन् ।

योजना निर्माण कार्यदलमा सहभागी सबै सदस्यहरूको अथक परिश्रम, सिर्जनशीलता र योगदानले यो दस्तावेजलाई एक उत्कृष्ट दिशानिर्देशक बनाउन मद्दत पुऱ्याएको छ । योजना निर्माणको हरेक चरणमा उनीहरूले देखाएको प्रतिबद्धता र समर्पणलाई हामी उच्च मूल्यांकन गर्दछौँ ।

शिक्षा कुनै पनि समाजको आधारशिला हो । शिक्षाबाट मात्र समतामूलक र समृद्ध समाज र राष्ट्रको निर्माण सम्भव छ । हाम्रो नगरपालिकामा शिक्षा क्षेत्रका विविध पक्षलाई मध्यनजर गर्दै यो योजना तयार गरिएको छ, जसले समुदायको हरेक वर्गलाई लाभ पुऱ्याउन सक्छ । प्राथमिक, माध्यमिक, र प्राविधिक शिक्षादेखि उच्च शिक्षासम्म सबै पक्षलाई समेट्ने गरी यो योजना बनाइएको छ । यसले बालबालिका, युवाहरू, र वयस्कहरूको शैक्षिक स्तरलाई मात्र होइन, उनीहरूको जीवनस्तर र सामूहिक चेतनालाई पनि उन्नत बनाउनेछ ।

हामीलाई गर्व छ कि यो योजना सबै वर्ग र समुदायका लागि समान अवसरको प्रत्याभूति दिने उद्देश्यले तयार पारिएको छ । यो योजना महिला, दलित, आदिवासी, जनजाति, अपांगता भएका व्यक्तिहरू, र सीमान्तकृत समुदायका लागि विशेष अवसर र सुविधा प्रदान गर्न केन्द्रित छ ।

दुई शब्द

देश विकासका लागि योजनाले मार्गदर्शन गर्दछ । यो निरन्तर चलिरहने प्रक्रिया हो । यसैका आधारमा राष्ट्रले अपेक्षा गरेका उपलब्धिहरु हासिल भई समृद्धि तर्फ उन्मुख हुन्छ । स्थानीय तहको निर्वाचन पश्चात स्थानीय तहमा दिएको अधिकार अनुरुप स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐनले आधारभूत तथा माध्यमिक शिक्षा सम्बन्धी अधिकारहरू स्थानीय तहलाई हस्तान्तरण गरेको अवस्थामा विद्यालय शिक्षा लगायत समग्र नगरपालिका को शिक्षा सम्बन्धी योजना तथा कार्यक्रमहरु तयार गरी वर्तमान एवम् भावी पुस्तालाई सुनौलो बोदे बर्साईन नगरपालिका सँगै सम्पूर्णा स्थानीय तहको शिक्षामा विभिन्न कार्यक्रमहरु सञ्चालन गर्दै आएको सर्वविदित नै छ । बोदे बर्साईन नगरपालिका ले यस पालिकाको शैक्षिक सुधार गरीगुणस्तरीयता ल्याउनशिक्षा क्षेत्रको योजना (२०२१–२०३०) तयार गरी कार्यान्वयन हुने क्रममा रहेको छ।

शिक्षा क्षेत्रको योजना यस नगरपालिका को समग्र शैक्षिक क्षेत्रको १० बर्षे मार्गदर्शन हो । यहि मार्गदर्शनका आधारमा आगामी वर्षहरुमा शैक्षिक कार्यक्रमहरु तयार गर्दै अगाडि बढ्ने अपेक्षा नगरपालिका ले राखेको छ । यस शिक्षा क्षेत्रको योजना निर्माणमा सामाजिक विकास समिति,शिक्षा युवा तथा खेलकुद शाखा, शिक्षा क्षेत्रको योजना निर्माण समिति, प्राविधिक समिति र सम्पूर्ण महानुभावहरुको सहयोग, सुझाव, सल्लाहप्रति विशेष धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

....

आतेश कुमार शिंह
नगर प्रमुख
बोदे बर्साईन नगरपालिका

विषय सूची

विषयसूची

Organogram...... Educational Structure in Nepal 38
१ तालिम.कार्यक्रमहरू: 43
२:पुस्तकालय. 43
३:अनौपचारिक शिक्षा. 43
४:अन्य संस्थाहरू र तिनको प्रभाव. 44
उपलब्धि र प्रभाव: 44
१:विद्यार्थी सङ्ख्या. 45
२भर्ना प्.रवृत्ति: 45
३:भविष्यको भर्ना प्रवृत्ति. 46
४:उपलब्धि र चुनौतीहरू. 47
१:सेवा क्षेत्रहरू. 47
२:भर्ना प्रवृत्ति. 49
३भविष्यका योज.नाहरू र चुनौतीहरू: 50
विवरण: 52
तालिकाबोदेबर्साइन नगरपालिकाको सेवा क्षेत्रबाट अन्य पालिकामा भर्ना भइ अध्ययनरत कक्षागत : (इमिस अनुसार) र तहगत विद्यार्थीहरूको विवरण 53
विवरण: 54
निष्कर्ष: 55
१:शिक्षा सेवा पहुँच र विस्तार 56

२:शिक्षिका र शिक्षकहरूको प्रशिक्षण . 56
३:महिला र बालिका शिक्षा प्रवर्द्धन . 57
४:प्राविधिक र व्यवसायिक शिक्षा . 57
५:शिक्षा क्षेत्रमा आईटी र डिजिटल प्रविधिको समावेश . 57
६:शिक्षा क्षेत्रमा समाजको सहभागिता . 58
राष्ट्रिय . 79
परिच्छेद ३:विद्यालय शिक्षाका मुख्य उपक्षेत्रहरू . 90
३.१ प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा . 91
३.२ आधारभूत शिक्षा . 98
३..३ माध्यमिक शिक्षा . 107
३.४ अनौपचारिक शिक्षा र आजीवन सिकाइ . 114
३.५ अन्य उपक्षेत्रहरू . 119
परिच्छेद ४:अन्तरसम्बन्धित विषय तथा क्षेत्रहरू . 120
परिचय . 120
४.१ पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक, सिकाइ सामग्री तथा मूल्याङ्कन . 121
४.२ शिक्षक व्यवस्थापन र विकास . 129
४.३ शैक्षिक समता र समावेशीकरण . 139
परिचय . 139
४.४ दिवा खाजासहित पोषण तथा स्वास्थ्य कार्यक्रम . 145
४.५ आपतकालीन तथा संकटकालीन अवस्थामा शिक्षा . 151
४.६ विद्यालय भौतिक पूर्वाधार विकास . 159
४.७ विद्यालयमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि . 166
परिच्छेद ५:सुशासन तथा व्यवस्थापन . 174
परिचय . 174
५.२ स्थानीय शिक्षा योजना कार्यान्वयनको प्रबन्ध . 180
परिच्छेद ६:लगानी र स्रोत व्यवस्थापन . 186
परिचय . 186
परिच्छेद ७ :अनुगमन तथा मूल्याङ्कन . 192
परिचय . 199
२वर्तमानअवस्था . 200

अनुसूचीहरु

अनुसूची १ प्रमुख उपलब्धि सूचकहरू(KPI)

अनुसूची २ नतिजा ढाँचा (Result Framework)

अनुसूची २ प्रमुख क्रियाकलाप, लक्ष्य तथा बजेट अनुमान

सन्दर्भ सामग्रीहरूको सूची

परिच्छेद १
परिचय

१.१ पृष्ठभूमि

वि.सं. २०७२ मा जारी भएको नेपालको संविधानअनुसार संघीय गणतन्त्रात्मक राज्यव्यवस्था प्रारम्भ भई संघ, प्रदेश र स्थानीय तह गरी तीन तहका सरकार क्रियाशील रहेका छन् । यस संविधानले समग्रमा समतामूलक, समावेशी र समाजवाद उन्मुख राष्ट्र निर्माण गर्ने ध्येय राखेको छ भने यस ध्येयअनुकूलका शिक्षासम्बन्धी सबै नागरिकको आधारभुत र विशिष्ट प्रकारका मौलिक हकहरू र प्राथमिकताहरू स्थापित गरेको छ । यी संवैधानिक हक तथा प्राथमिकताहरूलाई कार्यान्वयन गर्न सहयोगी हुने कानुनी आधार तयार गर्ने क्रममा निःशुल्क तथा अनिवार्य शिक्षा ऐन २०७५ तथा यससम्बन्धी नियमावली २०७७ कार्यान्वयनमा आएको छ भने बालबालिकासम्बन्धी ऐन २०७५ ले शिक्षालगायत बालबालिका हकहरूलाई प्रत्याभूत गरेको छ । नेपाल सरकारले जारी गरेको राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६ ले संवैधानिक मान्यतामा आधारित भई शिक्षा क्षेत्रमा सुधार तथा परिवर्तनका लागि नीतिगत मार्गदर्शन गरेको छ ।

सन् २०१५ मा संयुक्त राष्ट्र संघले सन् २०३० सम्ममा हासिल गर्ने गरी निर्धारण गरेको दिगो विकास (SDG) का १७ ओटा लक्ष्यमा नेपालले पनि सहमति जनाएको छ भने यसअन्तर्गतको चौथो लक्ष्यले ×सबैका लागिसमावेशी र समतामूलक गुणस्तरीय शिक्षाको सुनिश्चितता तथा आजीवन सिकाइका अवसरहरूमा प्रोत्साहित गर्ने"उद्देश्य (Aim) राखी यससँग सम्बन्धित सातओटा लक्ष्यहरू (Targets) निर्धारण गरेको छ भने लक्ष्य प्राप्तिका लागि थप तीनओटा माध्यम वा तरिका पनि उल्लेख गरेको छ । युनेस्कोद्वारा दक्षिण कोरियाको इन्चोनमा आयोजित विश्व शिक्षा मञ्च सन् २०१५ को बैठकद्वारा जारी घोषणापत्रले शिक्षासम्बन्धी दिगो विकास लक्ष्य प्रतिको प्रतिबद्धता सहितको कार्यढाँचा तयार गरेकोमा नेपालले पनि यसमा प्रतिबद्धता जनाएको छ । उल्लिखित सन्दर्भलाई समेत दृष्टिगत गरी नेपाल सरकारले २५ वर्षे दीर्घकालीन दृष्टिकोणसहित पन्ध्रौँ र हालको सोर्हौ योजना २०८१/८२–२०८५/८६ तयार गरी शिक्षा विकासका लागि नीतिगत प्राथमिकता निर्धारण गरेको छ।उल्लिखित

सन्दर्भहरूलाई समेट्दै सङ्घीय सरकार शिक्षा, बिज्ञान तथा प्रबिधि मन्त्रालयले गत २०८०/८१ देखि १० बर्षे विद्यालय क्षेत्र योजना (SESP)सन् २०२२/२३–२०३१/३२लाई कार्यान्वयनमा ल्याएको छ भने यिनै परिपेक्षहरूमा टेक्दै यस स्थानीय सरकार बोदे बरसाइन नगरपलिका ले संबैधानिक दायित्व, प्रावधानहरु र आफ्ना आवश्यकताहरूलाई सापेक्षरूपमा पुरा गर्न आफ्नो पालिकातहमा शिक्षा क्षेत्रको योजना निर्माण र कार्यन्वयन गर्न आवश्यकदेखिएको छ । त्यसै गरी ज्ञान. विज्ञान तथा प्रविधिमा भएको विकास तथा परिवर्तनलाई सान्दर्भिकरणसहित आत्मसात गर्न र सृजनशील, सक्रिय तथा पालिकाको आर्थिक तथा सामाजिक रूपान्तरणका लागि उपयोगी जनशक्ति विकासका गरी शिक्षाको योगदानलाई समय सापेक्ष बनाउन पनि पालिकातहमा शिक्षा क्षेत्रको योजना आवश्यक देखिएको छ । मुलुकको अन्य क्षेत्रहरुमा जस्तै यस पालिकामा पनि बिगतको कोभिड र बेला बखत आइपरेका बिभिन्न प्राकृतिक बिपत र माहामारीबाट शिक्षा क्षेत्रमा भएको लामो अवरोध तथा गतिहिनताले शिक्षा क्षेत्रमा भएको नोक्सानीलाई घटाई गतिशीलता प्रदान गर्न र अबका दिनहरुमा देखा पर्न सक्ने संभावित प्राकृतिक प्रकोप, महामारी तथा आपत विपतबाट उत्पन्न हुने जोखिमहरू साथै जलवायु परिवर्तनले ल्याएको जोखिमहरूलाई न्यूनीकरण गर्न सक्षम उत्थानशील (Resilient) शिक्षा पद्धतिको विकासको आवश्यकतालाई उपयुक्त ढङ्गले सम्बोधन गर्नु पर्ने नितान्त जरुरी रहेको छ ।

उल्लिखित सन्दर्भले पालिकातहमा शिक्षा क्षेत्रको विकासका लागि तथ्यपरक र प्रभावकारी योजनाको आवश्यकता महसुस गरी यस पालिकाले स्थानीय सरकार स्तरको शिक्षा क्षेत्रको योजना (Education Sector Plan-ESP) आगामी सन् २०३० सम्मका लागि शिक्षा विकासको दृष्टिकोणसहित सन् २०२४–२०२८ का लागि आवश्यक स्रोतको आकलन गरीतयार गरेको छ ।

योजनाको यस पहिलो परिच्छेदमा योजनाका समग्र सन्दर्भहरू, जस्तैः पालिकाको सामाजिक तथा सांस्कृतिक सन्दर्भ, आर्थिक सन्दर्भ, जनसाङ्खिक स्वरूप, शासकीय स्वरूपलगायत शिक्षाको समग्र अवस्था तथा सन्दर्भ उल्लेख गरिएको छ । प्रस्तुत सन्दर्भका आधारमा शिक्षा क्षेत्रका प्रमुख चुनौती तथा

अवसरहरू पहिचान गरिएको छ । यस परिच्छेदको अन्तमा यो योजना निर्माण प्रक्रियाहरू उल्लेख गरिएको छ ।

१.२ बोदेबर्साइन नगरपालिकाको समग्र सन्दर्भ

नेपालमा लामो द्वन्दपछि संविधान सभाबाट संघीय गणतन्त्रात्मक संविधान निर्माण भई संघ, प्रदेश र स्थानीय तहमा निर्वाचित सरकार गठन भएर मुख्य कानुनी तथा व्यवस्थापकीय स◌ंरचनासहित कार्यरत रहेका छन् । यस अवधिमा नेपालमा तुलनात्मक रूपमा स्थिर आर्थिक अवस्था देखिनुलाई सकारात्मक प्रगतिको सङ्केत मान्न सकिन्छ ।सन् २०१९ को आँकडाअनुसार (UNDP , 2020) मानव विकास सूचकाङ्क (०.६०२) का दृष्टिले नेपाल कुल १८९ मध्ये १४२ औँ स्थानमा रहेको छ भने न्यूनबाट मध्यम सूचकाङ्क भएको मुलुकमा प्रवेश गरेको छ । व्यक्तिको औसत विद्यालय अवधिमा बढोत्तरी, प्रति व्यक्ति आयमा वृद्धि तथा निरपेक्ष गरिबीमा रहेको जनसङ्ख्याको प्रतिशत घट्नु सकारात्मक सूचकहरू हुन् । शिक्षा विकासमा मुलुकको सामाजिक, सांस्कृतिक र आर्थिक सन्दर्भ, भौगोलिक, जनसाङ्खिक र शासकीय स्वरूपको प्रभाव रहने भएकालेयस पालिकाको शिक्षा क्षेत्रको योजना निर्माणका क्रममा यी सन्दर्भहरूको सामान्य समीक्षा गरिएको छ ।

नेपालको स◌ंविधान अनुसार मधेश प्रदेशका जिल्लाहरु मध्ये को सप्तरी खासगरि धार्मिक तथा सांस्कृतिक रुपमा परिचित जिल्ला हो । सप्तरीलाई स्थानीय रुपमा ९ नगर पालिकाहरु र ९ गाउँपालिकाहरुमा विभाजन गरिए को छ । यस मध्ये को बोदे बर्साइन नगरपालिका साविकका बोदे वसाईन फुलकाही,मानराजा,खडगपुर,काचन,देउरी,सारस्वर,धनगढी(१ देखि ८ वडा) र नेगडा गा.वि.स.हरु समेटेर निर्माण गरिएको हो । हाल नगरपालिकामा जम्मा १० वडाहरु रहेका छन् । नगरपालिकाको केन्द्र बोदे बर्साइन बजारमा रहेको छ । यस नगरपालिका को भुभागले सुरुङ्गा नगरपालिका,खडक नगरपालिका,डाँक्नेश्वरी नगरपालिका तथा बलानविहुल गाँउपालिकालाई छोएको छ । नगरपालिका को जम्मा क्षेत्रफल ५८.९३(वर्ग कि.मि.)रहेको छ । २०७८ साल को जनगणना अनुसार बोदे बर्साइन नगरपालिका को जनसङख्या 46 हजार 17 रहे को छ ।

मिश्रित बसोवास रहे को यस नगरपालिकामा मुख्य गरी हिन्दु र मुस्लीम धर्म मान्ने समुदायहरु को बसोवास रहे को छ । यस नगरपालिका अन्तर्गत पर्ने धार्मिक स्थलहरु मध्ये मानराजा गढी र लक्ष्मी नरायण मन्दिर मुख्य पर्यटकिय क्षेत्रका रुपमा प्रचलित छन् । यस नगरपालिका मा माछा पालन,पशुपालन,धानखेती,गहु खेती,जुट खेती तथा उखु खेती को प्रचुर सम्भाबना रहे को छ ।

१.२.१ सामाजिक तथा सांस्कृतिक सन्दर्भ

नेपाल सामाजिक तथा संस्कृतिक विविधतायुक्त देश हो । विभिन्न जातजाति, क्षेत्र, समुदायका फरकफरक सामाजिक तथा सांस्कृतिक परम्परा, रीतिरिवाज तथा प्रचलनहरू रहेका छन् । भाषिक दृष्टिले पनि नेपाल बहुभाषी देश हो, नेपालमा १२३ भाषा/भाषिका पहिचान गरिएको छ । यस्तो सामाजिक, सांस्कृतिक तथा भाषिक विविधताले नेपालको पहिचान स्थापित गर्नुका साथै आ-आफ्नो संस्कृति तथा भाषाप्रति र समग्रतामा यस्तो विविधताप्रति सबै समुदायले गौरव गर्ने गर्दछन्। अर्कोतिर नेपालमा भाषिक, जातजातिगत, क्षेत्रगत आधारमा परम्परादेखि सिर्जित भिन्नताले विभेद तथा बञ्चितीकरणमा परी विकासका अवसरहरूबाट बञ्चित भएका र सुविधाविहिन हुन पुगेका व्यक्ति तथा समुदाय पनि रहेका छन् । खास गरी जातजातीय, भाषिक तथा लैङ्गिक आधारमा हुने भिन्नता तथा बञ्चितीकरणलाई न्यूनीकरण गर्ने विभिन्न प्रयासहरू भई केही सकारात्मक उपलब्धिहरू पनि प्राप्त भएका छन् तापनि सुधार गर्नुपर्ने पक्षहरू थुप्रै छन् । यस्ता विभेदहरू हटाउन तत् सम्बन्धी विभिन्न कानुनहरू बनाइएका र लक्षित विकास कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिएका छन् भने राजनीतिक, प्रशासनिक तथा केही रोजगारीका क्षेत्रमा आरक्षणा तथा विशेष प्रबन्ध पनि गरिएको छ । यसो हुँदाहुँदै पनि कतिपय सामाजिक व्यवहार परिवर्तन हुन नसक्दा कतिपय स्थान तथा समुदायमा यस्ता भिन्नता पूर्ण रूपमा हट्न सकेका छैनन्।यस्तो अवस्थामा एकातिर विविधतालाई सम्मान गर्ने दृष्टिकोण सहितका शैक्षिक नीति तथा कार्यक्रमहरू आवश्यक हुन्छन् भने अर्कोतिर सबैलाई समावेश गर्ने, समता अभिवृद्धि गर्ने, विभेदरहितताको वातावरण सृजना गर्ने र आवश्यकतानुसार थप तथा विशेष प्रबन्ध गरी समता र समावेशिता अभिवृद्धि गर्ने आवश्यकतालाई योजना निर्माणमा विशेष ध्यन दिनु जरुरी छ ।यसबाट सामाजिक सद्भाव, सहयोग र सहकार्यको संस्कृति विकास गरी समता अभिवृद्धिमा योगदान हुने छ । त्यसैगरी सामाजिक तथा सांस्कृतिक परम्परा तथा रीतिरिवाजका नाममा हुने विभिन्न विभेद, अन्याय, बञ्चितीकरण तथा अन्धविश्वास र हानीकारक अभ्यासप्रतिको सचेतताको विकास गर्नु पनि उत्ति कै आवश्यक छ ।

यसै सन्दर्भमा यस पालिकामा बोदे बर्साईन नगरपालिका सामाजिक तथा सांस्कृतिक विविधतायुक्त स्थानीय तह हो । यहाँ विभिन्न जातजातिका फरक फरक संस्कार, संस्कृति, रीतिरिवाज एवम् प्रचलनहरु रहेका छन् । यहाँ यादव, थारु, मुसहर, मुस्लिम,कोइरी, तेली, धानुक, चमार, तत्मा, तामाङ, बिन, केवट, मल्लाह, बरइ, ब्राम्हण, मगर, कलवार, कामी, दनुवार, सार्की, खत्वे, क्षेत्री, सुडी, हलुवाई, हजाम आदि लगायतक जातजातिहरु बसोबास गरिरहेका छन् । सवै जातजातीहरुको आ–आफ्नो संस्कृति भए पनि दशैं, तिहार, छठ, होली, बुद्ध जयन्ती, माघे सङ्क्रान्ति,सिरुवापर्व, चौठीचाँद, जितिया, नेमान, समाचकेवा, रामनवमी, साउने सङ्क्रान्ति, जनै पूर्णिमा, तीज, पञ्चमी, क्रिसमस, ल्होसार, रमजान, बकरइद, ल्होसार, हरिबोधनी एकादशी, दाहामेला र होली जस्ता चाडपर्वहरु मान्ने गर्दछन् । यहाँका पुरुषको पहिरन सर्टपेन्ट, कमिज, शुरूवाल, दौराशुरूवाल र महिलाको पहिरनमा सारीचोलो, ब्लाउज, कुर्ताशुरूवाल आदि प्रचलित छ । कार्यक्रम विशेष वा विवाहजस्ता कार्यमा जाति अनुसारका पहिरन समेत देखिन्छ । प्रायः सबै जातिका महिलाले गहना लगाउने प्रचलन रहेको छ । हाल सबै जातिमा आधुनिकताका नाममा विदेशी भेषभूषा तथा रहनसहनले प्रश्रय पाएको देखिन्छ । यस पालिकाभित्र रहेका बहुविशेषताहरु बीचमा एकीकरण भएको अवस्था छ । अनेकताबीच एकता कायम भएको छ । त्यसैले सामाजिक सद्भाव, सहयोग, सहकार्य, सह-अस्तित्व, सहिष्णुता, मेलमिलाप कायम भएको छ।यहाँ मैथिली (८९.४%), नेपाली (१.५%), थारु (४.२%), हिन्दी (४.९%) मातृभाषाहरु बोलिन्छन् ।

१.२.२ आर्थिक सामाजिक सन्दर्भ

आर्थिक गतिविधिहरु:

नेपाल न्यून आय भएको मुलुकबाट मध्यम आय भएको मुलुकमा प्रवेश गर्ने तयारीमा छ । विगत केही दशकदेखि नेपालले औसत आर्थिक वृद्धिदरमा राम्रै उपलब्धि हासिल गरेको छ । सन् २०१५ को भुकम्पका कारण सन् २०१५/१६ (०.८ प्रतिशत) र बिगतको कोभिड–१९ का कारणले सन् २०१९/२० को आर्थिक वृद्धिदर न्यून (२.३ प्रतिशत) रहन जाँदा विगत १० वर्षको औसत आर्थिक वृद्धिदर ४.६ प्रतिशत रहेको

छ । भुकम्प पछिको वर्ष २०१६/१७ मा आर्थिक वृद्धिदर ८.२ प्रतिशत पुगेको थियो भने त्यसपछिका दुई वर्ष पनि आर्थिक वृद्धिदर ७ प्रतिशतको हाराहारीमा रही तुलनात्मक रूपमा राम्रो रहेको थियो । विगत १० वर्षको औसत मूल्य वृद्धि ६ प्रतिशतको हाराहारीमा रहेको छ ।

नेपालको सन् २०१९ को प्रतिव्यक्ति कुल राष्ट्रिय आय १०८० अमेरिकी डलरका आधारमा विश्व बैकको वर्गीकरणअनुसार न्यून आय भएको मुलुकबाट न्यून–मध्यम आय भएको मुलुकमा प्रवेश गर्ने आधार पुरा भएको छ । सन् २०१९ को राष्ट्रिय कुल गार्हस्थ उत्पादन (GDP) सन् २००९/१० को भन्दा करिब तीन गुणाले वृद्धि भई रु.३७६७ अरब रहेको छ भने यसअनुसार प्रतिव्यक्ति कुल गार्हस्थ उत्पादन रु.१.२६ लाख हुन आउँदछ ।

बोदे बर्साईन नगरपालिका को ९०% भन्दा मानिस कृषि पेशामा संलग्न भएको पाइन्छ । यस क्षेत्रको कृषकहरु मूलत धान, मकै, गहुँ जस्ता अन्नवाली बदाम, मसुरी, खेसारी, रहर जस्ता दलहनवाली तोरी, तोर, आलस जस्ता तेलहन वालीको खेती गर्ने गर्दछन्। पछिल्लो समयमा आएर कृषकहरु तरकारी खेती र फलफूल खेतीमा आकर्षित भएको देखिन्छ । आलु, भण्टा, सिमी, काउली, मूला, परवल जस्ता प्रमुख रुपमा तरकारी खेती लगाइन्छ भने आँप, केरा, लिची, अम्वा, नरियल र कागती जस्ता फलफूलहरु उत्पादन गर्ने गर्दछन् । साथै कम आय भएको मुलुकबाट नेपाललाई मध्यम आय भएको राष्ट्रमा पुर्‍याउँने सरकारको महत्वकांक्षी लक्ष्यलाई टेवा दिन बोदे बर्साईन नगरपालिका ले पनि विभिन्न किसिमका आर्थिक क्रियाकलापहरुलाई अगाडि बढाएको छ । यहाँका मानिसहरुको आर्थिक स्तर माथि उकास्न उन्नत जातको पशुपालन, माछापालन, कुखुरापालन, बीउ विजन, व्यवसायिक खेती, व्यापार, रोजगार, ज्याला, मजदुरी तथा स्वरोजगारमुखी कार्यक्रम सञ्चालन गर्दै आएकोछ । यसका अलावा वैदेशिक रोजगारले पनि यहाँको आर्थिक अवस्था वृद्धि गर्नमा मद्दत गरेको देखिन्छ भने महामारीको रुपमा फैलिएको कोभिड-१९ ले समग्र आर्थिक क्षेत्रमा नकारात्मक प्रभाव पारेको छ ।यस मध्यकालीन खर्च संरचनामा प्रक्षेपण गरिए अनुसार आगामी तीन वर्षको वृद्धिदर तथा राष्ट्रिय कूल ग्राहस्थ उत्पादनको प्रक्षेपण तालिकामा प्रस्तुत गरीएको छ :

सङ्घीय स्तरमा मध्यकालिन खर्च संरचना (MTEF) मा प्रक्षेपण गरिएअनुसार आगामी तीन वर्षको वृद्धिदर तथा राष्ट्रिय कुल गार्हस्थ उत्पादनको प्रक्षेपण निम्नअनुसार रहेको छः

तालिका १.१: मध्यकालिन खर्च संरचना प्रक्षेपण (सन् २०२०/२०२३)

	2015/16	2016/17	2017/18	2018/19	2019/20	MTEF 2020/2023 (प्रक्षेपण)					
						2020/21	2021/22	2022/23	2023/24	2024/25	2025/26
कुल गार्हस्थ उत्पादन (हाल को मूल्य रु. अरब मा)	2,253.2	2,674.5	3,044.9	3,458.8	3,767.0	4,000.0	4,300.0	4,600.0	4,900.0	5000.00	5500.00
% आर्थिक वृद्धि	0.6	8.2	6.7	7.0	2.3	5.0	5.5	6.0	6.2	6.3	6.5
% मूल्य वृद्धि	5.2	9.7	6.7	6.2	6.5	5.0	4.8	4.5	5.0	5.2	5.5
प्रतिव्यक्ति कुल गार्हस्थ उत्पादन (रु.)	79,500	93,100	104,600	117,300	126,000	135,000	145,000	155,000	165,000		
% प्रतिव्यक्ति कुल	-0.8	6.8	5.3	5.6	0.9	4.0	4.5	5.0	5.5		

गार्हस्थ उत्पादनमा वृद्धि (स्थिर मूल्यमा)											

नोट:

1. **माथिको प्रक्षेपण अनुमान हो र यसमा वास्तविक आर्थिक र वित्तीय रिपोर्टहरूलाई ध्यानमा राखेर परिमार्जन गर्न सकिन्छ।**
2. **2020/2025 का लागि समग्र प्रक्षेपणलाई आगामी आर्थिक नीति, सरकारको योजना र वैश्विक वित्तीय स्थिति हेरेर थप विश्लेषण गर्नुपर्छ।**

यसका आधारमा कुनै थप जानकारी वा विश्लेषण आवश्यक भएमा म सहकार्य गर्न सक्छु।

स्रोत: NPC, 2020a.

यो प्रक्षेपण कोभिडको माहामरीले रोजगारी र उत्पादनमा आएको ह्रासलाई गति लिन लाग्ने समयलाई विचार गर्दा यसमा प्रक्षेपण गरिएको आगामी तीन वर्षको आर्थिक वृद्धिदर महत्त्वाकांक्षी देखिन्छ । राष्ट्रिय कुल गार्हस्थ उत्पादन (GDP) करिब २५ प्रतिशत वैदेशिक रोजगारीबाट प्राप्त विप्रेषणमा आधारित भएको तर कोभिड–१९ का कारण वैदेशिक रोजगारीमा कमी आउन सक्ने आकलन छ भने नेपालमा पनि विभिन्न पर्यटनलगायत क्षेत्रमा अपेक्षित गतिमा आर्थिक वृद्धि हुन सक्नेमा विश्वस्त हुने आधार नभएकाले यो प्रक्षेपणलाई कोभिड पछिको अवस्थाको विश्लेषणका आधारमा पुनरालवलोकन गर्नु पर्ने देखिन्छ ।

सरकारको आम्दानी र खर्चको अन्तर यो वर्ष ६.५ प्रतिशत रहेको छ भने आगामी तीन वर्षका लागि ९ देखि १० प्रतिशतको अन्तर प्रक्षेपण गरिएको छ । यस वर्ष कर तथा गैरकर राजस्व कुल गार्हस्थ उत्पादनको २२ प्रतिशत रहेकोमा आगामी तीन वर्षका लागि यो प्रतिशत क्रमशः २३.५ २४.१ र २४.५ प्रक्षेपण गरिएको छ । त्यसै गरी यस वर्ष कुल खर्च कुल गार्हस्थ उत्पादनको २८.५

प्रतिशत रहेकोमा आगामी तीन वर्षका लागि यो प्रतिशत क्रमशः ३४.२ ३३.८ र ३३.५ प्रक्षेपण गरिएको छ (NPC, 2020a)।

उल्लिखित समग्र आर्थिक परिसूचकको अवस्थाका साथसाथै यसको वितरण हेर्ने हो भने विभिन्न असमानता पाइन्छन् । यसमा प्रदेशगत असमानता उल्लेख्य रहेको छ । उदाहरणका लागि वागमती प्रदेशमा जनसङ्ख्या (२०.९%) को अनुपातमा कुल गार्हस्थ उत्पादनको प्रतिशत निकै उच्च छ (३५.८%) भने मधेश प्रदेशमा जनसङ्ख्या (२०.४%) को अनुपातमा कुल गार्हस्थ उत्पादनको प्रतिशत निकै न्यून छ (१३.८%) । अरु पाँचअओटै प्रदेशहरूमा जनसङ्ख्याको अनुपातमा कुल गार्हस्थ उत्पादनको प्रतिशत कम रहे पनि मधेश प्रदेशको तुलनामा फरक भने कम रहेको छ । यसमा पनि गण्डकी प्रदेश र कोशी प्रदेशमा यो भिन्नता अन्य तीन प्रदेशको तुलनामा कम रहेको छ । त्यसै गरी धनी र गरिबबिचको आयमा रहेको ठूलो भिन्नताले उच्च आय हुने माथिल्लो १०% सँग ४० % को हाराहारीमा र न्यून आय हुने तल्लो ५०% सँग करिब २०% मात्र आम्दानी रहेको पुष्टि गर्दछ (https://wid.world/country/nepal/।

माथि उल्लेख गरी झैँ यस पालिकाको समग्र आर्थिक गतिबिधि र सोका परिसूचकहरुलाई बिश्लेष्ण गर्दा...

क) कृषि योग्य भुमि र उत्पादन :-

बोदेबर्साइन नगरपालिका नेपालको पूर्व दक्षीण क्षेत्रको एक प्रमुख नगरपालिका हो, जुन सप्तरी जिल्लामा स्थित छ। यो क्षेत्र प्राकृतिक विविधताले भरिपूर्ण छ र कृषि उत्पादनमा समृद्ध छ। कृषि यस क्षेत्रको मुख्य आय स्रोत हो, र यहाँका बासिन्दाहरूको जीवन यापन कृषि गतिविधिहरूसँग जोडिएको छ।बोदेबर्साइन नगरपालिकामा प्रमुख कृषि उत्पादनमा अन्न, तरकारी, फलफूल, र मसला खेती समावेश छन्। यहाँको माटो र मौसम अन्न उत्पादनका लागि उपयुक्त छ। धान, मकै, गहुँ जस्ता प्रमुख अन्नबाली उत्पादन गरिन्छ। विशेष गरी धानको उत्पादन यहाँ प्रचुर मात्रामा हुन्छ। यस क्षेत्रमा विभिन्न किसिमका तरकारीहरू, जस्तै आलु, टमाटर, बोडी, कोपि, भिन्डी, काउली आदि पनि उत्पादन गरिन्छ।

साथै, फलफूल जस्तै आप,बेलाउती, अनार, लिची लगायतका खेती पनि गरिएको छ।

नगरपालिकामा कृषिमा आधारित स्वरोजगारका अवसरहरू सिर्जना गर्नका लागि विभिन्न कार्यक्रम र योजनाहरू सञ्चालन गरिएका छन्। कृषकहरूलाई तालिम र आधुनिक कृषि प्रविधिहरूको प्रयोगको माध्यमबाट उत्पादन वृद्धि गर्न प्रोत्साहित गरिन्छ। यसका साथै, यहाँका कृषकहरूलाई सहकारी समूहहरूको माध्यमबाट कृषि सामग्रीको आपूर्ति र उत्पादनको मार्केटिङमा मद्दत पुर्याउने कार्यहरू पनि भइरहेको छ।बोदेबर्साइन नगर पालिका कृषि योग्य भूमि र विविध उत्पादनको स्रोतका रूपमा महत्वपूर्ण छ, जसले यहाँका स्थानीय बासिन्दाहरूको जीवनस्तरलाई सुधार्न र समृद्ध बनाउन योगदान पुर्याएको छ।

तालिका १.२

कृषक परिवारको जम्मा संख्या	कृषक परिवारले चलनगरेकोजग्गाको जम्मा क्षेत्रफल (हेक्टर)	जम्माखेतीयोग्य जग्गा		अस्थायीबाली लागेको जग्गा		अन्यखेतीयोग्य जग्गा		स्थायीबाली लागेको जग्गा		स्थायीचौरचरन, निजि बनबनेलो, पोखरी तथा अन्य जग्गा	
		परिवार संख्या	क्षेत्रफल (हेक्टर)	परिवारसंख्या	क्षेत्रफल (हेक्टर)	परिवारसंख्या	क्षेत्रफल (हेक्टर)	परिवारसंख्या	क्षेत्रफल (हेक्टर)	परिवारसंख्या	क्षेत्रफल (हेक्टर)
7229	4338.9	7028	3986.2	7028	3955.7	272	30.5	1325	85.3	7229	267.4

सिंचाइ:

सिचाई, प्रमुख बाली, बालीचक्र, बाली लगाउने समय सम्वन्धी विवरण

कृषि

तालिका १.३ सिंचाई सुबिधा

उपलब्ध सुबिधा	हेक्टर
कुल खेतीयोग्य जमिन	4338.9
सतह सिंचाई	१२००
भूमिगत सिंचाई	१४९८.८
कुल सिँचाइ क्षेत्र	2698.8
सिँचाइ नभएको क्षेत्र वर्षामा निर्भर हुने क्षेत्र	१६४०.१

स्रोत: कृषि गणना २०७८

- यदि कुल सिँचाइ क्षेत्र 2,698.8 हेक्टर छ र कुल खेतीयोग्य जमिन 4,338.9 हेक्टर छ भने, सिँचाइ नभएको क्षेत्र (वर्षामा निर्भर क्षेत्र) 4,338.9 - 2,698.8 = 1,640.1 हेक्टर हुन्छ।
- सतह र भूमिगत सिंचाइका लागि तपाईंले विस्तृत विवरण दिइनु भएमा थप सटीक जानकारी दिइन्छ।

तालिका: १.४ सिंचाईका प्रमुख स्रोत तथा योजनाहरु

प्रमुख स्रोत/योजना	स्थान	सिंचित क्षेत्र (हेक्टरमा)
नदी सिंचाइ योजना	बोदे बर्साइन	१२००
बोर्डिङ्ग जल स्रोत सिंचाइ योजना	बोदे बर्साइन	१४९८.८

स्रोत:

ख) प्रमुख खेती र उपयोग:- बोदेबर्साईन नगर पालिका एक प्रमुख कृषि क्षेत्रको रूपमा परिचित छ। यहाँको कृषि उत्पादन र उपयोगिताका अनेकौं आयामहरू छन् जसले स्थानीय अर्थतन्त्रमा महत्त्वपूर्ण भूमिका खेल्दछन्। बोदेबर्साईनको भौगोलिक र जलवायु विशेषताले यहाँका कृषकलाई विविध प्रकारका बाली खेती गर्न उत्प्रेरित गरेको छ।यहाँको प्रमुख खेतीमा धान, मकै, गहुँ, रतरकारीहरू समावेश छन्। धान यहाँको मुख्य बाली मानिन्छ, जसले किसानहरूको जीवनमा अत्यन्त महत्त्वपूर्ण स्थान ओगटेको छ । असार र श्रवण महिनामा धानको रोपाइँ गरिन्छ र यसले कात्तिकदेखि माघ महिनासम्मका लागि उत्पादन सुनिश्चित गर्छ। मकै पनि यहाँका किसानहरूले खेती गर्ने अर्को महत्त्वपूर्ण बाली हो, जसले खाद्य सुरक्षामा योगदान पुर्याउँछ।

गहुँको खेती विशेष गरी शीतकालीन समयमा गरिन्छ र यसले स्थानीय बजारमा माग धेरै हुन्छ। खेतीका यी प्रमुख बालीहरूको सँगै यहाँ तालिम प्राप्त किसानहरूले आधुनिक प्रविधिहरूको प्रयोग गर्दै उत्पादनमा वृद्धि गरिरहेका छन्। यहाँका किसानहरूले जैविक र रासायनिक उर्वरकको सन्तुलित प्रयोग गर्दै पनि उत्पादनलाई प्रभावकारी बनाएका छन्।तरकारी उत्पादनको क्षेत्रमा पनि यहाँको सन्दर्भ महत्त्वपूर्ण छ। टमाटर, आलु, गाजर, तथा प्याज जस्ता तरकारीहरूको खेती विशेष रूपमा गरिन्छ। यिनका लागि उचित सिँचाइ र माटोको स्वास्थ्य महत्त्वपूर्ण छ। यहाँका किसानहरूले तुलनात्मक रूपमा नयाँ प्रजातिका बीउ र उत्पादन प्रविधिहरूको प्रयोग गरेर उत्पादनमा वृद्धि गरेका छन्।

बोदेबर्साईन नगर पालिकामा मौसमी र संगठित किसान समूहहरूको गठनले उत्पादन वृद्धि र बजार पहुँचमा मद्दत गरेको छ। यी समूहहरूले एकापसमा सहयोग गरेर कुशलता र प्रतिस्पर्धाको आधारमा बाली उत्पादनलाई व्यवस्थापन गर्न सक्षम भएका छन्। यसले कृषकहरूको जीवनस्तरमा सुधार ल्याएको छ र मौसमी बालीका

उत्पादनहरूमार्फत आर्थिक लाभ सुनिश्चित गरेको छ।अर्थतन्त्रमा कृषि क्षेत्रको योगदान महत्वपूर्ण छ। बोदेबर्साईन नगर पालिकामा कृषि उत्पादनले स्थानीय बजारमा मात्रै होइन, वरपरका क्षेत्रहरूमा पनि माग बृद्धि गराएको छ। कृषकहरूले उत्पादन गर्नुका साथै कृषि प्रसंस्करणको क्षेत्रमा पनि संलग्न छन्। यसका माध्यमबाट उनीहरूले बालीहरूको मूल्य संवर्धन गर्दै व्यवसायकर्ताहरूको रूपमा परिचित हुँदै गएका छन्।सामाजिक दृष्टिले पनि कृषि र यहाँको खेती प्रणालीले स्थानीय समुदायमा समृद्धि, रोजगार र आर्थिक स्थिरता ल्याएको छ। यसका साथ, कृषि उत्पादनको विविधीकरणले गाउँलेहरूलाई योगदान सुनिश्चित गरेको छ।समग्रमा, बोदेबर्साईन नगर पालिकाको प्रमुख खेती र उपयोग कृषि, समुदाय, र बजारका माध्यमबाट एक आपसमा जडित छ, जसले स्थानीय विकासमा महत्वपूर्ण प्रभाव पारिरहेको छ। यहाँका किसानहरूले निरन्तर नयाँ प्रविधिहरूको अवलम्बन गर्दै कृषि उत्पादनलाई सुधार गर्ने प्रयास गरिरहेका छन्, जसले भविष्यमा यो क्षेत्रलाई अझै समृद्ध बनाउन मद्दत पुर्याउनेछ।

ग) पशुपालन :- बोदेबर्साईन नगर पालिका, जो नेपालको कृषि प्रधान क्षेत्रको रूपमा परिचित छ, यहाँको पशुपालन प्रणालीले स्थानीय अर्थतन्त्रमा महत्त्वपूर्ण योगदान पुर्याएका छ। यहाँका किसानहरूले न केवल खेतीमा निर्भर नभएर पशुपालनमा पनि विशेष ध्यान दिएका छन् । जसले जीवनयापनको लागि थप आयको स्रोत प्रदान गर्दछ। पशुपालन बोदेबर्साईनको कृषि प्रणालीको एक अभिन्न हिस्सा हो। यहाँको जनसंख्याका लागि मांस, दूध, र अन्य पशु उत्पादहरूको अभूतपूर्व आवश्यकता छ। स्थानीय किसानहरूले भेडा, बकरी, गाई, र खसी पालनमा संलग्न छन्। गाई र भेडा पालन यहाँका प्रमुख गतिविधिहरू हुन्। गाईले दूध उत्पादन गर्दै न केवल परिवारको खपतका लागि सामान्यतया प्रयोग गर्न सकिन्छ, बरु बजारमा पनि बिक्री गरिन्छ। दूधका विभिन्न उत्पादनहरू जस्तै दही, घिउ र छेना यहाँका प्रमुख खाद्य सामानहरूमा समावेश गरिन्छ।

बोदेबर्साईनमा पाईने भेडाको विभिन्न प्रजातिहरूले यहाँको भौगोलिक स्थान र जलवायु अनुकुलमा मांस तथा ऊन उत्पादनमा निकै राम्रो प्रदर्शन गरेका छन्। कृषकहरूले भेडा र बकर्याको पालन गरेर अतिरिक्त मांसको उत्पादन गर्दै छन्, जसले स्थानीय बजारमा खाद्य सुरक्षा र आर्थिक स्थिरतालाई योगदान पुर्याउँछ। पशुपालनमा प्रयोग हुने खाद्य सामग्रीको उपलब्धता र गुणस्तर महत्त्वपूर्ण छ। यस क्षेत्रमा किसानहरूले कृषि उपशेषहरूको प्रयोग गर्दै यो कार्य पुरा गरिरहेका छन्। यहाँका पशुपालकले घाँस, दाना र अन्य चिल्लो खाद्य सामग्रीको प्रयोग गरेर आफ्नो पशुलाई पोषण दिन्छन्। साथै, प्राकृतिक चारा उपलब्ध हुनाले यसले उत्पादनमा अझै राम्रो प्रभाव पार्दछ। पशुपालनको लागि उचित व्यवस्थापन र स्वच्छता कायम राख्न

महत्त्वपूर्ण छ। बोदेबर्साईनका किसानहरू नियमित रूपमा पशुहरूको स्वास्थ्य जाँच र बेमारीको रोकथाममा ध्यान दिएका छन्। स्थानीय पशु चिकित्सकहरूको सहयोगले किसानहरूले आफ्नो पशुहरूको स्वास्थ्यमा ध्यान दिन राहत महसुस गर्न सकिरहेका छन्।

पशुपालनले यहाँका किसानहरूलाई थप रोजगारका अवसरहरू प्रदान गरिरहेको छ। ग्रामीण समुदायमा पशुपालनको माध्यमबाट व्यवसायिकिकरणका विभिन्न अवसरहरू सिर्जना भएका छन्। विशेष गरी, दूध उत्पादन र प्रसंस्करणको क्षेत्रमा कृषकहरूले सहकारीहरूको गठन गरेर उत्पादनलाई व्यवस्थित ढंगले व्यवस्थापन गरिरहेका छन्। यिनै सहकारीहरू स्थानीय बजारमा दूध र अन्य पशु उत्पादको वितरणमा महत्वपूर्ण भूमिका खेल्दछन्।

अर्थात, बोदेबर्साईन नगर पालिकामा पशुपालनले जीवनस्तरमा सुधार ल्याइरहेको छ र स्थानीय समाजमा सकारात्मक आर्थिक प्रभाव पारिरहेको छ। यहाँका पशुपालकहरूले आधुनिक प्रविधि र ज्ञानको प्रयोग गरेर उत्पादनमा वृद्धि गर्न सक्षम भएका छन्। पशुपालनको यो प्रणालीले यहाँको गाउँको सामाजिक र आर्थिक विकासका लागि महत्त्वपूर्ण धारणा प्रस्तुत गरिरहेको छ। बोदेबर्साईन नगर पालिकाको पशुपालन प्रणाली सामाजिक, आर्थिक, र खाद्य सुरक्षा दृष्टिकोणबाट महत्त्वपूर्ण छ। यहाँका किसानहरू निरन्तर प्रयास गर्दैछन् कि पशुपालनमा अझ सफल र गुणस्तरीय उत्पादन सुनिश्चित गर्न सकून्, जसले भविष्यमा पनि स्थायी विकासको मार्ग प्रशस्त गर्नेछ।

घ) उधोगहरू:- बोदवर्साइन नगर पालिका सप्तरीको एक महत्वपूर्ण नगरपालिका हो जुन विभिन्न आर्थिक गतिविधिहरूको केन्द्रको रूपमा परिचित छ। यस नगर पालिकामा कृषि, व्यापार, शिक्षा, र साना उद्योगहरूको विकास भइरहेका छन्। यहाँका प्रमुख उद्योगहरू कृषिजन्य उत्पादनसँग सम्बन्धित छन्।पहिलो र सबैभन्दा महत्वपूर्ण उद्योग भनेको कृषि हो। बोदेवर्साइन नगर पालिकाका बासिन्दाहरू अधिकांश समय खेतीपातीमा संलग्न हुन्छन्। यहाँ विभिन्न प्रकारका अन्न, तरकारी, फलफूल र मैनबत्ती उत्पादन गरिन्छ। यस नगर पालिकामा धान, मकै, गहुँ, आलु, क्याबेज जस्ता उत्पादनहरू प्रचुर मात्रामा पाइन्छ। यस्तै, दुग्ध उत्पादन र पशुपालन पनि यहाँका प्रमुख उद्योगहरूको हिस्सा हुन्।

अर्को प्रमुख उद्योग भनेको साना र मझौला उद्योगहरू हुन्। विभिन्न हस्तशिल्प, माटोका भाँडा, फलामको काम, लत्ताकपडा उद्योग, र कृषि आधारित उद्योगहरू यस नगरमा प्रचलित छन्। यी उद्योगहरूले स्थानीय अर्थतन्त्रमा

ठूलो योगदान पुर्याउँछन् र रोजगारको अवसर प्रदान गर्छन्।साथै, यहाँ व्यापारिक गतिविधिहरू पनि सन्चालित छन्। बजारमा विभिन्न व्यापारिक पसल र खुद्रा विक्रेता पाइन्छ जसले दैनिक जीवनका सामग्रीको आपूर्ति गर्दै जनतालाई सेवा प्रदान गर्दछन्।बोदेवर्साइन नगर पालिकामा कृषि, साना उद्योग र व्यापारका क्षेत्रहरू सक्रिय छन् र यी सबै क्षेत्रहरू नगरको आर्थिक समृद्धिमा योगदान पुर्याउँछन्।

ङ) प्राकृतिक स्रोत तथा सम्पदा (बन जङ्गल, जडिबुटी) :-बोदेबर्साइन नगर पालिका प्राकृतिक स्रोत र सम्पदाको दृष्टिले समृद्ध स्थान हो। यहाँका विभिन्न प्राकृतिक स्रोत र सम्पदाले नगरपालिकाको आर्थिक र सामाजिक जीवनमा ठूलो भूमिका खेलेका छन्। यी स्रोत र सम्पदाहरूको उचित संरक्षण र व्यवस्थापनले स्थानिय विकासलाई प्रोत्साहन दिने सम्भावना पनि रहेको छ। बोदेबर्साइन नगर पालिकामा वनजङ्गलको स्रोत प्रचुर मात्रामा पाइन्छ। यहाँका बनजङ्गलहरू कृषिमा आधारित जनजीवनका लागि अत्यन्त महत्त्वपूर्ण छन्। स्थानीय बासिन्दाहरूले बाँस, रुखका अँठा, फलफूल, र अन्य वनस्पति उपयोग गरेर आफ्नो जीवन यापन गर्छन्। यस नगरपालिकामा विभिन्न प्रकारका जङ्गली बोटबिरुवा, जडीबुटी, र घाँसहरूको उपस्थिति छ। यी स्रोतहरूको प्रभावकारी उपयोगले स्थानीय समुदायलाई आर्थिक फाइदा दिएको छ।

बोदेबर्साइन नगर पालिकामा जडीबुटीहरूको प्रचुर मात्रामा उपस्थिती छ। यहाँका जडीबुटीहरू स्वास्थ्य सम्बन्धी समस्याहरूको समाधानका लागि प्रयोग गरिन्छ। स्थानीय बासिन्दाहरूले तिनको संग्रह र व्यापार गरेर अतिरिक्त आयको स्रोत प्राप्त गर्दछन्। केहि प्रमुख जडीबुटीहरूमा हरचुवा, चिउरी, बञ्जोरा, सिक्किमको डाढी, र गुराँस जस्ता औषधीय गुण भएका बोटबिरुवाहरू समावेश छन्। यस प्रकारका जडीबुटीहरूको व्यापारले नगरपालिकाको अर्थतन्त्रलाई बलियो बनाएको छ।

बोदेबर्साइन नगर पालिकामा विभिन्न नदी र पानीका स्रोतहरू पाइन्छ। यहाँका नदीहरूको पानी कृषिका लागि अत्यन्त महत्त्वपूर्ण छ, जसको प्रयोगले यहाँका किसानहरूलाई कृषि उत्पादनमा वृद्धि गर्न मद्दत पुर्याउँछ। यस नगर पालिकामा रहेको चिसापानी र अन्य जलाशयहरू घरेलु पानी आपूर्ति र सिंचाइका लागि प्रयोग हुन्छ। यस नगर पालिकामा माटो र बालुवाको स्रोत प्रचुर मात्रामा पाइन्छ। कृषिमा माटोको उपयुक्तता र पानीको स्रोतले यहाँको कृषि उत्पादनमा वृद्धि भएको छ। साथै, भवन निर्माण र अन्य प्रयोगका लागि

बालुवा र माटो पनि उपयोगमा ल्याइन्छ। बोदेबर्साइन नगर पालिका मध्यम उचाइमा स्थित छ र यहाँको जलवायु उष्णकटिबन्धीय छ। यहाँको माटो उपजाऊ छ जसले विभिन्न प्रकारका कृषिजन्य उत्पादनलाई सम्भव बनाउँछ। यसका साथै, यहाँको जलवायु माछा पालन र अन्य जलजन्य उत्पादनका लागि उपयुक्त छ। यद्यपि बोदेबर्साइन नगर पालिका प्राकृतिक स्रोत र सम्पदामा समृद्ध छ, यसको संरक्षण र व्यवस्थित प्रयोगमा केही चुनौतीहरू पनि छन्। वनक्षेत्रको अतिक्रमण, जङ्गल कटानी, र जडीबुटीहरूको अत्यधिक प्रयोगले दीर्घकालीन प्रभाव पर्न सक्छ। यसर्थ, यी प्राकृतिक स्रोतहरूको दिगो प्रयोग र संरक्षणका लागि स्थानीय सरकार र समुदायको संयुक्त प्रयास आवश्यक छ।

समग्रमा, बोदेबर्साइन नगर पालिकामा पाइने प्राकृतिक स्रोत र सम्पदाले नगरको समृद्धिमा योगदान पुर्याउँछन्। यी स्रोतहरूको संरक्षण र व्यवस्थापनले भविष्यमा आर्थिक र पर्यावरणीय दृष्टिकोणबाट नगरलाई थप समृद्ध बनाउने अवसर प्रदान गर्नेछ।

च) पर्यटन :-बोदेबर्साइन नगर पालिका पर्यटनको दृष्टिले पनि केही महत्वपूर्ण स्थल र आकर्षणहरू भएको स्थान हो। यहाँका प्राकृतिक सौंदर्य, सांस्कृतिक सम्पदा र ऐतिहासिक स्थानहरू पर्यटकहरूलाई आकर्षित गर्नका लागि एक प्रमुख कारण बनिरहेका छन्। पर्यटन विकासका लागि यहाँको भौगोलिक र सांस्कृतिक पृष्ठभूमिले ठूलो सम्भावना प्रदान गर्छ।बोदेबर्साइन नगर पालिकामा हरियाली र प्राकृतिक दृश्यहरूको समृद्धि छ। यहाँका कृषि मैदानहरु, नदीहरू, र हरियो बागबंगैचाहरूले यहाँको पर्यटन आकर्षणलाई बढावा दिन्छ। जलवायु र वातावरणले यहाँका पर्यटकहरूलाई प्राकृतिक शान्ति र सौंदर्यको अनुभव गराउँछ। यहाँको वातावरणले शहरी जीवनबाट थोडै विश्राम चाहने पर्यटकहरूको मन आकर्षित गर्दछ।

बोदेबर्साइन नगर पालिका विभिन्न धार्मिक र सांस्कृतिक स्थलहरूको केन्द्र पनि हो। यहाँको प्रमुख धार्मिक स्थलहरूमा मन्दिरहरू, गुम्बा र अन्य पूजा स्थलहरू पर्छन्। विशेष गरी, हिन्दू धर्म र बौद्ध धर्मका श्रद्धालुहरूको लागि यहाँको सांस्कृतिक धरोहर महत्त्वपूर्ण मानिन्छ। तीर्थयात्रीहरूको आगमनका कारण यहाँ धार्मिक पर्यटनको सम्भावना बढिरहेको छ।सप्तरीको बोदेबर्साइन नगर पालिकामा विभिन्न मेलाहरू र पर्वहरू पनि मनाइन्छ। यहाँका मेलाहरू र परम्परागत उत्सवहरूले सांस्कृतिक धरोहरको संरक्षण गर्दै स्थानीय

समुदायसँग अन्तरक्रिया गर्ने अवसर प्रदान गर्दछन्। पर्यटकहरूले यहाँका मेलामा सहभागी भएर स्थानीय संस्कृतिको अनुभव गर्न सक्छन्।

यद्यपि बोदेबर्साइन नगर पालिकामा पर्यटनका संभावनाहरू छन्, तर यस क्षेत्रमा पर्याप्त पर्यटक सुविधाहरूको अभाव छ। यातायात, आवास र अन्य पर्यटन सेवाहरूको उचित विकास आवश्यक छ। यदि यी क्षेत्रहरूको विकास गर्न सकियो भने, बोदेबर्साइन नगर पालिका पर्यटनको दृष्टिले एक महत्वपूर्ण गन्तव्य बन्न सक्छ। यस नगर पालिका प्राकृतिक सौंदर्य र सांस्कृतिक विविधताले भरिपूर्ण छ र यहाँको पर्यटन क्षेत्रको विकासले यस क्षेत्रको आर्थिक समृद्धिमा महत्वपूर्ण योगदान पुर्याउन सक्छ।

१.२.३ राजनीतिक तथा प्रशासनिक बिभाजन र समानुपातिक विकास

वडा	जम्मा जनसंख्या	जम्मा घरधुरी	उपलब्ध प्रमुख सेवाहरू			
			पानी	सडक	स्वास्थ्य	शिक्षा
१	९०८	४१७०	पानी	सडक	स्वास्थ्य	शिक्षा
२	११२१	५२३५	पानी	सडक	स्वास्थ्य	शिक्षा
३	१३०७	५९३५	पानी	सडक	स्वास्थ्य	शिक्षा
४	३५०	१७१३	पानी	सडक	स्वास्थ्य	शिक्षा
५	११९७	६१६३	पानी	सडक	स्वास्थ्य	शिक्षा
६	७२८	३१७८	पानी	सडक	स्वास्थ्य	शिक्षा
७	९५३	४४१२	पानी	सडक	स्वास्थ्य	शिक्षा
८	९५२	४५२३	पानी	सडक	स्वास्थ्य	शिक्षा
९	१०६०	५२६६	पानी	सडक	स्वास्थ्य	शिक्षा
१०	११४६	५४२२	पानी	सडक	स्वास्थ्य	शिक्षा

१.२.३ भौगोलिक तथा जनसाङ्खिक स्वरूप (Geographical Background and Demographic Characteristics/Structure) - बोदेबर्साइन नगर पालिका

१.२.३.१भौगोलिकपृष्ठभूमि (Geographical Background):

बोदेबर्साइन नगर पालिका सप्तरी जिल्लाको एक प्रमुख नगरपालिका हो, जुन

नेपालको तराई क्षेत्रको एक हिस्सा हो। यो नगर पालिका समतल भूभागमा स्थित छ र यहाँको भू-आकृति कृषि र अन्य प्राकृतिक गतिविधिहरूसँग अत्यन्त मेल खाता छ। बोदेबर्साइन नगरपालिका नेपालको पूर्वी क्षेत्रमा अवस्थित छ र यहाँका अधिकांश भूभागहरू उपजाऊ माटो र सिँचाइको लागि उपयुक्त छन्। यस नगर पालिकामा स्थित नदीहरूको बहाव र समृद्ध भूभागले कृषि उत्पादनलाई प्रोत्साहन दिएको छ। यहाँको भौगोलिक अवस्थाले कृषि आधारित अर्थतन्त्रलाई मद्दत पुर्याएको छ।

१.२.३.२ भौगोलिक अवस्था (Geographical Condition):

बोदेबर्साइन नगर पालिका प्रायः समतल क्षेत्रको हिस्सा हो, जहाँको उचाई समुन्द्र सतहदेखि लगभग ५०-१०० मिटर बीचमा पर्छ। यहाँका भू-भागहरू नदी किनारामा फैलिएका छन् र प्रमुख नदीहरूको आधारमा जलवायु र माटोको अवस्था विविध छ। यहाँका प्रमुख भूभागहरू खेतीयोग्य छन् र समृद्ध कृषि क्रियाकलापको केन्द्रको रूपमा रहेका छन्। कृषि उत्पादनमा उच्च सम्भावनाका कारण यहाँका जनतालाई दैनिक जीवनका लागि आवश्यक सामग्रीको आपूर्ति सजिलो छ। यहाँको भौगोलिक अवस्थाले सिंचाइ, जलाशय, र जल स्रोतहरूको व्यवस्थापनमा महत्त्वपूर्ण भूमिका निभाएको छ।

१.२.३.३ नदीनाला (Rivers and Streams):

बोदेबर्साइन नगर पालिका विभिन्न नदी र नालाहरूको क्षेत्र हो। यहाँका प्रमुख नदीहरूमा खडक नदि, कटहा,बेतहा,सवर्ना र अन्य स्थानीय नदीहरू समावेश छन्। यी नदिहरू प्रचुर जल आपूर्ति प्रदान गर्छन् र कृषि उत्पादनमा महत्त्वपूर्ण भूमिका छन्। यस्ता नदीहरूले सिँचाइ र माछापालनका लागि उपयुक्त वातावरण तयार गर्छन्। साथै, नदीका स्रोतहरू यस क्षेत्रको जैविक विविधताको हिस्सा हुन्। त्यहाँका नदिहरू प्रायः वर्षा याममा बाढी र बहावका कारण क्षति पुर्याउन सक्छ।

१.२.३.४ हावापानी (Climate):

बोदेबर्साइन नगर पालिका उष्णकटिबन्धीय जलवायु क्षेत्रमा पर्ने स्थान हो। यहाँको हावापानी प्रायः ग्रीष्मकालमा गर्मीपूर्ण र वर्षा ऋतुमा आर्द्र हुन्छ। यहाँको औसत वार्षिक तापमान २५°C देखि ३५°C बीच रहन्छ। वर्षाका महिना (जुन देखि सेप्टेम्बर) मा भारी वर्षा हुने गर्दछ, जुन कृषि गतिविधिहरूको लागि महत्वपूर्ण हुन्छ। जाडो महिनामा तापमान १०°C देखि १५°C सम्म हुन्छ, जुन स्थानीय बासिन्दाका लागि राहतको कारण बनिरहेको छ। हावापानी प्रणालीको

अनुकूलता यहाँका कृषकहरूलाई विभिन्न किसिमका अन्न र फसलहरू उत्पादन गर्नका लागि उपयुक्त बनाउँछ।

१.२.३.५ प्राकृतिक विपत र तिनको सम्भावना (Natural Disasters and Their Probability):

बोदेबर्साइन नगर पालिका प्रायबाढी र चट्याङको सम्भावनामा पर्ने क्षेत्र हो। यहाँका नदिहरूको बहाव र भारी वर्षाले बाढीको सम्भावना बढाउँछ। बाढीका कारण कृषि क्षेत्रमा क्षति, सडक र पुलहरूको क्षति र अन्य जनजीवनमा समस्या आउन सक्छ। यसका साथै, यहाँको भूमि चुरोट र माटोको विशेषताले पनि अति वर्षामा माटोको कटान र डुबानका समस्या निम्त्याउन सक्छ। चट्याङ र आकाशीय बिजुलीका कारण पनि जनधनको क्षति हुने सम्भावना रहेको छ।

१.२.३.६ प्राकृतिक स्रोत एवं विशेषता (Natural Resources and Features):

बोदेबर्साइन नगर पालिका प्राकृतिक स्रोत र विशेषताहरूको दृष्टिकोणले समृद्ध छ। यहाँका प्रमुख प्राकृतिक स्रोतहरूमा कृषि उत्पादन, वनजङ्गल, जलस्रोत, र माटोको खनिज सामर्थ्य समावेश छन्। यहाँको भूमिमा समृद्ध माटो छ जसले कृषि उत्पादनमा महत्वपूर्ण योगदान पुर्याउँछ। यहाँका जलाशय र नदीहरूको जलस्रोतले सिँचाइ र माछा पालनका लागि महत्त्वपूर्ण भूमिका खेल्छ। यस नगर पालिकामा जडीबुटीहरूको उपयुक्तता पनि प्रचुर छ, जसले स्वास्थ्य र औषधीय उपचारका लागि महत्वपूर्ण स्रोत प्रदान गर्छ। यस क्षेत्रमा वन्यजन्तु र जैविक विविधता पनि पाइन्छ, जसले यस स्थानलाई पर्यावरणीय दृष्टिकोणबाट महत्त्वपूर्ण बनाउँछ।बोदेबर्साइन नगर पालिका प्राकृतिक स्रोतहरूको दृष्टिले समृद्ध र उपजाऊ क्षेत्र हो, जहाँको भौगोलिक स्थिति र जलवायु कृषि उत्पादनका लागि अनुकूल छ।

१.२.४पूर्वधार र विकास

क) स्वास्थ्य सेवा:- बोदेबर्साइन नगरपालिकाले आफ्ना बासिन्दालाई स्वास्थ्य सेवा प्रदान गर्न प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्र, सामुदायिक स्वास्थ्य चौकीहरू, र साना क्लिनिकहरूको स्थापना गरेको छ। सामान्य उपचारदेखि प्रसूति सेवा, खोप कार्यक्रम, तथा सरसफाइ अभियानहरू सञ्चालन गर्दै आएको छ। महामारी नियन्त्रणका लागि सचेतनामूलक कार्यक्रम तथा एम्बुलेन्स सेवा पनि उपलब्ध छ।

ख) खानेपानी:- यसनगरपालिकामा खानेपानीको सुविधा सुधार गर्न बोरिङ प्रणाली, ट्यांकी तथा पाइपलाइन विस्तारका कार्यहरू भइरहेका छन्। स्वच्छ खानेपानी आपूर्ति गर्ने उद्देश्यले खानेपानी समितिहरू सक्रिय छन्। केही गाउँहरूले अझै पानीको समस्या झेलिरहेका छन्, जसलाई समाधान गर्न नगरपालिकाले योजना बनाउँदै छ।

ग) विधुत:- यसनगरपालिकामा खानेपानीको सुविधा सुधार गर्न बोरिङ प्रणाली, ट्यांकी तथा पाइपलाइन विस्तारका कार्यहरू भइरहेका छन्। स्वच्छ खानेपानी आपूर्ति गर्ने उद्देश्यले खानेपानी समितिहरू सक्रिय छन्। केही गाउँहरूले अझै पानीको समस्या झेलिरहेका छन्, जसलाई समाधान गर्न नगरपालिकाले योजना बनाउँदै छ।

घ) यातायत/हवाई मार्ग:- यस नगरपालिकामा सडक यातायातको राम्रो व्यवस्था छ। पक्की तथा कच्ची सडकहरूको विस्तार भइरहेका छन्। बस, टेम्पो तथा निजी सवारी साधनको प्रयोगले स्थानीय यातायात सहज बनाएको छ। नजिकको हवाई सेवा उपलब्ध गराउने तर्फ योजना निर्माण भइरहेको छ।

ङ) सूचना/संचार/हुलाक/पत्रपत्रिका, इन्टरनेट सेवा:- बोदेबर्साइन नगरपालिकामा टेलिकम सेवा, मोबाइल नेटवर्क र इन्टरनेट पहुँच सामान्य छ। वाइफाइ सेवाको पहुँच बढ्दै गएको छ भने पत्रपत्रिका तथा रेडियो स्टेशनहरूबाट जानकारी फैलाउन सकिन्छ। सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग गर्दै ई-गभर्नेन्स प्रणाली लागू गर्ने प्रयास जारी छ।

ङ) बैंकिंग सेवा:- नगरपालिकामा विभिन्न वाणिज्य बैंक र सहकारी संस्थाहरू सञ्चालनमा छन्। मोबाइल बैंकिङ, एटीएम सेवा, तथा लघु ऋण कार्यक्रमहरूले आर्थिक गतिविधिलाई प्रवर्द्धन गरेका छन्। बैंकिङ सेवाको पहुँच ग्रामीण क्षेत्रसम्म विस्तार गर्न कदम चालिएको छ।

१.२.५ ऐतिहासिक पृष्ठभूमि (Hisorical Background)

क) ऐतिहासिक अवस्था:-सप्तरीलाई स्थानीय रुपमा ९ नगर पालिकाहरु र ९ गाउँपालिकाहरुमा विभाजन गरिए को छ । यस मध्ये को बोदे बर्साइन नगरपालिका साविकका बोदे वसाईन, फुलकाही, मानराजा, खडगपुर, काचन, देउरी, सारस्वर, धनगढी (१ देखि ८ वडा) र नेगडा गा.वि.स.हरु समेटेर निर्माण गरिएको हो । यसलाई प्रशासनिक रुपमा १० वटा वडाहरुमा विभाजन गरीएको छ ।

यहाँको भूस्वरुप तराई क्षेत्र अन्तरगत पर्दछ । भौगोगिकअवस्थितिकाहिसाबले बोदे बर्साइन (अक्षांश २६.५२" देखि २६.६१" उत्तर र ८६. ५४" देखि ८६. ५९" पुर्व) देशान्तरमा रहेको छ । यहाँको हावापानी समशितोष्ण खालको छ भने उत्तरी भागमा सामान्य मौसम र दक्षिणी भेगमा गर्मी हुने गर्दछ । यस क्षेत्रमा जाडोमा अति जाडो र गर्मीमा अति गर्मी हुने गर्दछ । यहाँ छ महिना निकै न्यानो वातावरण र छ महिना कुनै कुनै ठाउँमा निकै चिसो प्रकृतिको हावापानी महसुस गर्न सकिनछ ।हाल नगरपालिकामा जम्मा १० वडाहरु रहेका छन् । नगरपालिकाको केन्द्र बोदे बर्साइन बजारमा रहेको छ । यस नगरपालिका को भुभागले सुरुङ्गा नगरपालिका,खडक नगरपालिका,डाँक्नेश्वरी नगरपालिका तथा बलानविहुल गाँउपालिकालाई छोएको छ । नगरपालिका को जम्मा क्षेत्रफल ५८.९३(वर्ग कि.मि.)रहेको छ । २०७८ साल को जनगणना अनुसार बोदे बर्साइन नगरपालिका को जनसङ्ख्या ४६ हजार १७ रहे को छ ।तराईमा अवस्थित जिल्ला अन्तरगत रहेको यस क्षेत्रमा धरातलीय स्वरूपका हिसाबले अधिकांश भूभाग समथर क्षेत्रले ओगटेको छ । यस नगरपालिकामा वसोबासयोग्य क्षेत्र सहितको उर्वर खेतियोग्य जमिन रहेको छ ।सामान्यतयाः यस क्षेत्रमा बलौटे खालको माटो रहेको देखिन्छ ।सप्तरीजिल्लाकोजिल्लासदरमुकामराजविराजदेखिकरीब२०किमीउत्तरमारहेकोछ ।

बोदे बर्साईन नगरपालिका को कुल जनसंख्या ४६०१७ जना रहेको छ, जसमा पुरुषको २२९१८ जना (४९.८%), महिलाको २३०९९ जना (५०.२%) जना रहेको छ । पुरुषको भन्दा महिलाको जनसंख्या १८१ जना (०.४०%) ले बढी देखिन्छ । यहाँको लैङ्गिक अनुपात ९९.२२ प्रतिशत छ । घरपरिवारको आधारमा जनसंख्या तथा विभिन्न उमेर समूहको जनसंख्यालाई तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

ख) पर्यटकीय एवं ऐतिहासिक विशेषता:-

क) सामाजिक अवस्था :- बोदेबर्साइन नगर पालिका, सप्तरीको सामाजिक अवस्था विविधता र सहअस्तित्वको सुन्दर नमुना हो । यहाँ विभिन्न जातजाति, धर्म, र भाषाका समुदायहरू बसोबास गर्छन्, जसले सामाजिक सौहार्दता र सांस्कृतिक समृद्धिलाई बलियो बनाएको छ । हिन्दू, मुस्लिम, र अन्य समुदायहरूले आ-आफ्ना परम्परा, चाडपर्व, र धार्मिक गतिविधिहरूलाई समान सम्मानका साथ पालन गर्छन् । ग्रामीण क्षेत्र भएकाले यहाँका मानिसहरूको जीवनशैली सरल छ, र सामूहिक सहकार्यमा आधारित छ ।

विवाह, व्रतबन्ध, र चाडपर्व जस्ता सामाजिक घटनामा समुदायबीचको एकता झल्किन्छ । शिक्षा र स्वास्थ्यका क्षेत्रमा केही चुनौती भए पनि सरकारी र गैरसरकारी संस्थाहरूको सहयोगले सुधार भइरहेको छ । महिलाहरूको सहभागिता र सशक्तीकरणमा क्रमशः वृद्धि हुँदैछ, जसले सामाजिक प्रगतिको संकेत गर्दछ । परम्परागत मूल्य र आधुनिक सोचको समिश्रणले बोदेबर्साइन नगर पालिकाको सामाजिक अवस्था विशेष बनाएको छ ।

ख) सामाजिक तथा सांस्कृतिक विशेषता:- बोदेबर्साइन नगर पालिकाको एक समृद्ध मधेशी समुदाय हो, जहाँ विभिन्न जातजाति, धर्म, र सांस्कृतिक परम्पराहरूको अनूठो मिश्रण पाइन्छ । यहाँ मुख्य रूपमा मधेशी, थारु, यादव, मुस्लिम, ब्राह्मण, दलित, तथा अन्य समुदायहरूको बसोबास छ । यस विविधताले नगरपालिकाको सामाजिक संरचना र सांस्कृतिक विशेषतालाई बहुआयामिक बनाएको छ ।

सामाजिक रूपमा यहाँका बासिन्दाहरू मेलमिलाप र सहकार्यमा आधारित जीवनयापन गर्छन् । विभिन्न समुदायका परम्परा र चाडपर्वहरू आपसी सद्भाव र सहिष्णुतामा आधारित छन् । छठ, होली, ईद, माघी, दशैँ, र तिहारजस्ता पर्वहरू सामूहिक रूपमा मनाइन्छन्, जसले यहाँको सामाजिक एकतालाई बलियो बनाएको छ ।

सांस्कृतिक रूपमा परम्परागत गीत-सङ्गीत, नृत्य, र लोककथाहरू महादेवा गाउँपालिकाको विशेषता हुन् । मधेशी लोकसङ्गीत र झुमर नृत्य, थारु नाच, तथा धार्मिक अनुष्ठानहरू यहाँको सांस्कृतिक पहिचान हुन् । स्थानीय परम्परागत खानपान, जस्तै ढिकरी, धुस्का, र पिठाको स्वाद पर्यटकलाई पनि आकर्षित गर्दछ ।

बोदेबर्साइन नगर पालिकाको सामाजिक र सांस्कृतिक विविधता यहाँको सद्भाव र परम्पराको प्रतीक हो, जसले समुदायलाई एकताबद्ध र समृद्ध बनाएको छ ।

ग) चाडपर्व/जात्रा र अन्य संस्कृतिहरू:-बोदेबर्साइन नगर पालिका एक मधेशी समुदाय हो, जहाँ विभिन्न जातजाति र धर्मावलम्बीहरूको बसोबास छ । यो सांस्कृतिक विविधता चाडपर्वहरूको बहुलतामा झल्किन्छ । यहाँका प्रमुख

चाडपर्वहरूमा चौरचन, रक्षा बन्धन, दशैँ, तिहार छठ, होली, ईद बकरईद, पुशी पुर्णिमा, होलि पर्दछन् ।

छठ पर्व महत्त्वपूर्ण धार्मिक चाड हो, जहाँ सूर्यदेवको उपासना गरिन्छ । यो पर्व सामूहिक सहभागिता र धार्मिक आस्थाको प्रतीक हो । होली रंगहरूको चाड हो, जसले यहाँको सामाजिक मेलमिलाप र भाइचारा झल्काउँछ । दशैँ र तिहारले हिन्दू परम्परा झल्काउँछ, जहाँ देवी दुर्गाको पूजा र दीपावलीको झिलिमिलीले गाउँपालिकालाई जीवन्त बनाउँछ ।

मुस्लिम समुदायका लागि ईद विशेष चाड हो, जसमा धार्मिक प्रार्थना र परम्परागत भोजनको विशेष महत्त्व हुन्छ । यस्तै, स्थानीय थारु समुदायले जितिया र माघी पर्व मनाउँछन्, जसले यहाँको सांस्कृतिक विविधता समृद्ध बनाएको छ ।यस पालिकामा चाडपर्वहरू आपसी सद्भाव, धार्मिक सहिष्णुता, र सामुदायिक एकताको प्रतीकका रूपमा मनाइन्छन् । यसले सामाजिक सम्बन्धलाई अझ प्रगाढ बनाउने काम गर्दछ ।

घ) प्रमुख जातजाती, जनजातिहरू, पिछडा बर्ग:-

तालिका... प्रमुख जातजातीहरू

जातजाती	जनसंख्या	प्रतिशत (जम्मा जनसंख्यामा)
मधेशी (मैथिली)	18,407	40%
ब्राह्मण/क्षेत्री	9,204	20%
थारू	6,903	15%
मगर	4,602	10%
दलित	4,602	10%
जनजाति (सार्बजनिक)	2301	5%

स्रोत

तालिका... बिशेष/अल्पसंख्यक/लक्षित जातजाती**हरू**

जातजाती	जनसंख्या	प्रतिशत (जम्मा जनसंख्यामा)

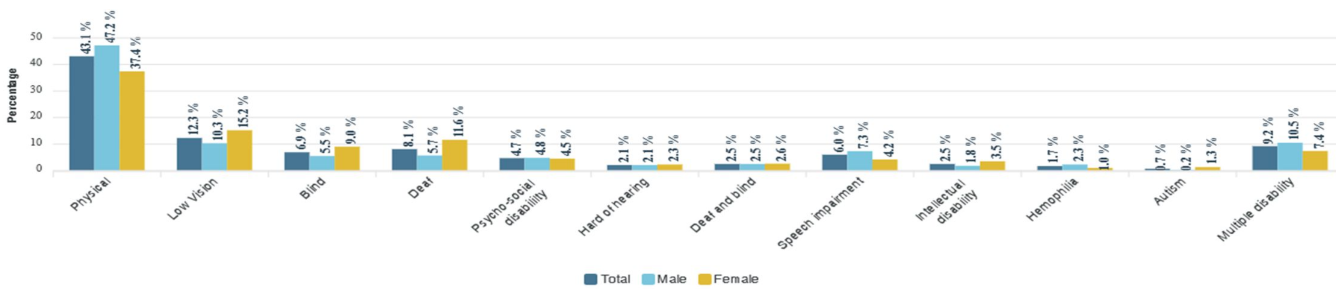

तालिका... भाषागत जनसंख्या

भाषा	जनसंख्या	प्रतिशत (जम्मा जनसंख्यामा)
मैथली	४१११३९.१९	८९.४%
थारु	१९३२.७१	४.२%
नेपाली	६९०.२५	१.५%
हिन्दी	२२५४.८३	४.९%
बज्जिका तथा अन्य क्षेत्रीय भाषाहरू	न्यून प्रतिशतमा	

स्रोत

तालिका... प्रमुख धर्मावली अनुसारको जनसंख्या

भाषा	जनसंख्या	प्रतिशत (जम्मा जनसंख्यामा)
हिन्दु		
मुस्लीम		

स्रोत

छ) जनसाङ्खिक स्वरूप

जनसाङ्खिक स्वरूप र प्रबृत्ति (जन्म दर, बसाई सराई, सुकुम्बासी, सरणार्थी, घुमन्ते/फिरन्ते.....)

लैंगिक, अपाङ्गता र बिशेष जातजाती

तालिका......२०६८मा र २०७८ को कुल जनसंख्या

उमेर समूह	**जनसङ्ख्या**		**जम्मा जनसङ्ख्यामा प्रतिशत**	**जनसङ्ख्या वृद्धि दर**
	२०६८	**२०७८**		
०-४वर्ष	4213	4496		
५-९ वर्ष	4313	4726		
१०-१४ वर्ष	4784	4973		
१५-१९ वर्ष	3963	4535		
२०-२४वर्ष	4157	4227		
२५-२९	3853	3885		

वर्ष				
३०-३४ वर्ष	2806	3023		
३५-३९वर्ष	2646	3123		
४०-४४वर्ष	2225	2459		
४५-४९वर्ष	2049	2106		
५०-५४वर्ष	1988	2005		
५५-५९वर्ष	1578	1600		
६०-६४ वर्ष	1331	1360		
६५-६९वर्ष	1278	1304		
७०-७४ वर्ष	1271	1286		
७५-७९वर्ष	517	613		
८०-८४ वर्ष	137	151		
८५-८९वर्ष	65	75		
९०+९४ वर्ष	28	32		
९५+ वर्ष	27	38		
जम्मा	**४३,२२९**	**४६,०१७**	१००%	करिब ०.६% वार्षिक वृद्धि

स्रोतः

तालिका......२०७८ मा कुल, दलित र जनजातीको जनसंख्या

वार्ड	**जम्मा जनसङ्ख्या**	**दलित**	**जनजाती**	

	महिला	पुरूष	जम्मा	महिला	पुरूष	जम्मा	प्रतिशत	महिला	पुरूष	जम्मा	प्रतिशत
१	2090	2080	4171								
२	2596	2639	5237								
३	3007	2928	5938								
४	868	846	1718								
५	3207	2956	6168								
६	1554	1624	3184								
७	2243	2969	5219								
८	2285	2238	4531								
९	2602	2664	5275								
१०	2614	2805	5429								
जम्मा	23066	23749	46815								

स्रोतः

तालिका......२०७८ मातोकिएका बिशेष/लक्षित जनजातीको (२२ जनजाती) जनसंख्या

वार्ड	बिशेष/लक्षित जनजातिको सङ्ख्या			जम्मा जनसङ्ख्यामा बिशेष/लक्षित जनजातिको प्रतिशत		
	महिला	पुरूष	जम्मा	महिला	पुरूष	जम्मा
१						
२						
३						
४						
५						
६						
७						
८						
९						
१०						
जम्मा						

स्रोतः

तालिका......२०७८ र २०८६ सम्मको प्रक्षेपित बिद्यालय र अन्य उमेर समुहको जनसंख्या (जम्मामा)

उमेर समूह	२०७८ को जनगणना	प्रक्षेपित जनसंख्या (जम्मामा)							
		२०८०	२०८१	२०८२	२०८३	२०८४	२०८५	२०८६	२०८७
३									
४									
५									
५-९									
१०-१२									
५-१२									
१३-१४									
१५-१६									
१३-१६									
५+									
१५-२४									
१५+									
जम्मा									

ज) जनसङ्ख्या प्रबृत्ति (बसाई सराई र यसको प्रभाव)

कुल क्षेत्रफल १,४७,५१६ वर्ग किलोमिटर रहेको भूपरिवेष्ठित नेपालको भूगोल र हावापानीमा विविधता छ । पूर्व–पश्चिमको औसत लम्बाइ करिब ८८५ किमि र

उत्तर–दक्षिणको चौडाइ करिब १४५ देखि २४१ किमि रहेको छ भने उत्तरतिरबाट क्रमशः दक्षिणतिर पूर्वदेखि पश्चिमसम्म फैलिएका तीन भौगोलिक क्षेत्र हिमाल, पहाड र तराई रहेका छन्। यी तीन भौगोलिक क्षेत्रमध्ये हिमाल, पहाड र तराईमा क्रमशः १५, ६८ र १७ प्रतिशत जति भूभाग रहेको छ भने जनसङ्ख्या क्रमशः ६.७३, ४३ र ५०.२७ प्रतिशत रहेको छ । हिमाल र पहाडबाट तराई तथा सहरी क्षेत्रमा बसोबास गर्ने प्रवृत्ति बढिरहेले पालता बस्ती भएका हिमाली र पहाडी क्षेत्र झन पातलिदै गएका छन् भने तराई तथा सहरी क्षेत्रमा जनघनत्व बढिरहेको छ । भौगोलिक स्वरूप र हावापानीमा भिन्न रहेका यी तीन क्षेत्रमध्ये हिमाली क्षेत्रमा ज्यादै चिसो हुने र कतिपय स्थानमा हिउँसमेत पर्ने भएकाले यस्ता स्थानमा यो अवधिमा जनजीवन ठप्प हुने गर्दछ । तराईको समथर भूभागमा भने गर्मि समयमा ४४° सेल्सियसम्म तापक्रम पुगी अत्यधिक गर्मि हुने गर्दछ । अधिकांश पहाडी क्षेत्रमा भने मध्यम तापक्रम हुने गर्दछ । हिमाली र पहाडी क्षेत्रमा कठिन भूबनोटका कारणले यातायात, सञ्चारलगायतका विकास तथा जनजीवनमा थप जटिलता उत्पन्न हुने गर्दछ । नेपालको संविधान बमोजिमका सात प्रदेशहरूमा एक वा एकभन्दा बढी भौगोलिक क्षेत्रका भूभागहरू समावेश गरिएको छ । उदाहरणका लागि मधेश प्रदेश मा तराई क्षेत्रमात्र पर्दछ, गण्डकी प्रदेशमा पहाड र हिमाल पर्दछन्, लुम्बिनी प्रदेशमा तराई र पहाड रहेका छन् भने बाँकी चार प्रदेशमा तराई, पहाड र हिमाल तीनओटै क्षेत्र समावेश भएका छन् ।

जनसाङ्खिक बनोटको कुरा गर्दा सन् २०११ को जनगणनाअनुसार नेपालको कुल जनसङ्ख्या २.६५ करोडको हाराहारीमा र जनसङ्ख्या वृद्धिदर १.३ प्रतिशत प्रतिवर्ष रहेको छ । यो जनसङ्ख्या वृद्धिदरका आधारमा प्रक्षेपण गर्दा नेपालको अहिलेको जनसङ्ख्या करिब ३ करोड हुन आउँछ ।यसमा महिलाको जनसङ्ख्या करिब ५१.५ प्रतिशत रही पुरुषको भन्दा करिब ३ प्रतिशतले बढी रहेको छ । विभिन्न उमेर समूहमा जनसङ्ख्याको वितरण निम्नअनुसार रहेको छ ।

उल्लिखित तालिकाअनुसार ४ देखि १६ वर्षको विद्यालय उमेरमा करिब ३२.५ प्रतिशत जनसङ्ख्या रहेको छ भने ४ वर्य मुनीको जनसङ्ख्या करिब ७.५ प्रतिशत र ६५ वर्ष भन्दा बढी उमेरको जनसङ्ख्या करिब ४.३ प्रतिशत

रही बाँकी करिब ५५.७ प्रतिशत जनसङ्ख्या मात्र आर्थिक रूपले सक्रिय हुनसक्ने १७ देखि ६० वर्षमा रहेको छ । प्रदेशगत रूपमा जनसङ्ख्याको वितरणा हेर्दा नेपालको कुल जनसङ्ख्याको प्रदेश १ मा १७.१ प्रतिशत, २ मा २०.४ प्रतिशत, वागमतीमा २०.९ प्रतिशत, गण्डकीमा ९.१ प्रतिशत, लुम्बिनीमा १७.० प्रतिशत, कर्णालीमा ५.९ प्रतिशत र सुदूरपश्चिममा ९.६ प्रतिशत जनसङ्ख्या रहेको छ ।

हालको जनसङ्ख्या वृद्धिदरका आधारमा वार्षिक रूपमा वृद्धि हुने विद्यालय उमेरका बालबालिकाको सङ्ख्यालाई विचार गरेर शैक्षिक योजना विकास गर्नु आवश्यक छ भने भौगोलिक बनावट र जनसाङ्खिक स्वरूपले शिक्षालगायत विकास कार्यमा प्रभाव पार्ने भएकाले यसलाई योजना निर्माणको क्रममा एउटा महत्त्वपूर्ण सन्दर्भका रूपमा लिने गरिन्छ ।

१.२बोदेबर्साइन नगरपालिकाको शैक्षिक सन्दर्भ

१.२.१ नेपालको सन्दर्भमा शिक्षाको परिभाषा

नेपाल एक वहुभाषिक, बहुजातीय, बहुधार्मिक (सहिष्णुता), विविध भौगोलिक अवस्थाले युक्ते एक लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक मुलुक हो । यहाँको शिक्षा प्रणालीमा परम्परादेखि विद्यमान माथि उल्लेखित पक्षले प्रत्यक्ष एव परोक्षरुपमा प्रभाव पार्दै समय सापेक्ष रुपका राजनैतिक एवं सामाजिक घटनाले परिवर्तन एवं परिमार्जन गरेको पाईन्छ ।०६३ को राजनैतिक आमूल परिवर्तन पश्चात वर्तमान अवस्थाको नेपालको शिक्षाको परिभाषा दिन त्यति सजिलो छैन । तापनि मुलुकको राजनैतिक, सामाजिक, आर्थिक, धार्मिक, साँस्कृतिक अवस्था लगायत यहाँ वसोवास गर्ने विविध जातजातिको अवस्था, आवश्यकता र चाहनालाई मध्यनजर गर्दा नेपालको शिक्षा भन्नाले अनिवार्य एवं निःशुल्क प्राथमिक शिक्षा, सवै तहमा दिगो, प्रभावकारी एवं गुणस्तरयुक्त व्यावहारिक शिक्षा, देशमा वढ्दो वेरोजगारी समस्यालाई मुलुक भित्रै समाधान गरी आत्मनिर्भर बनाउन सक्ने प्राविधिक एवं व्यावसायिक शिक्षामा प्राथमिकता, सवै भाषा, लिपि, संस्कृति धर्म आदिको संरक्षण, सम्वद्र्धन एवं परिमार्जन गर्दै समाजमा सहयोगको आदान प्रदान गरी समायोजन हुन सक्ने परिपक्क नागरिकको विकास, राज्यलाई आधुनिक विश्वसंग विश्ववन्धुत्व, भाइचारा,

सहयोगको आदान–प्रदान गर्न सक्ने आधुनिक वैज्ञानिक शिक्षा प्रणाली, अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा राज्यको छवि कायम राखी विश्वलाई सन्देश दिन सक्ने मौलिक शिक्षा प्रणाली तथा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा सम्पर्क बढाउनका लागि अंग्रेजी भाषा लगायत प्रमूख अन्तर्राष्ट्रिय भाषाको प्रभावकारी सिकाई व्यवस्था आदिको माध्यमबाट समतामूलक समावेसी सामाजिक व्यवस्था निर्माण गर्न सक्ने शिक्षा प्रणाली हुनुपर्दछ ।

१.२.२ नीतिगत प्रबन्ध

नेपालको संविधानले समाजवादउन्मुख राज्य प्रणालीका आधारमा प्रत्येक नागरिकलाई राज्यबाट आधारभूत तहसम्मको शिक्षा अनिवार्य रनिःशुल्क तथा माध्यमिक शिक्षा निःशुल्क पाउने हक सुनिश्चित गरेको छ । संविधानले अपाङ्गता भएका र आर्थिक रूपमा विपन्न नागरिकलाई कान्ुनबमोजिम निःशुल्क शिक्षा पाउने हक र मातृभाषामा शिक्षा पाउने हक समेतको व्यवस्था गरेकोछ ।गुणस्तरीय शिक्षाको सुनिश्चितता र जीवनपर्यन्त शिक्षाको समान अवसरलेराज्यको आर्थिक समृद्धि र सामाजिक न्याय सहितको समतामूलक समाज निर्माण गर्ने सोच पुरा गर्न योगदान पुऱ्याउँदछ ।

शिक्षालाई सर्वव्यापी, जीवनोपयोगी, प्रतिष्पर्धी एवम् गुणस्तरयुक्त बनाउनका लागि अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षासम्बन्धीऐन २०७५ लेहरेक नागरिकको शिक्षा प्राप्त गर्ने अधिकारलाई सुनिश्चित गरेको छ । नेपाल सरकारले २०७६ सालमा जारी गरेको राष्ट्रिय शिक्षा नीतिले गुणस्तरीय शिक्षामा सबैको समतामूलक पहुँच सुनिश्चित गर्दै सिर्जनशीलता, रचनात्मकता, अध्ययनशीलता, सकारात्मक चिन्तन र सदाचार जस्ता गुण सहितको प्रतिस्पर्धी, सीपयुक्त एवं उत्पादनशील जनशक्ति तयार गर्ने उद्देश्य राखेको छ । यसै गरी नेपाल सरकारको २५-वर्षे दीर्घकालीन सोच समृद्ध नेपाल, सुखी नेपालीसहितको समुन्नत राष्ट्र निर्माणका आधारमा पन्ध्रौँ आवधिक योजनाका लक्षहरू तय गरिएको छ । उल्लिखित नीति कार्यान्वयन गरी लक्ष प्राप्त गर्नका लागि शिक्षा पद्धति र शिक्षामा गरिने लगानीको स्वरूपमा आवश्यक सुधार गर्नु पर्ने हुन्छ ।

१.२.३ शिक्षाको संरचना:

Organogram...... Educational Structure in Nepal

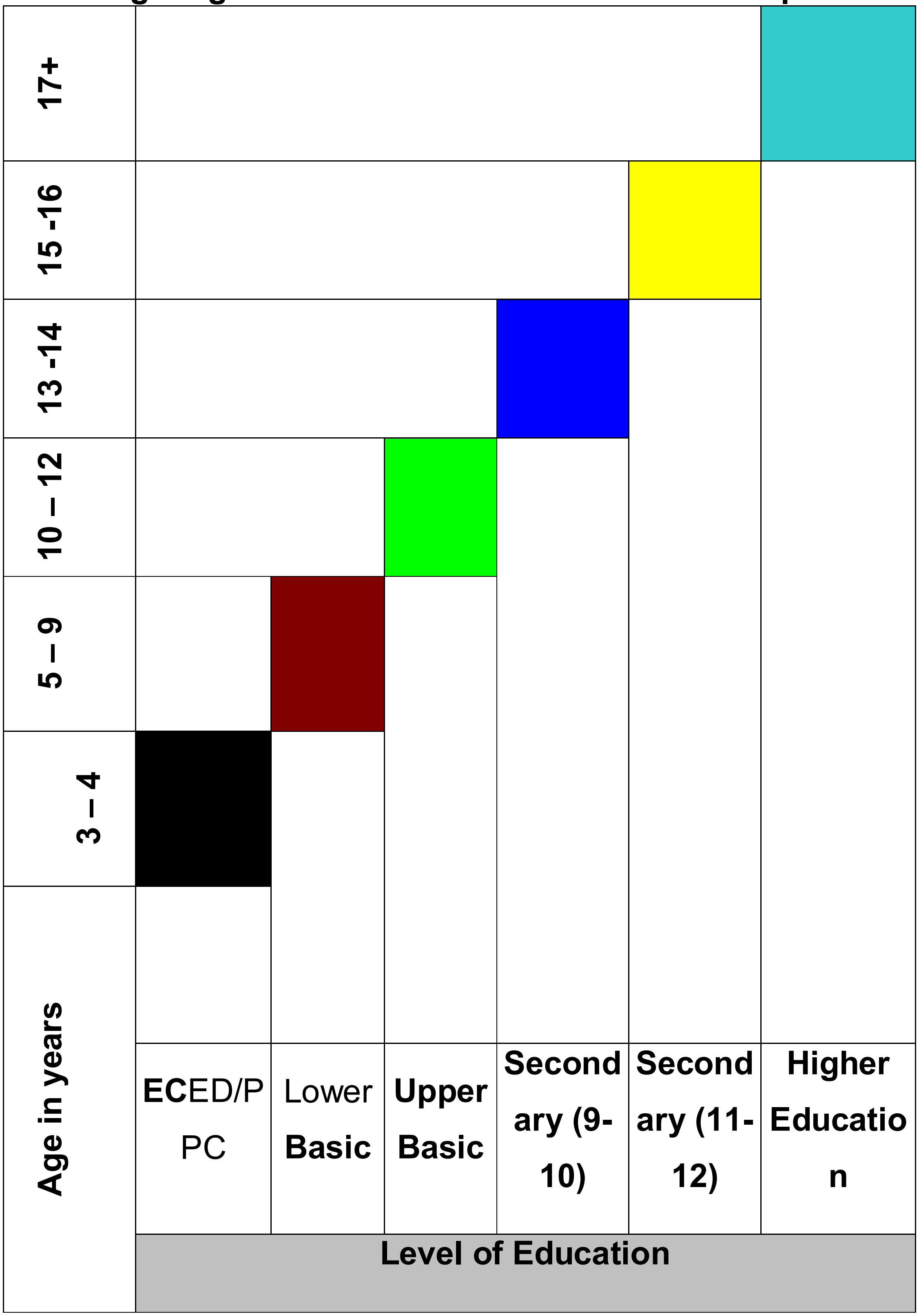

नेपालको विद्यालय क्षेत्रअन्तर्गत एक बर्षको प्रारम्भिक बाल◌िवकास तथा शिक्षामा चार वर्षका बालबालिका सहभागी हुन्छन् भने ५–१२ वर्ष उमेर

समूहका लागि ८ वर्षको निःशुल्क तथा अनिवार्य आधारभूत शिक्षा र १३–१६ वर्ष उमेर समूहका लागि ४ वर्षको निःशुल्क माध्यमिक शिक्षा प्रदान गर्ने दायित्व सरकारको रहेको छ तापनि शुल्क तिरेर पढ्ने निजी क्षेत्रबाट सञ्चालित र सरकारको लगानीमा सञ्चालित शुल्क तिर्न नपर्ने गरी दुवै प्रकारका विद्यालयहरू सञ्चालन भइरहेका छन्। यस खण्डमा मुलुकको संक्षिप्त शैक्षिक सन्दर्भअन्तर्गत नीतिगत प्रबन्ध, उल्लेख्य उपलब्धि तथा अन्तर, विद्यालय क्षेत्र विकास योजनाका कार्यक्रम तथा उपलब्धिहरू र दिगो विकास लक्षहरूको सन्दर्भ उल्लेख गरिएको छ ।

१.२.४ बिद्यालय सङ्ख्या

बिद्यालयको प्रकार	सन्चालित कक्षा अनुसारको सङ्ख्या													तहगत सङ्ख्या						जम्मा इकाई	CLC	अन्य	इकाईगत सङ्ख्या			
	ECED	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१-५	६-८	१-८	९-१०	११-१२	९-१२				१-५	६-८	९-१०	११-१२
सबै प्रकारका बिद्यालयमा कक्षागत र तहगत सङ्ख्या	६८	४३	४३	४१	४०	३८	१६	११	११	५	५	३	३	३८	-	११	५	३	-	३८४						
सामुदायिक बिद्यालयमा कक्षागत र तहगत सङ्ख्या	४२	३०	३०	३०	२८	२८	१२	१०	१०	५	५	३	३	२८	-	१०	५	३	-	२८२						
समुदायिक शुन्य दरबन्दी भएका बिद्यालय																				4						
सामुदयिक बिशेष बिद्यालय																				1						
सामुदयिक धार्मिक बिद्यालयको सङ्ख्या																				4						
घुम्ती बिद्यालयहरुको सङ्ख्या																				-						
समाहित शिक्षा सहितका बिद्यालयहरुको सङ्ख्या																				-						

आवासिय सुबिधा सहितका बिद्यालयहरु																				-						
प्राबिधिक धार सहितका सामुदयिक बिद्यालय(कक्षा ९-१२)																				2						
नमूना बिद्यालय कार्यक्रम सहितका बिद्यालयहरु																				1						
कक्षा ११-१२ मा बिज्ञान बिषय सहितका बिद्यालयहरु (सबै प्रकारका)																				1						
कक्षा ११-१२ मा बिज्ञान बिषय सहितका सामुदयिक बिद्यालयहरु																										
खुल्ला बिद्यालय सङ्ख्या																										
सामुदायिक सिकाई केन्द्रहरुको सङ्ख्या																				3						
अनौपचारिक बैकल्पिक र प्रौढ बिद्यालय																										

१.२.४.१ उच्च शिक्षा र विकास (प्राबिधिक र व्यवसायिक शिक्षा समेत्)

बोदेबर्साइन नगरपालिका, नेपालको एक प्रमुख नगरपालिका हो जसले उच्च शिक्षा र प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षा क्षेत्रमा महत्त्वपूर्ण योगदान पुर्याइरहेको छ। यस नगरपालिकामा रहेका शिक्षण संस्थाहरू र विकास परियोजनाहरूले समग्र क्षेत्रीय विकासमा योगदान पुर्याएका छन्।

उच्च शिक्षा: बोदेबर्साइन नगरपालिकामा उच्च शिक्षा प्रदान गर्ने विभिन्न विद्यालय र क्याम्पसहरू छन्, जसले विद्यार्थीलाई स्नातक स्तरका अध्ययनहरूको अवसर प्रदान गर्छ। यी शिक्षण संस्थाहरूले विज्ञान, गणित, व्यवस्थापन, र समाजशास्त्र लगायतका विभिन्न विषयहरूको अध्ययनको अवसर प्रदान गर्दै विद्यार्थीहरूको मानसिक र सामाजिक विकासमा योगदान पुर्याइरहेका छन्।

प्राविधिक र व्यवसायिक शिक्षा: नगरपालिकामा प्राविधिक र व्यवसायिक शिक्षा पनि महत्त्वपूर्ण मानिन्छ। यसमा विभिन्न व्यावसायिक तालिम केन्द्रहरू, प्राविधिक कलेजहरू र प्रशिक्षण कार्यक्रमहरू सञ्चालनमा छन् जसले युवा वर्गलाई तालिम दिएर रोजगारका अवसरहरू प्रदान गर्छ। इलेक्ट्रोनिक्स, म्याकानिकल, कृषि, सौन्दर्य प्रसाधन, र सीपमुलक कार्यक्रमहरू प्रमुख छन् जसले विद्यार्थीहरूलाई उत्पादन र सेवाक्षेत्रमा दक्षता बढाउन मदत पुर्याउँछ।

विकासका पहलहरू: बोदेबर्साइन नगरपालिकाले शिक्षा क्षेत्रको विकासमा विशेष ध्यान दिएको छ। यहाँका शिक्षा केन्द्रहरूमा आधारभूत संरचनाको सुधार, आधुनिक शिक्षण प्रविधिको प्रयोग, र शिक्षकहरूको क्षमता वृद्धिका लागि प्रशिक्षण कार्यक्रमहरू चलाइन्छ। साथै, प्राविधिक र व्यवसायिक शिक्षामा वृद्धि गर्नका लागि सरकार र निजी क्षेत्रको सहयोगमा विभिन्न परियोजनाहरू लागू गरिएका छन्।

यसरी, उच्च शिक्षा र प्राविधिक व्यवसायिक शिक्षा क्षेत्रमा बोदे बर्साइन नगरपालिका सकारात्मक विकासको मार्गमा अघि बढिरहेको छ र विद्यार्थीहरूको सशक्तिकरणमा भूमिका निभाइरहेको छ।

१.२.४.२ बिभिन्न तालिम, पुस्तकालय, अनौपचारिक शिक्षा र अन्य सँस्था र तिनको उपलब्धि प्रभाव

बोदेबर्साइन नगरपालिका, नेपालको शिक्षा र सामुदायिक विकासमा सक्रिय रहिरहेको स्थान हो। यहाँ विभिन्न तालिम, पुस्तकालय, अनौपचारिक शिक्षा र अन्य संस्थाहरूले महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गरेका छन्। यस नगरपालिकाका यी क्षेत्रहरूको प्रभाव र उपलब्धिहरूको विश्लेषण गर्दै चर्चा गरौं:

१. तालिम कार्यक्रमहरू:

बोदेबर्साइन नगरपालिकामा विभिन्न क्षेत्रहरूमा तालिमका अवसरहरू उपलब्ध गराइन्छ जसले स्थानीय युवाहरूलाई सीप र दक्षता हासिल गर्न मद्दत पुर्याउँछ। यी तालिमहरू प्रायः प्राविधिक, व्यवसायिक, कृषि, स्वास्थ्य, र भाषा शिक्षामा आधारित छन्।

- प्राविधिक र व्यवसायिक तालिम: नगरपालिकामा प्राविधिक र व्यवसायिक तालिमहरूको आयोजना गरिन्छ जसमा कम्प्युटर शिक्षा, म्याकानिकल, इलेक्ट्रीशियन, सौन्दर्य प्रसाधन, कृषि प्राविधिक, र सिलाई, कटाइजस्ता सीप प्रशिक्षण समावेश छन्। यी तालिमहरूले युवाहरूलाई आत्मनिर्भर बनाउन मद्दत पुर्याउँछ र रोजगारका अवसरहरू सिर्जना गर्दछ।
- सञ्चार र नेतृत्व तालिम: बोदेबर्साइन नगरपालिका महिला र पुरुषहरूको नेतृत्व क्षमतालाई सुधार गर्न तालिमहरूको आयोजना गर्छ जसले स्थानीय नेताहरूलाई जनसम्पर्क र नेतृत्वका कुशलता सिकाउँछ।

२. पुस्तकालय:

बोदेबर्साइन नगरपालिका शिक्षा र ज्ञानको पहुँचलाई बढावा दिनका लागि पुस्तकालयहरूको स्थापना र व्यवस्थापनमा जोड दिन्छ। यस नगरपालिकामा केही पुस्तकालयहरू रहेका छन् जसले विद्यार्थीहरू र समुदायका सदस्यहरूलाई अध्ययनका लागि उपयुक्त वातावरण प्रदान गर्छ।

- **पुस्तकालयहरूको प्रभाव**: पुस्तकालयहरूमा विभिन्न शैक्षिक र साहित्यिक सामग्रीहरूको उपलब्धता विद्यार्थीहरूको पाठ्यपुस्तक अध्ययन बाहेक थप ज्ञानको विकासमा मद्दत पुर्याउँछ। यसले वाचन संस्कृति को वृद्धि गर्दछ र व्यक्तिको सामान्य ज्ञानलाई सुधार गर्न योगदान पुर्याउँछ।

३. अनौपचारिक शिक्षा:

अनौपचारिक शिक्षा, जसले विद्यालय वा कक्षामा नभइ समुदायमा आधारित शिक्षा प्रणालीलाई समावेश गर्दछ, बोदेबर्साइन नगरपालिका 4f/f प्राथमिकता दिइन्छ।

- **सामुदायिक तालिम र जागरूकता कार्यक्रमहरू**: यस नगरपालिका अन्तर्गत सामुदायिक शिक्षा र जागरूकता कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिन्छ, जसले महिलाहरू, विपन्न वर्ग, र वृद्धवृद्धाहरूलाई विभिन्न सीप र ज्ञान हासिल गर्नका लागि मार्गदर्शन गर्दछ। यस प्रकारका कार्यक्रमहरूले समाजमा समान अवसरहरूको प्रबर्धन गर्दछ।

- **साक्षरता अभियान**: बोदेबर्साइन नगरपालिका साक्षरता अभियानहरू चलाउँदै, विशेषगरी महिला र अल्पसङ्ख्यक समुदायहरूमा साक्षरता दर बढाउनमा सक्रिय भूमिका खेलिरहेको छ।

४. अन्य संस्थाहरू र तिनको प्रभाव:

बोदेबर्साइन नगरपालिका विभिन्न संस्थाहरू र संघहरूको सहयोगमा शैक्षिक र सामुदायिक विकासका लागि विभिन्न योजनाहरू कार्यान्वयन गर्दछ।

- **NGO र CBOs को योगदान**: नगरपालिका क्षेत्रका विभिन्न गैर-सरकारी संस्था (NGO) र सामुदायिक आधारित संगठन (CBO) ले शिक्षा र विकासका लागि प्रोजेक्टहरू सञ्चालन गर्दछन् जसले स्थानीय जनतालाई आर्थिक र सामाजिक दृष्टिले सशक्त बनाउँछ।
- **स्वास्थ्य र कृषि कार्यक्रमहरू**: नगरपालिका 4f/f संचालन कृषि र स्वास्थ्य कार्यक्रमहरू समुदायको समग्र विकासमा महत्त्वपूर्ण भुमिका खेलेका छन्। यहाँका किसान र स्वास्थ्यकर्मीहरूले तालिम लिएका छन् जसले स्थानीय जनतालाई नयाँ प्रविधि र स्वास्थ्य सेवामा सुधार ल्याउँछन्।

उपलब्धि र प्रभाव:

- **रोजगारका अवसरहरू सिर्जना**: प्राविधिक र व्यवसायिक तालिमहरूले धेरै युवाहरूलाई रोजगारका अवसर उपलब्ध गराएका छन्। यसले स्थानीय रोजगार दरलाई बढावा दिएको छ र युवाहरूलाई आत्मनिर्भर बनाएको छ।
- **सामाजिक समावेशीकरण**: महिला, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, र अन्य हाशिएमा रहेका समुदायका सदस्यहरूको लागि अनौपचारिक शिक्षा र तालिमहरूले उनीहरूको सामाजिक समावेशीकरण र जीवनस्तर सुधार गर्न मद्दत पुर्याएको छ।
- **शिक्षा र साक्षरतामा वृद्धि**: पुस्तकालय, अनौपचारिक शिक्षा, र साक्षरता अभियानहरूले नगरपालिकाको साक्षरता दरमा 4f/f गरेको छ र समग्र शिक्षा प्रणालीमा सुधार ल्याएको छ।
- **स्थानीय नेतृत्वको विकास**: तालिम कार्यक्रमहरूले स्थानीय नेतृत्वको विकासमा मद्दत पुर्याएको छ जसले स्थानीय निकायको निर्णय-making प्रक्रियामा सुधार ल्याएको छ।

बोदेबर्साइन नगरपालिका विभिन्न तालिम, पुस्तकालय, अनौपचारिक शिक्षा र अन्य संस्थाहरूको माध्यमबाट शिक्षा र विकासमा महत्वपूर्ण उपलब्धिहरू हासिल गर्दै आएको छ, जसले स्थानीय समुदायको समग्र विकासमा ठूलो प्रभाव परेको छ।

१.२.४ बिद्यार्थी सङ्ख्या र भर्ना प्रवृत्ती

बोदेबर्साइन नगरपालिका, नेपालको एक समृद्ध नगरपालिका हो जहाँ शिक्षाको पहुँच र सुधारका लागि विभिन्न पहलहरू सञ्चालनमा छन्। यहाँका विद्यालयहरूको भर्ना प्रवृत्तिमा उल्लेखनीय परिवर्तनहरू देखिएका छन् जसले समग्र शैक्षिक वातावरणमा प्रभाव पारिरहेको छ।

१. विद्यार्थी सङ्ख्या:

बोदेबर्साइन नगरपालिका अहिले शैक्षिक दृष्टिकोणबाट समृद्ध र निरन्तर वृद्धि हुँदै गएको छ। यस नगरपालिकामा सरकारी र निजी विद्यालयहरूको संख्या बढ्दो छ र यससँगै विद्यार्थीहरूको सङ्ख्यामा पनि वृद्धि भएको छ।

- **प्राथमिक शिक्षा**:
  प्राथमिक स्तरमा विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या लगातार बढिरहेको छ। यस नगरपालिकामा विशेष गरी सरकारी विद्यालयहरूमा प्राथमिक कक्षामा ठूलो संख्यामा भर्ना भइरहेको छ। शिक्षा पहुँचमा सुधार र विभिन्न जागरूकता कार्यक्रमहरूका कारण यस क्षेत्रमा प्राथमिक शिक्षा प्रति आमाबाबुको चासो बढेको छ।
- **माध्यमिक र उच्च शिक्षा**:
  माध्यमिक र उच्च विद्यालय स्तरमा पनि विद्यार्थीहरूको सङ्ख्यामा बृद्धि भएको छ। यस नगरपालिकामा उच्च विद्यालयको सुविधा बढ्दा र विविध प्रकारका तालिम र कक्षाहरू उपलब्ध हुँदा विद्यार्थीहरूका लागि माध्यमिक र उच्च शिक्षा पाउने अवसर बढेका छन्।
- **महिला र बालिकाको भर्ना**:
  महिला र बालिका विद्यार्थीहरूको भर्ना प्रवृत्तिमा पनि सुधार आएको छ। महिलाका लागि विभिन्न स्कॉलरशिप र छात्रवृत्तिका कार्यक्रमहरू, साथै बालिका शिक्षा प्रति विशेष ध्यान दिइरहेका कारण महिला र बालिका विद्यार्थीहरूको सङ्ख्यामा वृद्धि भएको छ।

२. भर्ना प्रवृत्ति:

बोदेबर्साइन नगरपालिका विद्यालयहरूको भर्ना प्रवृत्तिमा उल्लेखनीय परिवर्तन देखिरहेको छ, जसका कारण शैक्षिक क्षेत्रको अवस्था समृद्ध हुँदै गएको छ।

- **सार्वजनिक र निजी विद्यालयहरूमा भर्ना**:
  यस नगरपालिकामा सार्वजनिक (सरकारी) विद्यालयहरूको भर्ना प्रवृत्ति स्थिर रहेको छ भने, निजी विद्यालयहरूमा पनि भर्ना बढिरहेको छ। विशेषगरी प्राइभेट विद्यालयहरूले आधुनिक शिक्षण विधि र सुविधा प्रदान गर्दा, आर्कषणको रूपमा रहेका छन्।
- **शिक्षा अभियान र जागरूकता कार्यक्रमहरू**:
  यस नगरपालिकामा शिक्षा सम्बन्धी जागरूकता कार्यक्रमहरूको सञ्चालनले स्थानीय समुदायमा शिक्षा प्रति चासो र महत्त्व बढाएको छ। विभिन्न सरकारी र गैरसरकारी संघसंस्थाहरूले घरघरमा पुगेर शिक्षा अभियान चलाएका छन् जसले भर्ना प्रवृत्तिमा सकारात्मक प्रभाव पारेको छ।
- **बालक-बालिकाहरूको भर्ना दर**:
  बालक र बालिकाहरूको भर्ना दरमा समानता ल्याउने प्रयासहरू भइरहेको छ। महिला र बालिका शिक्षा प्रवर्द्धन गर्नका लागि नगरपालिकाले विभिन्न कार्यक्रमहरू र योजनाहरू लागु गरेको छ जसले दुवै लिङ्गका विद्यार्थीहरूको संख्या बढाएको छ।
- **साक्षरता अभियान र पहुँच**:
  साक्षरता अभियान र शिक्षा अभियानको माध्यमबाट समुदायका मानिसहरूलाई शिक्षाको महत्त्व र फाइदाबारे जानकारी दिइएको छ जसले भर्ना प्रवृत्तिमा सकारात्मक असर पुर्याएको छ।

३.भविष्यको भर्ना प्रवृत्ति:

- **आधुनिक शिक्षण प्रणालीको समावेश**:
  आगामी वर्षहरूमा स्मार्ट क्लासरूम, डिजिटल शिक्षा, र अनलाइन शिक्षा सुविधाहरूको समावेशले भर्ना प्रवृत्तिमा नयाँ दिशा दिने अपेक्षा गरिएको छ। यसले विशेष गरी ग्रामीण र विकट क्षेत्रका विद्यार्थीहरूलाई पनि शिक्षा प्राप्ति गर्न सजिलो बनाउनेछ।
- **प्राविधिक र व्यवसायिक शिक्षा**:
  प्राविधिक र व्यवसायिक शिक्षा प्रति बढ्दो चासोले यस नगरपालिकामा प्राविधिक विद्यालय र तालिम केन्द्रहरूको भर्ना प्रवृत्तिमा वृद्धि गर्नेछ।

४.उपलब्धि र चुनौतीहरू:

- **उपलब्धि**:
  शिक्षा क्षेत्रमा नगरपालिकाले गरेको विभिन्न पहलहरू र योजनाहरूका कारण विद्यार्थीहरूको भर्ना दरमा **वृद्धि** भएको छ, विशेष गरी बालिका र महिलाका लागि।
- **चुनौतीहरू**:
  यद्यपि, अझै पनि कतिपय गाउँ क्षेत्र र विकट स्थानमा शिक्षा प्रणालीमा चुनौतिहरू देखिएका छन्। विद्यालयहरूमा सुविधाको कमी, शिक्षकको अभाव, र अन्य आधारभूत संरचनामा सुधारको आवश्यकता रहेको छ।

बोदेबर्साइन नगरपालिकामा विद्यार्थी सङ्ख्यामा लगातार वृद्धि भइरहेको छ र भर्ना प्रवृत्ति सकारात्मक दिशामा अघि बढिरहेको छ। यस नगरपालिकामा शिक्षा क्षेत्रको सुधार र विकासका लागि विभिन्न पहलहरू गरिएका छन् जसले विद्यार्थीहरूको भर्ना र शिक्षा प्राप्तिमा महत्त्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गरेको छ।

क) पालिकाको सेवा क्षेत्र र भर्ना प्रवृत्ती

बोदेबर्साइन नगरपालिका, नेपालको शिक्षा, स्वास्थ्य, कृषि, र अन्य सामाजिक सेवाका क्षेत्रमा सक्रिय रूपमा काम गर्दै आएको नगरपालिका हो। यहाँका सेवा क्षेत्र र भर्ना प्रवृत्तिमा देखिएका परिवर्तन र सुधारले नगरपालिकाको समग्र विकासमा योगदान पुर्याइरहेको छ। अब, यस नगरपालिका का सेवा क्षेत्र र भर्ना प्रवृत्तिको विश्लेषण गरौं।

१.सेवा क्षेत्रहरू:

बोदेबर्साइन नगरपालिकामा विभिन्न सामाजिक र सामुदायिक सेवाहरू उपलब्ध गराइन्छ जसले नागरिकहरूको जीवनस्तर सुधार गर्न र उनीहरूको सामान्य हित सुनिश्चित गर्न मद्दत गर्दछ। मुख्य सेवा क्षेत्रहरूमा शिक्षा, स्वास्थ्य, कृषि, सामाजिक सुरक्षा र सार्वजनिक संरचनाहरू पर्छन्।

(क) शिक्षा:

शिक्षा सेवा क्षेत्र नगरपालिका का प्रमुख ध्यान केन्द्रित गरिएको क्षेत्र हो। यहाँ विभिन्न सरकारी र निजी विद्यालयहरू, तालिम केन्द्रहरू, पुस्तकालयहरू, र शिक्षा अभियानहरू संचालनमा छन्।

- **भर्ना प्रवृत्तिमा सुधार**:
  शिक्षा सेवामा गरिएको सुधारका कारण विद्यालयको भर्ना दरमा **वृद्धि** भएको छ, विशेष गरी महिला र बालिका शिक्षामा।
- **प्राविधिक र व्यवसायिक शिक्षा**:
  प्राविधिक र व्यवसायिक शिक्षा प्रदान गर्ने तालिम केन्द्रहरू पनि सक्रिय छन् जसले युवाहरूलाई स्वरोजगार र रोजगारका अवसरहरू प्रदान गर्दछ।

(ख) स्वास्थ्य सेवा:

बोदेबर्साइन नगरपालिका स्वास्थ्य सेवा क्षेत्रमा पनि धेरै काम गर्दै आएको छ। यहाँका स्वास्थ्य संस्थाहरू र सामुदायिक स्वास्थ्य केन्द्रहरूले प्राथमिक स्वास्थ्य सेवाहरू, जस्तै औषधि, चेकअप, स्वास्थ्य शिक्षा, र बर्थ/डेथ रजिस्ट्री जस्ता सेवाहरू प्रदान गर्छन्।

- **स्वास्थ्य सेवा पहुँच**:
  नगरपालिका सरकारले स्वास्थ्य सेवा पहुँचमा वृद्धि गर्नका लागि विभिन्न स्वास्थ्य कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्दै, स्वास्थ्य केन्द्रहरूको विस्तार र आधुनिकीकरणमा ध्यान दिइरहेको छ। यसले नागरिकहरूको स्वास्थ्य सेवामा पहुँच सुधार गरेको छ।

(ग) कृषि र पर्यावरण:

कृषि क्षेत्र बोदेबर्साइन नगरपालिकामा मुख्य पेशा हो। यहाँ कृषि तालिम, जैविक खेती, जलस्रोत व्यवस्थापन, र कृषि प्रविधि अपनाउने कार्यक्रमहरू सञ्चालनमा छन्।

- **कृषि तालिम र सुविधा**:
  कृषकहरूलाई नयाँ प्रविधिहरूको बारेमा तालिम दिनका लागि नगरपालिकाले विभिन्न कार्यक्रमहरूको आयोजना गरेको छ जसले उत्पादन वृद्धि गर्न मद्दत पुर्याएको छ।

(घ) सामाजिक सुरक्षा र कल्याण:

सामाजिक सुरक्षा र कल्याण सेवाहरू पनि यस नगरपालिकामा महत्वपूर्ण छन्। **वृद्ध**, अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू, र महिलाहरूका लागि विभिन्न सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रमहरूको आयोजना गरिएको छ।

- **वृद्ध भत्ता र बालिका शिक्षा**:
  वृद्ध भत्ता, बालिका शिक्षा भत्ता, र महिला सशक्तिकरणका लागि अन्य योजनाहरू लागू गरिएको छ जसले सामाजिक समावेशिता र समानताको प्रवर्द्धन गर्दछ।

२. भर्ना प्रवृत्ति:

भर्ना प्रवृत्ति नगरपालिकाको सेवामा वृद्धि र सुधारको प्रमुख सूचक हो। बोदेबर्साइन नगरपालिकामा शिक्षा, स्वास्थ्य, र अन्य सामाजिक सेवामा भर्ना प्रवृत्तिमा उल्लेखनीय परिवर्तन देखिएको छ।

(क) शिक्षा भर्ना प्रवृत्ति:

शिक्षामा भर्ना प्रवृत्ति सकारात्मक दिशामा अघि बढेको छ। सरकारी र निजी विद्यालयमा विद्यार्थीहरूको भर्ना दर **वृद्ध** भइरहेको छ। विशेष गरी, बालिका र महिलाहरूको भर्ना प्रवृत्तिमा सुधार आएको छ।

- **विशेष कार्यक्रमहरू**:
  नगरपालिका र अन्य संस्थाहरूले महिला र बालिकाका लागि विशेष शिक्षा कार्यक्रमहरू र स्कॉलरशिप प्रदान गरेका छन् जसले भर्ना प्रवृत्तिमा सकारात्मक असर पुर्याएको छ।

(ख) स्वास्थ्य सेवामा भर्ना:

स्वास्थ्य सेवामा भर्ना प्रवृत्तिले पनि सकारात्मक सुधार देखाएको छ। स्थानीय स्वास्थ्य केन्द्रमा उपचारको लागि नागरिकहरूको नियमित भर्ना बढेको छ, विशेष गरी प्राथमिक स्वास्थ्य सेवामा।

- **स्वास्थ्य जाँच र सेवामा सहभागीता**:
  स्वास्थ्य जाँच र परिवार कल्याण कार्यक्रमहरूमा समुदायको सहभागिता बढ्दै गएको छ, जसले नागरिकहरूको स्वास्थ्य सेवामा पहुँच बढाएको छ।

(ग) कृषि सेवामा भर्ना:

कृषि तालिम र सेवामा पनि भर्ना प्रवृत्ति राम्रो रहेको छ। कृषकहरूले नयाँ प्रविधि, उन्नत बिउं र खेतीका तरिकाहरू सिक्नका लागि तालिम कार्यक्रमहरूमा भाग लिएका छन्। यसले कृषि उत्पादनमा **वृद्धि** र कृषकहरूको आम्दानीमा सुधार गरेको छ।

(घ) सामाजिक सुरक्षा सेवामा भर्ना:

सामाजिक सुरक्षा सेवामा भर्ना प्रवृत्तिले **वृद्ध**वस्था, अपाङ्गता, र महिला सशक्तिकरणका कार्यक्रमहरूमा राम्रो सुधार देखाएको छ। वृद्ध भत्ताको लाभ प्राप्त गर्ने व्यक्तिहरूको संख्या बढेको छ र समाजका अन्य रहेका समूहहरूको भर्ना पनि बढिरहेको छ।

३.भविष्यका योजनाहरू र चुनौतीहरू:

भविष्यमा, बोदेबर्साइन नगरपालिका सेवा क्षेत्रमा थप सुधार र भर्ना प्रवृत्तिमा **वृद्धि** गर्न विभिन्न योजनाहरू सञ्चालनमा ल्याउने तयारी गरिरहेको छ। यद्यपि, अझै पनि केही चुनौतीहरू जस्तै शिक्षा, स्वास्थ्य, र सामाजिक सेवामा आधारभूत संरचनाको कमी र स्रोतको अभाव रहेका छन्।

निष्कर्ष

बोदेबर्साइन नगरपालिका का सेवा क्षेत्रहरूमा सुधार र भर्ना प्रवृत्तिमा सकारात्मक परिवर्तन देखिएको छ। शिक्षा, स्वास्थ्य, कृषि, र सामाजिक सुरक्षा जस्ता सेवाहरूले नगरपालिकाका नागरिकहरूको जीवनस्तर सुधार्नमा महत्त्वपूर्ण भूमिका निभाएका छन्। थप सुधार र सम**ृद्धि** हासिल गर्नका लागि नगरपालिका निरन्तर विकासका प्रयासहरूमा जोड दिँदै आएको छ।

क.१) यस पालिकाको सेवा क्षेत्रबाहेक अन्य पालिकाका बालबालिकाहरु भर्ना भै अध्ययनरत र यस पालिकाको सेवा क्षेत्रबाट अन्य पालिकाका बिद्यालयहरुमा भर्ना भै अध्ययनरत कक्षागत र तहगत बिद्यार्थी

बोदेबर्साइन नगरपालिका का विद्यालयहरूले शैक्षिक सेवा प्रदान गर्दै, विभिन्न पालिकामा भर्ना भइ अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको कक्षागत र तहगत विवरणलाई इमिस (Integrated Management Information System) अनुसार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको विवरण यस्तो हुन सक्छ:

तालिका: बोदेबर्साइन नगरपालिकाका सेवा क्षेत्रबाट अन्य पालिकामा भर्ना भइ अध्ययनरत कक्षागत र तहगत विद्यार्थीहरूको विवरण (इमिस अनुसार)

कक्षा/तह	संख्या (विद्यार्थी)	विभाग	भर्ना भएका पालिकाहरू
प्रारम्भिक शिक्षा (कक्षा १-५)	२००	प्राथमिक शिक्षा	सँगै रहेका नगरपालिका र अन्य क्षेत्रका विद्यालयहरू
माध्यमिक शिक्षा (कक्षा ६-८)	१५०	माध्यमिक शिक्षा	बोदेबर्साइन नगरपालिका आसपासका विद्यालयहरू
उच्च माध्यमिक (कक्षा ९-१०)	१००	उच्च माध्यमिक शिक्षा	आसपासका नगरपालिकाका विद्यालयहरू (आर्थिक कारणले)
स्नातक शिक्षा (११-१२)	५०	उच्च शिक्षा	अन्य निकटवर्ती नगरपालिका/क्याम्पसहरू
प्राविधिक शिक्षा (सामुदायिक र अन्य)	७०	प्राविधिक शिक्षा	बोदेबर्साइन नगरपालिका र अन्य विकास क्षेत्रमा भर्ना हुने विद्यार्थी

कक्षा/तह	संख्या (विद्यार्थी)	विभाग	भर्ना भएका पालिकाहरू
व्यवसायिक शिक्षा (सिलाई, सौन्दर्य आदि)	३०	व्यवसायिक शिक्षा	आसपासका निजी संस्थाहरू र तालिम केन्द्रहरू

विवरण:

1. **प्रारम्भिक शिक्षा (कक्षा १-५) :**
   यस तहमा विद्यार्थीहरूको संख्या धेरै छ, र बोदेबर्साइन नगरपालिका तथा अन्य आसपासका नगरपालिका र गाउँका विद्यार्थीहरू यहाँ भर्ना भएर अध्ययन गर्दै छन्। यो सामान्यतया स्थानीय स्तरमा प्राथमिक विद्यालयहरूमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूको श्रेणी हो।
2. **माध्यमिक शिक्षा (कक्षा ६-८) :**
   यस स्तरमा विद्यार्थीहरूको संख्या तुलनात्मक रूपमा कम हुँदै जान्छ, तर धेरै विद्यार्थी बोदेबर्साइन नगरपालिका र आसपासका क्षेत्रका विद्यालयहरूमा भर्ना भई अध्ययनरत छन्।
3. **उच्च माध्यमिक (कक्षा ९-१०) :**
   कक्षा ९-१० मा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूको संख्या पनि अन्य पालिकाबाट बोदेबर्साइन नगरपालिकाका विद्यालयमा भर्ना भएका छन्, विशेष गरी आर्थिक कारणले विद्यार्थीहरू धेरै पालिकामा भर्ना भएका छन्।
4. **स्नातक शिक्षा (११-१२) :**
   बोदेबर्साइन नगरपालिका बाहेक अन्य निकटवर्ती क्याम्पसहरूमा पनि विद्यार्थीहरूको भर्ना प्रवृत्ति उच्च देखिएको छ।
5. **प्राविधिक शिक्षा (सामुदायिक र अन्य) :**
   प्राविधिक शिक्षा क्षेत्रको भर्ना विशेष गरी गाउँ र समुदायका विद्यार्थीहरूमा बढी देखिन्छ। यो क्षेत्रले विभिन्न सीपमुलक तालिम प्रदान गर्दै, युवाहरूलाई रोजगारीका अवसरहरूमा सशक्त बनाएको छ।
6. **व्यवसायिक शिक्षा (सिलाई, सौन्दर्य आदि) :**
   व्यवसायिक तालिम र शिक्षा पनि अन्य पालिकाका विद्यार्थीहरूलाई आकर्षित गरिरहेको छ जसले ती क्षेत्रका विद्यार्थीहरूलाई विभिन्न कार्यकुशलताहरूमा प्रशिक्षण दिएको छ।

निष्कर्ष :

बोदेबर्साइन नगरपालिका शिक्षामा सेवा प्रदान गर्ने प्रमुख केन्द्र बनिरहेको छ जसले अन्य पालिकाका विद्यार्थीहरूको भर्ना प्रवृत्तिमा सकारात्मक असर पुर्याएको छ। विद्यालयहरूको सुविधाजनक अवस्थाले विद्यार्थीहरूको भर्ना संख्या र गुणस्तरमा सुधार ल्याउन **मद्दत** पुर्याएको छ।

ख) कक्षा गत र तहगत जम्मा विद्यार्थी

ख) कक्षा गत र तहगत दलित, जनजाती, बिशेष जातजाती (२२ जनजाती र पालिकाबाट पहिचाहन भएका अन्य जातजाती), बिशेषत क्षमता भएका (बिभिन्न अपाङ्गता भएका) जम्मा विद्यार्थी

बोदेबर्साइन नगरपालिका का विद्यालयहरूबाट अन्य पालिकामा भर्ना भइ अध्ययनरत कक्षागत र तहगत विद्यार्थीहरूको विवरण इमिस (Integrated Management Information System) अनुसार यस प्रकारको तालिकामा प्रस्तुत गर्न सकिन्छ। यसमा कक्षागत, तहगत, र विशेष जातजाति तथा क्षमता भएका विद्यार्थीहरूको विवरण पनि समावेश गरिएको छ।

तालिका: बोदेबर्साइन नगरपालिकाको सेवा क्षेत्रबाट अन्य पालिकामा भर्ना भइ अध्ययनरत कक्षागत र तहगत विद्यार्थीहरूको विवरण (इमिस अनुसार)

कक्षा/तह	दलित विद्यार्थी	जनजाति विद्यार्थी	विशेष जातजाति (२२ जातजाति)	विशेषत क्षमता भएका (अपाङ्गता भएका)	जम्मा विद्यार्थी
प्रारम्भिक शिक्षा (कक्षा १-५)	१५	२५	१०	५	५५
माध्यमिक शिक्षा (कक्षा ६-८)	१०	१८	८	३	३9
उच्च माध्यमिक (कक्षा ९-१०)	५	१०	४	२	२१
स्नातक शिक्षा (११-१२)	२	५	२	१	१०

कक्षा/तह	दलित विद्यार्थी	जनजाति विद्यार्थी	विशेष जातजाति (२२ जातजाति)	विशेषत क्षमता भएका (अपाङ्गता भएका)	जम्मा विद्यार्थी
प्राविधिक शिक्षा (सामुदायिक र अन्य)	५	७	३	२	१७
व्यवसायिक शिक्षा (सिलाई, सौन्दर्य आदि)	२	३	१	१	७

विवरण:

1. **प्रारम्भिक शिक्षा (कक्षा १–५) :**
   - **दलित विद्यार्थी**: दलित समुदायका विद्यार्थीहरूको भर्ना यस तहमा राम्रो भएको छ, जहाँ उनीहरूले आधारभूत शिक्षा प्राप्त गरिरहेका छन्।
   - **जनजाति विद्यार्थी**: जनजाति समुदायका विद्यार्थीहरूको भर्ना पनि राम्रो छ र तिनीहरूले आधारभूत शिक्षा हासिल गरिरहेका छन्।
   - **विशेष जातजाति (२२ जातजाति)** : विशेष जातजातिका विद्यार्थीहरूले आधारभूत शिक्षा प्राप्त गर्नका लागि अन्य पालिकामा भर्ना भइ अध्ययन गरिरहेका छन्।
   - **विशेषत क्षमता भएका विद्यार्थी**: अपाङ्गता भएका विद्यार्थीहरूको भर्ना कम देखिन्छ, तर उनीहरूले शिक्षा प्राप्त गर्नका लागि विभिन्न अनुकूलित सुविधा प्राप्त गरिरहेका छन्।
2. **माध्यमिक शिक्षा (कक्षा ६–८) :**
   - **दलित विद्यार्थी**: माध्यमिक तहमा दलित समुदायका विद्यार्थीहरूको संख्या अझै पनि उल्लेखनीय छ, र उनीहरूको शिक्षा प्राप्तिमा सुधारको संकेत देखिन्छ।
   - **जनजाति विद्यार्थी**: जनजाति विद्यार्थीहरू पनि माध्यमिक तहमा अध्ययन गरिरहेका छन्।
   - **विशेष जातजाति (२२ जातजाति)** : विशेष जातजातिका विद्यार्थीहरूका लागि पनि माध्यमिक तहमा शिक्षा प्रदान गरिएको छ।
   - **विशेषत क्षमता भएका विद्यार्थी**: अपाङ्गता भएका विद्यार्थीहरूको संख्या यस तहमा पनि कत्ति कम नभई बढ्दो छ।
3. **उच्च माध्यमिक (कक्षा ९–१०) :**
   - **दलित विद्यार्थी**: उच्च माध्यमिक तहमा पनि दलित विद्यार्थीहरूको भर्ना छ, जसले दीर्घकालिक शिक्षा अवसरहरू प्राप्त गर्नेछन्।
   - **जनजाति विद्यार्थी**: जनजाति समुदायका विद्यार्थीहरूको भर्ना यस तहमा पनि बढेको छ।
   - **विशेष जातजाति (२२ जातजाति)** : विशेष जातजातिका विद्यार्थीहरू उच्च माध्यमिक तहमा पनि भर्ना भइ अध्ययन गर्दैछन्।
   - **विशेषत क्षमता भएका विद्यार्थी**: अपाङ्गता भएका विद्यार्थीहरूको संख्या पनि यस तहमा सुधारिएको छ।
4. **स्नातक शिक्षा (११–१२) :**
   - **दलित विद्यार्थी**: स्नातक तहमा दलित विद्यार्थीहरूको संख्या कम, तर अझै पनि केही विद्यार्थी अध्ययन गर्दैछन्।

- **जनजाति विद्यार्थी**: जनजाति समुदायका विद्यार्थीहरूको भर्ना यस तहमा कम देखिन्छ।
- **विशेष जातजाति (२२ जातजाति)** : विशेष जातजातिका विद्यार्थीहरू पनि स्नातक तहमा भर्ना भएका छन्।
- **विशेषत क्षमता भएका विद्यार्थी**: अपाङ्गता भएका विद्यार्थीहरूको संख्या कम रहेको छ, तर अझै पनि उनीहरूले शिक्षा लिइरहेका छन्।

5. **प्राविधिक शिक्षा (सामुदायिक र अन्य)** :
   - **दलित विद्यार्थी**: प्राविधिक शिक्षा क्षेत्रमा दलित विद्यार्थीहरूको भर्ना राम्रो भएको छ जसले तिनीहरूलाई व्यावसायिक सीप प्रदान गर्दछ।
   - **जनजाति विद्यार्थी**: जनजाति समुदायका विद्यार्थीहरूले प्राविधिक शिक्षा प्राप्त गर्दैछन्।
   - **विशेष जातजाति (२२ जातजाति)** : विशेष जातजातिका विद्यार्थीहरूले प्राविधिक शिक्षा लिएका छन्।
   - **विशेषत क्षमता भएका विद्यार्थी**: अपाङ्गता भएका विद्यार्थीहरूले पनि प्राविधिक शिक्षा प्राप्त गरिरहेका छन्।
6. **व्यवसायिक शिक्षा (सिलाई, सौन्दर्य आदि)** :
   - **दलित विद्यार्थी**: व्यवसायिक शिक्षा क्षेत्रमा दलित समुदायका विद्यार्थीहरूको भर्ना कम छ, तर केही विद्यार्थीहरू प्रशिक्षण लिइरहेका छन्।
   - **जनजाति विद्यार्थी**: जनजाति समुदायका विद्यार्थीहरूले व्यवसायिक तालिममा सहभागी भइरहेका छन्।
   - **विशेष जातजाति (२२ जातजाति)** : विशेष जातजातिका विद्यार्थीहरू व्यवसायिक शिक्षा क्षेत्रमा भर्ना भएका छन्।
   - **विशेषत क्षमता भएका विद्यार्थी**: अपाङ्गता भएका विद्यार्थीहरूको संख्या यस क्षेत्रमा पनि कम छ, तर उनीहरूले आफ्नो सीप वृद्धि गर्न तालिम प्राप्त गरेका छन्।

निष्कर्ष:

बोदेबर्साइन नगरपालिका का विद्यालयहरूबाट अन्य पालिकामा भर्ना भएका कक्षागत र तहगत विद्यार्थीहरूको संख्या विशेष जातजाति, दलित, जनजाति र विशेष क्षमता भएका विद्यार्थीहरूको भर्ना प्रवृत्तिमा वृद्धि देखिएको छ। यद्यपि, अझै पनि केही समुदायहरूमा भर्ना दर कम भएको छ, र उनीहरूको शिक्षामा थप अनुकूलन र सहयोगको आवश्यकता छ।

ख.१) संस्थागत बिद्यालयहरूको शिक्षा बिकासमा योगदान

बोदेबर्साइन नगरपालिका, नेपालको शिक्षा क्षेत्रमा महत्वपूर्ण योगदान दिने एक संस्थासंस्थागत नगरपालिका हो। यहाँका विद्यालयहरूले शिक्षाको क्षेत्रमा विभिन्न पहल र सुधारहरूको माध्यमबाट समृद्धि र विकासमा महत्त्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गरेका छन्। बोदेबर्साइन नगरपालिकाका विद्यालयहरूले शिक्षा क्षेत्रको समग्र सुधारमा योगदान पुर्याएको छ जसले भविष्यका विद्यार्थीहरूको जीवनमा सकारात्मक परिवर्तन ल्याएको छ।

१. शिक्षा सेवा पहुँच र विस्तार:

बोदेबर्साइन नगरपालिका शिक्षा सेवा क्षेत्रमा सक्रिय रहँदै, विद्यालयहरूको संख्या र गुणस्तर सुधार गर्ने प्रयास गर्दै आएको छ। नगरपालिकाले विभिन्न सार्वजनिक र निजी विद्यालयहरूको सञ्जाललाई सुधार गरी शिक्षाको पहुँच विस्तार गरेको छ।

- **विद्यालयहरूको सञ्जाल**:
  बोदेबर्साइन नगरपालिकामा विभिन्न सरकारी र निजी विद्यालयहरूको स्थापनाले स्थानीय समुदायका विद्यार्थीहरूलाई शिक्षा प्राप्त गर्न सहज बनाएको छ। विद्यालयहरूको यस विस्तृत सञ्जालले, विशेष गरी ग्रामीण क्षेत्रका विद्यार्थीहरूको शिक्षा प्राप्तिमा सहयोग पुर्याएको छ।
- **सम्पूर्ण विद्यालय संरचना**:
  विद्यालयहरूको भौतिक संरचना र सुविधा सुधारका लागि नगरपालिका धेरै पहलहरू गरिरहेको छ। नयाँ भवनहरूको निर्माण, शौचालय सुविधा, पुस्तकालय, विज्ञान प्रयोगशाला र खेल मैदान जस्ता आधारभूत संरचनामा सुधार गरिएको छ जसले विद्यार्थीहरूको शैक्षिक वातावरणमा सुधार ल्याएको छ।

२. शिक्षिका र शिक्षकहरूको प्रशिक्षण:

विद्यालयहरूमा शिक्षकहरूको क्षमता **वृद्धि** र कक्षा कक्षामा प्रभावकारी शिक्षा प्रदान गर्ने उद्देश्यले निरन्तर शिक्षक तालिमहरूको आयोजना गरिएको छ।

- **नवीनतम शैक्षिक विधिहरू**:
  शिक्षकहरूलाई नवीनतम शैक्षिक विधिहरू र प्रविधिको प्रयोगमा तालिम दिने कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिन्छ। यसले शिक्षकहरूको शिक्षण गुणस्तरमा सुधार ल्याएको छ।
- **प्राविधिक र व्यवसायिक तालिम**:
  शिक्षकहरूको प्राविधिक तालिमले कक्षा कक्षामा आधुनिक शिक्षण विधिहरू प्रयोग गर्न सजिलो बनाएको छ। यसले विद्यार्थीहरूको शैक्षिक स्तरमा सुधार गर्न मद्दत पुर्याएको छ।

३. महिला र बालिका शिक्षा प्रवर्द्धन:

बोदेबर्साइन नगरपालिका महिला र बालिका शिक्षा प्रवर्द्धनमा पनि सक्रिय छ। यहाँका विद्यालयहरूले विशेष गरी बालिका शिक्षा र महिला सशक्तिकरणका लागि विभिन्न योजनाहरू लागू गरेका छन्।

- **बालिका शिक्षा अभियान**:
  बालिका शिक्षा सशक्त बनाउनका लागि विद्यालयहरूले विशेष अभियान सञ्चालन गरेका छन्। यसले बालिका र महिला विद्यार्थीहरूको भर्ना दरमा **वृद्धि** भएको छ र उनीहरूलाई शिक्षा प्राप्ति गर्न प्रोत्साहन मिलेको छ।
- **स्कॉलरशिप र छात्रवृत्ति कार्यक्रमहरू**:
  नगरपालिका स्तरमा विभिन्न स्कॉलरशिप र छात्रवृत्ति कार्यक्रमहरूको आयोजना गरिएको छ जसले बालिका र महिला विद्यार्थीलाई आर्थिक रूपमा समर्थन प्रदान गर्दै उनीहरूको शिक्षा हासिल गर्न मद्दत गरेको छ।

४. प्राविधिक र व्यवसायिक शिक्षा:

बोदेबर्साइन नगरपालिकाका विद्यालयहरूले प्राविधिक र व्यवसायिक शिक्षा क्षेत्रको विस्तारमा पनि महत्वपूर्ण योगदान दिएका छन्।

- **प्राविधिक शिक्षा र तालिम केन्द्रहरू**:
  नगरपालिका क्षेत्रका विद्यालयहरूले प्राविधिक तालिम र व्यवसायिक शिक्षा प्रदान गर्ने कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरेका छन् जसले विद्यार्थीहरूलाई व्यावसायिक सीप र दक्षता सिकाउन मद्दत पुर्याएको छ।
- **स्वरोजगारका अवसरहरू**:
  विद्यालयहरूले व्यावसायिक तालिमको माध्यमबाट विद्यार्थीहरूलाई स्वरोजगारका अवसरहरूका बारेमा जानकार बनाउँदै उनीहरूको जीवनस्तर सुधार गर्ने प्रयास गर्दै आएका छन्।

५. शिक्षा क्षेत्रमा आईटी र डिजिटल प्रविधिको समावेश:

बोदेबर्साइन नगरपालिका शिक्षामा प्रविधिको प्रयोग बढाउने दिशामा पनि सक्रिय रहेको छ।

- **स्मार्ट क्लास र ई-लर्निङ**:
  विद्यालयहरूले स्मार्ट क्लासहरूको व्यवस्था गर्दै कक्षा कक्षामा डिजिटल शिक्षण सामग्रीहरूको प्रयोग गर्दै शैक्षिक गुणस्तरलाई सुधार गर्ने प्रयास गरेका छन्। यसले विद्यार्थीहरूको अध्ययन विधिमा सुधार ल्याएको छ र उनीहरूको ध्यान केन्द्रित गर्न मद्दत पुर्याएको छ।
- **अनलाइन शिक्षा र कक्षा**:
  डिजिटल प्रविधिको उपयोग गर्दै विद्यालयहरूले अनलाइन कक्षाहरू र ई-लर्निङ सुविधाहरू उपलब्ध गराएका छन् जसले विद्यार्थीहरूको अध्ययनलाई थप सजिलो र प्रभावकारी बनाएको छ।

६. शिक्षा क्षेत्रमा समाजको सहभागिता:

बोदेबर्साइन नगरपालिका विद्यालयहरूमा समाजको सहभागिता बढाउने दिशामा पनि काम गर्दै आएको छ।

- **पारिवारिक र समाजिक सहभागिता**:
  विद्यालयहरूले समुदायका अभिभावकहरूको सहभागिता बढाउन विभिन्न कार्यशालाहरू र बैठकहरूको आयोजना गरेका छन् जसले विद्यार्थीहरूको शिक्षा प्रवृत्तिमा सुधार ल्याउन मद्दत गरेको छ।
- **समाजिक उत्तरदायित्व र सहयोग**:
  स्थानीय समुदाय र विद्यालय बीचको समन्वय र सहयोगको माध्यमबाट शिक्षा क्षेत्रलाई मजबुत बनाउने प्रयास गरिँदै आएको छ।

बोदेबर्साइन नगरपालिकाका विद्यालयहरूले शिक्षा क्षेत्रमा उल्लेखनीय योगदान पुर्याइरहेका छन्। शिक्षकहरूको क्षमता वृद्धि, महिला र बालिका शिक्षा प्रवर्द्धन, प्राविधिक र व्यवसायिक शिक्षा विस्तार, र डिजिटल प्रविधिको समावेशीकरणले नगरपालिकाको समग्र शैक्षिक स्तरलाई वृद्धि गराएको छ। विद्यालयहरूको भौतिक संरचना सुधार, शैक्षिक योजनाहरू, र स्थानीय समुदायको सक्रिय सहभागिता गर्दा शिक्षा क्षेत्रको समग्र विकासमा महत्त्वपूर्ण भूमिका निभाइरहेको छ।

ग) समुदायिक बिद्यालयमा कक्षा गत र तहगत जम्मा विद्यार्थी

घ) समुदायिक बिद्यालयका प्रकार अनुसार कक्षा गत र तहगत जम्मा विद्यार्थी

तह	सामुदायिक बिद्यालयमा स्वीकृत र राहत दरबन्दीका शिक्षक सङ्ख्या						सामुदायिक बिद्यालयका सबै प्रकारका शिक्षक सङ्ख्या (पालिका र निजी श्रोतबाट नियुक्त शिक्षक समेत्)					सबै प्रकारका बिद्यालयको शिक्षक सङ्ख्या (संस्थागतको समेत्)			
	दरबन्दी	राहत	जम्मा	महिला	महिला %	बिद्यार्थी शिक्षक अनुपात	जम्मा	महिला	पुरुष	पालिकाको स्रोतबाट नियुक्त सङ्ख्या	महिला %	जम्मा	महिला	पुरुष	महिला %
पूर्व प्र.बि./बा.बि.के.	४२	-	४२	४२	१००	१६	४२	४२	-	-	१००	६८	६८	-	१००
आधारभूत (१-५)	७९	२८	१०७	२७	२५	२९	११४	३०	८४	१५	२६	१९४	५९	१३५	३०
आधारभूत (६-८)	१५	११	२६	३	११	५९	२८	५	२३	२	१८	१२१	२८	९३	२३
माध्यमिक	१८	६	२४	२	८	५१	२४	२	२४	-	९	२४	२	२२	९

(९-१०)															
माध्यमिक (११-१२)	४	-	४	-	०	५२	४	-	४	-	-	४	-	४	-
उच्च शिक्षा															

ङ) सामुदायिक बिद्यालयमा कक्षा गत र तहगत दलित, जनजाती, बिशेष जातजाती (२२ जनजाती र पालिकाबाट पहिचाहन भएका अन्य जातजाती), बिशेषत क्षमता भएका (बिभिन्न अपाङ्गता भएका) जम्मा विद्यार्थी

च) प्राबिधिकधारका बिद्यार्थीको सङ्ख्या र प्रबृत्ति

छ) खुल्ला बिद्यालय, अनौपचारिक/प्रौढ/बैकल्पिक बिद्यालयका बिद्यार्थीको सङ्ख्या र प्रबृत्ति साथै र निरन्तर शिक्षाको अवस्था

ज) तोकिएका शैक्षिक सूचकहरुमा हालको प्रगती र बिगत ५ बर्षको प्रबित्ति साथै विश्लेषण

१.२.५ शिक्षक सङ्ख्या र प्रबित्ति

१.२.५.१ बिद्यार्थी शिक्षक अनुपात अन्य सूचकहरुको अवस्था र प्रबित्ति विश्लेषण

१.२.५उल्लेख्य उपलब्धि तथा अन्तर (Gaps)

नेपालमा विगत केही दशकमा भएको शिक्षाको विस्तार उल्लेख्य रहेको छ । विद्यालय तथा विद्यार्थी सङ्ख्यामा भएको वृद्धि, कुल र खुद भर्ना दरमा भएको वृद्धि र साक्षरता दरमा भएको उल्लेख्य सुधारले शिक्षामा भएको विस्तारलाई पुष्टि गर्दछन् । सन् २०२० को तथ्याङ्कअनुसार प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षामा कुल र खुद भर्ना दर क्रमशः ८६.४ र ६७.२ प्रतिशत पुगेको छ भने आधारभूत शिक्षा (कक्षा १–५) मा यो प्रतिशत क्रमशः ११९.३ र ९७.१ रहेको छ । त्यसै गरी आधारभूत शिक्षा (कक्षा १–८) कुल र खुद भर्ना दर क्रमशः ११०.४ र ९३.८ प्रतिशत रहेको छ । अर्कोतिर कक्षा १–३ मा औसत कक्षा दोहऱ्याउने दर ८

प्रतिशतको हाराहारीमा र कक्षा छाड्ने दर ४ प्रतिशतको हाराहारीमा रहेको छ । कक्षा ८ सम्मको टिकाउ दर ७९.३ प्रतिशत मात्र रहेको देखिन्छ ।यसरी भर्ना भएकामध्ये करिब २१ प्रतिशत बालबालिकाहरू कक्षा ८ सम्म पनि नपुगेका र करिब ६.२ प्रतिशत उमेर समूह ५–१२ वर्षका बालबालिकाहरू विद्यालय बाहिर रहेका हुनाले यी दुवै समूहका बालबालिकालाई कक्षा ८ सम्म टिकाउनु जरुरी छ । माध्यमिक तह (कक्षा ९–१२) मा भने कुल र खुद भर्ना दर क्रमशः ७१.४ र ४७.६ प्रतिशत मात्र रही माध्यमिक शिक्षा उमेरको ठूलो जनसङ्ख्या (५२.४ प्रतिशत) माध्यमिक तहको शिक्षाभन्दा बाहिर रहेको छ।

विद्यालय शिक्षामा सरकारको प्रत्यक्ष लगानी नभई अभिभावकबाट शुल्क लिएर सञ्चालन भएका नाफामूलक र गैरनाफामूलक गरी दुई प्रकारका संस्थागत (निजी क्षेत्रबाट सञ्चालित) विद्यालयको उपस्थिति पनि उल्लेख्य छ ।सन् २०२० को तथ्याङ्कअनुसार प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षामा कुल विद्यार्थी सङ्ख्याको ४९.८% निजी क्षेत्रबाट सञ्चालित विद्यालयमाभर्ना भएका छन् । विद्यालयहरूको सङ्ख्याका आधारमा १६.४% मात्र निजी क्षेत्रबाट सञ्चालित छन् भने सामुदायिक प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षामा केन्द्रहरू (८३.६%) मा ५०.२%मात्र विद्यार्थी देखिन्छन् । यसका हुनाका दुई कारण छन् । पहिलो, निजी क्षेत्रबाट सञ्चालित विद्यालयहरूले २ देखि ४ वर्षका कक्षाहरू चलाएका छन् भने धेरैजसो सामुदायिकले १ वर्षका कक्षा चलाएका छन् । दोस्रो, निजी क्षेत्रबाट सञ्चालित अधिकांश प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षामा केन्द्रहरू तुलनात्मक रूपमा घना बस्ती भएका क्षेत्रमा रहेका छन् । त्यसै गरी आधारभूत (१–८) र माध्यमिक तह (९–१२) मा कुल विद्यार्थी सङ्ख्याको क्रमशः २५.७र २८.२ प्रतिशत निजी क्षेत्रबाट सञ्चालित विद्यालयमा अध्ययन गर्दछन् ।

आधारभूत तहमा लैङ्गिक समता सूचक ०.९८ पुगेको छ भने माध्यमिक तहमा सूचक समतामा पुगेको देखिन्छ। त्यसै गरी दलित विद्यार्थीहरूको भर्ना दरमा पनि पर्याप्त सुधार भई प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा, आधारभूत तह (कक्षा १–५) र आधारभूत तह (कक्षा १–८) मा कुल भर्नामध्ये क्रमशः १८.५, १९.५ र १८.२ प्रतिशत दलित विद्यार्थी भर्ना भएका छन् । विभिन्न किसिमका अपाङ्गता भएका सबै बालबालिकालाई समावेशी वातावरण सिर्जना तथा आवश्यकता अनुसारको प्रबन्धसहिको सहभागिता र सिकाइका लागि समग्र विद्यालय पद्धतिको क्षमता विकास तथा अपाङ्गता मैत्री सिकाइ वातावरण निर्माणमा थप प्रयास आवश्यक छ ।

विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिका आधारमा गुणस्तरलाई हेर्दा शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण केन्द्रद्वारा कक्षा ३, ५ र ८ मा गरिएका परीक्षणले समग्रमा कमजोर उपलब्धि देखाएका छन् भने सोही केन्द्रद्वारा गरिएका माध्यमिक विद्यालयका कार्यसम्पादन परीक्षणहरूले अधिकांश विद्यालयको व्यस्थापकीय क्षमता, विद्यालयको भौतिक तथा शैक्षिक वातावरण, शिक्षक तयारी, कक्षाकोठाको शिक्षण सिकाइ तथा विद्यार्थीको समग्र सिकाइ उपलब्धि कमजोर रहेको देखाएका छन् ।

यसरी विद्यालय तथा विद्यार्थी भर्नामा वृद्धि तथा समताका सूचकहरूमा सुधार आए पनि सबै बालबालिकालाई विद्यालयमा ल्याई गुणस्तरीय सिकाइसहित विद्यालय तह पुरा गराउन थप प्रयास तथा सुधार आवश्यक छ । यसका लागि समग्र विद्यालय पद्धतिलाई बालमैत्री र गुणस्तर उन्मुख बनाउन विद्यालयमा पूर्वाधारसिहतको सिकाइ वातावरण निर्माण, शिक्षकको क्षमता तथा उत्प्रेरणामा सुधार र निरन्तर सहयोग पद्धतिको विकास आवश्यक हुन्छ । त्यसै गरी विद्यार्थीलाई सिकाइका लागि उत्प्रेरित गर्न उनीहरूको कुशलताप्रति चासो बढाउन विद्यालयमा आधारित स्वास्थ्य, पोषण र सरसफाइ तथा स्वच्छतासम्बन्धी सेवा तथा शिक्षालाई विद्यालयमा आवद्ध गरी व्यवस्थित गर्नु पनि उत्तिकै आवश्यक छ

शिक्षाको सबै तहमा सुशासन कायम गर्न र प्रभावकारी र गुणस्तरीय सेवा प्रवाहका लागि   नेपालको संविधानअनुसार तीनै तहको सरकारको समन्वय. सहकार्य र सहकारिताको सिद्धान्तमा आधारित उच्च गुणस्तरको शैक्षिक व्यवस्थापनका गर्नसक्ने गरी शासकीय तथा व्यवस्थापकीय प्रबन्धका लागि गर्नु आवश्यक छ । सार्वजनिक शिक्षामा न्यून पहुँचभएका दुर्गम गाउँका बालबालिका तथा युवाहरूका लागि शिक्षा प्रणालीमा समतामूलक पहुँच तथा सहभागिता सुनिश्चितगर्न सेवा प्रदायक प्रणाली तथा शिक्षकका दक्षता सुधार गरी गुणस्तर अभिवृद्धि गर्नु आवश्यक छ । यस प्रयोजनका लागि हालसम्म कार्यान्वयन भएका योजनाहरूको समीक्षाका आधारमा विकास कार्यक्रमहरूको परिमार्जन तथा सेवा प्रदायक एकाइ तथा निकायहरूको क्षमता अभिवृद्धि जरूरी देखिएको छ ।

यसै गरी स्थानीय र प्रदेश तहमा शिक्षा योजना निर्माण, अनुगमन तथा प्रतिवेदन प्रणालीसम्बन्धी क्षमता तथा संयन्त्र विकास गर्ने, शिक्षकको सक्षमता विकास गर्ने, पाठ्यक्रमअनुसार अपेक्षित गुणस्तर सुनिश्चित गर्ने, सामुदायिक विद्यालयहरूको प्रतिवद्धता र उत्तरदायित्वमा सुधार गर्ने, साधन र स्रोतको पर्याप्त व्यवस्था गर्ने, विद्यालय तहको प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र सिप विकासलाई श्रम बजारको मागसँग जोडी सान्दर्भिकता सुनिश्चित गर्ने गरी सुधार गर्ने,तथ्याङ्कलाई विश्वसनीय बनाई शैक्षिक

सूचना व्यवस्थापन प्रणालीलाई सुदृढ गर्ने, दिगो लगानीको स्रोत पहिचान गर्ने, जीवन पर्यन्त सिकाइका अवसरमा वृद्धि तथा विस्तार गर्ने, औपचारिक, अनौपचारिक, अनियमित र जीवनपर्यन्त शिक्षाबिच पारगम्यताकोसंस्थागत व्यवस्था गर्ने, प्रविधिमा आधारित शिक्षण सिकाइ सुनिश्चित गर्ने, सिकाइलाई विज्ञान र प्रविधिसँग जोड्ने र कोभिड-१९ का कारण सिर्जित पहुँच, सहभागिता र सिकाइ उपलब्धिमा देखा परेको अन्तरघटाउने जस्ता प्रमुख चुनौतीहरू रहेका छन् ।

१.३.३ शिक्षा क्षेत्रको योजना

नेपालको संविधान र संघीय संरचनाअनुरूप शिक्षाका योजना तथा कार्यक्रमहरू विकास गर्ने क्रममा तयार गरिएको चालु विद्यालय क्षेत्र विकास योजना (SSDP) को ५वर्षे (वि.सं. २०७३-२०७८)समयावधि आगामी २०७८ साल असार मसान्तमा समाप्त हुँदैछ । यस योजनाले राष्ट्रको सामाजिक तथा आर्थिक रूपान्तरणका लागि आवश्यक स्वावलम्बी, प्रतिस्पर्धी, प्रवर्तनात्मक र मूल्य उन्मुख नागरिकको विकासमा योगदान पुर्‍याउने दूरदृष्टिराखेको थियो । मुलुकको भावी संघीय स्वरूपलाई दृष्टिगत गर्दै समाजका विविधतापूर्ण परिवेश तथा आवश्यकतालाई आत्मसात् गरी सबै नागरिकलाई उत्पादनशील जीवन यापन गर्न चाहिने कार्यमूलक साक्षरता, गणितीय सिप, ज्ञान तथा आधारभूत जीवनोपयोगी सिपको विकासका अवसर प्राप्त गर्न सहजीकरण गर्दै जनशक्तिको क्षमता विकासका प्रयासमार्फत् मुलुकको सामाजिक तथा आर्थिक विकासमा योगदान दिई विद्यमान असमानता घटाउने उद्देश्यका साथ कार्यक्रमहरूका कार्यान्वयन भरहेका छन् । विद्यालय क्षेत्रविकास योजनामा लक्षित नतिजामार्फत् विद्यालय शिक्षामा समता, गुणस्तर, सक्षमता, सुशासन तथा व्यवस्थापन र उत्थानशीलताका आधारमा योजनाका समग्र कार्यक्रमहरू निर्देशित थिए । यस योजनाको कार्यान्वयन हुदाँहुदै नेपालको शासकीय स्वरूप केन्द्रीय शासन प्रणालीबाट संघीय प्रणालीअनुरुप तीनतहको सरकारमार्फत् सञ्चालन हुने संक्रमणकालीन अवस्था सुरूभयो । आधारभूत तथा माध्यमिक शिक्षाको व्यवस्थापनसम्बन्धी मुख्य दायित्व स्थानीय सरकारको हुने भए पछि यसको कार्यान्वयन संरचना, स्वरूप तथा प्रतिवेदन प्रणालीमा परिवर्तनसहित थप सबल बनाउनु पर्ने आवश्यकता रहेको छ ।

कार्यक्रमको पहिलो चरणको कार्यान्वयनमा हुँदा सम्ममा आधारभूत तहमा विद्यार्थीहरूको पहुँच र भर्ना दरमा उल्लेख्य वृद्घिभएको थियो । कक्षा ८ मा विद्यार्थी टिक्ने र उत्तीर्णहुने दर पनि बढ्यो । औपचारिक तथा अनौपचारिक शिक्षाको

विस्तारबाट विद्यालय बाहिर रहेका बालबालिकाहरूको शिक्षामा उल्लेख्य सङ्ख्यामा सहभागिता बढ्यो ।कक्षा १० र कक्षा १२ मा विद्यार्थी टिकाउ दरमा निरन्तर प्रगति देखिए तापनि अपेक्षित लक्ष्य भने प्राप्त हुन सकेन ।

विद्यालय क्षेत्र विकास कार्यक्रम कार्यान्वयनको सन्दर्भमा गुणस्तर सुधारका लागि विपद् व्यवस्थापन गुरू योजना,वृहत् समावेशी गुरू योजना,सिकाइकालागि न्यूनतम अवस्था सिर्जना लगायतका मापदण्ड विकास तथा नीतिगत सुधारहरू भए । यसका साथै विभिन्न क्षेत्रमा विज्ञहरूको परिचालनसमेत गरी पाठ्यक्रम प्रारूप परिमार्जन,शिक्षक पेसागत विकास सामग्री र तालिम सामग्रीविकासजस्ता कार्यहरू सम्पन्न भए । तर विद्यार्थीहरूको सिकाइ उपलब्धि अपेक्षित रूपमा बढ्न सकेन ।

विद्यालय क्षेत्र विकास कार्यक्रमको उद्देश्य,क्रियाकलापहरू र कार्यान्वयनको सन्दर्भमा गुणस्तरीय शिक्षाकालागि गर्नु पर्ने शैक्षिक सुधारका कार्यक्रमहरूको सम्बन्धमा स्थानीय सरकार,शिक्षक तथा अभिभावकहरूको क्षमता विकासको आवश्यकता देखियो । लक्षित प्रमुख नतिजा सूचककाढाँचा अनुसार गर्नु पर्ने सुधारका लागि विभिन्न तहमा आवश्यक प्रणालीहरू पर्याप्त मात्रामा व्यवस्थित गर्नु पर्ने देखिएको छ । संघीय व्यवस्थाको कार्यान्वयनको संक्रमणकालीन अवस्थाले विद्यालय क्षेत्र विकास कार्यक्रमको कार्यन्वयनमा समेत कुनै न कुनै रूपमा प्रभाव पार्‍यो । कार्यान्वयनसम्बन्धी प्रतिवेदनको प्रभावकारी प्रणालीको खाँचो महुसस भयो । तीन तहको सरकारबिचको आपसी जिम्मेवारीको थप स्पष्टतासहितस्रोत केन्द्रहरूको विघटनपछि वैकल्पिक शिक्षक सहायता प्रणालीको आावश्यकता देखिएको छ ।

१.३.४ दिगो विकास लक्षहरू

विद्यालय क्षेत्र विकास योजनाको कार्यान्वयन सँगै १५ वर्षे सहश्राब्दि विकास लक्षहरूको कार्यान्वयन पश्चात् प्राप्त उपलब्धिका आधारमा सन् २०३० सम्मको दिगो विकासका लक्ष्य प्राप्त गर्ने विषयमा नेपालले पनि प्रतिबद्धता जनाएको छ । फलस्वरूप नेपाल सरकारले दिगो विकास लक्षय ४: नेपाल राष्ट्रिय कार्यढाँचा निर्माण गरी कार्यान्वयनमा ल्याएको छ । नेपाल सरकारले सन् २०१५ मेको इन्चोन र सेम्टेम्बरको संयुक्त राष्ट्र सङ्घको साधारण सभाको बैठकबाट पारितदिगो विकास लक्ष्यहरूमध्ये लक्ष्य ४ सबैका लागि समावेशी र समतामूलक गुणस्तरीय शिक्षाको सुनिश्चितता तथा आजीवन सिकाइका अवसरहरूमा प्रोत्साहित गर्ने"पुरा गर्न नेपालले राष्ट्रिय कार्यढाँचा स्वीकृत गरी कार्यान्वयनमा ल्याएको छ ।

नेपालको राष्ट्रिय कार्यढाँचाले नेपाल सरकारको दीर्घकालीन दूरदृष्टिलाई अनुसरण तथा शिक्षालाई मौलिक मानव अधिकारका रूपमा ग्रहण गरी राज्यको उत्तरदायित्व भित्र समेटेको छ । त्यस्तै नेपाल सरकारलेवि.सं. २१०० सम्ममा नेपाललाई समुन्नत राष्ट्रको स्तरमा पुऱ्याउने दीर्घकालीन राष्ट्रिय लक्ष्यलाई समेत आत्मसात गरी दिगो विकास, समावेशिता तथा गुणस्तरीयताको मर्मअनुरूप आवश्यक पर्ने सिकाइको स्तर हासिल गर्ने कार्यमा कोही पनि नागरिकपछाडि पर्न हुँदैन भन्ने मान्यतामा कार्यढाँचाका उद्देश्य तथा लक्ष्यहरू किटान भएका छन्।

प्रस्तुत कार्यढाँचाले राष्ट्रिय योजना आयोगले तयार गरेको १५ वर्षे दिगो विकास लक्ष, स्थिति र मार्गदर्शनका आधारमानेपाल सरकारको नीति, योजना तथा कार्यक्रमहरूमा लिङ्ग, सामाजिक र भाषिक विविधता, अपाङ्गता, गरिबी आदिसमेतलाई दृष्टिगत गरी समावेशिता रसमताका सिद्धान्त तथा मूल्यको एकीकरण गर्ने गरी सन् २०१५ लाई आधाररेखा मानी सन् २०१९, सन् २०२२, सन् २०२५ र सन् २०३० मा प्राप्त हुने उपलब्धिहरूको परिमाणात्मक गन्तव्य तथा लक्ष्यहरू किटान गरेको छ । दिगो विकासको लक्ष्य ४ का लागि नेपालको राष्ट्रिय कार्यढाँचाले सबै स्थानीय तथा प्रदेश सरकारहरूले निर्धारित सूचकका आधारमा आ-आफ्ना कार्यक्रमको प्रगतिको समीक्षा गरी पृष्ठपोषणसहित पठाइएको विवरणलाई संघीय सरकारले राष्ट्रिय प्रतिवेदनमा समावेश गर्ने व्यवस्था गरेकोछ । राष्ट्रिय योजना आयोगले निर्धारण गरेका अनुगमनका सूचकहरूसँग आबद्ध हुने गरी शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयले राष्ट्रिय प्रतिवेदन तयार गर्ने व्यवस्थासहित सो प्रतिवेदन तथा मन्त्रालयस्तरीय विकास समस्या समाधान समिति तथा राष्ट्रिय विकास समस्या समाधान समिति जस्ता अनुगमनका उच्चस्तरीय संयन्त्रको बैठकमा प्रगति समीक्षा हुने व्यवस्था गरेकोछ ।

दिगो विकास लक्ष्य ४ले दिगो विकास लक्ष्यहरूको प्रगतिको समीक्षा गर्ने सिलसिलामा सबै मुलकहरूले स्वयम्सेवी रूपमा राष्ट्रिय र स्थानीय तहका योजनाहरूको आवधिक समीक्षा गर्न सकिने प्रावधान राखेको छ । यस सन्दर्भमा नेपालले दिगो विकास लक्ष्य कार्यान्वयन अवधिभित्र कम्तीमा ३ पटक स्वयम्सेवी राष्ट्रिय समीक्षा गर्ने योजना बनाएको छ । यो समीक्षा राष्ट्रिय योजना आयोगको संयोजनमा गरिने व्यवस्थाअनुसार आयोगले सन् २०२० को जुन महिनामा पहिलो स्वयम्सेवी राष्ट्रिय समीक्षा गरेकोथियो । यस समीक्षाले द्रुत गतिमा भइरहेको पूर्वाधार विकासले शिक्षामा पहुँच बढाउन महत्त्वपूर्ण भूमिका खेलेको उल्लेख गरेको छ । समीक्षामा शैक्षिक व्यवस्थापन सूचना प्रणालीलाई प्रदेश र स्थानीय तहसँग समन्वय हुने गरी थप सवलीकरण गरी

खण्डीकृत तथ्याङ्क तथा सूचनाहरू प्रविष्टि गर्नु पर्ने सुझाव प्रस्तुत भएको छ । सो समीक्षामा अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षा ऐन, २०७५ को कार्यान्वयनले गरिब, सीमान्तकृत र आर्थिक रूपमा पछाडि परेका समदायका बालबालिकाहरूको विद्यालय शिक्षामा पहुँच अपेक्षाकृत रूपमा बढेको विश्लेषण गरिएको छ । सो समीक्षामा प्रस्तुत भएअनुसार प्राथमिक शिक्षाको खुद भर्ना दर तथा तह पुरा गर्ने दर र समग्र विद्यालय शिक्षामा लैङ्गिक सूचकमा सुधार आएकोजस्ता सकारात्मक प्रगति देखिए तापनि सिकाइ उपलब्धिमा अपेक्षाकृत रूपमा सुधार हुन नसकेको पक्षलाई इङ्गित गरेकोछ । उक्त समीक्षाले साक्षरताको राष्ट्रिय अभियानअन्तर्गत झण्डै एकतिहाइ जिल्लालाई साक्षर बनाउन तथा दिवा खाजा र छात्रवृत्तिको थप कार्यक्रमका लागि आवश्यक हुने स्रोतको आकलनसमेत गरेको छ ।

१.४ बोदेबर्साइन नगरपालिकाको शिक्षा क्षेत्रका मुख्य चुनौतीहरू

उल्लिखित सन्दर्भ तथा विद्यालय शिक्षाका उपलब्धि र अन्तरका आधारमा विद्यालय क्षेत्रको शिक्षामा देखिएका प्रमुख चुनौतीहरू निम्नअनुसार पहिचान गरिएको छः

१. सबै बालबालिकाहरूलाई गुणस्तरीय प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाको अवसर सुनिश्चत गर्न प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा केन्द्र/कक्षाको समायोजन तथा पुनर्वितरण गरी मापदण्डअनुसार सञ्चालन;

२. प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा चार वर्षका बालबालिकाहरूका लक्ष्यित गरी सञ्चालन गरिने कार्यक्रम भए पनि चारवर्ष भन्दा कम उमेरका बालबालिकाहरू पनि सहभागी हुनु;

३. नक्साङ्कनका आधारमा विद्यालयको स्थापना, समायोजन तथा पुनर्वितरण गरी सबै विद्यालय शिक्षामा बालबालिकाको पहुँच र सहभागिताको सुनिश्चितता;

४. सबै विद्यालयको भौतिक तथा शैक्षिक वातावरणमा सुधार ल्याई विद्यालयलाई बालमैत्री बनाउने;

५. आधारभूत तहको शिक्षालाई अनिवार्य तथा निःशुल्क र माध्यमिक तहको शिक्षालाई निःशुल्क गरी गुणस्तरीय सिकाइ सुनिश्चित गर्न आवश्यक स्रोत व्यवस्था र संरचना तथा क्षमता विकास;

को पहुँच, सहभागिता र उपलब्धिमा प्रदेशगत, सामाजिक–सांस्कृतिक परिवेश, आर्थिक अवस्था ारित भिन्नताहरू कामय रहनु;

सिपहरूलाई विद्यालय शिक्षाको प्रारम्भिक कक्षादेखि माध्यमिक तहसम्म नै एकीकृत गर्ने र सिकाइलाई ँग आबद्ध गर्न पाठ्यक्रम तथा सिकाइ क्रियाकलापमा सुधार गरी विद्यालय शिक्षाको सान्दर्भिकता

पाठ्यसामग्रीलाई सान्दर्भिक बनाउने, शिक्षक विकास तथा तयारीलाई प्रभावकारी बनाउने, शिक्षक ीको व्यवस्था र शिक्षण सिकाइ तथा मूल्याङ्कन पद्धतिमा सुधार गरी विद्यालय शिक्षाको सान्दर्भिकता, ा पद्धतिको कार्यकुशलता वृद्धि;

ा व्यावसायिक तथा प्राविधिक शिक्षाका लागि उपयुक्त संरचना तथा कार्यक्रम विकास तथा कार्यान्वयन;

चार लगायतका प्रविधिमा शिक्षक तथा विद्यार्थीको पहुँच विस्तार र सिकाइमा प्रभावकारी ढङ्गले प्रयोग;

लाई प्रकोप, संकट तथा महामारीलगायतका परिस्थितिप्रति उत्थानशील बनाउने;

पोषणको अवस्था तथा स्वास्थ्यमासुधार गर्न दिवा खाजालगायत सरसफाइ तथा स्वच्छता, आधारभूत षण सेवा तथा शिक्षा विद्यालयमार्फत् प्रदान;

अन्य सहायता प्रणालीलाई गरिब, सुविधाविहिन, कठिन परिस्थितिमा रहेका र अपाङ्गता भएका लाई विद्यालयमा भर्ना हुन, निरन्तरता दिन र सिकाइमा सहभागी भई उपलब्धि सुधारमा सहयोग हुने गरी ;

य, विभेद र दुर्व्यवहारमुक्त बनाई विविधताअनुकूल, समावेशी र समतामूलक बनाउने;

तर शिक्षा र जीवनपर्यन्त सिकाइको अवसरमा वृद्धि गर्ने र विद्यालयमा नियमित उपस्थित भई शिक्षा क्ने तथा बढी उमेर भएका व्यक्तिका लागि वैकल्पिक सिकाइको प्रबन्ध गर्ने;

१६. संघीय संरचनाबमोजिम सरकारका सबै तह र निकायमा शिक्षाको शासकीय प्रबन्धलाई थप सुदृढ बनाउदै नतिजामुखी व्यवस्थापन तथा सुशासन प्रवर्द्धन गर्न संघ, प्रदेश र स्थानीय सरकारबिच समन्वयात्मक कार्यढाँचा र उत्तरदायित्व प्रणालीलाई प्रभावकारी र सुदृढ गर्ने;

१७. सार्वजनिक विद्यालयको सिकाइप्रति अभिभावकको आकर्षण तथा विश्वास कायम गर्ने ।

१.५ बोदेबर्साइन नगरपालिकाको शिक्षा क्षेत्रको विकासकालागि मुख्य अवसरहरू

उल्लिखित चुनौतीहरू समाधान गरी विद्यालय शिक्षाको विकासका लागि सहयोगी हुने निम्नलिखित अवसरहरू उलपब्ध हुनेछन्ः

१. विगत केही दशकदेखि विद्यालय शिक्षाको पहुँच, गुणस्तर र समता विकासका लागि सञ्चालन भएका कार्यक्रमहरूले विकास गरेका संरचना तथा क्षमता पूर्वधारका रूपमा रहन सक्ने;

२. आधारभूत तहमा निःशुल्क तथा अनिवार्य र माध्यमिक तहमा निःशुल्क शिक्षाका लागि संवैधानिक, कानुनी तथा नीतिगत आधार तयार भएको ;

३. दिगो विकास लक्ष प्राप्तिका लागि बहुपक्षीय तथा द्विपक्षीय सहकार्य तथा सहयोगको प्रतिबद्धता रहेको ;

४. शिक्षामा सरकारको लगानी वृद्धिका लागि राजनीतिक रूपमा सहमति देखिएको ;

५. लामो समयदेखि सरकार तथा विकास साझेदारहरूबिच सहयोग परिचालन र कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि शिक्षा क्षेत्रको क्षेत्रगत सहयोगको ढाँचाको विकास तथा कार्यन्वयन भइरहेको ;

६. संघीय संरचनामा विद्यालय शिक्षाको विकास र शासकीय तथा व्यवस्थापकीय प्रबन्धका लागि स्थानीय तहलाई जिम्मेवार बनाई तीनै तहका सरकारको सहकार्य तथा समन्वयको स्वरूप प्रारम्भ भएको र तीनै तहबाट लगानी हुन सक्ने व्यवस्था रहेको ;

७. विद्यालय शिक्षाका लागि आवश्यक केही संरचना तथा क्षमता विद्यमान रहेकोले यसमा सुधार तथा परिमार्जन मात्र गर्दा यस योजनाको कार्यन्वयनमा उपयोग गर्न सकिने ;

८. राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप २०७६ विकास भई कार्यान्वयन प्रारम्भ भएको ;

९. विद्यार्थी उपलब्धिको राष्ट्रिय परीक्षण तथा विद्यालयको कार्यसम्पादन परीक्षण गर्ने पद्धति विकास भएकाले यसका नतिजाहरूले प्रमाणमा आधारित सुधारका लागि सहयोग हुन सक्ने;
१०. सार्वजनिक शिक्षाको विकास तथा गुणस्तर सुधारका लागि सहयोगी तथा सकारात्मक जनमत रहेको;
११. यस योजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयनबाट सार्वजनिक शिक्षाप्रतिको विश्वास तथा आकर्षणमा बढ्न सहयोग पुग्न सक्ने ।

१.६ बोदेबर्साइन नगरपालिकाको शिक्षा क्षेत्रको योजना निर्माण प्रक्रिया

शिक्षा क्षेत्रको यो योजना तयारीको प्रारम्भिक कार्यको सुरुआतसँगै कोभिड–१९ को प्रकोप सुरु हुनाले यो प्रक्रियाले पुनः गति लिन केही समय लाग्यो । दूरीमा रही सञ्चार गर्ने विभिन्न वैकल्पिक माध्यमसमेत प्रयोग गरी २०२०को मे/जुन महिनादेखि यस प्रक्रियाले पुनः गति लिएको थियो । शिक्षा क्षेत्रको यो योजना निर्माणको नेतृत्व नेपाल सरकारको शिक्षा विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयबाट भई मन्त्रीस्तरबाट योजना निर्माणका लागि आवश्यक संरचना निर्माणको निर्णयका साथै आवश्यक नीतिगत मार्गदर्शन प्राप्त भएको थियो । योजना निर्माण प्रक्रियालाई मार्गदर्शन गर्न गठित निर्देशक समितिको अध्यक्षता मन्त्रालयका सचिवबाट गरिएको थियो । योजनाको तयारी तथा विकास कार्यको समग्र संयोजन मन्त्रालयको योजना महाशाखाबाट भएको थियो भने यसमा आवश्यक समन्वयसहित समग्र व्यवस्थापन गर्ने गरी योजना निर्माणका लागि सचिवालयको काम मन्त्रालयको योजना महाशाखाअन्तर्गत रहेको वैदेशिक सहायता समन्वय शाखा (DACS) गरेको थियो ।

यो योजना तयारीका क्रममा राष्ट्रिय योजना आयोग, अर्थ मन्त्रालयलगायत विषयगत मन्त्रायलहरूसँग सम्बन्धित विषयमा अन्तर्क्रिया गरी पृष्ठपोषण प्राप्त गरिएको थियो । विभिन्न स्थानीय तह, प्रदेश सरकारका निकायहरू, केही विद्यालयहरूसँग अन्तरक्रिया गरी सुझाबहरू लिइएको थियो । यस क्रममा सता ओटै प्रदेश र केही स्थानीय तहले शिक्षाका लागि रणनीतिक योजना निर्माणको अभ्यास गरेका थिए । ती अभ्यासमा मन्त्रलय तथा विभागीय निकाय सहभागी भई त्यसका सिकाइलाई यो योजना विकासका प्रक्रियामा समावेश गरिएको थियो। यो योजना तयारीका विभिन्न चरणमा विकास साझेदारहरूको सहयोग तथा सहभागिता निरन्तर रहेको थियो ।

र्माणमा बिभिन्न श्रोत/सामग्रीको अध्ययन तथा समीक्षाहरू

लागि निम्नअनुसारका अध्ययन तथा समीक्षाहरू भएका थिएः

सन् २०२० मा गरिएका नौ ओटा अध्ययनहरूले शिक्षा क्षेत्रको विश्लेषणका लागि आधार तयार गरेका थिए ू शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयको समन्वयमा विभिन्न विकास साझेदारहरूको सहयोगमा गरिएका नहरू निम्निअनुसार रहेका छन्ः

- itutional and context study
- der equality and social inclusion (GESI) study
- cation external efficiency analysis
- ial impact of education study
- itive deviance study
- ability-inclusive education study
- nerability and risk study
- nomic and public finance analysis study
- stems Approach for Better Education Results (SABER) study on School

अध्ययनका आधारमा स्थानीय शिक्षा समूहका तर्फबाट शिक्षा क्षेत्रको अवस्थाको विश्लेषण प्रतिवेदन तयार शिक्षा क्षेत्रको योजना निर्माणका लागि एउटा महत्त्वपू र्ण सन्दर्भका रूपमा काम गरेको गरेको छ ।

ख) यो योजना तयारीका क्रममा शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयले ७ देखि १० जनासम्मको बाह्रओटा विषयतगत समूह गठन गरी ती समूहले अलग अलग प्रतिवेदन तयार गरेका थिए । बाह्रओटा विषयतगत समूहले निम्नलिखित विषयमा अध्ययन प्रतिवेदनहरू (Thematic study papers) तयार गरेका थिएः

- बालविकास र शिक्षा
- आधारभूत शिक्षा
- माध्यमिक शिक्षा
- पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन
- शिक्षक व्यस्थापन तथा विकास
- अनौपचारिक शिक्षा तथा आजीवन सिकाइ
- समता र समावेशीकरण
- दिवा खाजा, स्वास्थ्य तथा पोषण, छात्रवृत्ति, विद्यार्थी परामर्शलगायतका विद्यार्थी सहायता सेवाहरू
- आपतकालीन तथा संकटपूर्ण अवस्थामा शिक्षा
- शिक्षामा सूचना र प्रविधि
- सुशासन तथा व्यवस्थापन
- अनुगमन तथा मूल्याङ्कन

उल्लिखित बाह्र ओटा विषयगत प्रतिवेदनले यस योजनाका लागि महत्त्वपूर्ण आधार तयार गरेको थियो ।

१.६.२ योजनाको तयारी तथा विकासको संरचनात्मक व्यवस्था

योजनाको तयारी तथा विकासको संरचनात्मक व्यवस्था निम्नअनुसारको रहेको थियोः

- **योजना निर्देशक समिति (ESP Steering Committee) :** शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयका सचिवको अध्यक्षतामा रहेको योजना निर्देशक समितिमा शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयका सम्बन्धित पदाधिकारीहरू, राष्ट्रिय

योजना आयोग, अर्थ मन्त्रालय, संघीय मामला तथा सामान्य प्रशासन, महालेखा नियन्त्रकको कार्यालय, प्रदेश सरकार तथा स्थ ानीय तहलगायतको प्रतिनिधित्व रहेको थियो ।

- **योजना प्राविधिक सल्लाहकार समूह (TAT)**:शिक्षा नीति तथा योजनासम्बन्धी विज्ञको संयोजकत्वमा गठित योजना प्राविधिक सल्लाहकार समूहमा विभिन्न विज्ञ तथा शिक्षा विद्को सहभागिता रहेको थियो ।
- **योजना प्राविधिक समिति (ESP Technical Committee):** शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयको योजना महाशाखाका प्रमुखको अध्यक्षतामा रहेको योजना प्राविधिक समितिमा मन्त्रालयअन्तर्गतका विभागीय निकायहरू तथा मन्त्रालयअन्तर ्गतका विभिन्न शाखाका प्रमुखहरू रहेका थिए ।
- **परामर्शदाता समूहहरू (Consultative Teams):** विभिन्न विज्ञ तथा परामर्शदाताहरूका समूहहरूले आवश्यकतानुसार विभिन्न विषयमा कार्य गरेका थिए ।परामर्शदाता समूहहरूका कार्यको संयोजन मन्त्रालयको वैदेशिक सहायता समन्वय शाखाबाट भएको थियो ।
- **विषयगत अध्ययन समूहहरू (Thematic Teams):** माथि उल्लेख भएअनुसार मन्त्रालयले सम्बन्धित विषय क्षेत्रका विज्ञको संयोजकत्वमा सम्बन्धित विषयका विज्ञ, मन्त्रालय तथा विभागीय निकायका सम्बन्धत क्षेत्रको अनुभव भएका कर्मचारीहरू, विकास साझेदार तथा स्थानीय तहका शिक्षा अधिकारीहरूसमेत संलग्न भएका १२ ओटा विषयगत अध्ययन समूहहरू गठन गरेको थियो ।
- **प्रारम्भिक मस्यौदा समूहहरू (Initial chapter drafting Teams):** मन्त्रालयले सम्बन्धित विषय क्षेत्रमा काम गर्ने २ वा ३ जना विज्ञ तथा कर्मचारी सम्मिलित टिमलाई योजनाका विभिन्न खण्डहरूको प्रारम्भिक मस्यौदा तयार गर्न लगाइएको थियो ।

१.६.३ योजनाको पहिलो मस्यौदा विकास (ESP first draft preparation)

उल्लिखित प्रारम्भिक मस्यौदा समूहहरूबाट तयार भएका प्रारम्भिक मस्यौदालाई आवश्यक परिमार्जन गरी निर्धारित ढाँचामा योजनाको खाका तयार गरी पहिलो पूर्ण मस्यौदा तयार गरिएको थियो । यस कार्यका लागि विज्ञसहित मन्त्रालयको टिमले काम गरेको थियो । यस क्रममा उल्लिखत विषयगत अध्ययनहरू, शिक्षा क्षेत्रको विश्लेषण प्रतिवेदन तथा सम्बन्धित अध्ययनहरूलगायत अन्य आवश्यक सन्दर्भहरूलाई समेत अध्ययन गरिएको थियो भने विषय क्षेत्रसँग सम्बन्धित विभिन्न निकायका कर्मचारीहरूसँग आवश्यकतानुसार निरन्तर छलफल गरिएको थियो । यस क्रममा योजना प्राविधिक समिति, योजना प्राविधिक सल्लाहकार समूह तथा योजना प्राविधिक समितिमा आवश्यक छलफल गरी पृष्ठपोषण प्राप्त गरिएको थियो । यसरी तयार भएको पहिलो मस्यौदामा सम्बन्धित सरोकारवालाहरूबाट प्राप्त हुने सुझाब तथा पृष्ठपोषणलाई समेत ध्यान दिएर यो योजनाको अन्तिम मस्यौदा तयार गरिने छ ।

परिच्छेद दुई

दूरदृष्टि, ध्येय, उद्देश्य, रणनीतितथा लक्ष्य/गन्तव्य

२.१ परिचय

परिच्छेद एकमा उल्लेख गरिएको राष्ट्रिय शैक्षिक परिवेशको समीक्षासहितउठान गरिएका मुख्य चुनौती तथा अवसर र सम्भावनाहरूले नेपालको विद्यालय शिक्षाको आगामी १० वर्षको मार्ग पहिचानका लागि आधार सिर्जना गरेका छन् । यही सन्दर्भलाई दृष्टिगत गरी यस विद्यालय क्षेत्र योजनाको माध्यमबाट अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षा, निःशुल्क माध्यमिक शिक्षा र सर्वसुलभ साक्षरता, निरन्तर शिक्षा तथा जीवन पर्यन्त सिकाइमा नेपालले वि. सं. २०८७ (सन् २०३०) सम्ममा प्राप्त गर्ने उपलब्धिहरूलाई समेटेने गरी यस परिच्छेदमा योजनाको दूरदृष्टि (Vision), ध्येय (Mission), उद्देश्यहरू (Objectives), रणनीतिहरू (Strategies) तथा प्रमुख उपलब्धि सूचक (Key indicators) प्रस्तुत गरिएको छ ।

२.२ दीर्घकालीन सोच (Vision)

"समृद्ध नेपाल सुखी नेपाली " को आकांक्षा पुरा गर्नका लागि एक्काइसौँ शताब्दीको आवश्यकतालाई सम्बोधन तथा अवसरलाई उपयोग गर्न सक्ने नेपाली मूल्य मान्यता अनुकुलको सक्षम नागरिक तयार हुने ।

२.३ ध्येय (Mission)

नेपाली मूल्य र मान्यता सहितको एक्काइसौँ शताब्दी सुहाउँदो सक्षम नागरिक तयार गर्न गुणस्तरीय विद्यालय शिक्षालाई अधिकारका रूपमा स्थापित गरी सबैको सहज पहुँच, सहभागिता र निरन्तरता सुनिश्चित गर्ने ।

२.४ उद्देश्यहरू (Objectives)

१. सबै बालबालिकाहरूलाई गुणस्तरीय प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाको अवसर सुनिश्चित गर्नु ।
२. अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षामा पहुँच र सहभागिता सुनिश्चित गर्दै गुणस्तरअभिवृद्धि गर्नु ।
३. माध्यमिक शिक्षामा सबैको पहुँच सुनिश्चित गर्दै सान्दर्भिकता र गुणस्तरमा सुधार गर्नु ।
४. सबै नागरिकका लागि साक्षरता, निरन्तर शिक्षा र जीवनपर्यन्त सिकाइको अवसर सुनिश्चित गर्नु ।
५. संघीय संरचना बमोजिम सरकारको सबै तह र निकायमा शिक्षाको शासकीय प्रबन्धलाई थप सुदृढ बनाउदै नतिजामुखी व्यवस्थापन प्रवर्द्धन गर्नु ।

२.५ रणनीतिहरू (Strategies)

१. संघीय सरकारले तोके बमोजिमको मापदण्ड, नर्म्स र ढाँचाअनुसार निश्चित अनुदानका आधारमा प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाको सञ्चालन तथा व्यवस्थापन स्थानीय तहबाट हुनेछ । प्रदेश सरकारले क्षमता विकास, समन्वय तथा सहजीकरणका माध्यमबाट स्थानीय सरकारलाई सहयोग गर्नेछ।
२. संघीय कानुन र मापदण्ड बमोजिम नक्साङ्कनका आधारमा स्थानीय तहले विद्यालयको स्थापना, समायोजन तथा पुनर्वितरण गरी सबै बालबालिकाको पहुँच र सहभागिताको सुनिश्चित गर्नेछ।
३. संघीय तथा प्रदेश सरकारको सहयोग र सहजीकरणमा तथा स्थानीय सरकारको अगुवाइमा विद्यालयहरूले भौतिक, आर्थिक, शैक्षिक तथा मानवीय व्यवस्थापन र विकास गर्दै आधारभूत शिक्षाको गुणस्तर प्रवर्द्धन गर्नेछन् ।

यमिक शिक्षा (व्यावसायिक तथा साधारण) मा सहज पहुँचर समावेशी सहभागिता सुनिश्चित
श र स्थानीय सरकारको समन्वयात्मक कार्यढाँचामा माध्यमिक विद्यालयहरूको क्षमता सुधार

क्षाको सान्दर्भिकता र गुणस्तर विकासका लागि पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्री परिमार्जन तथा
सहितशिक्षक शिक्षा तथा तालिम र शिक्षण सिकाइ तथा मूल्याङ्कन पद्धतिमा सुधार गरिने

को पोषणको अवस्था तथा स्वास्थ्यमा सहयोग पुग्ने गरी दिवा खाजाको प्रबन्धका साथै स्थानीय
अन्य सम्बन्धित सरकारी तथा गैरसरकारी संस्थाहरूसँग सहकार्य गरी सरसफाइ तथा
धारभूत स्वास्थ्य तथा पोषण सेवा तथा शिक्षा विद्यालयमार्फत् प्रदान गरिनाका साथै गरिब,
कठिन परिस्थितिमा रहेका र अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरूलाई विद्यालयमा भर्ना हुन,
न र सिकाइमा सहभागी भई उपलब्धि सुधारमा सहयोग गर्न छात्रवृत्ति प्रणालीलाई सुदृढ

निरन्तर शिक्षा र जीवनपर्यन्त सिकाइको अवसर सर्वसुलभ गर्न सामुदायिक सिकाइ
ुनर्वितरण तथा कार्यक्षमतामा सबलीकरण गरिने छ ।

शिक्षाको पुनर्परिभाषासहित अनौपचारिक र औपचारिक शिक्षाबिचको अन्तरसम्बन्ध विस्तार
रिक शिक्षाको माध्यमबाट आयआर्जन तथा दिगो सामुदायक विकास प्रबर्द्धन गरिने छ।

ामा सुशासन प्रवर्द्धन गर्न विद्यालयको नेतृत्व प्रणालीमा सुधार, सूचना प्रविधिमा आधारित
नतिजामा आधारित उत्तरदायित्व प्रणालीको विकास र अनुगमन तथा मूल्याङ्कन संयन्त्रको
छ।

लब्धिको राष्ट्रिय परीक्षण तथा विद्यालयको कार्यसम्पादन परीक्षण गर्ने पद्धतिलाई सुदृढ गरी ाहरूका आधारमा सुधार गर्ने पद्धित विकास गरिने छ ।

नि:शुल्क आधारभूत शिक्षा तथा नि:शुल्क माध्यमिक शिक्षाको विकास तथा व्यवस्थापनका देश र स्थानीय सरकारबिच समन्वयात्कम कार्यढाँचा र उत्तरदायित्व प्रणालीलाई प्रभावकारी छ ।

थ्र उपलब्धि

(२०३०) सम्ममा निम्नानुसारको उपलब्धि प्राप्त हुनेछः

ालविकास तथा शिक्षा उमेरका सबै बालबालिकाहरूलाई प्रारम्भिक बालविकास तथा नुभवसहित कक्षा १ मा प्रवेश गर्ने अवसर हुनेछ ।

शिक्षाको उमेर समूहका सबै बालबालिकाले न्यनूनतम सिकाइ सक्षमतासहित आधारभूत तह हुनेछन् ।

विद्यालय उमेरका सबै बालबालिका विद्यालयमा भर्ना भई गुणस्तरीय माध्यमिक शिक्षा प्राप्त

मा आधारित अनौपचारिक शिक्षा तथा आजीवन सिकाइका अवसरहरू सबैका लागि ई साक्षर, आत्मनिर्भर र सचेत सिकाइ समाज (Learning Society) निर्माणमा योगदान हुने

क्षा पद्धतिमा सुशासन कायम हुनेछ र योजना तथा कार्यक्रम कार्यान्वयन तथा व्यवस्थापनमा प्रणाली स्थापित भई अपेक्षित उपलब्धि हासिल हुने ।

३. विद्यालय तहको पाठ्यक्रमको सान्दर्भिकतामा वृद्धि भई विद्यालय तह पुरा गर्ने एउटा व्यक्ति दैनिक जीवनका लागि आवश्यक आधारभूत भाषिक, सामाजिक, विज्ञान र प्रविधिसम्बन्धी तथा गणितीयलगायतका सक्षमतासहित सृजनशील, सकारात्मक सोच भएको, निरन्तर सिकाइप्रति प्रतिबद्ध , रोजगारउन्मुख हुने ।
४. सक्षम र अभिप्रेरित शिक्षकद्वारा सिकारुकेन्द्रित सिकाइ क्रियाकलापमा आधारित शिक्षण सिकाइको माध्यबाट विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि सुधार हुने ।
५. विद्यालय तहको शिक्षामा समतामूलक पहुँच र समावेशी सहभागितासहित सबैका लागि गुणस्तर सुनिश्चत हुने ।

६. विद्यालयमा अध्ययन गर्ने सबै बालबालिकाको स्वास्थ्यतथा पोषणको अवस्थामा सुधार, मनोसामाजिक कुशलता (well-being) मा अभिवृद्धि तथा सिकाइमा सुधारसहित सुरक्षित तथा रमाइलो (joyful) सिकाइ वातावरणमा पूर्ण पहुँच तथा सहभागिता हुने .
७. आपतकालीन तथा संकटपूर्ण परिस्थितिमा पनि बालबालिकाको सुरक्षासहित शिक्षा प्राप्त गर्ने अधिकारलाई सुनिश्चितहुने ।
८. सबै विद्यालयमा आवश्यक सक्षमताका आाधार पुरा भई बालमैत्री तथा अपाङ्गता मैत्री भौतिक पूर्वाधार सहितको सिकाइ वातावरण तयार हुने ।

२.७अपेक्षित मुख्य कार्य सम्पादन सूचक (परिमाणात्मक नतिजा)

यस योजनाका अपेक्षित मुख्य कार्य सम्पादन सूचक (परिमाणात्मक नतिजा) निम्नबमोजिमहुने छः

क्र.सं.	सूचक	सूचकहरुको तहको	आधार वर्ष २०८१	२०८३	२०८५	२०८७	सूचकको स्रोत	तथ्याँकको स्रोत
१.	**प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा**							
१.१	प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षामा कूल भर्ना दर* (%)	स्थानीय						
		प्रदेश						
		राष्ट्रिय	**८६.2**	**८९.५**	**९४.०**	**९९.०**		
१.२	प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षाको अनुभव लिई कक्षा १ मा नयाँ भर्ना भएका बालबालिका* (%)	स्थानीय						
		प्रदेश						
		राष्ट्रिय	**६८.६**	**७३.०**	**८५.०**	**९५.0**		
२.	**आधारभूत शिक्षा (कक्षा १ - ८)**							
२.१	कक्षा १ मा नयाँ भर्ना भएका बालबालिकाको खुदप्रवेश दर (%)	स्थानीय						
		प्रदेश						
		राष्ट्रिय	**९६.9**	**९७.५**	**९९.०**	**१००**		
२.२	कक्षा १ मा नयाँ भर्ना भएका बालबालिकाको कूल प्रवेश दर (%)	स्थानीय						
		प्रदेश						
		राष्ट्रिय	**१२१.९**	**११५.०**	**१०७.०**	**१०५.०**		

२.३	आधारभूत तह (प्राथमिक कक्षा १-५) मा खुद भर्ना दर* (%)	स्थानीय						
		प्रदेश						
		राष्ट्रिय	९७.1	९९.०	९९.५	१००		
२.४	आधारभूत तह (प्राथमिक कक्षा १-५) मा कूल भर्ना दर* (%)	स्थानीय						
		प्रदेश						
		राष्ट्रिय	११९.२	११५.०				
२.५	आधारभूत तहको कक्षा ५ को खुदप्रवेश दर* (%)	स्थानीय						
		प्रदेश						
		राष्ट्रिय	९८.३					
२.६	आधारभूत तहको कक्षा ५ को कूलप्रवेश दर* (%)	स्थानीय						
		प्रदेश						
		राष्ट्रिय	११३	११०	१०७	१०५.०		
२.७	आधारभूत तहको कक्षा ५ सम्म टिकाउ दर* (%)	स्थानीय						
		प्रदेश						
		राष्ट्रिय	९३.०					
२.८	आधारभूत तह (प्राथमिक कक्षा ५) पूरा गर्ने दर* (%)	स्थानीय						
		प्रदेश						
		राष्ट्रिय	८५.८	९३.१	९५.५	९९.५		

२.९	आधारभूत तहमा (प्राथमिक कक्षा १-५)मा भर्ना भएका ५-९ वर्ष उमेर भन्दा माथिका बालबालिका* (%)	स्थानीय						
		प्रदेश						
		राष्ट्रिय	**२२.२**	**२०.०**	**१५.०**	**१०.०**		
२.१०	आधारभूत तह (प्राथमिक कक्षा १-५) कूल भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचाङ्क*	स्थानीय						
		प्रदेश						
		राष्ट्रिय	**१.०६**			**१.०१**		
२.११	आधारभूत तह (कक्षा १-८) मा खुद भर्ना दर* (%)	स्थानीय						
		प्रदेश						
		राष्ट्रिय	**९३.४**	**९९.०**		**१००**		
२.१२	आधारभूत तह (कक्षा १-८) मा कूल भर्ना दर (%)	स्थानीय						
		प्रदेश						
		राष्ट्रिय	**११०.४**					
२.१३	आधारभूत तहको कक्षा ८ सम्मको टिकाउ दर* (%)	स्थानीय						
		प्रदेश						
		राष्ट्रिय	**७९.३**			**९५.०**		
२.१४	आधारभूत तहको कक्षा १	स्थानीय						

	मा भर्ना भई कक्षा ८ पूरा गर्ने दर*(%)		प्रदेश						
			राष्ट्रिय	**७२.७**			**९५.०**		
२.१५	आधारभूत तह(कक्षा १-८) कूल भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचक*		स्थानीय						
			प्रदेश						
			राष्ट्रिय	**१.०१**	**१.०१**				
२.१६	कक्षा ३ मा न्युनतम सिकाइ उपलब्धि हासिल गरेका (कक्षा ३ को आधारभूत वा तह २ हासिल भएका) बालबालिकाको सङ्ख्या (%)	नेपाली भाषा	स्थानीय						
			प्रदेश						
			राष्ट्रिय	कार्तिक-मङ्सिरमा नयाँ नतिजा आउने भएकाले सोही बमोजिम पछि राखिने					
		गणित	स्थानीय	कार्तिक-मङ्सिरमा नयाँ नतिजा आउने भएकाले सोही बमोजिम पछि राखिने					
			प्रदेश						
			राष्ट्रिय						
२.१७	कक्षा ५ मा न्युनतम	नेपाली भाषा	स्थानीय						
			प्रदेश						

	सिकाइ उपलब्धि हासिल गरेका (कक्षा ५ को आधारभूत तह हासिल भएका) बालबालिकाको सङ्ख्या (%)		राष्ट्रिय	४५.०	५२.०	६०.०	७०.०		
		गणित	स्थानीय						
			प्रदेश						
			राष्ट्रिय	२८.३	४०.०	६०.०	७०.०		
		अङ्ग्रेजी	स्थानीय						
			प्रदेश						
			राष्ट्रिय						
२.१८	कक्षा ८ मा न्युनतम सिकाइ उपलब्धि हासिल गरेका (कक्षा ८ को तह ३ हासिल भएका) बालबालिकाको सङ्ख्या (%)	नेपाली भाषा	स्थानीय						
			प्रदेश						
			राष्ट्रिय	६८.५	७०	७२	७५		
		गणित	स्थानीय						
			प्रदेश						
			राष्ट्रिय	५३.५	६०.०	६५.०	७०.०		
		विज्ञान	स्थानीय						
			प्रदेश						
			राष्ट्रिय	४३.८	५०.०	६०.०	७०.०		
२.१९	विद्यालय वाहिर	आधारभूत	स्थानीय						

	रहेका	(कक्षा १-	प्रदेश						
	बालबालिका*	५)	राष्ट्रिय	**२.९**	**१.०**	**०.५**	**०**		
	(%)	आधारभूत	स्थानीय						
		(कक्षा १-	प्रदेश						
		८)	राष्ट्रिय	**६.६**		**१.०**	**०**		
२.२०	आधारभूत तह (कक्षा १-८) अध्यापनरत कूल शिक्षक मध्ये महिला शिक्षकको सङ्ख्या*(%)		स्थानीय						
			प्रदेश						
			राष्ट्रिय	**४3.७**	**४५.०**	**५०.०**	**५०.०**		
३.	**माध्यमिक शिक्षा (कक्षा ९-१२)**								
३.१	माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२) मा खुद भर्ना दर* (%)		स्थानीय						
			प्रदेश						
			राष्ट्रिय	**४७.६**		**६५.०**			
३.२	माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२) मा कूल भर्ना दर* (%)		स्थानीय						
			प्रदेश						
			राष्ट्रिय	**७१.४**			**९९.०**		
३.३	माध्यमिक तहमा कूल भर्ना दरमा लैङ्गिक समता		स्थानीय						
			प्रदेश						

	सूचक* (कक्षा ९-१२)	राष्ट्रिय		**१.०२**	**१.००**	**१.००**	**१.००**		
३.४	आधारभूत तहवाट माध्यमिक तहमा ट्रान्जिसन दर* (%)	स्थानीय							
		प्रदेश							
		राष्ट्रिय		**९७.५**					
३.५	कक्षा १ मा भर्ना भएका बालबालिका मध्ये कक्षा १० मा पुग्ने दर (%)	स्थानीय							
		प्रदेश							
		राष्ट्रिय		**६०.३**					
३.६	कक्षा १ मा भर्ना भएका बालबालिका मध्ये कक्षा १२ मा पुग्ने दर (%)	स्थानीय							
		प्रदेश							
		राष्ट्रिय		**२४.०**					
३.७	माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२) मा कार्यरत महिला शिक्षक सङ्ख्या* (%)	स्थानीय							
		प्रदेश							
		राष्ट्रिय		**२०.६**	**२२.०**	**२७.०**	**३३.०**		
३.८	माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२) मा अध्ययनरत विद्यार्थी मध्ये विज्ञान र प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा विषयमा भर्ना भएका	स्थानीय	विज्ञान						
			प्रा.व्या.						
		प्रदेश	विज्ञान						
			प्रा.व्या.						
		राष्ट्रिय	विज्ञान			**१५.०**			

	विद्यार्थी सङ्ख्या*(%)		प्रा.व्या.	**१०.०**	**१७.०**	**३०.०**			
३.९	कक्षा १० का विद्यार्थी सिकाइ उपलब्धि* (अङ्कमा)	नेपाली भाषा	स्थानीय						
			प्रदेश						
			राष्ट्रिय						
		गणित	स्थानीय						
			प्रदेश						
			राष्ट्रिय						
		विज्ञान	स्थानीय						
			प्रदेश						
			राष्ट्रिय						
		अङ्ग्रेजी	स्थानीय						
			प्रदेश						
			राष्ट्रिय						
४.	**जिवन-पर्यन्त शिक्षा तथा सिकाइ र अनौपचारिक शिक्षा**								
४.१	साक्षरता दर (१५ वर्ष भन्दा माथि) (%)	स्थानीय							
		प्रदेश							
		राष्ट्रिय		**५८.०**		**९५.०**			
४.२	साक्षरता दर (६ वर्ष भन्दा	स्थानीय							

	माथि) (%)	प्रदेश							
		राष्ट्रिय		**८२.०**	**८९.०**	**९५.०**	**१००**		
४.३	साक्षरता दर (१५-२४ उमेर समूह) (%)	स्थानीय							
		प्रदेश							
		राष्ट्रिय		**९२.०**		**९९.०**			
४.४	साक्षरता दरमा लैङ्गिक समता (१५ वर्ष भन्दा माथि)	स्थानीय							
		प्रदेश							
		राष्ट्रिय		**०.६५**			**०.८०**		
५.	**प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र सीप विकास तालिम**								
५.१	प्राविधिक तथा व्यावसायिक सीप विकास तथा तालिम प्राप्त आर्थिक रूपले सक्रिय जनशक्ति*(%)	स्थानीय							
		प्रदेश							
		राष्ट्रिय		**३१.०**	**४०.०**	**५०.०**	**७५.०**		
५.२	प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा(कक्षा ९-१२ वा डिप्लोमा वा प्रि-डिप्लोमा वा सो सरह)उत्तीर्णजनशक्ति*	स्थानीय	छात्रा						
			छात्र						
		प्रदेश	छात्रा						
			छात्र						

	(वार्षिक सङ्ख्या)	राष्ट्रिय	छात्रा						
			छात्र						
६.	**सुशासन तथा व्यवस्थापन**								
६.१	आधारभूत तह (कक्षा १-५) मा विद्यार्थीःशिक्षक अनुपात (सामुदायिक विद्यालय)	स्थानीय							
		प्रदेश							
		राष्ट्रिय		२४:१		३०:१	३०:१		
६.२	आधारभूत तह (कक्षा ६-८) मा विद्यार्थीःशिक्षक अनुपात (सामुदायिक विद्यालय)	स्थानीय							
		प्रदेश							
		राष्ट्रिय		३०:१		३०:१	३०:१		
६.३	आधारभूत तह (कक्षा १-८) मा विद्यार्थीःशिक्षक अनुपात (सामुदायिक विद्यालय)	स्थानीय							
		प्रदेश							
		राष्ट्रिय		३३:१	३१:१	३०:१	३०:१		
६.४	माध्यमिक तह (कक्षा ९-१०) मा विद्यार्थीःशिक्षक अनुपात (सामुदायिक विद्यालय)	स्थानीय							
		प्रदेश							
		राष्ट्रिय		४०:१		३०:१	३०:१		
६.५	माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२) मा विद्यार्थीःशिक्षक अनुपात	स्थानीय							
		प्रदेश							
		राष्ट्रिय		४१:१	३५:१	३०:१	३०:१		

७.	**शिक्षामा लगानी**							
८.१	कूल बजेटको शिक्षा क्षेत्रमा विनियोजित बजेट*(%)	स्थानीय						
		प्रदेश						
		राष्ट्रिय	१०.६८	१५.०	१७.०	२०.०		
८.२	आधारभूत तह (कक्षा १-८) मा प्रति विद्यार्थी सरकारी खर्च (रू. हजारमा)	स्थानीय						
		प्रदेश						
		राष्ट्रिय	१८	२१	२४			
८.३	माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२) मा प्रति विद्यार्थी सरकारी खर्च (रू. हजारमा)	स्थानीय						
		प्रदेश						
		राष्ट्रिय	११	१५	१७			

परिच्छेद ३:विद्यालय शिक्षाका मुख्य उपक्षेत्रहरू

यस परिच्छेदमा विद्यालय शिक्षा क्षेत्रका मुख्य उपक्षेत्रहरु (प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा, आधारभुत शिक्षा, माध्यमिक शिक्षा, अनौपचारिक शिक्षा तथा आजीवन सिकाइ, र प्राविधिक तथा उच्च शिक्षा) को वर्तमान अवस्थाको समीक्षा गरी सम्बन्धितउपक्षेत्रकोविकासकोनिमित्तअवलम्बनगर्नुपर्ने उद्देश्य तथा रणनीतिहरूको विस्तृतीकरण गर्नुपर्ने हुन्छ ।यस परिच्छेदमा समावेश गरिने उपक्षेत्रहरुलाई वर्तमान अवस्था, उद्देश्य, रणनीति, उपलब्धि तथा नतिजा, र मुख्य क्रियाकलाप तथा लक्ष्य निर्धारण गरी ५ वटा उपशिर्षकमा विभाजन गरि विश्लेषण गर्नुपर्ने हुन्छ । तथ्याङ्कको विश्लेषण गर्दा तथा नतिजा उल्लेख गर्दा सँख्यामा विश्लेषण गरी आवश्यकता अनुसार प्रतिशतमा पनि दिन सकिन्छ ।

यस शिक्षा क्षेत्रको योजना सन् २०२१-२०३० का लागि परिच्छेद दुईमा पहिचान गरिएका विद्यालय शिक्षाका दृष्टिकोण तथा उद्देश्यहरूका आधारमा प्रमुख क्रियाकलापहरू निर्धारण र लक्ष्यहरू आकलन गरि पहिलो पाँच वर्षका अर्थात् सन् २०२१-२०२५ लागि लागत अनुमान सहित योजनाको खाका तयार गरिएको छ। पहिलो परिच्छेदमा यस शिक्षा क्षेत्रको योजनाको सन्दर्भ र विद्यालय क्षेत्रको वर्तमान अवस्थाको समग्र समीक्षा गरिएको छ। यसले शिक्षा क्षेत्रको योजनाको आवश्यकता तथा प्राथमिकता पहिचान गर्ने आधार तयार गरेको छ। परिच्छेद दुईमा यस योजनाका समग्र दूरदृष्टि, ध्येय, उद्देश्य, रणनीति तथा लक्ष्यहरू पहिचान गरिएको छ।

तेश्रो परिच्छेदमा विद्यालय क्षेत्र अन्तर्गतका विभिन्न उपक्षेत्रहरू: बालिवकास र शिक्षा,आधारभूत शिक्षा, माध्यमिक शिक्षा र अनौपचारिक शिक्षा तथा आजीवन सिकाइका वर्तमान अवस्थाको समीक्षा गरी चुनौतीहरू पहिचान गरिएको छ भने पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन र शिक्षक विकास तथा व्यवस्थापन जस्ता सबैजसो उपक्षेत्रसँग अन्तर विषयहरूको वर्तमान अवस्थाको समीक्षा गरि चुनौतीहरू पहिचान गरिएको छ। यसमा प्रत्येक उपक्षेत्रको वर्तमान अवस्थाको समीक्षा र पहिचान गरिएका चुनौतीहरूलाई दृष्टिगत गरेर योजनाका उद्देश्य, चुनौतीहरू सामना गरि उद्देश्य प्राप्तिका लागि आवश्यक उपक्षेत्रगत रणनीतिहरू र प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्यहरू निर्धारण गरिएको छ।

३१. प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा

३.२.१ परिचय

नेपालको संविधान २०७२ को धारा ३९ बालबालिकाको हकको उपधारा (३) मा "प्रत्येक बालबालिकालाई प्रारम्भिक बालविकास तथा बाल सहभागिताको हक हुनेछ" भनी उल्लेख गरेको छ, साथै शिक्षा ऐन २०२८ को आठौँ संशोधनले बालविकास शिक्षालाई विद्यालय शिक्षाकै अंगको रूपमा मान्यता दिएको छ। प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा कार्यक्रमले बालबालिकालाई लेखपढ गराउने वा अक्षर तथा अङ्क चिनाउने कार्यमा जोड दिनेभन्दा बालबालिकाको सर्वाङ्गीण विकासमा सहयोग गर्नुका साथै आधारभूत शिक्षाको लागि तयार गराउन सहयोग गर्नुपर्छ। प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा कार्यक्रमहरू विभिन्न समयावधिका सञ्चालन गर्ने प्रचलन भए पनि चार वर्ष उमेर पुगेका बालबालिकाका लागि एक वर्षको प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालन गरिने व्यवस्था नेपालको निःशुल्क तथा अनिवार्य शिक्षा ऐन, २०७५ तथा राष्ट्रिय शिक्षा नीति, २०६७ मा उल्लेख भएको र नेपालको पन्ध्रौं योजनामा पनि सोही व्यवस्था गरिएको सन्दर्भमा यस शिक्षा योजनामा पनि एक वर्षे बालविकास कार्यक्रम समावेश गरिएको छ। सरकारी तथा गैरसरकारी संस्था, स्थानीय सरकार,समुदाय, निजी क्षेत्र र विद्यालयहरूको सहयोगले यस पालिकामा प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाकार्यक्रम विस्तारमा महत्त्वपूर्ण उपलब्धि हासिल भएको छ। बालबालिकाको शारीरिक, मानसिक, संवेगात्मक, सामाजिक एवं नैतिक सृजनात्मक पक्षको विकासमा सघाउँदै उनीहरूलाई आधारभूत शिक्षाको लागि तयार गर्ने उद्देश्यले सञ्चालित यो कार्यक्रम विद्यालय शिक्षाको पहिलो पाइला भएकोले पनि यसलाई सर्वसुलभ र गुणस्तरीय बनाउनु स्थानीय सरकारको दायित्व भित्र पर्दछ। यसै कुरालाई मध्यनजर गरेर बोदे बसाईन नगरपालिकाले निर्माण गरेको यस शिक्षा योजनामा प्रारम्भिक बालविकास शिक्षालाई व्यवस्थित र गुणस्तरीय बनाउने प्रयास स्वरुप कार्यक्रमहरू समावेश गरिएको छ।

३.१.१वर्तमानअवस्था

निम्न विषयहरुलाई समावेश गरी आफ्नो स्थानीय तहको प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षाको वर्तमान अवस्थाको विश्लेषण गर्न सकिन्छ ।

यस नगरपालिकाभित्र हाल १८ वटा प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रहरु सञ्चालित छन् ।जसमध्ये सामुदायिक प्रारम्भिक बालविकास केन्द्र १६ वटा र संस्थागत प्रारम्भिक बालविकास केन्द्र २ वटा रहेका छन् । प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षालाई विद्यालय र समुदाय दुवैमा सञ्चालन गरीएको छ ।प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रमा हाल २६ जना शिक्षकहरु कार्यरत छन् ।

शैक्षिक सत्र २०७७ को तथ्यांक अनुसार सामुदायिक र संस्थागत तर्फ गरी जम्मा ४९७ जना बालबालिकाहरु बालविकास केन्द्रमा भर्ना भएका छन् ।जसमध्ये छात्राहरु २३५ जना र छात्रहरु २६२जना रहेका छन् । यस नगरपालिकाको प्रारम्भिक बालविकास शिक्षामा कूल भर्ना दर ४२.४ प्रतिशत रहेको छ । प्रत्येक वर्ष कुल भर्नादरमा सुधार देखिन्छ भने प्रारम्भिक बालविकास शिक्षाको अनुभव लिई कक्षा एकमा भर्ना भएका बालबालिकाहरुको हाल५६.० प्रतिशत रहेका छन् । थप विस्तृत अवस्था तल प्रस्तुत गरिन्छ ।

यस नगरपालिकामा हाल ३२ वटा बालविकास केन्द्रहरू सञ्चालनमा रहेका छन्। ३२ वटा सरकारी अनुदान प्राप्त, २ वटा पालिका श्रोत र एउटा नीजि विद्यालयमा आधारित केन्द्रमा जम्मा ३२ जना सहजकर्ता सेवारत छन्। ०-४ वर्ष उमेरको कूल जनसंख्या ५९८८ रहेको यस पालिकामा १२६३ जना बालबालिका बालविकास केन्द्रमा भर्ना भएका छन्। कक्षा १ मा प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा अनुभव सहितको भर्नादर ७५.९ प्रतिशत रहेको छ। प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षामा लैङ्गिक समता सूचक ८४.११ प्रतिशत रहेको छ। प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षामा कार्यरत सहजकर्ताहरुमध्ये १०० प्रतिशत महिला रहेका छन्, जसमध्ये कक्षा १० योग्यता हुने सहजकर्ता ७ जना, एस्.एल्.सी. योग्यता भएका २ जना, प्रवीणता प्रमाणपत्र तह योग्यता भएका २ जना र सो भन्दा माथिल्लो योग्यता भएका २ जना सहजकर्ता कार्यरत छन्। यसरी हेर्दा यस पालिकामा कार्यरत सबै सहजकर्ताहरु नेपाल सरकारले तोकेको न्यूनतम् शैक्षिक योग्यता पूरा भएको देखिन्छ।

भौतिक रुपमा हेर्दा प्रारम्भिक बालविकास सम्बन्धी न्यूनतम् मापदण्ड निर्देशिका २०६७ (पहिलो संशोधन (२०७५) अनुसार यस पालिका अन्तर्गत कुनै पनि बालविकास केन्द्रको न्यूनतम् मापदण्ड नपुगेको देखिन्छ। प्रायःबालविकास केन्द्रहरु बालमैत्री, अपाङ्ग मैत्री, लैङ्गिक मैत्री बन्न सकेका छैनन्। एकातिर सहजकर्ताका लागि उत्प्रेरणा र मनोवल वढाइ पेशामा क्रियाशील बनाउन पारिश्रमिकतामा न्यूनता छ भने अर्कातिर उनीहरुका लागि कुनै सघन तथा पुनर्ताजगी तालिम प्रदान गर्ने व्यवस्था गरिएको छैन ।

- प्रारम्भिकबालविकासकेन्द्रकोसँख्या तथा वडागत वितरण
- सुरक्षित, बालमैत्री, अपाङ्गमैत्री, सिकाइ मैत्री, वातावरणमैत्रीजस्ता न्यूनतम पूर्वाधार तथा सिकाइ सक्षमता भएका प्रारम्भिकबालविकासरशिक्षाकेन्द्रको सँख्या
- चारवर्षउमेरसमुहकाजम्माबालबालिकाको सँख्यारउनीहरूकोभर्नाअवस्था
- प्रारम्भिकबालविकासरशिक्षाकार्यक्रममासहभागी जम्माबालबालिकाकोसँख्या
- प्रारम्भिकबालविकासरशिक्षामालैंगिकसमतासूचक
- प्रारम्भिकबालविकासरशिक्षामाकार्यरत शिक्षकहरूको योग्यता तथा तालिमको अवस्था
- प्रारम्भिकबालविकासरशिक्षामामहिलाशिक्षक तथा सहयोगी कर्मचारीहरुको प्रतिशत
- प्रारम्भिकबालविकासरशिक्षामालगानीरस्रोतव्यवस्थापन
- प्रमुख समस्यारचुनौतीहरू

३.१.२ उद्देश्य

प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षामा पालिकाका उद्देश्य राख्नुहोस । जस्तै

१. प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षामा सहभागितामूलक पहुँचर सहभागिता सुनिश्चित गर्नु।

२. प्रारम्भिकबालविकास र शिक्षाको गुणस्तरसुनिश्चितगर्नु ।

प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षासम्बन्धी निम्नलिखित उदेश्यहरु रहेका छन्

- सबैबालबालिकाहरुलाईगुणस्तरीयप्रारम्भिकबालविकासतथाशिक्षाकोअवसरसुनिश्चितगर्नु,
- चारवर्षउमेरपुराभएकासबैबालबालिकाहरुकोसर्वाङ्गीणपक्षकोविकासगर्नु,
- सबैबालबालिकाहरुलाईप्रारम्भिकबालशिक्षाकोअनुभवसहितकक्षाएकमाभर्नागर्नु

३.१.३ रणनीति

माथि उल्लेखित उद्देश्यहरु हासिल गर्नको लागि पालिकाले अपनाउने रणनीतिहरु उल्लेख गर्नुहोस । जस्तै

१. प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षामा सबै बालबालिकाको पहुँच सुनिश्चित गर्नका लागि निर्धारित मापदण्ड,नर्म्सर ढाँचा अनुसार प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा सञ्चालन गर्ने ।
२. कार्यक्रमको नक्साङ्कन,पुनर्वितरणर आवश्यकता अनुसार नयाँ बालविकास केन्द्र स्थापना गर्ने ।
३. विभिन्न लोपोन्मुख तथा सिमान्तकृत समुदायका बालबालिका कालागि विभिन्न नमूनाहरू विकास गरी पहुँच सुनिश्चित गर्ने।
४. प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षामा लागतसहभागिता अभिवृद्धिगर्ने ।
५. कार्यक्रमकोप्रभावकारितावृद्धिकालागिपरिवार, समुदाय, गैरसरकारीसंघसंस्था, निजीक्षेत्रविद्यालयहरूलाईजिम्मेवारबनाउने ।
६. नमुना बालविकास केन्द्रहरु स्थापना गर्ने ।
७. बालविकास सहजकर्तामा महिलालाई प्रथामिकता दिने ।
८. सहयोगी कार्यकर्ताहरुको क्षमता विकासका लागि विभिन्न तालिम कार्यक्रमहरु सञ्चालन गर्ने ।
९. बालकक्षा व्यवस्थापन, कक्षा सजावट, प्रविधिमा आधारित शैक्षिक सामग्रीहरुबाल ,उद्यानको व्यवस्थापन गर्ने ।
१०. राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारुपमा आधारित भै प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाको लागिन्यूनतम सिकाइ कार्यघण्टा सुनिश्चित गर्ने ।

- यसबोदेबसाईननगरपालिकालेतयगरेकाप्रारम्भिकबालविकासशिक्षाकोउदेश्यहरुहासिलगर्ननिम्नलखितरणनीतिहरुअवलम्वनगरीनेछ
- प्रारम्भिकबालविकासतथाशिक्षाकार्यक्रमलाईप्रविधिमैत्री, बालमैत्रीएवंगुणस्तरीयबनाउँदैसबैबालबालिकाहरुकोपहुँचमाविस्तारगरिनेछ,
- माग, आवश्यक्तातथादुरीकोआधारमाप्रारम्भिकबालविकासकेन्द्रहरुकोसमायोजन, पुनर्वितरणतथाआवश्यकभएमानयाँस्थानमाकेन्द्रस्थापनागरिनेछ,
- प्रारम्भिकबालविकासतथाशिक्षाकोपाठ्यक्रम२०७७कार्यान्वयनलाईअनिवार्यगर्ने,
- प्रारम्भिकबालविकासतथाशिक्षाकार्यक्रमकोप्रभावकारितावृद्घिकालागिपरिवार, समुदाय, गैरसरकारीसंघसंस्था,सरकारीतथानिजीक्षेत्रविद्यालयलाईजिम्मेवारबनाउने,

- प्रारम्भिकबालकक्षामानिर्धारितमापदण्डअनुरुपबसाइव्यवस्थालाईध्यानदिइखेलतथासिकाइसामाग्रीरअडियोभिडियोसामग्रीसहितकोकक्षाकोठाव्ययस्थापनगरीनेछ।
- सबैशिक्षककालागिन्युनतमयोग्यताकक्षा१०÷क्भ्भ्उत्तीर्णनिर्धारणगर्नेरन्युनतमयोग्यतापुरानगरेकाशिक्षकहरुकालागियोग्यतावृद्घिकोअवसरप्रदानगरीनेछ।
- सबैशिक्षकहरुकालागिसेवाकालीनक्षमताअभिवृद्घितालिमकोव्यवस्थागरीनेछ।
- प्रत्येकवडावाटोलमाखेलतथासिकाईसामग्रीसहितकोबालउद्यानवाबालपार्ककोनिर्माणगरीनेछ।
- प्रत्येकवडामाकम्तीमाएउटानमुनाबालविकासकेन्द्रकोस्थापनागरीनेछ।
- नगरस्तरीयबालविकासकेन्द्रव्यवस्थापनसमितिगठनगरीनेछ।
- शिक्षकहरुसंगकार्यसम्पादनकरारसम्झौतागरीपुरस्काररदण्डकोव्यवस्थागरीनेछ।
- वि.व्य .स .सदस्यहरु, अभिभावकहरुतथासरोकारवालाहरुकालागिप्रारम्भिकबालविकासशिक्षासम्बन्धीनियमितअभिमुखीकरणगरीनेछ।
- बालबालिकाहरुकोसंख्यातथादुरीतथाआवश्यकताकोआधारमाकेन्द्रहरुकोसमायोजनतथाथपकेन्द्रस्थापनागरीनेछ।
- प्रारम्भिकबालविकासशिक्षाकोपाठ्यक्रमकोप्रभावकारीकार्यान्वयनकालागिपाठ्यक्रमप्रबोधीकरणसम्बन्धितालिमप्रदानगरीनेछ।
- पाठ्यक्रमकोकार्यान्वयनलाईअनिवार्यगरीसोबमोजिमसिकाइसहजीकरणगरीनेछ।
- शिक्षकहरुलाईजिल्लाभित्रवाबाहिरकानमुनातथाउत्कृष्टकेन्द्रहरुकोभ्रमणगराईत्यहाँकोअसलअभ्यासलाईप्रयोगमाल्याइनेछ।
- बालविकासकेन्द्रमापछिल्लातिनमहिनाप्रारम्भिकसाक्षरतारगणितीयसीपविकासमाजोडदिइने।

३.१.४ प्रमुख उपलब्धि तथा नतिजा

उपलब्धि

योजनाको कार्यान्वयनबाट हाँसिल हुने मुख्य उपलब्धिहरू बुँदागत रूपमा उल्लेख गर्ने । उदाहरणका लागि

- सबै प्रारम्भिकबालविकासतथाशिक्षा केन्द्रहरूले न्यूनतम मापदण्ड पुरा गरेका हुनेछन् ।
- सबैबालबालिकाहरूलाईगुणस्तरीयप्रारम्भिकबालविकासतथाशिक्षाकोअवसरसुनिश्चितभएकोहुनेछ ।
- सबै बालबालिकाहरुलाई गुणस्तरीय प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाको अवसर सुनिश्चित भएको हुनेछ ।
- प्रमुख नतिजाहरु
- यसयोजनाकोअन्त्यसम्ममानिम्नानुसारनतिजाप्राप्तहुनेअपेक्षागरीएकोछः
- प्रारम्भिकबालविकासतथाशिक्षाउमेरकासबैबालबालिकाहरुलाईएकवर्षकोप्रारम्भिकबालविकासतथाशिक्षाकार्यक्रममासहजपहुँचहुने।
- प्रारम्भिकबालविकासतथाशिक्षाउमेरकासबैबालबालिकाहरुलाईप्रारम्भिकबालविकासतथाशिक्षाकोअनुभवसहितकक्षा१माप्रवेशगर्नेअवसरहुने।
- प्रारम्भिकबालविकासकेन्द्रहरुकासबैशिक्षकहरुलेन्युनतमयोग्यतारतालिमहासीलगरेकाहुने
- प्रत्येकवडामाकम्तीमाएउटानमुनाबालविकासकेन्द्रकोस्थापनाभएकोहुनेछ।
- प्रारम्भिकबालविकासतथाशिक्षाकोकार्यान्वयनमापरिवार, समुदाय, गैरसरकारीसंघसंस्था, विद्यालयरस्थानीयसरकारजिम्मेवारहुने
- सबैप्रारम्भिकबालविकासकेन्द्रहरुलेन्युनतममापदण्डपुरागरेकाहुने।

नतिजा

योजनाको कार्यान्वयनबाट हाँसिल हुने मुख्य नतिजाहरू तलको तालिकामा उल्लेख गर्ने । उदाहरणका लागि

क्रसं	सूचक (उदाहरण)	आधार वर्ष (२०८१/८२)	२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६
१	प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षामा कूल भर्ना सँङ्ख्या						
२	तोकिएको न्यूनतम मापदण्ड पूरा गरेका प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षाकेन्द्र						

३							
४							

३.१.५ प्रमुखक्रियाकलापरलक्ष्य

तलको तालिकामा पालिकाले कार्यान्वयन गर्ने प्रमुखक्रियाकलापर वार्षिक लक्ष्य उल्लेख गर्ने । उदाहरणका लागि

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलाप (उदाहरण)	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)
			१	२	३	४	५	जम्मा	
१	प्रारम्भिकबालविकासतथाशिक्षाकेन्द्रहरू कोनक्साङ्कनतथापुनर्वितरण	केन्द्र							
२	शिक्षक/सहयोगी कार्यकर्ताहरुको योग्यतारक्षमताविकास	जना							
३									
४									

ग) प्रमुखक्रियाकलापहरूतथालक्ष्य

तालिका ३.१ प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाका प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्य

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरु	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)					भौतिक लक्ष्य १०) (वर्ष	कैफियत
			१	२	३	४	५		
१	प्रारम्भिक बालविकास सम्बन्धी न्यूनतम् मापदण्ड निर्देशिका २०६७ पहिलो संसोधा) अनुसार मापदण्ड पूरा“ (२०७५	पटक	०	५	५	५	५	३०	प्रदेश/ नगरपालिका
२	घुम्ती बालविकास केन्द्र विस्तार	पटक			१			२	नगरपालिका
३	बालविकास सहजकर्ताका लागि मन्टेश्वरीमा आधारित ३० दिने तालिम	पटक		१		१		५	पटक
४	प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा कार्यक्रमको नक्शाङ्कन र पुनर्वितरण	पटक			१			२	नगरपालिका
५	प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रमा एकजना सुसारे	संख्या		५	५	५	५	३०	नगरपालिका

	कर्मचारीको व्यवस्थापन								
६	गर्भवती र नवजात शिशु पोषणमा अभिभावक सचेतना कार्यक्रमसञ्चालन	पटक	१	१	१	१	१	१०	नगरपालिका
७	पोषणयुक्त दिवा खाजाको व्यवस्था	बालविकास	३२	३२	३२	३२	३२	३२	संघ
८	शिक्षकको क्षमता विकास तथा वृत्ति विकास	संख्या	५		५		५	३०	प्रदेश/ नगरपालिका
९	सिकाइ क्रियाकलाप सहजीकरणमा मातृभाषाको प्रयोग	संख्या	३२	३२	३२	३२	३२	३२	विद्यालय
१०	प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाकोशिक्षकहरूको पारिश्रमिक तथा सेवा सुविधावृद्धि	पटक	१			१		३	संघ/ प्रदेश/ नगरपालिका
११	प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षामा सरोकारवालाको सहभागिता	पटक	१	१	१	१	१	१०	स्थानीय सरोकारवाला

३२. आधारभूत शिक्षा

परिचय

शिक्षा ऐन २०२८ अनुसार "आधारभूत शिक्षा"भन्नालेप्रारम्भिकबालशिक्षादेखिकक्षाआठसम्मदिइनेशिक्षाहो।विद्यालय क्षेत्र सुधार योजना २०६६-२०७२ ले विद्यालय शिक्षाको पुनर्संरचना गरेर कक्षा १-८ लाई आधारभूत शिक्षा र कक्षा ९-१२ लाई माध्यमिक शिक्षाको रूपमा परिभाषित गरेपछि विद्यालय शिक्षा हाल दुई तहको भएको छ। प्राथमिक र निम्न माध्यमिक तहलाई मिलाएर बनाइएको आधारभूत तहलाई संविधानको धारा ३१ (१) मा नागरिकको मौलिक हक अन्तर्गत राखिएको छ। गुणस्तरीय आधारभूत शिक्षाले गरिबी घटाउन मद्दत गर्ने र व्यक्तिको जीवनस्तरमा उल्लेखनीय सुधार ल्याउन सक्ने तथा यसबाट समाज र राष्ट्रलाई नै विकासको पथमा अगाडि बढ्नमा सहयोग हुने कुरा विभिन्न अध्ययन प्रतिवेदनहरूले देखाएका छन्। युनेस्कोको एउटा प्रतिवेदनले यदि कम आय भएका मुलुकका सबै विद्यार्थीहरूले

आधारभूत पढाइ सीप हासिल गरेर विद्यालय छाड्ने हो भने १७ करोड १० लाख मानिसलाई गरिबीबाट माथि उठाउन सकिने तथ्य प्रकाशन गरेको छ। आधारभूत तहको शिक्षाको महत्वलाई दृष्टिगत गरेर नै यसलाई योजनाबद्ध रूपमाव्यवस्थित र गुणस्तरीय बनाउनका लागि बोदे बसाईन नगरपालिकाले यस योजनामा आधारभूत शिक्षाअन्तर्गत कक्षा १ देखि ८ सम्मको शिक्षामा पहुँच, गुणस्तर तथासमता र व्यवस्थापकीय प्रवन्धको वर्तमान अवस्थाको समीक्षाका आधारमा चुनौतीहरू पहिचान गरिआगामी दश वर्षका लागि यस तहको शिक्षा विकासका उद्देश्य, रणनीति, नतिजा र प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्य उल्लेख गरिएको छ।

संविधानले विद्यालय तहको शिक्षालाई स्थानीय तहको एकल अधिकार क्षेत्रभित्र तथा संघ, प्रदेश रस्थानीय सरकारको साझा अधिकारभित्र पनि राखेको छ। संविधानका उल्लिखित प्रावधानहरूलेसबै बालबालिकाहरूलाई गुणस्तरीय शिक्षा प्रदान गर्न एकल तथा साझा सूचीका आधारमा तीनैतहका सरकार जिम्मेवार हुनुपर्ने देखिन्छ।

३.२.१ वर्तमान अवस्था

निम्न विषयहरुलाई समावेश गरी आफ्नो स्थानीय तहको आधारभूत शिक्षाको वर्तमान अवस्थाको विश्लेषण गर्न सकिन्छ।

यसनगरपालिकाको शिक्षा शाखामा रहेको तथ्यांक अनुसार यस बोदे बरसाइन नगरपालिकामा जम्मा ४३ विद्यालयहरु रहेकाछन् । जस मध्ये ३० वटा सामुदायिक र १३ वटा संस्थागत विद्यालयहरु रहेकाछन् । अर्थात ६९.७६ प्रतिशत सामुदायिक र ३०.२३ प्रतिशत संस्थागत विद्यालयहरु रहेकाछन् । सामुदायिक तर्फ आधारभूतका विद्यालयहरु २५ ओटा छन् भने माध्यमिक विद्यालयहरु ५ वटा रहेका छन् । त्यसैगरी कक्षा १-५ का विद्यालयको संख्या आधारभूत भित्र १८ छ भने १ -८ का विद्यालयको ७ रहेको छ ।

त्यसैगरी आधारभूत तहका नगरका कुल शिक्षकहरु मध्ये ९४ वटा शिक्षक आधारभुत तहमा रहेकाछन् । ५३ वटा स्थायी २ वटा अस्थायी र ३९ वटा राहत शिक्षकहरु आधारभूत तहमा रहेका छन् । शिक्षक विद्यार्थी अनुपातलाई

विश्लेषण गर्ने हो भने आधारभूत तहमा प्रति शिक्षक ४७.५ जना विद्यार्थी रहेका छन् भने माध्यमिक तहमा ५३ जना र समग्रमा ४९ जना रहेकाछन् ।त्यसमा पनि कक्षा १-५ मा प्रति शिक्षक ३८ जना मात्र विद्यार्थी रहेको छ ।

त्यसैगरी हरेक शैक्षिक सत्रमा आधारभुत तहका विद्यार्थीहरुको सामान्य वृर्दि भएको छ भने भर्नादरमा पनि उल्लेखनीय सुधार आएको देखिन्छ । तर पनि सिकाइ उपलब्धि ५६ प्रतिशत मात्र हुनु र कक्षा ८ र १० मा उल्लेनीय सुधार नहुनुले सिकाइ सुधारको क्षेत्रलाई आवश्यक रहेको देखाउछ । आधारभूत तहको विस्तृत अवस्था तल प्रस्तुत गरिन्छ ।

यस नगरपालिका भित्र हाल संस्थागत वाहेक कक्षा १-३ सञ्चालित ३, कक्षा १-५ सञ्चालित १६ र कक्षा ६-८ सञ्चालित ६ विद्यालयहरू गरी आधारभूत विद्यालयहरूको संख्या २५ वटा रहेको छ। आधारभूत तहमा विद्यमान अवस्थाको लिङ्गको आधारमा विद्यार्थी हेर्दा सामुदायिक विद्यालयतर्फ २०८० सालमा कक्षा १-३ मा ५२.१६ प्रतिशत छात्रा र प्रतिशत छात्र ४७.८४, कक्षा ४-५ मा ५१.१४ प्रतिशत छात्रा र ४८.८६ प्रतिशत छात्र, कक्षा ६-८ मा ५०.८६ प्रतिशत छात्रा र ४९.१४ प्रतिशत छात्र भर्ना भएको अवस्था छ। यसरी हेर्दा सामुदायिक विद्यालयमा छात्राको प्रतिशत उच्च छ। यसैगरी संस्थागत विद्यालयतर्फ तर्फ ४६.०६ प्रतिशत छात्रा र ५३.९४ प्रतिशत छात्र भर्ना भएका छन्। जसमा संस्थागत विद्यालयमा ५.८८ प्रतिशतले छात्रा भन्दा बढी देखिन्छ। आधारभूत तहमा कार्यरत शिक्षक मध्ये ४३.४३ प्रतिशत महिला रहेको देखिन्छ। विद्यार्थी शिक्षक अनुपात कक्षा १-५ मा १४.५१ प्रतिशत र कक्षा ६-८ मा ३२.६३ प्रतिशत रहेको अवस्थामा विद्यालयमा रहेको पूरा नो दरवन्दी संरचनाले गर्दा न्यायोचित रुपमा विद्यालय विद्यार्थी संख्याका आधारमा दरबन्दी नरहेको तथा शिक्षण सिकाइ पद्धतिमा बहुकक्षा शिक्षणको अधिक विद्यालयमा अभ्यास भइरहेकोले विद्यार्थी संख्याका आधारमा शिक्षक दरबन्दीको पुनर्वितरण गर्नु आवश्यक रहेको छ। यस पालिकाको कूल जनसंख्या ४६,०१७ मध्ये आधारभूत तह उत्तीर्ण गर्ने जनसंख्या सबैभन्दा धैरै ७,९१३ जना रहेको र जसमा ४२.४६ प्रतिशत महिला देखिन्छ। समग्रमा उल्लेख गर्दा पालिकाको ३७.९८ प्रतिशत संख्याले आधारभूत तहको शिक्षा हासिल

गरेको देखिन्छ तथापि कक्षा ६-८ मा भने खुद भर्नादर ३६.४१ प्रतिशत रहेकोले तोकिएको उमेर भन्दा माथिल्लो उमेर समूहका बालबालिकाले आधारभूत शिक्षा लिएको देखिन्छ।

- कक्षा१माप्रारम्भिकबालविकासरशिक्षाकोअनुभवसहित आएका बालबालिकाको भर्नादर
- आधारभूतशिक्षामा विभिन्न समूह र समुदायका बालबालिकाको पहुँच र सहभागिताको अवस्था तथा विद्यालय बाहिर रहेका बालबालिकाको सँख्या
- आधारभूत शिक्षामा कक्षा दोहोर्याउने तथा छाड्नेसँग सम्बन्धित तथ्याङ्क तथा सूचकहरुको अवस्था विश्लेषण
- आधारभूतशिक्षाकोविद्यार्थी सिकाइ उपलब्धिस्तर
- सुरक्षित, बालमैत्री, अपाङ्गमैत्री, सिकाइ मैत्री, वातावरणमैत्रीजस्ता न्यूनतम पूर्वाधार तथा सिकाइ सक्षमता भएका आधारभूत विद्यालयको सँख्या
- स्थानीय तहले गरेका असल अभ्यासहरुः पहुँच, सहभागिता, संस्थागत सृदृढीकरण, स्थानीय पाठ्यक्रम विकास र कार्यान्वयन, शिक्षक व्यवस्थापन, दिवाखाजा व्यवस्थापन, परीक्षा सञ्चालन, बैकल्पिक व्यवस्थापन सिकाइ, वातावरण संरक्षण, सिकाइ सामाग्रीहरुको व्यवस्थापन आदि पक्षहरु समावेश गरी लेख्ने ।
- प्रमुख समस्यारचुनौतीहरू

३.२.२उद्देश्य

आधारभूत शिक्षासँग सम्बन्धित पालिकाका उद्देश्यहरु राख्नुहोस । जस्तै

१. निःशुल्क तथा अनिवार्य आधारभूतशिक्षाको कार्यान्वयन गर्नु।
२. आधारभूततहकोशिक्षामासबैकोसमतामूलकपहुँचरसहभागितासुनिश्चितगर्नु।
३. सबैबालबालिकाहरूमान्यूनतमसिकाइउपलब्धीहासिलहुनेगरी शैक्षिक गुणस्तर निश्चितगर्नु ।
४. आधारभूततहको भौतिक तथा शैक्षिकवातावरणबालमैत्री,सिकाइमैत्री,समावेशी, भयरहित रसुरक्षितबनाउनु ।

१. अनिवार्यतथानिःशुल्कआधारभूतशिक्षाकोप्रभावकारीकार्यान्वयनगर्दै समतामूलकपहुँचरसहभागितासुनिश्चितगर्नु,
२. विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धी राष्ट्रिय औसत उपलब्धी बराबर बनाउने,

३. विद्यालयको भौतिकसुरक्षित र ,समावेशी ,शैक्षिक र व्यवस्थापकीय वातावरणमा सुधार गरिबालमैत्री , जवाफदेहीबनाउनु,

३.२.३ रणनीति

माथि उल्लेखित उद्देश्यहरु हासिल गर्नको लागि पालिकाले अपनाउने रणनीतिहरु उल्लेख गर्नुहोस । जस्तै

१. विद्यालयनक्साङ्कन,पुनर्वितरणतथासमायोजनगर्ने।
२. विद्यालयबाहिररहेकाविद्यालयउमेरकाबालबालिकाहरूकोविवरणसंकलनगरीपहुँचसुनिश्चितगर्नका लागि विभिन्न प्रोत्साहनमूलक कार्यक्रमहरु सञ्चालन गर्ने ।
३. कक्षा३सम्म एकीकृत पाठ्यक्रमका आधारमा कक्षाशिक्षणलाईकार्यान्वयनगर्ने ।
४. प्रारम्भिक कक्षाहरूमा पठन तथा गणितीय सीप प्रबर्द्धन गर्ने ।
५. सबैविद्यालयहरूमाप्राथमिकताप्राप्तन्यूनतमसक्षमतापुरागराउने।
६. विद्यालयमाबालमैत्री,समावेशीरसुरक्षितसिकाइवातावरणतयारगर्ने ।
७. न्यूनतमसिकाइउपलब्धीहासिलगराउनआवधिकरूपमासिकाइकोमूल्याङ्कनगर्ने ।
८. विद्यालयहरूमाखानेपानी, शौचालयतथासरसफाइकोउचितप्रबन्धसहितन्यूनतमभौतिकसुविधासुनिश्चितगर्ने ।
९. आवश्यकशिक्षकतालिम,तयारीतथाप्रोत्साहनकाकार्यक्रमसञ्चालनगर्ने ।
१०. विद्यार्थीलाईआवश्यकसहयोगउपलब्धगराईसिकाइमासुधारल्याउने ।
११. विद्यार्थीकोपोषणतथास्वास्थ्यमासुधारल्याउनेकार्यक्रमसञ्चालनगर्ने ।
१२. विद्यालयमाआधारितशैक्षिकतथामनोसामाजिकपरामर्शउपलब्धगराउने ।
१३. विद्यालयशिक्षालाईविविधताअनकुल, समावेशीरसमतामूलकबनाउनस्थानीयपरिवेशअनुकुलसिकाइक्रियाकलापसञ्चालन, भाषिकविविधताअनकुलकोमाध्ममभाषाकोउपयोगतथासामाजिकसाँस्कृतिकविविधताकोसम्मानरसमावेशहुनेगरीसिकाइसामग्री, विधितथाप्रक्रियाप्रयोगगर्ने।
१४. विद्यालयशिक्षालाईप्रकोप, संकटतथामहामारीर जलवायु परिवर्तन लगायतकापरिस्थितिप्रतिउत्थानशीलबनाउनेयोजनातयारगरीकार्यान्वयनगर्ने ।
१५. विद्यालयशिक्षालाईसूचनातथाप्रविधिकोप्रयोगगरीसहजरउपयोगीबनाउनेकार्यलाईविस्तारगर्ने ।
१६. दैनिकजीवनसँगसम्बन्धितव्यवहारकुशलसिपहरूलाईसिकाइक्रियाकलापमाएकीकृतगर्ने ।
१७. अन्तरसम्बन्धितविषयवस्तुलाईएकीकृतगरीसिकाइक्रियाकलापसञ्चालनगर्नेसिकाइसामग्री, विधितथाक्रियाकलापमापरिमार्जनरसुधारगर्ने ।
१८. विद्यालयहरुमा बालउद्यानवृक्षारोपण आदि जस्ता का ,करेसाबारी ,फूलबारी ,र्यक्रमहरु समावेश गर्ने ।

१. विद्यालय नक्साङ्कनमार्फत्सबै बालबालिकाको पहुँच सुनिश्चित गर्न विद्यालय दरबन्दीलाई पुनर्वितरण तथा समायोजनगर्ने।
२. अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षाको कार्यान्वयन गर्नस्थानीय सरकारलेआवश्यक कानुन तर्जुमा तथा आवश्यक स्रोतको व्यवस्था गर्ने।
३. विद्यालय बहिर रहेका सबै बालबालिकाहरूको यथार्थविवरणसङ्कलन गरि उनीहरूको पहुँच सुनिश्चित गर्न आवश्यक व्यवस्था गर्ने।
४. वैकल्पिकअनौपचार/िकपरम्परागत शिक्षा तथा सिकाइ/खुला/, लक्षित कार्यक्रम,प्रोत्साहनमूलक कार्यक्रम, आवासीय सुविधा आदि कार्यक्रमसञ्चालन गर्ने।
५. विद्यालयमा न्यूनतम् भौतिक सुविधा सुनिश्चितता गर्ने।
६. सूचना तथा सञ्चार प्रविधिमा शिक्षक तथा विद्यार्थीको दक्षतामा वृद्धि गरी शिक्षण सिकाइमा प्रभावकारी ढङ्ले प्रयोग गर्ने।
७. शिक्षकलाई पेशागत तालिमको लागि आवश्यक वातावरण सिर्जना गर्ने।
८. मूल्याङ्कनलाई शिक्षण सिकाइ कै अभिन्न अङ्गको रूपमा प्रयोगमा ल्याएर विद्यार्थीलाईकक्षाकोठामा आधारित मूल्याङ्कनसँग सम्बन्धित क्षमता विकास गरिनेछ।
९. विद्यालय व्यवस्थापन समिति, शिक्षक अभिभावक संघका पदाधिकारीको क्षमता विकास रअभिभावक अभिमुखीकरण गरिनेछ।
१०. विद्यार्थीकोपोषणतथास्वास्थ्यमासुधारगर्नस्थानीयस्वास्थ्यएकाइ मार्फत विद्यालयमा पोषण कर्नर स्थापना गरी सचित्र स्थानीय पोषण पाठ्यक्रम तयार गरी लागू गर्ने।
११.स्थानीय पाठ्यक्रम मार्फत प्रकोप व्यवस्थापन तथा न्युनिकरण सम्बन्धी ज्ञान दिने।
१२. विद्यालय तथा शैक्षिक निकायको शासकीयतथा व्यस्थापकीय पद्धतिमा सुधार गर्ने।

३.२.४ प्रमुख उपलब्धि तथा नतिजा

उपलब्धि

योजनाको कार्यान्वयनबाट हाँसिल हुने मुख्य उपलब्धिहरू बुँदागत रूपमा उल्लेख गर्ने । उदाहरणका लागि

- अनिवार्यतथानि:शुल्कआधारभूतशिक्षामासबैकोपहुँचरसहभागितासुनिश्चित भएको तथा गुणस्तरअभिवृद्धिभएकोहुनेछ।

२. अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षामा प्रविधियुक्त पहुँच, सहभागिता र गुणस्तरअभिवृद्धि भएको हुने।

नतिजा

योजनाको कार्यान्वयनबाट हाँसिल हुने मुख्य नतिजाहरू तलको तालिकामा उल्लेख गर्ने । उदाहरणका लागि

क्रस	सूचक (उदाहरण)	आधार वर्ष (२०८१/८२)	२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६
१	आधारभूत तह(प्राथमिक कक्षा १-५)मा विद्यालय बाहिर रहेका बालबालिकाको सँख्या						
२	आधारभूत तह(कक्षा १-५) मा विद्यार्थी र तालिम प्राप्त शिक्षकको सँख्या						
३	न्यूनतम सिकाइ सवलीकरण मापदण्ड (Minimum Enabling Conditions)पूरा गरेका आधारभूत तहका विद्यालयको सँख्या						
४							
५							

३.२.५ प्रमुखक्रियाकलाप तथा लक्ष्य

तलको तालिकामा पालिकाले कार्यान्वयन गर्ने प्रमुखक्रियाकलापर वार्षिक लक्ष्य उल्लेख गर्ने ।
उदाहरणका लागि

क्र. सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरू	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)	कैफियत
			१	२	३	४	५	जम्मा		
१	विद्यालयनक्शाङ्कन, पुनर्वितरणतथासमायोजन	पटक	१					१		
२	मापदण्डअनुसारशिक्षकव्यवस्थापन									
३										
४										

तालिका ३.२ आधारभूत शिक्षाका प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्य

क्र .सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरु	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)					भौतिक लक्ष्य १०) (वर्ष	कैफियत
			१	२	३	४	५		
१	विद्यालयमा नक्शाङ्कन, पुनर्वितरण र समायोजन	पटक		१	१			३	नगरपालिका
२	शिक्षक योग्यता र दरबन्दी निर्धारण तथा पुनराबलोकन	पटक		१	१			३	नगरपालिका
३	आधारभूत तहमा सबै बालबालिकालाई विद्यालयमा भर्ना	प्रतिशत	९६.०१	९६.०७	९७.०३	९७.०९	९८.०१	१००	नगरपालिका
४	विद्यालयमा न्युनतम् भौतिक पूर्वाधार विकास	संख्या	०	२	५	५	५	३५	संघ/ प्रदेश/ नगरपालिका
५	स्थानीय पाठ्यक्रम २०७८ को कार्यान्वयन	कक्षा		५	८				
६	विद्यालय शिक्षालाई प्रकोप, संकट तथा योजना तयारी महामारीलगायतका परिस्थितिप्रति योजना तयार गरी कार्यान्वयन	पटक	१	१	१	१	१	१०	संघ/ प्रदेश/ नगरपालिका
७	सूचना तथा सञ्चार प्रविधि प्रविधिको प्रयोगमा क्षमता विकास	संख्या	२	३	३	३	३	२९	संघ/ प्रदेश/ नगरपालिका
८	विद्यालय पोषण ,स्वास्थ्य कार्यक्रम तथा दिवा खाजा	प्रतिशत	१००	१००	१००	१००	१००	१००	संघ/ प्रदेश/ नगरपालिका
९	अपाङ्गता भएका विद्यार्थीलाई सहयोग	निरन्तर							नगरपालिका

१०	निःशुल्क शिक्षाको सुनिश्चितताका लागि विद्यार्थी पाठ्यपुस्तक	प्रतिशत	१००	१००	१००	१००	१००	१००	संघ
११	आर्थिक रूपमा विपन्नका लागि ड्रेस, विद्यार्थी स्टेशनरी इत्यादि वितरण	प्रतिशत	५	५	५	५	५	५०	नगरपालिका
१२	घुम्ती पुस्तकालय सञ्चालन	प्रतिशत	५	५	५	५	५	५०	नगरपालिका
१३	सिकाइ सामग्री व्यवस्थापन	प्रतिशत	५	५	५	५	५	५०	नगरपालिका

३..३ माध्यमिक शिक्षा

३.३.१ परिचय

नेपालकोसंविधानले २०७२ ले माध्यमिक तहको शिक्षा निःशुल्क प्राप्त गर्ने हक स्थापित गरेको छ भने अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा ऐन २०७५ ले पनि प्रत्येक नागरिकलाई माध्यमिक शिक्षा प्रदान गर्ने दायित्वराज्यको हुने उल्लेख गरेको छ। संविधानले एकातिर विद्यालय तहको शिक्षालाई स्थानीय तहकोअधिकार क्षेत्रभित्र रहने व्यवस्था गरेको देखिन्छ भने अर्कोतिर संघ, प्रदेश र स्थानीय सरकारकोसाझा अधिकारभित्र पनि राखेको छ | संविधानका उल्लिखित प्रावधानहरूले आम नागरिककालागि गुणस्तरीय शिक्षा सुनिश्चित गर्न एकल तथा साझा सूचीका आधारमा तीनै तहकासरकारलाई जिम्मेवार बनाउने स्पष्ट दिशा निर्देश गरेको छ। शिक्षा ऐन २०२८ ले कक्षा ९-१२ सम्मलाई माध्यमिक शिक्षाको रुपमा राखेको छ। अनिवार्य आधारभूत शिक्षा अन्तर्गत सबै बालबालिकाले कक्षा ८ सम्मको गुणस्तरीय शिक्षा प्राप्त गरिसकेपछि विद्यार्थीको रुचि र क्षमता अनुसार माध्यमिक तहमा परम्परागत, प्राविधिक र साधारण धारको शिक्षा छनोट गर्ने अवसर प्रदान गर्नुपर्दछ। यस तहको शिक्षालाई जीवनोपयोगी, उत्पादनमूलक, प्रविधियुक्त, सीपमूलक र व्यावहारिक बनाउनु पर्दछ। आधारभूत तहमा विद्यार्थीले हासिल गरेको भाषिक र गणितीय सीपको उपयोग गरेर आफ्नो रुचि र क्षमताअनुसार विद्यार्थीले साधारण शिक्षाको लक्ष्य लिएर विभिन्न विषयमा उच्च शिक्षा हासिल गर्ने लक्ष्य लिने वा विभिन्न किसिमका प्राविधिक र व्यावसायिक सीप हासिल गरेर भविष्यमा आय आर्जनको बाटो सुनिश्चित गर्ने भन्ने निर्णय माध्यमिक तहको शिक्षाले गर्नुपर्दछ।बोदे बसाईन नगरपालिकाले माध्यमिक तहको शिक्षालाई प्रविधियुक्त, सीपमूलक, निःशुल्क, बालमैत्री, र समावेशी गराउने नीति लिएको छ।

३.३.१वर्तमानअवस्था

निम्न विषय क्षेत्रहरुको आधारमा आफ्नो स्थानीय तहको माध्यमिक शिक्षाको वर्तमान अवस्थाको विश्लेषण गर्नुहोस् ।

- माध्यमिकशिक्षामाविभिन्न समूह र समुदायका बालबालिकाको पहुँच र सहभागिताको अवस्था तथा विद्यालय बाहिर रहेका बालबालिकाको सँख्या ।
- माध्यमिक शिक्षामा सिकाइ उपलब्धी/परीक्षाको नतिजा विश्लेषण ।
- शिक्षकआपूर्तितथाव्यवस्थापन।
- समुदायकोसहभागितातथासाझेदारीताको अवस्था ।
- स्थानीय तहले गरेका असल अभ्यासहरुः पहुँच, सहभागिता, संस्थागत सुदृढीकरण, शिक्षक व्यवस्थापन, परीक्षा सञ्चालन, बैकल्पिक व्यवस्थापन सिकाइ, वातावरण संरक्षण, सिकाइ सामाग्रीहरुको व्यवस्थापन, विद्यार्थीहरुको प्रतिभा पहिचान तथा अतिरिक्त क्रियाकलापका कार्यक्रमहरु आदि ।

बोदे बसाईन नगरपालिका भित्र हाल कक्षा १-१० सञ्चालित ३ र कक्षा १-१२ सञ्चालित ३ गरी माध्यमिक तहको विद्यालयहरूको संख्या ५ वटा रहेको छ जसमध्ये १ विद्यालयमा प्राविधिक धार अन्तर्गत बाली विज्ञानको पठन पाठन शैक्षिक सत्र २०७७ बाट शुरुभएको छ। माध्यमिक तह कक्षाको ९-१० को खुद भर्ना दर ३३.६० र कूल भर्नादर ९०.७८ रहेको छ। माध्यमिक तहमा विद्यमान अवस्थामा लिङ्गको आधारमा विद्यार्थी हेर्दा सामुदायिक विद्यालयतर्फ कक्षा ९-१० मा ५१.५५ प्रतिशत छात्रा र ४८.४५ प्रतिशत छात्र साथै प्राविधिक धार सञ्चालित विद्यालयमा ६२.५० प्रतिशत छात्रा र ३७.५० प्रतिशत छात्र भर्ना भएको अवस्था छ। यस तहमा खुद भर्नादरमा लैङ्गिक समता सूचक ०.९३ र शिक्षक विद्यार्थी अनुपात ३४.४५ प्रतिशत रहेको छ।कक्षा १० को टिकाउ दर ७१.६४ प्रतिशत, उत्तीर्ण दर ८६.५४, कक्षा १० मा कक्षा दोहोर्‍याउने दर ५.७३ र कक्षा छोड्ने दर ९.३६ रहेको छ।यस पालिका भित्र माध्यमिक तह कक्षा ९-१२ मा स्नातक योग्यता भएका ३ र स्नातकोत्तर योग्यता भएका २० जना शिक्षक कार्यरत छन् जसमध्ये १३.०४ प्रतिशत महिला शिक्षक रहेका छन्।

- प्रमुख समस्यारचुनौतीहरू

- निःशुल्क माध्यमिक शिक्षालाई पहुँच योग्य बनाई कार्यान्वयन गर्ने।
- माध्यमिक तहमा प्राविधिक तथा ब्यावसायिक शिक्षालाई व्यवस्थित गर्ने।

- विद्यार्थीको सिकाइ गुणस्तर सुधार गरी सिकाइ उपलब्धिमा सुधार ल्याउने।
- प्रविधिमा शिक्षक तथा विद्यार्थीको पहुँच विस्तार गर्ने।
- विद्यालयको भौतिक तथा शैक्षिक वातावरणबालमैत्रीबनाउने।
- शिक्षकको वृत्ति विकासलाई पारदर्शी, नतिजामा आधारित र अनुमानयोग्य बनाई व्यवस्थित गर्ने।
- विद्यालय शिक्षालाई समावेशी र समतामूलक बनाउने |
- विषायगत दरबन्दीको व्यवस्था गरी विद्यालयमा सक्षम जनशक्तिव्यवस्थापनगर्ने।
- विद्यालयको छुट्टै प्रशासनिक काम गर्ने गरी योग्यता र क्षमतामा आधारित प्रव्यवस्थापन गर्ने। .अ.

३.३.२उद्देश्य

माध्यमिक शिक्षासँग सम्बन्धित पालिकाका उद्देश्यहरु राख्नुहोस । जस्तै

१. माध्यमिकशिक्षामासमतामुलकपहुँचतथासहभागितासुनिश्चितगर्नु ।
२. माध्यमिकशिक्षाकोसान्दर्भिकतारगुणस्तरमासुधारगर्नु ।
३. माध्यमिकतहको भौतिक तथा शैक्षिकवातावरणबालमैत्री,सिकाइमैत्री,समावेशीरसुरक्षितबनाउनु ।

१. माध्यमिकशिक्षामा सबैको पहुँच सुनिश्चीत गरी गुणस्तरमा सुधार गर्नु।
२. विद्यालयहरूको भौतिक तथा शैक्षिक वातावरणमा सुधार गरीबालमैत्री, समावेशी र शुरक्षित बनाउनु।
३. माध्यमिक शिक्षामा खुद भर्ना तथा टिकाउ दर बढाउनु र कक्षा छोड्ने र दोहोर्‍याउने दर घटाउने।
४. सिकाइलाई दैनिक जीवनसँग सम्बन्धित गर्नु र प्राविधिक तथा व्यवहारकुशल सीपलाई एकीकृत गरी सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नु।

३.३.३ रणनीति

माथि उल्लेखित उद्देश्यहरु हासिल गर्नको लागि पालिकाले अपनाउने रणनीतिहरु उल्लेख गर्नुहोस । जस्तै

१. माध्यमिक तहमा सबैबालबालिकाकोपहुँचसुनिश्चितगर्न आवश्यकता अनुसार विद्यालयहरूकोपुनर्वितरण,समायोजनतथास्थापनागर्ने ।
२. विद्यार्थीलाई विद्यालयमा पहुँच अभिवृद्धि गर्न विभिन्न प्रोत्साहनमूलक कार्यक्रमहरु सञ्चालनगर्ने।
३. विद्यालय वाहिर रहेका बालबालिकाहरुका लागि बैकल्पिकमाध्यमका शैक्षिक कार्यक्रमसञ्चालनगर्ने ।
४. सबैविद्यालयमान्यूनतमसिकाइवातावरणसुनिश्चितगर्ने।
५. माध्यमिकतहमादक्षविषयशिक्षककोव्यवस्थागर्ने।
६. शिक्षकपेसागतविकासतथासहयोगकोव्यवस्थागर्ने ।
७. शिक्षकहरूकालागिअभिप्रेरणाकाकार्यक्रमहरूसञ्चालनगर्ने ।
८. शिक्षणसिकाइपद्धतिमासुधारगर्ने ।
९. हरेकविद्यालयमासूचनातथासञ्चारप्रविधिविस्तारगर्ने ।
१०. विद्यालयहरूलाईप्रकोप,संकटतथामहामारी र जलवायु परिवर्तन लगायतकापरिस्थितिप्रतिउत्थानशीलबनाउने।
११. कक्षा ११-१२ मा विज्ञानविषयअध्ययनकालागिविद्यार्थीहरूलाईआकर्षितगर्नपूर्वाधारसहितकोव्यवस्थागर्ने।
१२. सक्षमरनेतृत्वदायी प्रधानाध्यापककोव्यवस्थागर्ने ।
१३. आवधिकरूपमासिकाइकोमूल्याङ्कनगरीविद्यार्थीकोसिकाइमाजवाफदेहीहुनेप्रणालीविकासगर्ने ।

१. विद्यालयनक्शाङ्कनमार्फत सबै बालबालिकाको पहुँच सुनिश्चित गर्न विद्यालयहरूलाई पुनर्वितरण ,समायोजन तथास्थापना गरीनेछ।
२. निःशुल्क माध्यमिक शिक्षामा पहुँच रसमावेशी सहभागिता सुनिश्चित गर्न क्षमता विकासगरीने छ।
३. माध्यमिक तहमा सञ्चालन भइरहेको प्राविधिक धारमा थप २ क्षेत्र समेटिनेछ।
४. माध्यमिक आवासीय विद्यालय विस्तार गरीनेछ।
५. हरेक विद्यालयको शिक्षणसिकाइमासूचनातथासञ्चारप्रविधिबढाइनेछ।
६. विद्यालयको छुट्टै प्रशासनिक काम गर्ने गरीयोग्यता र क्षमतामा आधारित प्रव्यवस्थापन गरीनेछ। .अ.
७. विद्यालयको भौतिक शैक्षिक वातावरणमा सुधार ल्याई विद्यालयलाई बालमैत्री बनाइनेछ।
८. एउटा सामुदायिक विद्यालयमा कक्षा ११-१२ मा विज्ञान विषय अध्ययनकालागि आकर्षणबढाउन पर्याप्त पूर्वाधार सहितको व्यवस्था गरीनेछ।
९. आवश्यकताअनुसारशिक्षकदरबन्दीपुनर्वितरण, समायोजन तथा थप गर्नेछ।

ा तथ नतिजा

ाट हाँसिल हुने मुख्य उपलब्धिहरू बुँदागत रूपमा उल्लेख गर्ने । उदाहरणका लागि
ासबैकोपहुँचसुनिश्चितभएको हुनेछ ।
को सान्दर्भिकतारगुणस्तरमासुधारभएको हुनेछ ।
शिक्षामा सबैको पहुँच सुनिश्चित भई सान्दर्भिकता र गुणस्तरमा सुधार हुने।

ाट हाँसिल हुने मुख्य नतिजाहरू तलको तालिकामा उल्लेख गर्ने । उदाहरणका लागि

	आधार वर्ष (२०८१/८२)	२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६
ा ९- का						
ा एका						
ड ng रिका						

१. निःशुल्क माध्यमिक तहको शिक्षामा पहुँच सुनिश्चित भई खुद भर्ना तथा टिकाउदरमा वृद्धि हुने तथा कक्षा छोड्ने र दोहोऱ्याउने दरमा कमी आउने।
२. सबै माध्यमिक विद्यालयले आधारभूत मापदण्ड पूरा गरेको हुने।
३. माध्यमिक तहमा प्राविधिक धारतर्फको शिक्षा व्यवस्थित र विस्तार भएको हुने।
४. मध्यमिक शिक्षा पूरा गर्ने विद्यार्थीलेन्यूनतम् सिकाइ उपलब्धि हासिल गरेको हुने।
५. विद्यालय शिक्षामा सूचना प्रविधिको प्रयोगमा विस्तार तथासहज प्रयोग र उचित सिकाइ वातावरणको निर्माण भएको हुने।
६. विद्यालयको छुट्टै प्रशासनिक काम गर्ने गरीयोग्यता र क्षमतामा आधारित प्रव्यवस्थापन हुने। .अ.
७. माध्यमिक तहमा जनशक्तिको क्षमता विकास गरी गुणस्तरीयशिक्षा प्रवाह तथा शैक्षिक सुशासन कायम हुने।

३.३.५ प्रमुखक्रियाकलाप रलक्ष्य

तलको तालिकामा पालिकाले कार्यान्वयन गर्ने प्रमुखक्रियाकलापर वार्षिक लक्ष्य उल्लेख गर्ने । उदाहरणका लागि

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरू	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)	कैफियत
			१	२	३	४	५	जम्मा		
१	विद्यालयनक्शाङ्कन,पुनर्वितरणतथासमायोजन									
२	मापदण्डअनुसारशिक्षकव्यवस्थापन									
३	विद्यालयकोन्यूनतमभौतिकपुर्वाधारविकास									
४	शिक्षकक्षमताविकास									

तालिका ३.३माध्यमिक शिक्षाका प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्य

क्र .सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरु	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)					भौतिक लक्ष्य १०) (वर्ष	कैफियत
			१	२	३	४	५		
१	निःशुल्क माध्यमिक शिक्षाको कार्यान्वयनका लागि आवश्यक कार्यविधितयारी	पटक		१				१	नगरपालिका

२	विद्यालयमा नक्शाङ्कन,पुनर्वितरण तथा समायोजन	पटक		१	१			३	नगरपालिका
३	प्राविधिक धारको शिक्षाको विस्तार	संख्या			१			२	नगरपालिका
४	शिक्षक योग्यताका मापदण्ड र दरबन्दी आधारको पुनरावलोकन	संख्या	०		१			१	संघ/ प्रदेश/ नगरपालिका
५	आवश्यकताअनुसार स्कूल बसको व्यवस्था तथा खुला तथादुर शिक्षालगायतका वैकल्पिक प्रबन्ध गर्ने	संख्या			१			२	संघ/ प्रदेश/ नगरपालिका
६	विद्यालयमा न्यूनतम् भौतिक पूर्वाधार विकास तथा कक्षाकोठा, फर्निचर, शौचालय, खानेपानी, प्रतिशत स्थानीय तह सुधारको क्रियकलाप अनुसार	पटक		१	१	१	१	५	संघ/ प्रदेश/ नगरपालिका
७	नमुना माध्यमिक विद्यालय विस्तार	संख्या				१		१	संघ/ प्रदेश/ नगरपालिका
८	सूचना तथा सञ्चार प्रविधि प्रविधिको प्रयोगमा क्षमता विकास	संख्या		१	१	१	१	५	संघ/ प्रदेश/ नगरपालिका
९	विद्यालय पोषण ,स्वास्थ्य कार्यक्रम	प्रतिशत		१०	१५	१५	१५	१००	संघ/ प्रदेश/ नगरपालिका
१०	क्षमतामा आधारित प्र.अ. व्यवस्थापन	संख्या		१		१		५	नगरपालिका
११	प्रकोप प्रति सचेत रहन योजना विकास	पटक		१		१		५	नगरपालिका
१२	निःशुल्क शिक्षाको सुनिश्चितताका लागि विद्यार्थी पाठ्यपुस्तक	प्रतिशत	१००	१००	१००	१००	१००	१००	संघ
१३	आर्थिक रूपमा विपन्नका लागि ड्रेस, विद्यार्थी स्टेशनरी इत्यादि वितरण	प्रतिशत	५	५	५	५	५	५०	नगरपालिका
१४	घुम्ती पुस्तकालय सञ्चालन	प्रतिशत	५	५	५	५	५	५०	नगरपालिका
१५	सिकाइ सामग्री व्यवस्थापन	प्रतिशत	५	५	५	५	५	५०	नगरपालिका

३.४ अनौपचारिक शिक्षा र आजीवन सिकाइ

परिचय

उच्च शिक्षा देशको मेरुदण्ड हो। कुनै पनि राष्ट्रको समृद्धि तथा विकासको लागि शिक्षा महत्वपूर्ण साधन हो। माध्यमिक तहको शिक्षा पूरा गरेपछि रुचि र आवश्यकताको आधारमा उच्च शिक्षा हासिल गर्न चाहने विद्यार्थीहरुको संख्या पनि बढ्दै गइरहेको छ। देशको विभिन्न क्षेत्रमा उन्नति हासिल गर्नको लागि उच्चस्तरीय दक्ष जनशक्तिको महत्वपूर्ण भूमिका रहेको हुन्छ। उच्च शिक्षा विशिष्टीकृत हुने हुनाले विद्यार्थीहरुले आफ्नो रुचिको विषयमा विशेष ज्ञान, सीप र दक्षता हासिल गर्दछन् जसबाट देश र समाजले विशेष फाइदा पाउन सक्ने आशा गर्न सकिन्छ।

३.४.१वर्तमान अवस्था

निम्न विषय क्षेत्रहरुको आधारमा आफ्नो स्थानीय तहको अनौपचारिक शिक्षा र आजीवन सिकाइको वर्तमान अवस्थाको विश्लेषण गर्नुहोस् ।

- स्थानीयतहमानिरन्तर,खुलासिकाइरअनौपचारिकशिक्षाकोअवस्था तथा विभिन्न समूहको साक्षरता अवस्था
- सामुदायिक सिकाइ केन्द्र र अनौपचारिक शिक्षाको क्षेत्रमा गरेका कार्यक्रमहरु
- सामुदायिक पुस्तकालय सञ्चालन
- पालिकाले अनौपचारिक शिक्षा र आजीवन सिकाइको प्रबर्द्धनका लागि गरेका असल अभ्यासहरू

हरेक मुलुकमा दक्ष जनशक्तिको आवश्यकता पर्दछ। मुलुकको शैक्षिक, राजनैतिक, आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक, औद्योगिक विकासका लागि योग्य जनशक्तिको जरुरत पर्दछ। त्यसका लागि विद्यालयीय शिक्षा कक्षा १२ भन्दा माथिको उच्च शिक्षा आवश्यकता पर्दछ ।बोदे बसाईन नगरपालिकामा उच्च शिक्षा प्रदायक संस्थाकोमा स्नातक शिक्षा प्रदान गर्न शत्रुध्न क्यामपसको व्यवस्था छ । स्नातक पश्चात् सबै विद्यार्थीहरु सुनसरी, मोरङ, सप्तरी त कतिपय सप्तरी सदरमुकाम जान बाध्य छन्। यसरी व्यक्तिको जीवनस्तर उकास्न, आधुनिक समाजमा रहेका विविध संघ संस्थाको गुणस्तरीय विकास गर्न, कार्य वातावरणमा उत्पन्न विभन्न समस्याहरुको सही समाधान गर्न, ज्ञान, विज्ञान र

प्रविधिको विकास गरी सामाजिक रुपान्तरण गर्न र विकासको गतिलाई दक्ष जनशक्ति आपूर्ति गरी तीव्रता प्रदान गर्न उच्च शिक्षाको अहम् भूमिका रहन्छ।यहाको कूल जनसंख्या मध्ये स्नातक, स्नातकोत्तर र एम्. फिल्./ पि.एच.डी. शैक्षिक योग्यता भएका संख्या क्रमशः ५६१, १६४ र १० जना रहेको छ।

- चुनौतीहरूतथाअवसरहरू

१. स्नातक तहको क्याम्पसको सम्वन्धन र अनुमति लिन।
२. भौतिक पूर्वाधार विकास गर्न।
३. क्यामपसको स्थायित्व र सुदृढीकरण गर्न।
४. गुणस्तरीय उच्च शिक्षाको प्रत्याभूति दिलाउन।
५. जनशक्ति व्यवस्थापन गर्न।

३.४.२उद्देश्य

अनौपचारिक शिक्षा र आजीवन सिकाइसँग सम्बन्धित पालिकाका उद्देश्यहरु राख्नुहोस । जस्तै

१. सबैनागरिकका लागिसमावेशीतथासमतामूलकसाक्षरतारआजीवनसिकाइकाअवसरसुनिश्चितगर्ने ।
२. सामुदायिक सिकाइ केन्द्र मार्फत समुदायमा विभिन्न सिपमूलक तथा आयमूलक कार्यक्रमहरु सञ्चालन गर्ने ।

१. स्नातक तहको क्याम्पस स्थापना, संस्थागत विकास तथा सुदृढीकरण गर्ने।
२. पूर्वाधार विकास गरी जनशक्ति व्यवस्थापन गर्ने।

३.४.३रणनीति

माथि उल्लेखित उद्देश्यहरु हासिल गर्नको लागि पालिकाले अपनाउने रणनीतिहरु उल्लेख गर्नुहोस । जस्तै

१. सामूदायिकसिकाइकेन्द्रहरूकोसमायोजनतथापुनर्वितरणगर्ने ।
२. सामूदायिकसिकाइकेन्द्र,विद्यालय,स्थानीयसंघसंस्था,नागरिकसमाज,सञ्चारमाध्यम,अभिभावकपरिचालनगरीसाक्षरतातथासाक्षरोत्तरकक्षाहरू सञ्चालनगर्ने।
३. सिकारुकाआवश्यकताअनुसारतहगतपाठ्यक्रम,सिकाइमोडुलहरूरभाषिकविविधताअनुरूपकासामग्रीकोप्रयोगगर्ने ।

४. सरोकारवालाहरूसँगकोसमन्वय,सहकार्यरसाझेदारीमाअनौपचारिकप्रौढविद्यालय,वैकल्पिक,खुलातथापरम्परागतविद्यालयहरूकोसुदृढीकरणगर्ने ।
५. सामूदायिकसिकाइकेन्द्रलाईआधारभूतसुविधासम्पन्नपुस्तकालय,सामुदायिकसूचनाकेन्द्र,एफएमसञ्चालनरसेवाप्रवाहगर्ने बहुउद्देश्यीयसंयन्त्रकारूपमासुदृढीकरणगरीसमावेशीएवम्समतामाआधारितआजीवनसिकाइकोथलोकारूपमाविकासगर्ने ।
६. सामूदायिक सिकाइ केन्द्र मार्फत विभिन्न आयआर्जन तथा सिपमूलक कार्यक्रमहरु सञ्चालन गर्ने ।
७. अनौपचारिक माध्यमबाट सिकिएका ज्ञान तथा सीपहरुको परीक्षण र प्रमाणीकरण गरी राष्ट्रिय योग्यता प्रारुपले गरेको व्यवस्था बमोजिम प्रमाणपत्रको व्यवस्था मिलाउने ।

१. यस पालिकामा स्नातक तहको क्याम्पस स्थापनार्थ सम्बन्धनका लागि त्रिभूवन विश्वविद्यालय वा पूर्वाञ्चल विश्वविद्यालयसँग पहल गर्ने।
२. सम्बन्धन प्राप्त क्याम्पसको संस्थागत विकासका लागि स्थानीय सरकार, प्रदेश सरकार र संघ सरकारसँग समन्वय गरी आर्थिक सहयोग माग गर्ने।
३. क्याम्पसको सुदृढीकरणको लागि विश्वविद्यालय अनुदान आयोगबाट अनुदान माग गरि सो अनुकूल कार्य गर्ने।

३.४.४ प्रमुख उपलब्धि तथा नतिजा

उपलब्धि

योजनाको कार्यान्वयनबाट हाँसिल हुने मुख्य उपलब्धिहरू बुँदागत रूपमा उल्लेख गर्ने । उदाहरणका लागि

- सबैनागरिककालागिसाक्षरता,निरन्तरशिक्षार आजीवन सिकाइकाअवसरप्राप्तहुने छन् ।

सुरक्षित र उपयुक्त भौतिक पूर्वाधार सहितको उच्च शिक्षामा अध्ययन गर्ने अवसर पाएको हुने।

नतिजा

योजनाको कार्यान्वयनबाट हाँसिल हुने मुख्य नतिजाहरू तलको तालिकामा उल्लेख गर्ने । उदाहरणका लागि

क्रसं	सूचक	आधार वर्ष (२०८१/८२)	२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६
१	भाषिक तथा गणितीय साक्षरता सीप (१५वर्ष भन्दा माथि) * (%)						
२	भाषिक तथा गणितीय साक्षरता सीप (१५वर्ष भन्दा माथिका महिला)(%)						
३	आधारभूतसुविधासम्पन्न सामूदायिकसिकाइकेन्द्रको सँख्या						
४	सामूदायिक पुस्तकालयको सँख्या						
५							

१. सुरक्षित र सूचना प्रविधिमैत्री भौतिक पूर्वाधार सहितको उच्च शिक्षामा अध्ययन गर्ने अवसर पाएको हुने।
२. क्याम्पसको सञ्चालनस्थायित्व तथा सुदृढीकरण भएको हुने। ,
३. उच्च शिक्षाको अवसर सहज रुपमा प्राप्त भएको हुने।

३.४.४ प्रमुखक्रियाकलापरलक्ष्य

तलको तालिकामा पालिकाले कार्यान्वयन गर्ने प्रमुखक्रियाकलापर वार्षिक लक्ष्य उल्लेख गर्ने । उदाहरणका लागि

क्रसं	प्रमुख क्रियाकलापहरू	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)	कैफियत
			१	२	३	४	५	जम्मा		
१	निरक्षरहरूकोतथ्याङ्कसंकलनतथाखण्डिकृत डाटावेसतयारी	पटक								
२	साक्षरतातथासाक्षरोत्तरशिक्षाकार्यक्रमसञ्चालन	कक्षा								
३	सामूदायिकसिकाइकेन्द्रकोसुदृढीकरण									
४										
५										

ग) प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्य

तालिका ३.४ उच्च शिक्षाका प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्य

क्र	प्रमुख क्रियाकलापहरु	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)	भौतिक	कैफियत

.सं.			१	२	३	४	५	लक्ष्य १०) (वर्ष	
१	क्याम्पस सम्बन्धन र अनुमति	पटक		१				१	विश्वविद्यालय
२	क्याम्पस सञ्चालन	संख्या			१			१	नगरपालिका
३	सुरक्षित पूर्वाधार निर्माण	संख्या		१			१	३	संघ/ प्रदेश/ नगरपालिका
४	स्थायित्व तथा सुदृढीकरण	निरन्तर						२	नगरपालिका

३.५ अन्य उपक्षेत्रहरू

स्थानीय तहरूले माथि उल्लेखित चार उपक्षेत्र बाहेक शिक्षाका अन्य उपक्षेत्रहरूलाई पनि आफ्नो शिक्षा योजनामा समेट्न सक्दछन् । उदाहरणका लागि प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा सम्बन्धी कार्यक्रम सञ्चालन गरिरहेका वा गर्न इच्छुक पालिकाले सोसम्बन्धी उपक्षेत्र थप गर्न सक्छन् । त्यसैगरी उच्च शिक्षा तथा जनशक्ति विकास सम्बन्धी कार्यक्रम सञ्चालन गरिरहेका वा गर्न इच्छुक पालिकाले सोसम्बन्धी उपक्षेत्र थप गर्न सक्छन् । यसो गर्दा माथिकै ढाँचामा सो उपक्षेत्र सम्बन्धी योजनाको विकास गर्न सकिन्छ ।

परिच्छेद ४:अन्तरसम्बन्धित विषय तथा क्षेत्रहरू

विभिन्न अन्तरसम्बन्धित विषयतथा क्षेत्रहरू (Cross-cuttingSubjects and Areas) ले विद्यालयशिक्षाकोयोजनामाअपेक्षितपरिणामहासिलगर्नसक्षम बनाउने कारककारूपमाकामगरेकाहुन्छन्। शिक्षा योजनामा शिक्षक व्यवस्थापन तथा पेशागत विकास; समता तथा समावेशीकरण; स्वास्थ्य, पोषण तथा दिवा खाजा; आपतकालीन तथा संकटपूर्ण अवस्थामा शिक्षा;शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि; विद्यालय भौतिक विकास जस्ता अन्तरसम्बन्धित विषयहरू महत्त्वपूर्ण हुन्छन् । हुनतअघिल्लो परिच्छेदमा विद्यालय शिक्षा क्षेत्रकामुख्य उपक्षेत्रहरूको योजनाको खाका प्रस्तुत गर्नेक्रममासम्बन्धित अन्तरसम्बन्धित विषयका कतिपय पक्षहरू केहीहदसम्मउल्लेखभैसकेकाछन्। तथापियीअन्तरसम्बन्धित विषयहरूकोसमग्रमा विश्लेषण गरी योजनामा प्राथमिकता प्रदान गर्न र विभिन्न उपक्षेत्रसँग तिनीहरूकोअन्तरसम्बन्धकाबारेमाथपस्पष्टताआवश्यकदेखिन्छ । यसैसन्दर्भमायसयस परिच्छेदमा समावेश गरिने उपक्षेत्रहरुलाई वर्तमान अवस्था, उद्देश्य, रणनीति, उपलब्धि तथा नतिजा, र मुख्य क्रियाकलाप तथा लक्ष्य निर्धारण गरी ५ वटा उपशिर्षकमा विभाजन गरि विश्लेषण गर्नुपर्ने हुन्छ । पालिकाको अवस्था ता आवश्यकता अनुसार अन्तरसम्बन्धित विषयतथा क्षेत्रहरू थप गर्न सकिनेछ ।

परिचय

परिच्छेद तीनमा शिक्षा क्षेत्रकाअन्तर्गतका मुख्य उपक्षेत्रहरू प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा, आधारभूत शिक्षा, माध्यमिक शिक्षा, अनौपचारिक शिक्षा तथा आजीवन सिकाइलगायत पाठ्यक्रमतथा मूल्याङ्कन र शिक्षक व्यवस्थापन तथा विकाससँग सम्बन्धित वर्तमान अवस्थाको विश्लेषणकाआधारमा चुनौतीहरू पहिचान गरि यस योजनाका लागि उद्देश्य, रणनीतिहरू तथा प्रमुख नतिजा, क्रियाकलाप तथा लक्ष्यहरूसहितको योजनाको खाका प्रस्तुत गरिएको छ। परिच्छेद तीनकाविभिन्न खण्डहरूमा ती खण्डहरूसँग सम्बन्धित विभिन्न अन्तरसम्बन्धित विषयहरू जस्तैः समता तथासमावेशीकरण,स्वास्थ्य, पोषण तथा दिवा खाजा,छात्रवृत्ति, आपतकालीन तथा संकटपूर्ण अवस्थामाशिक्षा; विद्यालय भौतिक विकास,शिक्षामा सूचना तथा सञ्चारलगायतका कतिपय पक्षहरू समावेशगरिएका भए पनि यी अन्तरसम्बन्धित विषयलाई समग्रमा विश्लेषण गरि योजनामा प्राथमिकता प्रदानगर्न र विभिन्न उपक्षेत्रसँग सम्बन्धित गराउन सहयोग पुऱ्याउने उद्देश्यले यस परिच्छेदमा प्रस्तुतगरिएको छ।

यस परिच्छेदमा शिक्षामा समता तथा समावेशीकरणको अभिवृद्धि,विद्यालय स्वास्थ्य, पोषण तथादिवा खाजा र छात्रवृत्तिजस्ता आवश्यकीय सेवाको सञ्चालन तथा

व्यवस्थापन, आपतकालीनतथा संकटपूर्ण अवस्थामा शिक्षाका लागि तयारी,विद्यालय भौतिक विकास,र शिक्षामा सूचना तथासञ्चार जस्ता अन्तरसम्बन्धित विषयहरू समावेश गरिएको छ। यसमा उल्लिखित प्रत्येक विषयकोअवधारणा तथा विद्यालय शिक्षामा यसको आवश्यकता, विद्यमान अवस्थाको विश्लेक्षण गरि चुनौतीहरूपहिचान गरिएको छ भने यस योजनामा यस विषयका उद्देश्य, अपेक्षित नतिजा तथा योजना अवधिमासञ्चालनगरिने मुख्य क्रियालाप तथा लक्ष्यहरू उल्लेख गरिएको छ।

४.१ पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक, सिकाइ सामग्री तथा मूल्याङ्कन

परिचय

मानव जीवनका लागि आइपर्ने विभिन्न समस्याहरु समाधान गर्नका लागि चाहिने ज्ञान, सीप र क्षमता आर्जनका लागि एउटा मार्गनिर्देश नै पाठ्यक्रम हो। मानव जीवनका व्यावहारिक समस्या समाधान हुनु भनेको राष्ट्र र समाजका समस्या समाधान हुनु हो। वास्तवमा पाठ्यक्रमले शैक्षिक तथा सामाजिक जीवनदर्शन, समकालीन समाजका वास्तविकताहरु, सिकाइ प्रक्रिया एवं विषयवस्तु तथा ज्ञानको प्रकृति समेतलाई विचार गरि बालकका सिकाइ सम्बन्धी आवश्यकताको निदान गरेर विस्तृत योजना प्रस्तुत गरेको हुन्छ।पाठ्यक्रम विकास एउटा निरन्तर प्रक्रिया भएकोले समाज, राष्ट्र र व्यक्तिको आवश्यकता र चाहाना अनुरुप परिवर्तन भइरहन्छ। निर्धारित सिकाइ उपलब्धिहरुप्राप्तिका लागि विद्यार्थीहरुलाई विभिन्न अनुभवहरु हासिल गराउन निश्चित दिशा दिने कार्यक्रम नै पाठ्यक्रम हो।

पाठ्यक्रम विकास तथा कार्यान्वयन प्राविधिक कार्य हो। यसमा विभिन्न व्यक्ति, समूहसँगको सहकार्य आवश्यक हुन्छ। पाठ्यक्रम निश्चित रुपमा सान्दर्भिक हुनुपर्छ। समयसापेक्ष हुनुपर्छ। जनचाहाना पूरा गर्न सक्नुपर्दछ। कक्षाकोठा वातावरण अनुकूल हुनुपर्छ। व्यवहार योग्य, प्रयोग योग्य, पाठ्यक्रम विकास तथा कार्यान्वयन सर्वत्र अपेक्षित विषयका रुपमा पर्छ। पाठ्यक्रम समावेशी हुनुपर्छ। यसले सबैको चाहाना प्रतिविम्वन गर्न सक्नुपर्छ। स्थानीय तहको नेतृत्व र सहभागिताका आधारमा स्थानीय तहमै प्राविधिक तथा आर्थिक स्रोत परिचालन गरि मातृभाषा तथा स्थानीय ज्ञान, सीप

र प्रविधिमा आधारित विषयवस्तुको चयन, व्यवस्थापन र कार्यान्वयन गरिनुलाई स्थानीय आवश्यकतामा आधारित शिक्षाका रुपमा लिइन्छ।

पाठ्यक्रम कुनै कक्षावा तहमा कुन कुन विषयवस्तु सिकाउने भन्ने कुरासँग मात्र सम्बन्धित नभई विद्यार्थीमा केकस्ताक्षमता विकास गराउने हो अर्थात् किन पढाउने, केकस्ता क्रियाकलापका माध्यबाट अपेक्षितसक्षमता हासिल गराउन सकिन्छ र विद्यार्थीले सिकेको वा नसिकेको सुनिश्चित गरि आवश्यकपृष्ठपोषण प्रदान गर्न केकसरी मूल्याङ्कन गर्ने भन्ने कुरा निर्धारण गर्ने महत्त्वपूर्ण आधार हो।

४.१.१वर्तमानअवस्था

आफ्नो स्थानीय तहमा निम्न विषय क्षेत्रहरुको आधारमा पाठ्यक्रम,पाठ्यपुस्तक, सिकाइ सामग्री तथा मूल्याङ्कनको सम्वन्धमा भएको व्यवस्थाको विश्लेषण गर्नुहोस् ।

- पाठ्यक्रम तथा पाठ्यपुस्तकको उपलब्धता र कार्यान्वयन ।
- पाठ्यक्रम र पाठ्यपुस्तकको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि गरिएका प्रयत्नहरू ।
- पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक र विद्यार्थी मूल्याङ्कन कार्यान्वयनका चुनौती तथा अवसरहरू ।
- विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रक्रिया
- स्थानीय तहले स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माणको क्रममा वातावरणीय दिगोपनाका लागि बृक्षारोपण, वातावरण संरक्षणको रैथाने ज्ञान र सीपलाई समावेश गर्ने तथा हरित विद्यालय, हरित वडा र हरित समुदायको अवधारणा जस्ता विषयलाई समावेश गर्ने ।
- त्यसैगरी विश्ववजारमा प्रतिस्पर्धा गर्नको लागि आवश्यक पर्ने वित्तिय साक्षरता, उद्दमशिलता, सञ्चार सीप, संवेग व्यवस्थापन जस्ता जीवनोपयोगी सिपहरुलाई पाठ्यक्रम तथा अन्य माध्मवाट प्रवर्द्धन गर्ने खालका विषयहरु समावेश गर्ने ।

बोदे बसाईन नगरपालिकानगरपालिकाले हालसम्म नेपाल सरकारबाट स्वीकृत पाठ्यक्रम लागू गर्दै आएको सर्वविदितै छ। यसै शैक्षिक सत्रदेखि यस पालिकाले आधारभूत तह कक्षा १-५ को स्थानीय विषयको पाठ्यक्रम निर्माण गरि परीक्षणको तयारीमा रहेको छ भने आधारभूत तह कक्षा ६-८ को स्थानीय विषयको पाठ्यक्रम निर्माणका लागि अन्तिम तयारीमा जुटिरहेको छ। स्थानीय विषयले यस पालिकाको समग्रता झल्काउन मद्दत पुऱ्याई बालबालिकाहरुलाई आफ्नो परिवेश अनुकूलको विषयवस्तुमा सहज तरिकाले परिचित हुन सहयोग पुऱ्याउछ। स्थानीय पाठ्यक्रममा विद्यालय तहकोपाठ्यक्रमलाई सान्दर्भिक तथा प्रभावकारी बनाउन कक्षा १-८ मा अन्तरसम्बधित विषयवस्तुलाईएकीकृत गरिएको, व्यवहारकुशल तथा जीवनोपयोगी सीपहरू समावेश हुने गरी सिकाइ क्रियाकलापतर्जुमा गर्ने रणनीति लिइएको, आधारभूत तहमा स्थानीय कला, संस्कृति, भाषा, इतिहास, परम्परा,सीप तथा ज्ञानमा

आधारित स्थानीय पाठ्यक्रम स्थानीय तहले विकास गरी कार्यान्वयन गर्नु पर्ने रसबै कक्षाका विषयवस्तुलाई यथासम्भव स्थानीय परिवेश तथा दैनिक जीवनसँग सम्बधित गराईसिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नुपर्ने व्यवस्था गरीएको छ।प्रत्येक विषयमा विषयवस्तुकोस्वरूपअनुसार विद्यार्थीलाई २५ देखि ५० प्रतिशतसम्म भारको प्रयोगात्मक कार्य, परियोजना कार्यवा सामुदायिक कार्यलगायतका व्यावहारिक अभ्यास गराउनु पर्ने व्यवस्था छ। त्यसै गरी यसलेसिकाइमा प्रयोग गरीने माध्यम भाषाले सिकाइमा बाधा नपर्ने गरी आवश्यकताअनुसार मातृभाषा,स्थानीय भाषा वा बहुभाषाको प्रयोग गरी सिकाइ सहजीकरण गर्ने, सूचना तथा सञ्चार प्रविधिलाईजीवनोपयोगी तथा व्यवहारकुशल सीपका रूपमा एकीकृत गर्नुका साथै सिकाइको माध्यमका रूपमाप्रयोगलाई विस्तार गर्ने र विद्यार्थी मूल्याङ्कनलाई शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापको अभिन्न अङ्गकारूपमा सिकाइ सुधारका लागि निरन्तर पृष्ठपोषण प्रदान गर्ने गरी प्रयोग गर्ने नीति लिएको छ।

आधारभूत तह कक्षा १-३ मा निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणाली मार्फत उदार कक्षोन्नति नीति अपनाइएको छ भने आधारभूत तह कक्षा ४-५ मा ५० प्रतिशत निर्णयात्मक र ५० प्रतिशत निर्माणात्मक मूल्याङ्कन अपनाएइको छ। आधारभूत तह कक्षा ६-८ मा ६० प्रतिशत निर्णयात्मक र ४० प्रतिशत निर्माणात्मक मूल्याङ्कन अपनाएइको छ। आधारभूत तहको कक्षा ७ सम्म निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणाली अपनाइएको छ। कक्षा ८ को वार्षिक परीक्षा पालिका स्तरमा हुने छ। कक्षा १० तथा १२ को अन्तिम परीक्षा राष्ट्रिय परीक्षा बोर्डको निर्देशन अनुरुप हुने गरेको छ।

४.१.२उद्देश्य

पाठ्यक्रम,पाठ्यपुस्तक, सिकाइ सामग्री तथा मूल्याङ्कनसँग सम्बन्धित पालिकाका उद्देश्यहरु राख्नुहोस । जस्तै

- पाठ्यक्रममाआधारितशिक्षणसिकाइद्वारासिकारुमाज्ञान,सिपरव्यवहारविकासमासहजीकरणगर्नु ।
- स्थानीयपाठ्यक्रमरपाठ्यसामग्रीनिर्माणतथाकार्यान्वयनगर्नु ।
- निरन्तर,आवधिकतथास्तरीकृतमूल्याङ्कनपद्धतिकोकार्यान्वयनगर्नु ।

- सिकाइलाई दैनिक जीवनसँग सम्बन्धित गराउने र विषयवस्तुलाई अन्तरसम्बन्धित गरी सिकाइक्रियाकलापसञ्चालनगर्नु।
- स्थानीय पाठ्यक्रम मार्फत समृद्धहतुवागढी निर्माणका लागि सक्षम, सिर्जनशील तथा प्रतिस्पर्धी नागरीक तयार गर्न सहयोग गर्नु।

- सिकारुका सिकाइ समस्याको समाधान उन्मुख निरन्तर, आवधिक तथा स्तरीकृत मूल्याङ्कनपद्धतिकोव्यवस्थागर्नु।

४.१.३ रणनीति

माथि उल्लेखित उद्देश्यहरु हासिल गर्नको लागि पालिकाले अपनाउने रणनीतिहरु उल्लेख गर्नुहोस । जस्तै

- राष्ट्रियपाठ्यक्रमप्रारूप२०७६अनुरुप पाठ्यक्रम कार्यान्वयन गर्ने ।
- पाठ्यक्रम विकास केन्द्रद्वारा विकासगरिएकापाठ्यक्रमतथापाठ्यसामग्रीकोसम्बन्धितशिक्षकतथासरोकारवालहरूलाईप्रबोधिकरणगर्ने ।
- पाठ्यक्रमकार्यान्वयनकालागिशिक्षकहरुको पेसागतक्षमताअभिवृद्धिगर्ने।
- विपद्, महामारीतथासङ्कटकोअवस्थामावैकल्पिकविधिबाटशिक्षणसिकाइक्रियाकलापसञ्चालनगर्ने ।
- शिक्षककालागिशिक्षकनिर्देशिकातथास्रोतसामग्रीतथाविद्यार्थीकालागिसिकाइसामग्री, स्वअध्ययनतथासन्दर्भसामग्रीहरूउपलब्धहुनेव्यवस्थाको सुनिश्चितता गर्ने ।
- माध्यमभाषाकारूपमाआवश्यकताअनुसारमातृभाषा, स्थानीयभाषा, बहुभाषाप्रयोगगर्ने ।
- विद्यालमाआधारितसहयोगपद्धतिविकासगर्ने ।
- सहपाठीसिकाइसमूहगठनगरीकमजोरसिकाइक्षमताभएकाबालबालिकालाईसहयोगगर्नेव्यवस्थामिलाउने ।
- शिक्षणसिकाइमासूचनातथासञ्चारप्रविधिकोप्रयोगबढाउने ।
- स्थानीयतथामातृभाषाकोपाठ्यक्रमरपाठ्यसामग्रीकोविकासतथाप्रयोगलाईव्यवस्थितगर्ने ।
- स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण गर्दा समावेशिता, लैङ्गिक पक्ष, हरित विद्यालय निर्माण, जलवायु परिवर्तन, वातावरण संरक्षण जस्ता विषयवस्तुहरुलाई प्राथमिकताका साथ समावेश गर्ने ।
- विद्यार्थीकोसिकाइउपलब्धिलाईशिक्षककोबृत्तिविकाससँगआबद्धगरीपाठ्यक्रमकोप्रभावकारीकार्यान्वयनगर्नेवातावरणसृजनागर्ने ।
- निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कनलाई शिक्षण सिकाइको अभिन्न अङ्गको रुपमा प्रयोग गर्ने ।

- स्थानीय पाठ्यक्रमलाई समयसापेक्ष, सान्दर्भिक, गुणस्तरीय र प्रभावकारी बनाई सम्मृद्ध हतुवागढी निर्माणका लागि सक्षम र प्रतिस्पर्धी नागरीक तयार गर्न पाठ्यक्रम विकास तथा कार्यान्वयनप्रक्रियालाई अनुसन्धान तथा आवधिक मूल्याङ्कनमा आधारित बनाइने छ।
- पाठ्यक्रम तथा पाठ्यपुस्तक विकास प्रक्रियालाई सहभागितामूलक बनाई स्थानीयसरोकारवालामा अपनत्व विकास गरी जवाफदेही बनाउन स्थानीय परिवेशमा आधारित पाठ्यक्रमविकास प्रक्रियालाई अवलम्वन गरी

परीक्षणका रूपमा कार्यान्वयनमा ल्याइने छ र प्रभावकारिता आधारमा निरन्तरता प्रदान गरीने छ।

- स्थानीय पाठ्यक्रम मार्फत प्रकोप व्यवस्थापन विषयवस्तु समावेश गरी विपत,महामारी तथा सङ्कट व्यवस्थापन रन्यूनीकरण गर्न प्रारम्भिक कक्षा देखिनै बालबालिकालाई सक्षम बनाइँदै लगिने छ।
- विपत,महामारी तथा सङ्कटको समयमा सिकाइलाई निरन्तरता दिन सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको अधिकतम् उपयोगमा जोड दिइने छ।
- प्रारम्भिक कक्षाहरुमा सिकाइ सहजीकरणका निम्ति आवश्यकता अनुसार मातृभाषा र स्थानीय भाषा लाई प्राथमिकता दिइने छ।
- अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरूको सिकाइ अवसर वृद्धि गर्नसिकाइ सामग्रीलाई ब्रेल लिपिमा तयार गर्ने र श्रव्यदृश्यमा आधारितसाङ्केतिक भाषाका शैक्षिक सामग्रीहरूको विकास र प्रयोगलाई प्राथमिकताका साथकार्यान्वयनमा ल्याईने छ।
- निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीलाई प्रभावकारिताका साथ कार्यान्वयन गरीनेछ।
- आधारभूत तहको कक्षा ५ र ८ को वार्षिक परीक्षालाई पालिका स्तरीय वनाइ सुधार गरीनेछ।

४.१.४ प्रमुख उपलब्धि तथा नतिजा

उपलब्धि

योजनाको कार्यान्वयनबाट हाँसिल हुने मुख्य उपलब्धिहरू बुँदागत रूपमा उल्लेख गर्ने ।
उदाहरणका लागि

१. पाठ्यक्रममाआधारितशिक्षणसिकाइद्वारासिकारुमाज्ञान,सिपरव्यवहारमा सकारात्मक परिवर्तन भएको हुनेछ ।
२. स्थानीयपाठ्यक्रमरपाठ्यसामग्रीनिर्माणतथाकार्यान्वयन भएको हुनेछ ।
३. निरन्तर, आवधिकतथास्तरीकृतमूल्याङ्कनपद्धतिकोकार्यान्वयनभै विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिमा सुधार आएको हुनेछ ।

विद्यालय तहमा रहेको आधारभूत तहको स्थानीय पाठ्यक्रम सान्दर्भिक तथा मूल्याङ्कन प्रणाली प्रभावकारी भईदैनिक जीवनका लागि आवश्यक व्यवहारकुशल तथा जीवनोपयोगी सीपहरू समावेश हुनेस्थानीय कला, संस्कृति, भाषा, इतिहास,

परम्परा,सीप तथा ज्ञान, सकारात्मक सोचभएको, निरन्तर सिकाइप्रति प्रतिबद्ध र रोजगारउन्मुख नागरीक तयार गर्न सहयोग हुने।

नतिजा

योजनाको कार्यान्वयनबाट हाँसिल हुने मुख्य नतिजाहरू तलको तालिकामा उल्लेख गर्ने । उदाहरणका लागि

क्रसं	सूचक	आधार वर्ष (२०८१/८२)	२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६
१	एकीकृत पाठ्यक्रम लागु गरेका विद्यालय सँख्या	30	30	30	30	30	30
२	परीक्षामा स्तरीकृत प्रश्न प्रयोग गर्ने विद्यालय सँख्या	30	30	30	30	30	30
३	स्थानीय भाषामा कक्षा सञ्चालन गर्ने विद्यालय	30	30	30	30	30	30
४	निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन गर्ने विद्यालय	30	30	30	30	30	30
५	जलवायु परिवर्तन तथा उत्थानशीलता सम्बन्धी सामग्री प्रयोग गर्ने विद्यालय सँख्या	11	13	15	19	25	30

१. स्थानीय पाठ्यक्रम२०७८ प्रारम्भिक बाल विकास देखि कक्षा ८ सम्म विकास तथा कार्यान्वयन हुने।
२. प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षादेखि आधारभूत तह कक्षा १५ -माआवश्यकतानुसार मातृभाषा रस्थानीय भाषा प्रयोग गरी सिकाइ सहजीकरणहुने।
३. शिक्षण सिकाइको अभिन्न अङ्गको रुपमा मूल्याङ्कन हुने।
४. शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप बालमैत्रीअपाङ्ग मैत्री तथा स्थानीय सन्दर्भ सापेक्ष , प्रभावकारी हुने।
५. स्थानीय पाठ्यक्रम परिमार्जन तथा सुधार अनुसन्धानमा आधारित हुने।
६. प्रत्येक विद्यालयमा प्रत्येक विद्यार्थीको मूल्याङ्कनका लागि अनिवार्य कार्य सञ्चयिका फायल खडा भएको हुने।

४.१.४ प्रमुखक्रियाकलापर लक्ष्य

तलको तालिकामा पालिकाले कार्यान्वयन गर्ने प्रमुखक्रियाकलापर वार्षिक लक्ष्य उल्लेख गर्ने । उदाहरणका लागि

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरू	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)	कैफियत
			१	२	३	४	५	जम्मा		
१	पाठ्यक्रमको प्रभावकारी रुपमा कार्यान्वयनको लागी शिक्षकतालिम सञ्चालन									
२	कक्षाकोठामाआधारितविद्यार्थीमूल्याङ्कन									
३	स्थानीयपाठ्यक्रमविकासतथाकार्यान्वयन									
४										
५										
६										

ग) प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्य

तालिका ३.५पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कनका प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्य

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरु	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)					भौतिक लक्ष्य १०) (वर्ष	कैफियत
			१	२	३	४	५		
१	स्थानीय पाठ्यक्रम २०७८ कार्यान्वयन								
	स्थानीय पाठ्यक्रम परीक्षण	कक्षा / विषय	१–५	६–८					नगरपालिका
	स्थानीय पाठ्यक्रम कार्यान्वयन	कक्षा / विषय		१–५	६–८				नगरपालिका
	सिकाइ सहजीकरण पुस्तिका निर्माणर वितरण	कक्षा / विषय		१–५	६–८				नगरपालिका
	स्थानीय पाठ्यक्रम तथा सिकाइ सहजीकरण पुस्तिका प्रबोधिकरण	कक्षा / विषय	१–५	६–८					नगरपालिका
२	विद्यार्थी मूल्याङ्कन								
	नमुना साधन विकास	कक्षा / विषय		१–५/३	६–८/३		९–१२/३		नगरपालिका
	कार्य सञ्चयिका फायलको प्रयोग	कक्षा / विद्यार्थी	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै		विद्यालय
३	मातृभाषा वा स्थानीय भाषा								
	स्थानीय पाठ्यक्रमलाई मातृभाषा वा स्थानीय भाषामा रुपान्तरण गर्ने	संख्या			१		१	२	नगरपालिका
	सिकाइ सहजीकरण पुस्तिकालाई मातृभाषा वा स्थानीय भाषामा रुपान्तरण गर्ने	कक्षा / विषय					१–५	६८–	नगरपालिका
४	सूचना तथा सञ्चार प्रविधि प्रविधिमा आधारित डिजिटल सामग्री	प्रतिशत	५	६	७	१०	१५	७०	संघ

४.२ शिक्षक व्यवस्थापन र विकास

३.७.१ परिचय

सिकाइ सहजीकरण प्रक्रियाको केन्द्रका रुपमा शिक्षक रहन्छन्। सिकारु र शिक्षकबीचको अन्तरक्रियाको प्रकृतिमा सिकाइको गुणस्तर निर्भर रहने गर्दछ। शिक्षक सदैव आफूले अध्यापन गराउनु पर्ने विषयवस्तुका बारेमा गहन ढंगले ज्ञान लिनु आवश्यक हुन्छ। शिक्षक आफ्नो पेशाप्रति प्रतिबद्ध भई समावेशी कक्षा व्यवस्थापन गरि विद्यार्थी, अभिभावक तथा शिक्षकहरुबीच प्रभावकारी सञ्चार र सहकार्य हुनु जरुरी छ। वर्तमान समयका शिक्षकहरुमा आवश्यकीय सक्षमताहरु सुनिश्चित हुनु पर्दछ। शिक्षकले शैक्षणिक योजना निर्माण, सिकाइ सहजीकरणका लागि शैक्षणिक सामग्री संकलन तथा निर्माण, प्रभावकारी विद्यार्थी मूल्याङ्कनको कार्यान्वयन गर्न सहज तरिकाले सम्पादन गर्न सक्नुपर्दछ।

गुणस्तरीय शिक्षाका लागि शिक्षक योग्य, व्यावसायिक रूपमा दक्ष, पेशाप्रति उत्प्रेरित, समर्पित, प्रतिबद्धर विद्यार्थीको सिकाइप्रति जवाफदेही हुन आवश्यक छ। शिक्षकमा भएको विषयवस्तुको पर्याप्तज्ञान, शिक्षणसिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालनमा दक्षता र नमूना व्यक्तित्व प्रदर्शनले विद्यार्थीहरूकोसिकाइमा सकारात्मक प्रभाव पार्दछ। सबै तहको शिक्षामा योग्य, दक्ष, समर्पित र अभिप्रेरितशिक्षकहरूको व्यवस्थापनबाट नै शिक्षाको गुणस्तर सुनिश्चित गर्न सकिन्छ। यसका लागि शिक्षकव्यवस्थापन र विकास प्रभावकारी हुन आवश्यक छ। नेपालमा विद्यालय तहको शिक्षामा पहुँच, गुणस्तर, समता, सान्दर्भिकता, सुशासन प्रवर्धनका लागि विगतमा सञ्चालित विभिन्न योजना, परियोजनातथा कार्यक्रमहरूले शिक्षक व्यवस्थापन र शिक्षकको पेशागत क्षमता अभिवृद्धिलाई उच्चप्राथमिकतामा राखी कार्यक्रमसञ्चालन गरेको पाइन्छ।

यस योजनामा शिक्षाको गुणस्तर अभिवृद्धिका लागि शिक्षण पेशालाई रोजाइको पेशाका रूपमाविकास गर्ने, शिक्षक तयारी गर्ने, कक्षाकोठाको शिक्षणसिकाइलाई गुणस्तरयुक्त बनाउने, शिक्षकसहयोग प्रणालीलाई सुदृढ बनाउने, शिक्षक पेशागत विकासलाई प्रभावकारी बनाउने, विद्यार्थीकोसिकाइप्रति शिक्षकलाई जिम्मेवार बनाउने र औचित्यपूर्ण शिक्षक आपूर्ति र वितरण गर्ने कार्यलाईप्राथमिकता दिइने छ। यसमा शिक्षक व्यवस्थापन तथा विकासको वर्तमान अवस्थाको समीक्षा गरीचुनौतीहरू

पहिचान गरिएको छ। वर्तमान अवस्थाको समीक्षा तथा पहिचान गरिएका चुनौतीहरूकोसामना गरि शिक्षक व्यवस्थापन तथा विकासलाई व्यवस्थित र प्रभावकारी बनाउने सन्दर्भमा यसबोदे बसाईन नगरपालिकानगरपालिकालेकार्यक्रमका उद्देश्य, उद्देश्य पूरा गर्नका लागि अपनाइने रणनीतिहरू, कार्यक्रम कार्यान्वयनबाटहासिल हुने अपेक्षित नतिजा तथा मुख्यमुख्य क्रियाकलाप तथा लक्ष्यहरू समावेश गरिएको छ।

४.२.१वर्तमानअवस्था

आफ्नो स्थानीय तहमा निम्न विषय क्षेत्रहरुको आधारमा शिक्षक व्यवस्थापन र विकासको सम्वन्धमा भएको व्यवस्थाको विश्लेषण गर्नुहोस् ।

- स्थानीयतहमाशिक्षकव्यवस्थापनरविकासकोअवस्था
- शिक्षणपेसाप्रतिआकर्षणरनियुक्ति
- शिक्षकतयारी
- शिक्षणसिकाइक्रियाकलाप
- शिक्षकको पेशागत तथा क्षमताविकासकार्यक्रम
- शिक्षकपेसागतसहयोगपद्धति
- शिक्षककोआपूर्तिरवितरण
- चुनौतीरअवसरहरू

शिक्षण पेशाप्रति आकर्षण र नियुक्ति

शिक्षण पेशालाई रोजाइको पेशाका रूपमा विकास गर्नका लागि नेपालको पन्ध्रौं योजना(२०७६/०७७-२०८०/०८१) ले यस पेशामा अब्बल प्रतिभाहरूलाई आकर्षित गर्नविश्वविद्यालयमा उत्कृष्ट अङ्क हासिल गरेका व्यक्तिलाई सोझै शिक्षण पेशामा प्रवेश गर्न पाउनेकानूनी व्यवस्था गर्ने उल्लेख गरेको छ। शिक्षक सेवा आयोग नियमावली, २०५७ अनुसारशिक्षक हुनका लागि शिक्षण अनुमति पत्र अनिवार्य हुनु पर्ने, स्थायी शिक्षक हुनका लागि शिक्षकसेवा आयोगले लिने परीक्षा उत्तीर्ण भएको हुनुपर्ने, बढुवाका लागि निश्चित मापदण्ड पूरा गर्नुपर्ने रपेशाको सुरक्षा लगायतका कारणले शिक्षण पेशालाई समाजमा प्रतिष्ठत पेशाका रूपमा लिइनेअवस्था सुधार हुँदै गएको छ। नियमित रूपमा स्थायी नियुक्ति गर्ने कार्यको थालनीले शिक्षणपेशामा थप आकर्षण बढेको अवस्था छ। शिक्षक सेवा आयोगद्वारा सञ्चालित परीक्षामा सम्मिलितहुने युवाहरूको उल्लेख्य उपस्थितिले यस सेवाप्रति शिक्षित युवाहरूको आकर्षण बद्दैगएको पुष्टिहुन्छ। शिक्षक सेवा आयोगबाट नियुक्तिका लागि सिफारिस

भएका शिक्षकहरूलाई स्थानीय तहलेविद्यालयमा नियुक्ति तथा पदस्थापन गर्ने कार्यको थालनी भएको छ।

शिक्षक तयारी

सिकाइ सहजीकरण प्रक्रियाको केन्द्रका रुपमा शिक्षक रहन्छन्। सिकारु र शिक्षकबीचको अन्तरक्रियाको प्रकृतिमा सिकाइको गुणस्तर निर्भर रहने गर्दछ। शिक्षक सदैंव आफूले अध्यापन गराउनु पर्ने विषयवस्तुका बारेमा गहन ढंगले ज्ञान लिनु आवश्यक हुन्छ। शिक्षक आफ्नो पेशाप्रति प्रतिबद्ध भई समावेशी कक्षा व्यवस्थापन गरी विद्यार्थी, अभिभावक तथा शिक्षकहरुबीच प्रभावकारी सञ्चार र सहकार्य हुनु जरुरी छ। वर्तमान समयका शिक्षकहरुमा आवश्यकीय सक्षमताहरु सुनिश्चित हुनु पर्दछ। शिक्षकले शैक्षणिक योजना निर्माण, सिकाइ सहजीकरणका लागि शैक्षणिक सामग्री संकलन तथा निर्माण, प्रभावकारी विद्यार्थी मूल्याङ्कनको कार्यान्वयन गर्न सहज तरिकाले सम्पादन गर्न सक्नुपर्दछ।

शिक्षक सेवा आयोग नियमावली, २०५७ बमोजिम वी.एड. वा एम.एड.गरेपछि अध्यापनअनुमतिपत्रका लागि योग्य मानिन्छ। अध्यापन अनुमति पत्र प्राप्त गरेको व्यक्ति मात्र शिक्षककालागि योग्य हुन्छ। शिक्षा ऐन, २०२८ (संशोधनसहित) तथा शिक्षानियमावली, २०५९ र शिक्षक सेवा आयोग नियमावली, २०५७ मा भएको व्यवस्थाअनुसार नेपालमाप्राथमिक र निम्नमाध्यमिक तहका लागि शिक्षाशास्त्रमा प्रवीणता प्रमाणपत्र तह उत्तीर्ण वा कक्षा १२वा अन्यबाट प्रवीणता प्रमाणपत्र तह उत्तीर्ण गरी १० महिने शिक्षक तालिम लिई अध्यापन अनुमतिपत्र प्राप्त गरेका र माध्यमिक तहका लागि शिक्षा शास्त्रबाट स्नातक तह उत्तीर्ण वा अन्यबाटस्नातक तह उत्तीर्ण गरी एक वर्षे वी.एड.गरी अध्यापन अनुमति प्राप्त गरेका व्यक्ति मात्र शिक्षकहुन योग्य मानिन्छ। यसैगरी माध्यमिक तह कक्षा ११-१२ मा अध्यापन गर्नका लागिस्नातकोत्तर तह उत्तीर्ण गरि अध्यापन अनुमति पत्र प्राप्त गरेको हुनुपर्ने प्रावधान छ। शिक्षकअध्यापन अनुमति पत्रका लागि परीक्षा सञ्चालन भने शिक्षक सेवा आयोगले गर्दै आएको छ।

शिक्षणसिकाइ क्रियाकलाप

कुनै पनि विषयवस्तु विद्यार्थीसमक्ष पुऱ्याउँदा जे जस्ता विधि वा माध्यम अपनाइन्छ, तिनले अपेक्षित उद्देश्य परिपूर्तिमा सघाउनु पर्दछ। कुनै पनि शिक्षण विधि शिक्षकले प्रयोग गर्ने तौरतरिका वा विषयवस्तुको स्वरुपमा भर पर्दछ। शिक्षण विधि छनौट गर्दा सकेसम्म विद्यार्थी केन्द्रित खालको अर्थात बालकेन्द्रित विधि अपनाउनुपर्छ, जसमा बढी भन्दा बढी विद्यार्थीको सहभागिता रहोस। शिक्षण विधिको चयन गर्दा मुख्य रुपमा विद्यार्थीको पूर्व ज्ञान, रुचि, क्षमता, चाहना, उनीहरुको तहगत स्तर, विषयवस्तुको प्रकृति र स्वरुप आदिका आधारमा छनौट गर्नु पर्छ।

बालबालिकाको सिकाइ उपलब्धि मूलतःकक्षाकोठामा सञ्चालनगरिने शिक्षणसिकाइक्रियाकलापमा भर पर्छ। विद्यालय तहको पाठ्यक्रम प्रारूप २०७६ ले पनि शिक्षणसिकाइलाईविद्यार्थी केन्द्रित, प्रविधिमैत्री, परियोजनामा आधारित, समूहकार्यमा आधारित, सामुदायिक क्रियाकलापमाआधारित बनाउन जोड दिएको छ। नेपालमा विगतदेखि हालसम्म सञ्चालित विभिन्नशिक्षा योजना, परियोजना तथा कार्यक्रमहरूले कक्षाकोठाको शिक्षणसिकाइमा सुधार ल्याई शिक्षाकोस्तर वृद्धि गर्न जोड दिएका छन्। यसको फलस्वरूप विद्यालयको शिक्षणसिकाइलाई विद्यार्थी केन्द्रित बनाउने, प्रविधिको प्रयोग गरि शिक्षण गर्ने, बालमैत्री सिकाइ वातावरण सिर्जना गर्ने जस्ताकेही प्रयास भएका छन्।

शिक्षक पेशागत सहयोग पद्धति

नेपालमा सर्वप्रथम वि.सं. १९९८ सालमा चिफ इन्सपेक्टर स्कूलको स्थापना सगै शिक्षक पेशागत सहयोग पद्धतिको शुरुवात भएको देखिनछ।राष्ट्रिय शिक्षा पद्दति योजना २०२८ ले विद्यालयसुपरिवेक्षणबाट शिक्षक सहायता उपलब्ध गराउन प्राथमिक विद्यालय निरीक्षक, माध्यमिक विद्यालयनिरीक्षकहरूको व्यवस्था गरिएको थियो। ग्रामीण विकासका लागि सेती परियोजना (१९८१-१९९१) र सोपश्चात् नेपालको शिक्षा सुधारका लागि धेरै परियोजनाहरू कार्यान्वयनमा आए।प्राथमिक शिक्षा परियोजना (२०४२-०४७), विज्ञान शिक्षा विकास परियोजना (१९८४-१९९१),आधारभूत तथा प्राथमिक शिक्षा परियोजना-पहिलो (२०४९-०५४), आधारभूत तथा प्राथमिक शिक्षापरियोजना-दोस्रो (२०५६-०६१), प्राथमिक शिक्षा विकास परियोजना (सन् १९९२-१९९९),माध्यमिक शिक्षा विकास परियोजना (सन् १९९३-२०००), शिक्षक शिक्षा परियोजना (सन्२००२-२००९), विद्यालय क्षेत्र विकास कार्यक्रम (२०६७/०६८-

२०७२/०७३) हुँदै हालकार्यान्वयनमा रहेको विद्यालय क्षेत्र विकास कार्यक्रम (२०७३/०७४-२०७७/०७८) ले समेतशिक्षकको पेशागत सहयोगलाई महत्त्व दिई विभिन्न तालिम तथा क्षमता विकास कार्यक्रमसञ्चालनभएका देखिन्छ।

ग्रामीण विकासका लागि सेती परियोजना तथा आधारभूत तथा प्राथमिक शिक्षा परियोजनादेखि नैनेपालमा शिक्षक पेशागत सहयोगका लागि स्रोत केन्द्रहरू स्थापना भएर क्रमश: तिनको सङ्ख्याबिस्तार गरि १०९१ स्रोत केन्द्रहरू तोकेकोमा १०५३ स्रोत केन्द्रहरूमार्फत शिक्षक पेशागत सहयोग प्रदान हुँदै आइरहेको थियो।

शिक्षक पेशागत सहयोग स्रोतकेन्द्र १०५३, अगुवा स्रोत केन्द्र ४६ र “क”शैक्षिकतालिम केन्द्रहरु ९, “ख”शैक्षिकतालिम केन्द्रहरु २० र उपकेन्द्र ५ बाट विद्यालय सुपरिवेक्षण, शिक्षकको कार्यको अनुगमन, तालिमको फलोअप, कक्षाअवलोकन र पृष्ठपोषणप्रदान, नियमित प्रधानाध्यापक बैठक, शिक्षक अन्तर्क्रिया कार्यशाला, छोटो अवधिको मागमा आधारित आदि तालिम सञ्चालन हुँदैआएका थिए। यस पालिकाभित्र २ वटा श्रोतकेन्द्र (घोडेटार, पात्लेपानी) सञ्चालनमा थिए।

शिक्षक क्षमता विकास कार्यक्रम

एकाइसौं शताब्दीको शिक्षक आफ्नो विषयमा निपूर्ण हुनुपर्छ। शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप सम्बन्धी कलाकौशलबाट भरपूर्ण हुनुपर्छ। स्थानीय सरकारले प्रदेश सरकार तथा केन्द्र सरकारसँग समन्वय गरि शिक्षक तथा कर्मचारीहरुको क्षमता विकासका लागि निम्नानुसारका क्षमता विकास कार्यक्रमसञ्चालन गर्न सकिनेछ, प्रमाणीकरण तालिम , पुनर्ताजगी तालिम, अनुभव आदान प्रदान कार्यक्रम, स्थानीय आवश्यकतामा आधारित मोड्युलर तालिम, स्वप्रयत्नमा आधारित सिकाइ आदि।पेशागत रूपमा सक्षम, दक्ष र अभिप्रेरित शिक्षकबाट नै कक्षाकोठाको शिक्षणसिकाइमा सुधार आउनसक्छ। यसका निम्ति शिक्षकलाई पेशागत विकासका अवसरहरू उपलब्ध हुन आवश्यक छ।शिक्षकको पेशागत विकासका विभिन्न तौरतरिकाहरू छन्। शिक्षक तालिम, कार्यशाला, सेमिनार, कन्फरेन्स, क्रियात्मक अनुसन्धान, शिक्षकहरूको सिकाइ सञ्जाल, अवलोकन भ्रमण, मेन्टरिङ आदिअवसरहरूबाट शिक्षकको पेशागत विकास सम्भव हुन्छ। नेपालमा शिक्षकको पेशागत क्षमताअभिवृद्धि गर्ने ध्येयले नेपालमा विभिन्न परियोजना तथा कार्यक्रमहरू

सञ्चालन भएका थिए। शिक्षककोक्षमता अभिवृद्धि गरि कक्षाकोठाको शिक्षण सिकाइमा सुधार ल्याउने उद्देश्यले वि.सं. २०५० माशैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्रको स्थापना भएको थियो।

शिक्षक उत्तरदायित्व

शिक्षणसिकाइ प्रक्रियामा शिक्षकको महत्त्वपूर्ण स्थान रहेको हुन्छ। शिक्षक बालबालिकाको भाग्य निर्माता, अभिभावकको भरोसा तथा आशाको केन्द्र, परिवर्तनको संवाहक र समाजको प्रतिष्ठित व्यक्ति हो। असल शिक्षकको सहायताबाट शिक्षाका उद्देश्य पूरा हुन सक्छ। शिक्षकका आचरण समाजका अन्य वर्गलाई अनुकरणीय बन्न सक्नु पर्दछ। शिक्षकमा समाजको मार्गदर्शक, उपदेशक एवम् उदाहरणीय व्यक्तित्वको भूमिका सजिलैसँग निर्वाह गर्न सक्ने आर्दश गुणहरु हुनुपर्दछ। शिक्षक आफ्नो पेशाप्रति प्रतिबद्ध हुनुपर्छ।

शिक्षक विद्यार्थी, अभिभावक, समुदाय तथा विद्यालय प्रशासक/प्रधानाध्यापकप्रति उत्तरदायी हुनुपर्छ। शिक्षक विद्यार्थीप्रति उत्तरदायी हुनु भनेको आफूले पढाउने विद्यार्थीहरूको सिकाइ तथाकार्यसम्पादनप्रति जवाफदेही हुनु पाठ्यक्रमले तोकेका सिकाइ उपलब्धिमा भएको प्रगति रविकासमा जवाफ दिनु र विद्यार्थीको गुणस्तरीय जीवनका विषयमा जवाफदेही हुनु भन्ने बुझिन्छ।विद्यालयको आचार संहिता पालना गर्दै दैनिक कार्यतालिकाअनुसार अध्यापन गर्ने, विद्यार्थीकोसिकाइको लेखाजोखा तथा मूल्याङ्कन गर्ने त्यसको प्रतिवेदन प्रधानाध्यापकलाई पेस गर्ने आदिकार्य शिक्षकले गर्नुपर्ने हुँदा शिक्षक प्रधानाध्यापकप्रति पनि उत्तरदायी हुनुपर्छ।

यस नगरपालिकाले तयार गरेको १०८ बुँदे शैक्षिक सुधार घोषणापत्रमा विभिन्न निकायको भूमिका तथा जिम्मेवारी अन्तर्गत प्र.अ. र शिक्षकको भूमिका तथा जिम्मेवारी तोकी शिक्षकलाई आफ्नो पेशाप्रति उत्तरदायीबनाउने अभ्यास गरिएको छ।

शिक्षकको आपूर्ति र वितरण

शिक्षा नियमावली,२०५९को नियम ९२ अनुसार सामुदायिक विद्यालयमा रहने शिक्षक दरबन्दीकोविवरण अनुसूची १२ मा व्यवस्था गरिएको छ। पूर्व प्राथमिक

विद्यालयमा १ जना, प्राथमिकविद्यालयमा ५० जनासम्म विद्यार्थी भएमा कम्तीमा २ जना र सोभन्दा बढी विद्यार्थी भएमा कम्तीमा३ जना, कक्षा ६-८ का लागि कम्तीमा ४ जना र माध्यमिक तह ९-१२ का लागि ८ जनाशिक्षक रहने व्यवस्था उक्त नियमावलीमा छ।

यस पालिकामा शिक्षक विद्यार्थी अनुपात कक्षा १-५ मा १४.५१ कक्षा ६-८ मा ३२.६३ र कक्षा ९-१० मा ३४.४५ रहेको छ। पालिकाले आधारभूत तह (कक्षा १-५) मा बढी वा घटी भएका शिक्षकदरबन्दीलाई आधारभूत तह कक्षा (६-८) मा समायोजन तथा दरबन्दी मिलान, दरबन्दी मिलान तथा समायोजनका आधारहरू, २०७३ अनुसार गरेको छ। जसअनुसार कूल१३ वटा प्रावि दरबन्दीलाई नि.मा.वि. पुलमा राखिएको छ।

शिक्षक व्यवस्थापन र विकासका विद्यमान चुनौतीहरुनिम्न बमोजिम छन् -

१. शिक्षणपेशालाई सबैकोरोजाइकोपेशाकारूपमाविकासगर्नु।
२. शिक्षण सिकाइलाईविद्यार्थीकेन्द्रित बनाउन शिक्षण विधि र क्रियाकलापमा विविधता ल्याउनु।
३. शिक्षक पेशागत सहयोगको सुदृढ प्रणाली स्थापित गर्नु।
४. विषयगत आधारमा आवश्यक शिक्षक दरबन्दी सुनिश्चित गर्नु।
५. शिक्षकको पेशागत विकासको अवसर र विस्तार गर्न।
६. तहगत रुपमा परीक्षा सञ्चालनगरी अग्रिम रुपमा स्वयम्सेवक सूची प्रकाशन गर्नु।

४.२.२उद्देश्य

शिक्षक व्यवस्थापन र विकाससँग सम्बन्धित पालिकाका उद्देश्यहरु राख्नुहोस । जस्तै

- विषयगत र कक्षागत रुपमा शिक्षक व्यवस्थापन गर्नु ।
- शिक्षक तालिम,शिक्षक सक्षमता प्रारूपको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्नु ।
- शिक्षकको निरन्तर पेसागत विकासका अवसरको सुनिश्चितता गर्नु ।

- शिक्षकको छनौट, नियुक्ति र पुनर्वितरणलाई सुदृढ बनाउन सहयोग पुऱ्याउनु।
- शिक्षक विकास तथा निरन्तर पेशागत सहायता प्रणाली स्थापना गर्नु।
- सबै तहमा योग्यदक्ष तथा क्षमतावान् , शिक्षकहरूको प्रबन्ध गर्नु।
- पालिका अन्तर्गत स्वयम् सेवक वक शिक्षकको छनोट गर्नु।

४.२.३रणनीति

माथि उल्लेखित उद्देश्यहरु हासिल गर्नको लागि पालिकाले अपनाउने रणनीतिहरु उल्लेख गर्नुहोस । जस्तै

- शिक्षक विद्यार्थी अनुपातको आधारमा तहगतर विषयगत रुपमा शिक्षक दरबन्दी मिलान/पुन र्वितरणतथा व्यवस्थापन गर्ने ।
- रिक्त शिक्षक दरबन्दीमा स्थानीय तहद्वारा शिक्षकहरुको व्यवस्थापन गर्ने ।
- शिक्षकको निरन्तर पेसागत विकासका लागि संघ तथा प्रदेश सँगको समन्वयमा शिक्षण सीप विकास सम्बन्धी सेवाकालीन तालिम सञ्चालन गर्ने ।
- शिक्षक पेसागत सहयोग प्रणाली मार्फत शिक्षकलाई निरन्तर पेसागत सहयोग उपलब्ध गराउने । यसका लागि स्थानीय तहमा विषयगत शिक्षक सञ्जाल, विज्ञ समूह गठन ,शिक्षक सिकाइ समूह, स्रोत शिक्षक तथा अनुभवी शिक्षकबाट कोचिङ्ग तथा मेन्टोरिङ्गपद्धतिको विकास गरी कार्यान्वयनमा ल्याइने ।
- शिक्षकको उपस्थिति, नियमित र कार्यसम्पादनमा सुधार गर्ने ।
- शिक्षक तथा प्रधानाध्यापकको बृत्ति विकासलाई विद्यार्थीको सिकाइ सुधारसँग सम्बन्धित गरी नतिजा प्रति जवाफ देही हुने पद्धतिको विकास गर्ने ।

- शिक्षक तालिमलाई विषयवस्तुकोज्ञान र शिक्षण सीपमा केन्द्रितबनाइने छ।
- विषयगत रूपमा शिक्षक दरबन्दी मिलान/परिमार्जनगरिनेछ।
- शिक्षकको निरन्तर पेशागत विकासका लागि शिक्षण सीप विकाससम्बन्धी तालिम सञ्चालनगरिनेछ।
- शिक्षक पेशागत सहयोग प्रणालीमार्फत शिक्षकलाई निरन्तर पेशागत सहयोगउपलब्ध गराइने छ। यसका लागि अनुभवी शिक्षकबाट सहयोग तथा मेन्टरिङको पद्धति विकास गरिनेछ।
- शिक्षक सरुवा हुँदा विद्यार्थीको सिकाइमा कुनै अवरोध नहुने पद्धति विकास गरीनेछ।
- पालिका अन्तर्गत स्वयम् सेवक शिक्षकको करार सूची प्रकाशन गरिनेछ।
- ५ वर्षे सेवा निरन्तरता संझौता गरि क्षमतावान् तथा मेधावी शिक्षकलाई एम्वा विद्यावारिधिका लागि छात्रवृत्ति सहित अनुसन्धानको अवसर .फिल. दिइने छ।

४.२.४ प्रमुख उपलब्धि तथा नतिजा

उपलब्धि

योजनाको कार्यान्वयनबाट हाँसिल हुने मुख्य उपलब्धिहरू बुँदागत रूपमा उल्लेख गर्ने । उदाहरणका लागि

१. दरवन्दी मिलान सम्पन्न भै विषयगत र कक्षागत रुपमा शिक्षकको व्यवस्थापन भएको हुनेछ ।
२. शिक्षकहरुलाई निरन्तरपेसागतविकासकाअवसरहरूप्राप्त भएको हुनेछ ।

६. प्रविधिमैत्री, क्षमतावान् र सक्षम शिक्षकको व्यवस्था भई विद्यार्थीको सिकाइमा सुधार भएको हुने।

नतिजा

योजनाको कार्यान्वयनबाट हाँसिल हुने मुख्य नतिजाहरू तलको तालिकामा उल्लेख गर्ने ।

उदाहरणका लागि

क्रसं	सूचक	आधार वर्ष (२०८१/८२)	२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६
१	प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षामा कार्यरत तोकिएको योग्यता प्राप्त शिक्षक तथा सहजकर्ताको सँख्या						
२	आधारभूत तहमा कार्यरत तोकिएको योग्यता प्राप्त शिक्षक(%)						
३	माध्यमिक तह(कक्षा ९-१२) मा कार्यरत न्यूनतम योग्यता तथा तालिम प्राप्त शिक्षक(%)						
४	सूचना तथा प्रविधिसम्बन्धी नूनतम सक्षमता भएका शिक्षक (%)						
५	शिक्षकपेसागतसहयोगप्रणाली लागु भएका विद्यालय						
६							

ख) नतिजा

१. पालिका अन्तर्गत स्वयम् सेवक शिक्षकको लागि प्रतिस्पर्धा गराई २ वर्षे करार सूची प्रकाशन गरिनेछ।
२. शिक्षण पेशा प्रतिसपर्धी र सम्मानित हुनेछ।
३. स्थानीय तहबाट शिक्षक पेशागत सहयोग प्रणालीमार्फत निरन्तर पेशागत सहयोग प्राप्त हुने।
४. विषयगत रूपमा शिक्षक दरबन्दी मिलान/परिमार्जन तथा आपूर्तिहुने।
५. क्षमतावान् तथा मेधावी शिक्षकले एम्वा विद्यावारिधिका अवसर पाएका .फिल्. हुनेछन्।

४.२.४ प्रमुखक्रियाकलापरलक्ष्य

तलको तालिकामा पालिकाले कार्यान्वयन गर्ने प्रमुखक्रियाकलापर वार्षिक लक्ष्य उल्लेख गर्ने । उदाहरणका लागि

क्रसं	प्रमुख क्रियाकलापहरू	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)	कैफियत
			१	२	३	४	५	जम्मा		
१	शिक्षकनियुक्ति									
२	अपाङ्गताभएकाव्यक्ति, महिला, सीमान्तकृतवर्गकाव्यक्तिहरूलाईशिक्षणपेसामासह भागिगराउनक्षमताअभिवृद्धि									
३	शिक्षकलेशिक्षणसिकाइक्रियाकलापमाविताउनेसम यवृद्धि									
४	विद्यालयमाआधारितशिक्षकपेसागतसहयोग									
५										
६										

ग) प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्य

तालिका ३.६ शिक्षक व्यवस्थापन तथा विकाससम्बन्धी प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्य

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरु	इकाइ	**भौतिक लक्ष्य ५) (वर्ष**					**भौतिक लक्ष्य १०) (वर्ष**	**कैफियत**
			१	**२**	**३**	**४**	**५**		
१	शिक्षण पेशाप्रति आकर्षण र नियुक्ति								
	स्वयम् सेवक शिक्षक तयारी	संख्या			५०		५०	२००	नगरपालिका
	पालिका श्रोतबाट नियुक्त शिक्षकका लागि निर्देशिका निर्माण	पटक		१				१	नगरपालिका
२	शिक्षक तयारी								
	नया नियुक्त शिक्षकलाई सेवा प्रवेश तालिम सञ्चालन	पटक						आवश्यकता अनुसार	संघ / प्रदेश/ नगरपालिका
३	शिक्षणसिकाइ क्रियाकलाप								
	शिक्षण सिकाइ नियमित गर्न मापदण्ड विकास	पटक		१				१	नगरपालिका
	उपचारात्मक शिक्षण पद्धति	पटक						निरन्तर	विद्यालय
	एक विद्यालय एक पुस्तकालय	संख्या		३	३	३	३	२०	संघ / प्रदेश/ नगरपालिका
	एक विद्यालय एक ICT ल्याव	संख्या		१	१	२	२	१५	संघ / प्रदेश/

									नगरपालिका
	शिक्षक पेशागत सहयोग पद्धति	पटक						निरन्तर	संघ / प्रदेश/ नगरपालिका
	शिक्षक पेशागत सहयोग मार्गदर्शन विकास गर्ने	पटक		१				२	नगरपालिका
	पेशागत शैक्षिक अवलोकन	पटक						निरन्तर	नगरपालिका
४	शिक्षक क्षमता विकास कार्यक्रम								
	छोटो अवधिको पुनर्ताजग◌ी तालिम सञ्चालन गर्ने	पटक		१		१		३	नगरपालिका
	बाल विकास सहजकर्ताको लागि ३० कार्यदिने मन्टेश्वरी तालिम	संख्या		५	५	५	५	३०	नगरपालिका
५	शिक्षक उत्तरदायित्व								
	शिक्षकले शिक्षणमा विताउने समयमा प्र.अ. लाई जिम्मेवार नाउने	सबै विद्यालय	३८						नगरपालिका
	विद्यालयमा छुट्टै प्र.अ. पदक◌ो व्यवस्था गर्ने	संख्या			१			३	नगरपालिका
६	शिक्षकको आपूर्ति र वितरण विद्यार्थी संख्यको आधारमा दरबन्दी व्यवस्थापन गर्ने	पटक						१	संघ / प्रदेश/ नगरपालिका

४.३ शैक्षिक समता र समावेशीकरण

परिचय

बोदे बसाईन नगरपालिका सामाजिक,आर्थिक,सास्कृतिक विविधता भएको स्थानीय तह हो । यहाँ विभिन्न भाषिक, सांस्कृतिकतथा जातजातिगत समुदायहरूको बसोवास छ।राई जातिको मुख्य वसोबास रहेको यस क्षेत्रमा ब्राह्मण,क्षेत्री, तामाङ,नेवार, मगर तथा दलित समुदाय छन्। साक्षरताका आधारमा हेर्दा पुरुषको भन्दा महिलाको ८.९२ प्रतिशत कम रहेको छ साथै जातीयताका आधारमा हेर्दा जनजाति,दलित,ब्राह्मण/क्षेत्री र अन्य क्रमशः ८४.९१, ६.९०, ६.१३ र २.०६ प्रतिशत रहेका छन्।

४.२.२ वर्तमान अवस्था

यस पालिकामा लैङ्गिक अनुपात ०.९३ प्रतिशत रहेको छ।नगर कार्यपालिका, वडा समिति, नगर शिक्षा समिति, विद्यालय व्यवस्थापन समिति, शिक्षक अभिभावक संघ, सामाजिक परीक्षण समिति आदि तथा विभिन्न सङ्‌ध संस्थामा महिला र दलितको सहभागितात्मक उपस्थिति उल्लेख्य रहेको छ। आधारभूत तह कक्षा १-३ मा०.९८ कक्षा ४-५ मा ०.८८ कक्षा ६-८ मा १.०० र कक्षा ९-१० मा ०.९३ प्रतिशत लैङ्‌गिक समता सूचक रहेको छ। यसैगरि सामुदायिक विद्यालयमा महिला शिक्षक अनुपात ०.८० रहेको छ।

शैक्षिकसमतारसमावेशीकरण सम्बन्धमा देहाय बमोजिमका चुनौतीहरू पहिचान गरिएको छ -

१. लैङ्गिक मूलप्रवाहीकरणमा महिलाको सहभागिता सुनिस्चित गर्नु।
२. विद्यालयहरूमालैङ्गिकरअपाङ्गमैत्रीभौतिकतथाशैक्षिकवातावरणनिर्माण गर्ने।
३. लक्षित समूहको शिक्षामा समतामूलक पहुँच पुऱ्याउने।
४. विद्यालयमाविभेदरहित बालमैत्रीबनाउने।

४.३.१ वर्तमान अवस्था

आफ्नो स्थानीय तहमा निम्न विषय क्षेत्रहरुको आधारमा शैक्षिक समता र समावेशीकरणको अवस्थाको विश्लेषण गर्नुहोस् ।

- जातजातिगत तथा भाषिक
- लैङ्‌गिक
- अपाङ्‌गताभएका बालबालिकाकाको प्रारम्भिक पहिचानका लागि अनुकूल पहुँच सुनिश्चित गर्न उपकरणको व्यवस्थार वैयक्तिक सहयोग प्रणाली
- विभिन्न कठिन परिस्थितिमा रहेका बालबालिकाको अवस्था
- आर्थिक रूपले विपन्नका समता लक्षित प्रमुख कार्यक्रमहरू
- छात्रवृत्ति
- सिकाइ वातावरणसुधार
- पाठ्यक्रम ,पाठ्यपुस्तक तथा सिकाइ क्रियाकलाप
- बैकल्पिक सिकाइ प्रबन्ध
- शिक्षक नियुक्ति तथा व्यवस्थापनमा समावेशिता

- चुनौतीरअवसरहरू

४.३.२ उद्देश्य

शैक्षिक समता र समावेशीकरणसँग सम्बन्धित पालिकाका उद्देश्यहरु राख्नुहोस । जस्तै

१. लक्षित समूहका व्यक्तिहरूको शिक्षामा समावेशी रूपमा समतामूलक पहुँच सुनिश्चित गर्नु।
२. लक्षित समूहका बालबालिकाहरूको सिकाइसहभागिता वृद्धि तथा सिकाइ उपलब्धि सुधार गर्नु
३. विद्यालयमा कुनै पनि प्रकारको विभेद तथा दुर्व्यवहारनहुने सुनिश्चितता गरीबालबालिकाकोनियमितउपस्थिति, सहभागितारसिकाइसहजहुनेवातावरणसिर्जनागर्नु ।

१. शिक्षाको मूल धारबाट वञ्चित रहेका व्यक्तिहरूलाई शिक्षामा पहुँच पुर्‍याई गुणस्तर सुनिश्चित गर्ने।
२. शैक्षिक सुशासन कायम गर्ने।
३. विद्यालयलाई लैङ्गिकमैत्रीअपाङ्गतामैत्री तथा बालमैत्री बनाउने। ,

४.३.३ रणनीति

माथि उल्लेखित उद्देश्यहरु हासिल गर्नको लागि पालिकाले अपनाउने रणनीतिहरु उल्लेख गर्नुहोस / जस्तै

- विद्यालयमा सिकाइका लागि आवश्यक भौतिक तथा शैक्षिक अवस्थाहरू पुरा गरी अपाङ्गमैत्री तथा लैङ्गिकमैत्री बनाउने । यसका लागि बालमैत्री विद्यालय प्रारूप (CFSF) तथा निर्धारित सिकाइका लागि आवश्यक पूर्वाधार पुरा गर्ने ।
- अपाङ्गताको प्रारम्भिक लेखाजोखा (Disability Screening) गर्दै अपाङ्गताका किसिम तथा स्वरूप पहिचान गरी विशेष कार्यक्रमको माध्यमबाट उपयुक्त समावेशी शिक्षाको व्यवस्थाका साथै आवश्यकतानुसार विशेष विद्यालयको प्रबन्ध गर्ने ।
- छात्रवृत्तिका लागि विपन्नलक्षित गरी आर्थिक रूपले विपन्न, सुविधाविहिन, कठिन परिस्थितिमा रहेका र अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरू सहभागी हुने व्यवस्था गर्ने ।
- कार्यविधि तयार गरी आवश्यकता अनुसार थप विद्यार्थीलाई छात्रवृत्ति प्रदान गर्न सक्ने व्यवस्था गर्ने ।
- विद्यालयमा सरसफाई तथा स्वच्छतासम्बन्धी सेवा तथा शिक्षाको प्रबन्ध तथा किशोरिहरू लक्षित महिनावारी स्वच्छतासम्बन्धी सेवा तथा शिक्षा प्रदान गर्ने ।
- आाधारभूत तहमा मातृभाषास्थानीय भाषा वा बहुभाषा प्रयोग गरी सि ,काइको अवसर प्रदान गर्न प्राथमिकता दिने ।
- पाठ्यक्रममा स्थानीय भाषा, संस्कृति, भूगोल, वातावरण ,इतिहास तथा नागरिक ज्ञान तथा सिपका साथै बृहत यौनिकता शिक्षा तथा प्रजनन् स्वास्थ्यसम्बन्धी विषयवस्तुसमावेश गरी सिकाइलाई जीवनोपयोगी सिपसँग आबद्ध गर्ने ।
- सिकाइ क्रियाकलापलाई सहभागितामूलक बनाई विद्यार्थीका आवश्यकता सम्बोधन गर्ने गरी विविधता कायम तथा विद्यालयमा कुनै पनि प्रकारको विभेद, दुर्व्यवहार, वहिष्करण र हेपाई नहुने सुनिश्चिततासहित बालमैत्री वातावरण सिर्जना गर्ने ।

- विद्यालय बाहिर रहेका बालबालिकाहरुको अवस्था र आवश्यकता पहिचान गरि सोअनुसारप्रबन्धमिलाइनेछ।
- विद्यालयहरूमा लैङ्गिक तथा अपाङ्गतामैत्री भौतिक अवस्था तथा शैक्षिकवातावरणको विकास गरिने छ।
- आवासीय विद्यालय मार्फत आवश्यकतानुसारपोशाक, स्टेसनरी तथा सिकाइ सामग्रीका लागि छात्रवृत्ति उपलब्ध गराइनेछ।
- विभेदरहित बालमैत्री वातावरण सिर्जना गरिने छ।
- आधारभूत तहमा मातृभाषामा सिकाइको अवसर प्रदान गरिनेछ।
- लैङ्गिकमैत्रीअपाङ्गतामैत्री तथा बालमैत्री भौतिक संरचना निर्माण गर्ने। ,
- किशोरी शिक्षा तथा मनोसामाजिक परामर्श प्रदान गरिने छ।
- हरेक कार्यालय तथा विद्यालयमा लैङ्गिक सम्पर्क व्यक्ति व्यवस्था गर्ने।

४.३.४प्रमुख उपलब्धि तथा नतिजा

उपलब्धि

योजनाको कार्यान्वयनबाट हाँसिल हुने मुख्य उपलब्धिहरू बुँदागत रूपमा उल्लेख गर्ने । उदाहरणका लागि

- लक्षित समूहका बालबालिकाको शिक्षामा समतामूलक पहुँच सुनिश्चित भै सिकाइ उपलब्धिमा सुधार आएको हुनेछ।

विद्यालय तहको शिक्षामा समतामूलक पहुँच र समावेशी सहभागितासहित सबैका लागिगुणस्तरीय
शिक्षा निश्चित भएको हुने।

नतिजा

योजनाको कार्यान्वयनबाट हाँसिल हुने मुख्य नतिजाहरू तलको तालिकामा उल्लेख गर्ने ।
उदाहरणका लागि

	शिक्षामा समता र समावेशीकरण	आधार वर्ष (२०८१/८२)	२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६
१	आधारभूत तहमा विद्यालय बाहिर रहेका बालबालिकाको सँख्या						
२	आधारभूत तहमा लैङ्गिक समता						

	सूचक						
३	माध्यमिक तहमा लैङ्गिक समता सूचक						
४							
५							

ख) नतिजा

१. विद्यालय बाहिर रहेका बालबालिकाहरुको अवस्था र आवश्यकता पहिचान गरिसबै बालबालिकाहरूलाई शिक्षा प्राप्त गर्ने अवसर प्रदान गर्ने।
२. लक्षित समूहका बालबालिकाहरूको सिकाइमा सहभागिता वृद्धि गरि गुणस्तर सुधार हुने।
३. विद्यालयमा भेदभाव रहित बालमैत्री वातावरण सिर्जना हुने।
४. विद्यालयहरूमा अपाङ्गतामैत्री र लैङ्गिकमैत्री वातावरण सिर्जना हुने।
५. किशोरी शिक्षा तथा मनोसामाजिक परामर्श प्रदान गरिने।
६. मातृभाषामा सिकाइको अवसर प्रदान गरिने।

४.३.४प्रमुख क्रियाकलापर लक्ष्य

तलको तालिकामा पालिकाले कार्यान्वयन गर्ने प्रमुखक्रियाकलापर वार्षिक लक्ष्य उल्लेख गर्ने । उदाहरणका लागि

क्र.सं.	प्रमुखक्रियाकलापहरू	इकाइ	भौतिक लक्ष्य(५वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)	कैफियत
			१	२	३	४	५	जम्मा		
१	शिक्षाको अवसरबाट बञ्चित हुनाका कारण पहिचान गरी वैयक्तिक आवश्यकता अनुसारको बैकल्पिक शैक्षिक कार्यक्रमहरू तथा सहायता पद्धति तर्जुमा गरी कार्यान्वयन	निरन्तर								
२	बालबालिकाको परीक्षण गरी अपाङ्गताको आधारमा वर्गीकरण र अभिलेखीकरण गरी उपयुक्त शिक्षाको प्रबन्ध	निरन्तर								
३	बालबालिकाहरूको सिकाइ आवश्यकता अनुरूपका सिकाइ सामग्री तथा अन्य आवश्यक सामग्री विकास तथा पेसागत विकासका कार्यक्रममा समता तथा समावेशीकरणका विषयवस्तुहरूलाई समावेश	पटक								
४	शिक्षामा समता र समावेशीकरणका क्षेत्रमा कार्यरत सरकारी तथा गैर सरकारी संघ संस्थाहरूबिच जवाफदेहिता सहितको कार्यगत समन्वय	निरन्तर								

५	निर्देशिकाअनुसार छात्रवृत्तिका लागि विद्यार्थी छनोट तथा छात्रवृत्ति वितरण (अपाङ्गता भएका तथा विभिन्न किसिमका आवासीय छात्रवृत्तिसमेत)	विद्यार्थी सङ्ख्या								
६	अपाङ्गतामैत्री विद्यालय सँख्या									
७										

ग) प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्य

तालिका ४.१ शैक्षिक समता र समावेशीकरणका प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्य

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरु	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)					भौतिक लक्ष्य १०) (वर्ष	कैफियत
			१	२	३	४	५		
१	अवस्था र आवश्यकता पहिचान	पटक		१				२	नगरपालिका
२	विद्यालयबाहिररहेकाबालबालिकाहरुको अवस्था र आवश्यकता पहिचान गरीसहभागिता	निरन्तर		१	१			३	सा.सि.के.
३	वर्गीय आधारमा छात्रवृत्ति वितरण	निरन्तर							नगरपालिका
४	आवासीय विद्यालय मार्फत छात्रवृत्ति	निरन्तर							संघ/ प्रदेश/ नगरपालिका
५	विद्यालयहरूमा वालमैत्री, अपाङ्गतामैत्रीरलैङ्गिकमैत्रीभौतिक संरचना निर्माण	संख्या			५		५	२५	संघ/ प्रदेश/ नगरपालिका
६	मातृभाषामा सिकाइकोअवसरप्रदानगरिने।	निरन्तर							विद्यालय
७	मनोसामाजिकपरामर्श	निरन्तर							विद्यालय
८	लैङ्गिकसम्पर्कव्यक्तिको क्षमता विकास	आवश्यकता अनुसार		१		१	१	५	संघ/ प्रदेश/ नगरपालिका

४.४ दिवा खाजासहित पोषणतथा स्वास्थ्य कार्यक्रम

परिचय

नेपालमा सन् १९७४ देखि छानिएका जिल्लाका छानिएका प्राथमिक विद्यालयमा विश्व खाजा कार्यक्रमको खाद्यान्न अनुदानमा आधारित दिवा खाजा कार्यक्रम प्रारम्भ भएको थियो।आर्थिक वर्ष २०७७/२०७८ मा सामुदायिक विद्यालयमा पूर्वप्राथमिकदेखि कक्षा ५ का सबै विद्यार्थीलाईदिवाखाजाको व्यवस्था गरीएको छ।नेपालसरकारले दिवा खाजामा विगत केही वर्षदेखि लगानी विस्तार गर्दै आई आर्थिक वर्ष २०७७-७८मा यो लगानी करिब ८ अरब पुगेको छ।नेपालको हाल कार्यान्वयनमा रहेको पन्ध्रौंयोजनालगायत शिक्षा क्षेत्रका मुख्य रणनीतिक दस्तावेजहरूमा दिवा खाजालाई स्वास्थ्य ,प्राथमिकता दिइएको छ भने विद्यालय क्षेत्र विकास योजनाले बालबालिकाहरूको स्वास्थ्य तथापोषण स्थितिमा सुधार ल्याई उनीहरूलाई विद्यालयमा टिकाउने जस्ता शैक्षिक उपलब्धिहरूहासिल गर्न दिवाखाजाले महत्वपूर्ण योगदान दिएको छ।

विद्यालय स्वास्थ्य र पोषण

विद्यार्थीको स्वास्थ्य तथा पोषणको अवस्थाले उनीहरूको संज्ञानात्मक क्षमता, शैक्षिक उपलब्धि,गुणस्तरीय जीवन तथा समाजका लागि विभिन्न पक्षमा योगदान गर्ने क्षमतालाई प्रभाव पार्नेभएकाले उनीहरूको स्वास्थ्य तथा पोषणको अवस्था राम्रो बनाइनु पर्दछ।वार्षिक स्वास्थ्य परीक्षण, अर्धवार्षिक रूपमाजुकाको औषधि, किशोरीका लागि फोलिक एसिड तथा आइरन चक्की वितरण कार्यक्रम स्वास्थ्य क्षेत्रबाट सञ्चालन हुनेगर्दछन्।

सरसफाइ तथा स्वच्छता

विद्यालयमा हुने सरसफाइ तथा स्वच्छताको अभ्यास तथा शिक्षाले बालबालिकाको स्वास्थ्यमासकारात्मक प्रभाव पर्ने स्पष्ट छ। यसले बालबालिकाको भावी जीवनका लागि सरसफाइ तथास्वच्छताको अभ्यासमा सहयोग गर्नाका साथै परिवार तथा समुदायमा पनि यसले सकारात्मकघर/कोठाको प्रबन्ध नै छैन भने भएकाहरूमध्ये कतिपयको सरसफाइ र स्वच्छतामा सुधारआवश्यक छ। विपद तथा

जोखिम व्यवस्थापनको तयारीका केही कार्य भए पनि यसमा विपद,जोखिम तथा महामारी समावेश गरि थप सुधार गर्नु आवश्यक छ।

४.४.१ वर्तमान अवस्था

आफ्नो स्थानीय तहमा निम्न विषय क्षेत्रहरुको आधारमा दिवा खाजासहित पोषण तथा स्वास्थ्य कार्यक्रमको अवस्थाको विश्लेषण गर्नुहोस् ।

- विद्यालय खाजा प्राप्त गर्ने कक्षाहरू र खाजाको व्यवस्थापन
- विद्यालयमा सञ्चालित स्वास्थ्य र पोषणका कार्यक्रम
- विद्यालयमा सरसफाइ तथा स्वच्छताको अवस्था

नेपाल सरकारबाट विद्यलय दिवा खाजा कार्यक्रम लागू हुनु पुर्व स्थानीय तहको संरचना वने पश्चात यस पालिकाले प्रारम्भिक बालविकास ३२ वटा केन्द्रमा "खाजा खाऔ विद्यालय जाऔँ" कार्यक्रमसञ्चालन गरेको थियो। जसले गर्दा बालविकास शिक्षामा बालबालिकाको उल्लेखनिय सहभागिता भएको थियो तथा समुदायको पनि सक्रिय सहभागिता रहेको थियो।आ.व. २०७६/०७७ देखि नेपाल सरकारले विद्यालय दिवा खाजा कार्यक्रम शुरु गरे पश्चात् यस पालिकाका कक्षा १-५ सञ्चालित ३६ विद्यालय मार्फत २१६९ विद्यार्थी लाभाम्वीत भएका छन् साथै पालिकाबाट विद्यालय दिवा खाजा सम्वन्धी कार्यविधि निर्माण गरी विद्यालय दिवा खाजामा पूर्ण रुपमा जङ्क फुड निषेध गरि व्यवस्थापन गर्ने प्रयास गरिएकोछ।

शैक्षिक सत्र २०७७ बाट श्री चन्द्रा नमुना विद्यालय, सप्तरीमा विद्यालय नर्स सेवा कार्यक्रकम शुरु भएको छ। आधारभूत तह कक्षा ६-८ तथा माध्यमिक तह कक्षा ९-१२ का किशोरीका लागि फोलिक एसिड तथा आइरन चक्की वितरण कार्यक्रमविद्यालय मार्फत एक जना फोकल पर्सन तोकि २ दिनको अनुशिक्षण दिएर सामग्री सहित वितरण गरीएको छ तथा विद्यालयमा नआउने विद्यार्थीको फोलिक एसिड तथा आइरन चक्की नछुटोस् भन्ने अभिप्रायले स्थानीय स्वयम् सेवकलाई उक्त कार्यमा परिचालन गरिएको छ।

सामुदायिक विद्यालयमा छात्रा शौचालय भएका विद्यालयहरु २१ र महिला शिक्षक शौचालय १५ वटा छन्। खानेपानीको आफ्नै श्रोत भएका विद्यालय २५,बाहिरी श्रोत भएका विद्यालय ९ र अन्य कुनै श्रोत नभएका विद्यालय ४ वटा छन्। विपद तथा

जोखिम व्यवस्थापनको तयारीका लागि स्थनीय पाठ्यक्रम मार्फत प्रारम्भिक कक्षा देखिनै विषयवस्तु समावेश गरिएको छ।

- चुनौतीरअवसरहरू

१. दिवा खाजा, स्वास्थ्य तथा पोषण र सरसफाइ तथा स्वच्छताका प्रभावकारितालाई व्यवस्थित गर्ने।
२. सबै विद्यालयमा स्वास्थ्य कर्मीको व्यवस्थागर्ने।
३. विद्यालय खाजाका लागि उपयुक्त स्वरूप निर्धारण गरी पौष्टिक तथा स्वस्थकर विद्यालय खाजा सुनिश्चितगर्ने।
४. सचित्र पोषण पाठ्यक्रम निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्नु।
५. विद्यालय दिवा खाजा कार्यक्रमलाई स्थानीय कृषि तथा व्यापारसँग जोड्ने।
६. सरसफाइ तथा स्वच्छताका लागि मापदण्ड विकास गरि कार्यान्वयन गर्ने।

४.४.२ उद्देश्य

दिवा खाजासहित पोषण तथा स्वास्थ्य कार्यक्रमसँग सम्बन्धित पालिकाका उद्देश्यहरु राख्नुहोस । जस्तै

१. बालबालिकालाई स्वस्थ्य एवम् पोषणयुक्त पौष्टिक खाना प्रापतिको सुनिश्चितता गर्नु ।
२. स्वास्थ्य, पोषण र सरसफाइ तथा स्वच्छतासम्बन्धी सेवाकोगुणस्तरवृद्धिगरीबालबालिकाको पोषण, स्वास्थ्य र सिकाइ उपलब्धिमा सुधार गर्नु ।

१. प्रत्येक विद्यालयमा बालबालिकालाईस्वस्थकर तथा पौष्टिक खाना प्राप्तिको सुनिश्चितता गर्नु।
२. विद्यालयमा बालबालिकाको स्वास्थ्य, पोषण र सरसफाइ तथा स्वच्छताका सेवामा सुधार गर्नु।
३. सरोकारवालाहरूको समन्वय तथासहभागितामा सुदृढ गरी बालबालिकाको पोषण,स्वास्थ्य र सिकाइ उपलब्धिमा सुधार गर्नु।

४.४.३ रणनीति

माथि उल्लेखित उद्देश्यहरु हासिल गर्नको लागि पालिकाले अपनाउने रणनीतिहरु उल्लेख गर्नुहोस । जस्तै

- दिवा खाजा कार्यक्रमलाई क्रमशः विस्तार गर्दै आधारभूत तहसम्मका सम्पूर्ण बालाबालिकालाई विद्यालयमाखाजा उपलब्ध गराउने र अभिभावकको संलग्नतामा माध्यमिक तहसम्मका विद्यार्थीका लागि खाजाको प्रबन्ध गर्ने ।
- दिवा खाजाको लागि विद्यालयमा आवश्यक पर्ने विभिन्न सुविधाहरु विस्तार गर्ने ।

- विद्यालयमा विद्यार्थी सङ्ख्याको अनुपातमा पर्याप्त पानी, साबुन तथा सफाइ सामग्रीसहित आवश्यक सङ्ख्यामा छात्र र छात्राका लागि अलगअलग शौचालय तथा युरिनल,किशोरीहरूका लागि चेन्ज रुम, प्रयोग भइसकेका सामग्री व्यवस्थापन, हात धुने ठाउँ, स्वच्छ खानेपानी, कक्षाकोठा तथा विद्यालय परिसर सरसफाइको प्रबन्ध र घेराबारको व्यवस्था गर्ने ।
- विद्यालयहरूमा प्राथमिक उपचार किट, बालबालिकाहरूको आवधिक स्वास्थ्य जाँच, जुकाको औषधि तथा शुक्ष्मपोषक तत्त्व प्रदायक भिटामिन ए तथा आइरन फोलिक एसिड आदिको वितरण र छात्राहरूका लागिमहिनावारी स्वच्छताको लागि स्यानेटरी प्याड वितरणलाई स्वास्थ्य क्षेत्रको सहकार्यमा नियमित र प्रभावकारी बनाउने ।
- दिवा खाजाको लागि स्थानीय उत्पादनमा आधारित बस्तुहरुलाई प्राथमिकता दिने ।
- दिवा खाजा सहितको स्वास्थ्य तथा पोषण कार्यक्रमको स्थायित्व र दिगोपनको लागि तीनै तहका सरकारहरूसँग साझेदारी विकास, निजी सार्वजनिक साझेदारी, अभिभावकहरूको सहभागिता, विकास साझेदारहरूको सहयोगका लागि आवश्यक सहयोगी वातावरण तथा संयन्त्रको विकास गर्ने ।
- दिवा खाजालगायत स्वास्थ्य,पोषण तथा सरसफाइ र स्वच्छतासम्बन्धी कार्यक्रमको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन साधन, संयन्त्र र प्रक्रियामा पुनरावलोकन गरी थपप्रभावकारी बनाउने।

- शिक्षा ,स्वास्थ्य र कृषि क्षेत्रलाई समेत समेटी गरी विद्यालय स्वास्थ्य तथा पोषण रणनिति तयार गरिने।
- बालबालिकाको लागि विद्यालयमा नै सफाताजा र पोषिलो खाजा तयार गरी समूहमा हात धुने बानी विस्तार गरिनेछ।
- सवै विद्यालयमा User Manual समेतको प्राथमिक उपचार बाकस प्रदान गर्ने तथा आधारभूत प्रथमिक उपचारको तरिका सम्बन्धमा समय सापेक्ष अद्यावधिक गरिएको हुने।
- अभिभावक आमा समूह मार्फत सचित्र पोषण पाठ्यक्रम निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्ने।
- सरसफाइ तथा स्वच्छताका लागि मापदण्ड विकास गरि कार्यान्वयन गर्ने।

४.४.४ प्रमुख उपलब्धि तथा नतिजा

उपलब्धि

योजनाको कार्यान्वयनबाट हाँसिल हुने मुख्य उपलब्धिहरू बुँदागत रूपमा उल्लेख गर्ने । उदाहरणका लागि

- विद्यालयमा अध्ययन गर्ने सबै बालबालिकाको स्वास्थ्य तथा पोषणको अवस्थामा सुधार, मनोसामाजिक कुशलता (well-being)मा अभिवृद्धि तथा सिकाइमा सुधारसहित सुरक्षित तथा रमाइलो (joyful)सिकाइ वातावरणमा पूर्ण पहुँच तथा सहभागिता हुनेछ ।

- विद्यालयमा अध्ययन गर्ने सबै बालबालिकाको स्वास्थ्य तथा पोषणको अवस्थामा सुधार भएको
- साथै स्वच्छ पिउने पानी तथा सरसफाइप्रति सचेत भएको हुने।

नतिजा

योजनाको कार्यान्वयनबाट हाँसिल हुने मुख्य नतिजाहरू तलको तालिकामा उल्लेख गर्ने । उदाहरणका लागि

क्रसं	सूचक	आधार वर्ष (२०८१/८२)	२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६
१	प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षामा भर्ना भएका बालबालिकामध्ये आवश्यक खोप प्राप्त गरेका बालबालिका* (%)						
२	कक्षा १ मा भर्ना भएका बालबालिकामध्ये आवश्यक खोप प्राप्त गरेका बालबालिका* (%)						
३	दिवा खाजा प्राप्त गर्ने कक्षा						
४	वार्षिक रूपमा विद्यार्थीको नियमित स्वास्थ्य परीक्षण गर्ने विद्यालयको सँख्या						
५	खानेपानी,शौचालय र प्राथमिक स्वास्थ्य सेवाको पहुँच पुगेका विद्यालय सँख्या						
६	नर्सिङ सेवा तथा सुविधा पुगेका विद्यालय सँख्या						
७							

१. विद्यालय दिवा खाजा कर्यविधि २०७७अद्यावधिकतथा थप प्रभावकारिताका , साथ कार्यान्वयन भएको हुने।
२. सबै माध्यमिक विद्यालयमा एक विद्यालय एक स्वास्थकर्मी परिचालन हुने।

३. सवै विद्यालयमा User Manual समेतको प्राथमिक उपचार बाकस प्रदान गर्ने तथा आधारभूत प्राथमिक उपचारको तरिका सम्बन्धमा समय सापेक्ष अद्यावधिक गरीएको हुने।
४. स्थानीय पाठ्यक्रममा किशोरी शिक्षा सम्बन्धी विषय समावेश हुने।
५. सरसफाइ सम्बन्धी आवश्यक पूर्ण पूर्वाधार विकास भएको हुने।
६. स्थानीय उत्पादनमा चक्रिय पोषणयुक्त दिवा खाजासुनिश्चितता हुने।

४.४.५ प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

तलको तालिकामा पालिकाले कार्यान्वयन गर्ने प्रमुखक्रियाकलापर वार्षिक लक्ष्य उल्लेख गर्ने । उदाहरणका लागि

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरू	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)	कैफियत
			१	२	३	४	५	जम्मा		
१	दिवा खानाका लागि भान्सा तथा भण्डार, भाँडावर्तन तथा आवश्यक सामग्रीको प्रबन्ध									
२	स्वस्थकर तथा पौष्टिक दिवा खाजाको प्रबन्ध									
३	दिवा खाजाको लागि चाहिने खाद्य सामाग्री आपूर्तिमा भाग लिने स्थानीय कृषि सहकारी, किसान समूहलाई तालिम तथा सहयोग									
४	विद्यालयमा विद्यार्थी सङ्ख्याको अनुपातमा पर्याप्त पानी, साबुन तथा सफाइ सामग्रीसहित आवश्यक सङ्ख्यामा छात्र र छात्राका लागि अलग अलग शौचालय									
९	कक्षा ६ देखि १२ सम्मका छात्राहरूलाई महिनावारी स्वच्छताको लागि स्यानीटरी प्याडको व्यवस्था									
१०	आवधिक स्वास्थ्य जाँच, जुकाको औषधि र शुक्ष्मपोषक तत्त्व प्रदायक ट्यावलेटहरू (भिटामिन ए र आइरन, फोलिक एसिड आदि प्रदान)									
११	विद्यालयलाई प्राथमिक उपचारको किट प्रदान तथा प्रतिस्थापन									

ग) प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्य

तालिका ४.२ दिवा खाजासहित स्वास्थ्य तथा पोषण कार्यक्रमका प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्य

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरु	इकाइ	भौतिक लक्ष्य ५) (वर्ष					भौतिक लक्ष्य १०) (वर्ष	कैफियत
			१	२	३	४	५		
१	विद्यालय दिवा खाजा कर्यविधि	पटक		१				२	नगरपालिका

	२०७७अद्यावधिक र परिमार्जन								
२	एक विद्यालय एक स्वास्थकर्मि	संख्या			१	१	१	१३	संघ/ प्रदेश/ नगरपालिका
३	User Manual समेतको प्राथमिक उपचार बाकस	संख्या			१०	१०	१०	३९	नगरपालिका
४	स्थानीय पाठ्यक्रममा किशोरी शिक्षा	कक्षा		६-८					विद्यालय
५	सरसफाइ सम्बन्धी आवश्यक पूर्ण प◌ूर्वाधार विकास	संख्या		५	५	५	५	३९	विद्यालय
६	स्थानीय उत्पादनमा चक्रिय पोषणयुक्त दिवाखाजा	निरन्तर							विद्यालय
७	विद्यालयमा पोषण कर्नर निर्माण	निरन्तर		३८					विद्यालय
८	अभिभावक आमा समूह	संख्या		१		१	१	५	विद्यालय

४.५ आपतकालीन तथा संकटकालीन अवस्थामा शिक्षा

परिचय

परिस्थितिजन्य शिक्षा भन्नाले युद्ध, द्वन्द्व, महामारी तथा प्रकोपको अवस्थामा पनि बालबालिकाको सिक्न पाउने अधिकारलाई संरक्षण गर्दै सिकाइलाई निरन्तरता दिने वैकल्पिक उपाय सहितको शैक्षिक कार्यक्रमलाई लिने गरिन्छ। यसको मुख्य उद्देश्य विभिन्न कारणले उत्पन्न संकटकालीन अवस्थामा बालबालिका लगायत शिक्षासँग सम्बद्ध व्यक्ति, परिवार तथा समुदायको जीवन रक्षा,प्रकोपबाट सिर्जित संकटको व्यवस्थापन, सामाजिक द्वन्द तथा हिंसा र दुरुपयोगबाट बालबालिकालाई शुरक्षित राख्नुका साथै समग्र शिक्षा क्षेत्रलाई निर्वाध रूपमा क्रियाशील हुने गरीशैक्षिक कार्यक्रमहरूको तयारी तथा सञ्चालन गर्नु हो। यस अवधारणा अन्तर्गत सम्भावित जोखिमको पूर्व तयारी, आपतकालीन अवस्थामा क्षति कम हुने गरी तत्कालको व्यवस्थापन गर्ने आपतकाल पश्चात् क्षतिको आपूरण गर्ने कार्य ढाँचा समेटिएको हुनु पर्दछ।

आपतकालीन तथा संकटपूर्ण अवस्थामा शिक्षाको अवधारणा बाल अधिकारको रूपमा स्वीकार गरीएपछि यसलाई थप प्रभावकारी बनाउने कार्य प्रारम्भ भएको हो। अधिकारका क्षेत्रमाभएका अन्तर्राष्ट्रिय कानुनहरू, विश्वव्यापी घोषणाहरू, अन्तर्राष्ट्रिय

एवम् क्षेत्रीय घोषणा तथा प्रतिवद्धताहरूबाट परिलक्षित यस अवधारणालाई प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्न विभिन्नराष्ट्रहरूले आ-आफ्नो नीति, कानुन तथा योजनाहरूमा परिस्थितिजन्य शिक्षा (आपतकालीन तथा संकटपूर्ण अवस्थामा शिक्षा) लाई समावेश गर्ने गरेका छन्। विशेषत: लामो द्वन्दको परिवेशमा शिक्षा क्षेत्रमा परेको प्रभाव, २०७२ को विनाशकारी भूकम्प तथा विभिन्न समय रस्थानमा घटेका प्राकृतिक प्रकोपका घटनाहरूका साथै कोभिड-१९ लगायतका महामारीहरूका प्रभावका कारण बालबालिकाको शिक्षा प्राप्त गर्ने अधिकारमा पुगेको अवरोधबाट पाठ सिकी यस शिक्षा क्षेत्रको योजना मा यस पालिकाले आगामी १० वर्षका लागि नीति तथा कार्यक्रमिक प्राथमिकता र कार्यान्वयन ढाँचा समावेश गरिएको छ।

यस खण्डमा मूलत: तीन प्रकारका आपतकालीन अवस्थाहरू समावेश गरिएको छ-

क)प्राकृतिक प्रकोपभूकम् प :, बाढी पहिरो,हावाहुरी, हिमपहिरो, आगोलागी, चट्याङ, खडेरी, दुर्घटना, आदि।

ख)महामारीझाडापखाला :, कालाज्वर, हैजा, भाइरल ज्वरो, डेङ्गु, टाइफाइड,हेपाटाइटिस, बर्डफ्लू, क्षयरोग, कुष्ठरोग, ठेउला, स्वाइन फ्लू, कोभिड आदि सरूवारोगहरू।

ग) युद्ध, द्वन्द्व, विस्थापनआन्तरिक तथा बाह्ययुद्ध एवम् द्वन्द्व तथा साम्प्रदायिक :, धार्मिक, राजनीतिक आदि द्वन्द्व, युद्ध, शोषण, दुराचार तथा अन्यकारणले नागरीकहरूको विस्थापन, आन्तरिक तथा बाह्य स्थानान्तरणका कारणबालबालिकाले शिक्षा प्राप्त गर्ने अधिकारलाई शुरक्षित राख्ने।

४.५.१वर्तमानअवस्था

विद्यमान नीतिगतव्यवस्था

- विपद जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन ऐन २०७४ र विपद जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन नियमावली २०७६ अनुसार प्रदेश र स्थानीय तहमा विपद उत्थानशीलताको संयन्त्रको व्यवस्था
- विद्यालय भौतिक पूर्वाधार निर्माणसम्बन्धी मापदण्ड २०८० अनुसार केन्द्रमा सहजीकरण समिति र स्थानीय तहमा स्थानीय तह स्तरीय विद्यालय पूर्वाधार विकास समितिको व्यवस्था
- भयरहितशिक्षणसिकाइनिर्देशिका२०६७ (बालबालिकालाईशारीरिकतथामानसिकसजायरउत्पीडन, यौनदुराचारबाटमुक्तसिकाइव्यवस्थाभएको)
- विद्यालयशान्तिक्षेत्रराष्ट्रियकार्यढाँचारकार्यान्वयननिर्देशिका२०६८ (विद्यालयमासशस्त्रगतिविधि, हिंसा, राजनैतिकप्रभाव, भेदभाव, शोषणतथादुर्व्यवहारबाटमुक्तराखीशिक्षणसिकाइलाईनिरन्तरतादिनेव्यवस्थाभएको)

- बालमैत्रीविद्यालयराष्ट्रियप्रारूप२०६७ (विद्यालयकोप्रभावकारिता, समावेशीकरण, लैंगिकसमता, स्वास्थ्य, सुरक्षारबचावट, विद्यालयव्यवस्थापनआदिलेविपद्कालीनशिक्षाकोआधारतयारगरेको)
- विद्यालयशिक्षाकालागिएकीकृतसमतारणनीति२०७१
- वृहतविद्यालयसुरक्षान्यूनतमप्याकेज२०१८ (सिकाइपूर्वाधारविपद्जोखिमव्यवस्थापन, विद्यालयविपद्जोखिमकोसुदृढीकरणतथासमुदायकोसहभागिता, विपद्जोखिमन्यूनीकरणतथाउत्थानशीलताकोलागिशिक्षाकान्यूनतममापदण्डमाआधारितकार्यान्वयन)
- वृहतविद्यालयसुरक्षागुरुयोजना२०१७तथावृहतविद्यालयसुरक्षाकार्यान्वयनकार्यविधि२०१८ (विद्यालयकोन्यूनतमसुरक्षाकाउपायहरूसम्बन्धिक्रियाकलापहरू, शिक्षकरविद्यार्थीहरूलाईमृत्युरघाइतेहुनबाटबचाउने, विपद्पछिविद्यालयलाईनिरन्तरतादिनसक्नेवातावरणतयारगर्ने, शिक्षाकामाध्यमबाटविपद्जोखिमन्यूनीकरणतथाउत्थानशीलताविकासगर्ने)
- दिगोविकासलक्ष्य, पन्ध्रौंयोजना, विद्यालयक्षेत्रविकासयोजना, राष्ट्रियशिक्षानीति२०७६लेसुरक्षितविद्यालय, विपद्जोखिमकोन्यूनीकरणतथाव्यवस्थापन, समुदायबीचउत्थानशीलताशिक्षा, विपद्कोसमयमाविद्यालयशिक्षाकोनिरन्तरतालाईजोडदिएको

नेपालको संविधान २०७२,ले अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षा, निःशुल्क माध्यमिक शिक्षा तथासुविधाविहीन तथा अपाङ्गहरूका लागि निःशुल्क उच्च शिक्षाको सुनिश्चितताका साथैबालबालिका माथि हुने विभेद, सजाय र दुराचारलाई निषेध गरेको छ। अनिवार्य तथा निःशुल्कशिक्षा ऐन (२०७५) र अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा नियमावली (२०७७) ले छात्रवृत्ति,दिवाखाजा, सुविधा विहिनहरूका लागि विशेष सहयोग, मातृभाषामा शिक्षासहित कुनै पनिअवस्थामा बालबालिकाको शिक्षा प्राप्त गर्ने अधिकार सुनिश्चित गरेको छ।

यस पालिकामा पनि विभिन्न समयमा विपद तथा संकट आइपर्दछन् यस्तो अवस्थामा शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापलाई निरन्तरता दिन तथा विपद तथा संकटको घडिमा पनि विचलित नभइ सो को व्यवस्थापन र न्यूनीकरण गर्न योजनाबद्ध रुपमा शिक्षा प्रदान गरीदै आएको छ जस्तै कोभिडका कारणबाट अस्त व्यस्त भएको शैक्षिक सत्र २०७७ लाई विद्यालय ब्यवस्थापन समितिको संयुक्त सहयोगमा फोन तथा टोल सिकाइ योजना बनाएर बालबालिकाको सिक्ने अधिकारलाई सुनिश्चित गरी सिकाइलाई निरन्तरता दिएको सर्वविविदै छ यसै सन्दर्भमा कक्षागत रोल नं. लाई जोर विजोर प्रणालीमार्फत विद्यालयमा समाजिक दूरी कायम गर्दै शिक्षण सिकाइ समेत भएको थियो। विपद्का लागि सहयोगार्थ यस पालिकामा द्रुत प्रतिकार्य समिति, नेपाल रेडक्रस सोसाइटी उपशाखा तथा वारुण यन्त्र रहेको छ। विद्यालयमा रहेको

जु.रे.स. तथा यु.रे.स. ले पनि विपदप्रति सचेतना जगाउदै आएका छन्। स्थानीय पाठ्यक्रमको तल्लो कक्षा देखिनै विपद जोखिम न्युनीकरणका विषयवस्तु समावेश गरिएको छ।

स्थानीय तहको विद्यमान अवस्थाः
आफ्नो स्थानीय तहमा निम्न विषय क्षेत्रहरुको आधारमा आपतकालीन तथा संकटकालीन अवस्थामा शिक्षाको अवस्थाको विश्लेषण गर्नुहोस् ।

- बालमैत्री र विपद उत्थानशील विद्यालय वातावरण र कक्षाकोठा तथा सबैका लागि सुरक्षित वातावरण
- २०७२कोविनासकारीभूकम्पबाटप्रभावितविद्यालयतथाबालबालिकाकोसंख्यारव्यवस्थापनकोलागिअन्तर्राष्ट्रिय, राष्ट्रियतथास्थानीयतहबाटगरिएकाकार्यक्रमहरूकोविवरणरतिनीहरूकोप्रभावकारिता ।
- स्थानीयतहमाआइपरेकाविपत्तिजस्तैआगलागी, बाढी, पहिरोतथाअन्यविपत्तिहरूबाटप्रभावितविद्यालयतथाबालबालिकाकोसंख्यारव्यवस्थापनकोलागिअन्तर्राष्ट्रिय, राष्ट्रियतथास्थानीयतहबाटगरिएकाकार्यक्रमहरूकोविवरणरतिनीहरूकोप्रभावकारिता ।
- कोभिड-१९महामारीबाटप्रभावितविद्यालयतथाबालबालिकाकोसंख्यारव्यवस्थापनकोलागिअन्तर्राष्ट्रिय, राष्ट्रियतथास्थानीयतहबाटगरिएकाकार्यक्रमहरूकोविवरणरतिनीहरूकोप्रभावकारिता ।
- आपतकालीन अवस्थाको शिक्षालाई छुट्टै विधाको रूपमा सम्बोधन गर्ने।
- प्रकोप र सोको जोखिमको विषयमासावधानी अपनाउनु।
- संकटको क्षेत्र पहिचान गर्नु।
- क्षेत्र पहिचान गरीयोजना निर्माण गर्नु।
- योजना निर्माणको प्रक्रिया र सहभागिता।

४.५.२उद्देश्य
आपतकालीन तथा संकटकालीन अवस्थामा शिक्षासँग सम्बन्धित पालिकाका उद्देश्यहरु राख्नुहोस । जस्तै

१. विपद्यवस्थापनप्रतिकार्यकोसंयन्त्ररकार्यढाँचाविकासगर्नु ।
२. सम्भावितविपद्कोव्यवस्थापनतथाउत्थानशीलताप्रणालीविकासकोलागिभौतिक,मानवीयतथाआर्थिक स्रोतकोव्यवस्थापन गर्नु ।
३. आपतकालिन अवस्थामा बैकल्पिक सिकाइका विधिहरु प्रयोग गरी बालबालिकाहरुको सिक्न पाउने अधिकारको सुनिश्चित गर्नु ।

१. सङ्कटकोसम्भावितजोखिमपहिचान गरी शिक्षाको माध्यमबाटपूर्व सावधानी र तयारीको वातावरण तयार गर्ने।

२. सूचना तथा संञ्चार प्रविधिको विकास गर्ने।

४.५.३ रणनीति

माथि उल्लेखित उद्देश्यहरु हासिल गर्नको लागि पालिकाले अपनाउने रणनीतिहरु उल्लेख गर्नुहोस / जस्तै

१. विपद्कोसमयमाशिक्षानिरन्तरतागर्नपूर्वतयारी,व्यवस्थापन,प्रतिकार्यरपुनर्स्थापनासम्बन्धिआवश्यक नीति,मार्गदर्शनतथाकार्यविधिहरूतयारगर्ने ।
२. सम्भावितप्रकोपतथाविपद्सम्बन्धिपूर्वसावधानी, प्रकोपबाटबच्नेउपायहरूकोबारेमाजानकारीगराउने
३. कोभिड- १९लगायतकामहामारीबाट बच्नपूर्वसावधानी, रोकथामतथाउपचारकोआवश्यकतयारी गर्ने ।
४. महामारीकासमयमाशिक्षणसिकाइलाईनिरन्तरतादिनेबैकल्पिकउपायहरूकोतयारी गर्ने ।
५. शिक्षाक्षेत्रमाप्रभावपार्नसक्नेविपद्वासंकटहरूकोपूर्वानुमानतथात्यसकोप्रभावकोमूल्याङ्कनतथाविश्लेषण गर्ने ।
६. विद्यालयस्तरीयप्रतिकार्ययोजनातयारगर्ने ।
७. शैक्षिकसेवानिरन्तरताकोलागिआवश्यकहुनेयन्त्रउपकरण, खाद्यान्न, पोशाकतथाअन्यराहतसामग्रीकोप्रबन्धगर्ने ।
८. विपद्व्यवस्थापनकोलागिस्थानीयतहरविद्यालयकोक्षमताविकासगर्ने ।
९. विद्यालय भौतिक पूर्वाधार निर्माण सम्बन्धी मापदण्ड, २०८० अनुसार केन्द्रमा सहजिकरण समिति र स्थानीय तहमा स्थानीय तह स्तरीय विद्यालय पूर्वाधार विकास समिति जसले विद्यालय निर्माण, लैङ्गिक समता एवम् समावेशीकरण, विद्यालय विपद् व्यवस्थापन तथा विपद् जोखिम नयुनीकरण र उत्थानशील शिक्षा तथा सेफगार्ड पक्ष सम्बन्धी काम, अनुगमान तथा निरिक्षण गर्ने
१०. विपद्तथाप्रकोपरशान्तिसुरक्षारअधिकारकोक्षेत्रमाकामगर्नेसरकारीतथाअर्धसरकारीनिकायहरूबीचवडातहसम्मसमन्वयरजिम्मेवारीकोसंयन्त्रबनाउने।
११. हरितविद्यालयअभियान, जलवायुपरिवर्तन, शिक्षातथादिगोविकासनिम्तिशिक्षाजस्ताकार्यक्रमहरुकार्यान्वयनगर्ने ।

१. स्थानीय सरकारले संकटको पहिचानमूल्याङ्कन काआधारमा पूर्वानुमान तथा प्रतिकार्यको बृहतयोजना र विद्यालयहरूलेआआफ्ना विद्यालयको योजना - तयार गर्ने छन्।
२. विपद् प्रतिरोधी भौतिक पूर्वाधारको निर्माण तथा पुनर्स्थापन गरिने छ।
३. विद्यार्थी, शिक्षक ,अभिभावकलाई प्रकोप रोकथाम, र पुनर्स्थापनाका लागि क्षमताविकास गरिनेछ।
४. विपद्मा सेवा प्रवाहको संयन्त्र विकास गरिनेछ।
५. विद्यालय शान्ति क्षेत्र कायम गरीयसप्रति सरोकारवाला लाई जिम्मेवार बनाइनेछ।

४.५.४प्रमुख उपलब्धि तथा नतिजा

उपलब्धि

योजनाको कार्यान्वयनबाट हाँसिल हुने मुख्य उपलब्धिहरू बुँदागत रूपमा उल्लेख गर्ने । उदाहरणका लागि

१. विपद्व्यवस्थापनप्रतिकार्यकोसंयन्त्ररकार्यढाँचाविकासभएको हुनेछ।
२. सम्भावितविपद्कोव्यवस्थापनतथाउत्थानशीलताप्रणालीविकासकोलागिभौतिक, मानवीयतथाआर्थिकस्रोतकोव्यवस्थापन भएको हुनेछ ।
३. आपतकालिन अवस्थामा बैकल्पिक सिकाइका विधिहरु प्रयोग गरी बालबालिकाहरुको सिक्न पाउने अधिकारको सुनिश्चित भएको हुनेछ ।

. हरेक परिस्थितिमा बालबालिकाको सुरक्षासहित शिक्षा प्राप्त गर्नेअधिकारको सुनिश्चितताभएको
हुने।

नतिजा

योजनाको कार्यान्वयनबाट हाँसिल हुने मुख्य नतिजाहरू तलको तालिकामा उल्लेख गर्ने ।
उदाहरणका लागि

क्र सं	सूचक	आधार वर्ष (२०८१/८२)	२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६
१	बालबालिकालाई आधारभूत जीवन-सीपसहित कोभिड जस्ता महामारी तथा विपद् जोखिम न्यूनीकरण सम्बन्धी अभिमुखीकरण कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने माध्यमिक विद्यालय सँख्या						
२	हरितविद्यालय सँख्या						
३	जलवायुपरिवर्तनतथादिगोविकासनिम्तिशिक्षाजस्ताकार्यक्रमहरुकार्यान्वयनगर्नेविद्यालय सँख्या						
४							

१. विद्यालयमाप्रकोपव्यवस्थापनका लागि पूर्वतयारीको योजना तथा क्षमता विकास हुने।

२. स्रोतको व्यवस्थापनसहित विद्यालय तथा शिक्षा प्रणाली सक्रिय हुने।
३. महामारीको समयमा स्वास्थ्य मापदण्ड तथा उपचारसहित सिकाइ निरन्तरताहुने।

४.५.५ प्रमुखक्रियाकलापरलक्ष्य

तलको तालिकामा पालिकाले कार्यान्वयन गर्ने प्रमुखक्रियाकलापर वार्षिक लक्ष्य उल्लेख गर्ने ।

उदाहरणका लागि

क्रसं	प्रमुख क्रियाकलापहरू	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)	कैफियत
			१	२	३	४	५	जम्मा		
१	विपद्तथाप्रकोपव्यवस्थापननीतितथामापदण्डपुनराव लोकनतथानिर्माण	पटक								
२	स्थानीयतहरविद्यालयकोक्षमताविकास									
३	विपद्पूर्वतयारी, प्रतिकार्य, पुनर्स्थापनातथाउत्थानशीलताकोलागिसचेतनाकार्यक्रम									
४	शिक्षकतथाविव्यसतालिम									
५	विपदप्रतिरोधीविद्यालयसँख्या									
६										
७										

ग) प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्य

तालिका ४.४ परिस्थितिजन्य शिक्षाका प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्य

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरु	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)					भौतिक लक्ष्य १०) (वर्ष	कैफियत
			१	२	३	४	५		
१	शुरक्षित शिक्षण सिकाइ सहजीकरण योजना	आवस्यकतानुसार		१				२	संघ/ प्रदेश/ नगरपालिका
२	क्षमता विकास	संख्या			३८			३८	नगरपालिका
३	मापदण्ड अनुसारको भौतिक पूर्वाधार	निरन्तर			१०	१०	१०	३८	संघ/ प्रदेश/ नगरपालिका
४	समुदायमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको विस्तार	प्रतिशत		५	१०	१५	२०	९०	नगरपालिका
५	विद्यालयमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको	संख्या	१०	५	५	५	५	३८	नगरपालिका

	विकास								
६	User manual सहितको प्राथमिक उपचार बाकस	संख्या		१०	१०	१०	९	३९	नगरपालिका

४.६ विद्यालय भौतिक पूर्वाधार विकास

बालबालिका विद्यालयमा भर्ना हुनका लागि सुरक्षित विद्यालय, पढ्नका लागि कक्षाकोठा, खेल्नका लागि खेलमैदान, शौचका लागि शौचालय, सफाइ र पिउनका लागि खानेपानी जस्ता भौतिक पूर्वाधार विद्यालयका आधारभूत संरचना हुन् ।

एक विद्यार्थीका लागि सुविधाजनक रूपमा पठनपाठनमा सहभागी हुनको निमित्त प्रारम्भिक बालविकास तथा आधारभूत तहका प्रारम्भिक कक्षाका लागि प्रति विद्यार्थी ०° ७५ वर्ग मिटर र उच्च आधारभूत तह तथा माध्यमिक तहका लागि प्रति विद्यार्थी १°००वर्ग मिटर बराबर को क्षेत्रफलको मापदण्ड शिक्षा नियमावली २०५९को नियममा तोकिएकोछ।

राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६ले विद्यालयहरूमा भवन,कक्षाकोठा,फर्निचर,प्रयोगशाला,शौचालय,पानी,पुस्तकालय,बुक कर्नर जस्ता भौतिक पूर्वाधार तयार गर्ने ,विद्यालय भवन लगायत सम्पूर्ण भौतिक पूर्वाधार विपद जोखिम मुक्त बनाउदै सबै विद्यालयलाई सुरक्षित एवं बाल मैत्री ,हरित विद्यालयको रूपमा विकास गर्ने लगायतका नीतिगत व्यवस्थापन गरिएकोछ।

राष्ट्रिय शिक्षा नीतिले आत्मसात गरेको सबैकालागि सुरक्षित भौतिक पूर्वाधार विकास एवं विस्तारको नीति र हालसम्मको अभ्यासका आधारमा भएको सिकाइ अनुभवका आधारमा शिक्षा क्षेत्रको योजनामा भौतिक पूर्वाधार विकासको कार्यक्रम तर्जुमा गरिएकोछ।

परिचय

शिक्षा नियमावली २०५९ अनुसार एक विद्यार्थीका लागि सुविधाजनक रूपमा पठन पाठनमा सहभागी बन्न प्रारम्भिक बालविकास तथा आधारभूत तहका प्रारम्भिक कक्षाका लागिप्रति विद्यार्थी ०.७५ वर्ग मिटर र उच्च आधारभूत तह तथा माध्यमिक तहका लागि प्रति विद्यार्थी१.०० वर्गमिटर बराबरको क्षेत्रफल तोकिएको छ। बालबालिका

विद्यालयमा भर्ना हुनका लागि शुरक्षित विद्यालय, पढ्नका लागि कक्षाकोठा, खेल्नकालागि खेलमैदान, शौचका लागि शौचालय, सफाइ र पिउनका लागि खानेपानी जस्ता भौतिकपूर्वाधार विद्यालयका आधारभूत संरचना हुन्। राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६ ले विद्यालयहरूमा भवन, कक्षाकोठा, फर्निचर,प्रयोगशाला, शौचालय, पानी, पुस्तकालय, बुक कर्नर जस्ता भौतिक पूर्वाधार तयार गर्ने, विद्यालयभवनलगायत सम्पूर्ण भौतिक पूर्वाधार विपद जोखिममुक्त बनाउदै सबै विद्यालयलाई शुरक्षित एवंबालमैत्री, हरित विद्यालयको रूपमा विकास गर्ने लगायतका नीतिगत व्यवस्थापन गरेको छ।

यस खण्डमा विद्यालयको भौतिक पूर्वाधार विकासको वर्तमान अवस्थाको समीक्षाका आधारमाचुनौतीहरू पहिचान गरी आगामी दश वर्षका लागि विद्यालयको भौतिक पूर्वाधार विकासकाउद्देश्य, रणनीति, नतिजा र प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्य उल्लेख गरिएको छ।

४.६.१ वर्तमान अवस्था

आफ्नो स्थानीय तहमा निम्न विषय क्षेत्रहरुको आधारमा विद्यालयहरुको भौतिक अवस्थाको विश्लेषण गर्नुहोस् ।विद्यालयहरुको भौतिक अवस्थाको विश्लेषण गर्दा विद्यालय भौतिक पूर्वाधार निर्माण सम्बन्धी मापदण्ड, २०८० अनुसारगर्नुहोस् ।

- जम्मा विद्यालय संख्या, कक्षाकोठा, पक्की कक्षा कोठा, कच्ची कक्षाकोठा, नपुग कक्षाकोठा ।
- पुस्तकालय कोठा, प्रयोगशाला कोठा, कार्यालय कोठा।
- निर्माण तथा पुर्ननिर्माण गर्नुपर्ने विद्यालय संख्या ।
- विद्यालयका प्राथमिकता प्राप्त सक्षमताभित्र रहेका कक्षाकोठा तथा छात्राका लागि बेग्लै शौचालयको प्रबन्ध समेत पुरा भएका विद्यालयहरू ।

यस पालिकामा कूल विद्यालय ३९ मध्ये ३८ सामुदायिक र १ सस्थागत विद्यालय छन्। सामुदायिक विद्यालय तर्फ ११४ भवन रहेकोमा २८ वटा पक्की भवन छन् जसमा साममुदायिक तर्फ ९४ वटा कक्षाकोठा पक्की छन् यसरी हेर्दा विद्यालयमा पक्की संरचना कम देखिन्छ। सामुदायिक विद्यालयमा छात्रा शौचालय भएका विद्यालयहरु २१, छात्र शौचालय ३८ तथा महिला शिक्षक शौचालय १५ वटा छन्। खानेपानीको आफ्नै श्रोत भएका विद्यालय २५ , बाहिरी श्रोत भएका विद्यालय ९ र अन्य कुनै श्रोत नभएका विद्यालय ४ वटा छन्। विपद तथा जोखिम व्यवस्थापनको तयारीका लागि स्थनीय पाठ्यक्रम मार्फत प्रारम्भिक कक्षा देखिनै विषयवस्तु समावेश गरिएकोछ। पालिका भरमा ११ वटा विद्यालयमा

पुस्तकालय, ३ वटा विद्यालयमा विज्ञान प्रयोगशाला, १० विद्यालयमा कम्प्युटर प्रयोगशाला र १७ वटा विद्यालयमा इन्टरनेट पुगेको छ। विद्यालयको वातावरण तर्फ फर्केर हेर्दा ३६ विद्यालयमा स्टाफ कोठा, १८ विद्यालयमा स्टोर कोठा, २ विद्यालयमा खेलकुद कोठा साथै ८ विद्यालयमा पर्याप्त खेल मैदान रहेका छन्। यस पालिकामा ८ वटा विद्यालयमा ४ कोठे पक्की भवन निर्माण र निर्माणधीन अवस्थामा छन्। अधिकांस विद्यालयमा तारजाली सहितको घेराबारा भएको छ भने केही विद्यालयमा प्रवेश गेट निर्माण हुने क्रममा रहेका छन्।

- चुनौतीरअवसरहरू ।
- भौतिक पूर्वाधारको विकास र विस्तारमा स्थानीय तहको भूमिका।
- पूर्वाधार विकासकालाई गुणस्तरीय पारदर्शी एवं जवाफदेही बनाउनु।
- शुरक्षित विद्यालय पूर्वाधार विकास एवम् विस्तारका लागि मापदण्ड अनुसारको गुरु योजना विकास गर्नु।
- आवश्यक स्रोतको व्यवस्थापन गर्नु।
- पूर्वाधारहरूलाई बालमैत्री, अपाङ्गता र लैङ्गिक मैत्री बनाउनु।

४.६.२ उद्देश्य

विद्यालय भौतिक पूर्वाधार विकाससँग सम्बन्धित पालिकाका उद्देश्यहरु राख्नुहोस । जस्तै

१. विद्यालय शिक्षाका लागि आवश्यक मापदण्ड विकास तथा कार्यान्वयन गरी सुरक्षित विद्यालय पूर्वाधार विकास गर्नु,
२. सबै विद्यालयमा सिकाइका लागि आवश्यक भौतिक सुविधा सुनिश्चित गर्न पूर्वाधारविकास, मर्मत संभार तथा सबलीकरण गर्नु ।
३. जलवायु परिवर्तनका असरहरूबाट सुरक्षित हुन Climate Smart Infrastructureबनाउन परामर्श गर्नु ।

१. शुरक्षित विद्यालय पूर्वाधारको आवश्यक मापदण्ड विकास र कार्यान्वयन गर्नु।
२. पूर्वाधारहरूलाईपारदर्शी एवं जवाफदेहीताका आधारमा बालमैत्री, अपङ्गता र लैङ्गिकमैत्री बनाउने।

४.६.३ रणनीति

माथि उल्लेखित उद्देश्यहरु हासिल गर्नको लागि पालिकाले अपनाउने रणनीतिहरु उल्लेख गर्नुहोस । जस्तै

१. भौतिक पूर्वाधार विकासका लागि सञ्चालित विद्यालयको तह, विद्यार्थी सङ्ख्याको प्रक्षेपणर भौगोलिक क्षेत्रको आधारमा मापदण्ड विकास गर्ने ।
२. एक विद्यालयमा पूर्वाधार विकासका सबै कार्य एकै पटक गर्ने गरी पूर्ण विद्यालय निर्माणको अवधारणा कार्यान्वयन गर्ने ।
३. विद्यालय पूर्वाधार विकासका लागि संघप्रदेश र स्थानीय तहको लागत साझेदारीका आधारमा स्रोत व्यवस् .थापन गरी सरोकारवालाको सहभागितामा कार्यान्वयन हुने प्रबन्ध गर्ने ।
४. विद्यालयलाई सुरक्षित बनाउन आवश्यकतानुसार सबलीकरण तथा पुर्ननिर्माण एवम् मर्मत संभार गर्ने ।
५. पूर्वाधार निर्माणसँगै सुरक्षित विद्यालय एवम् वातावरणीय पक्षलाई एकीकृत प्रणालीको विकास गरी संस्थागत क्षमता अभिवृद्धि गर्ने ।

१. पूर्वाधार विकासका लागि विद्यालयको तह र विद्यार्थी सङ्ख्याको आधारमा मापदण्ड विकास गरिनेछ।
२. विद्यालय पूर्वाधार विकासका लागि विभिन्न संघसंस्था एवं सरोकारवालाहरूसँगलागतसाझेदारीगरिनेछ।
३. विद्यालयहरू निर्माण गर्दा कक्षाकोठा, शिक्षक, प्रधानाध्यापक तथा प्रशासनिक कक्ष, पानी,शौचालय , भान्सा वा खाजाघरलगायत सबैको योजना समावेश गरी डिजायन गरिनेछ।
४. प्रकोपको सिकार भएका विद्यालय भवनलाई तुरून्त वैकल्पिक व्यवस्था गरी स्तरोन्नती गरिनेछ।
५. पूर्वाधार निर्माणसँगै शुरक्षित विद्यालय निर्माणका लागि संस्थागत क्षमता अभिवृद्धि गरीने छ।
६. पूर्वाधार विकासकालागि विद्यालयको भौतिक सूचक तयार गरिनेछ।
७. आंसिकरुपमा क्षति भएका विद्यालका संरचनाको मर्मत सम्भार गरिनेछ।

४.६.४प्रमुख उपलब्धि तथा नतिजा

उपलब्धि

योजनाको कार्यान्वयनबाट हाँसिल हुने मुख्य उपलब्धिहरू बुँदागत रूपमा उल्लेख गर्ने । उदाहरणका लागि

१. सबै विद्यालयहरूमा पर्याप्त भौतिक संरचना निर्माण हुने।
२. विद्यालयका भौतिक संरचना बाल मैत्री, अपाङ्गतामैत्री र सुरक्षित हुने ।

सबै विद्यार्थीहरूलाई शुरक्षित र उपयुक्त भौतिक वातावरणमा अध्ययन गर्नेअवसर हुने।

नतिजा

योजनाको कार्यान्वयनबाट हाँसिल हुने मुख्य नतिजाहरू तलको तालिकामा उल्लेख गर्ने । उदाहरणका लागि

क्रसं	सूचक	आधार वर्ष (२०८१/८२)	२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६
१	भूकम्प प्रतिरोधी विद्यालय						
२	नयाँ निर्माण गर्नु पर्ने कक्षाकोठा सँख्या						
३	सबलीकरण गर्नु पर्ने कक्षाकोठा सँख्या						
४	नयाँ निर्माण गर्नु पर्ने शौचालय सँख्या						
५	बाढी पहिरो लगायतका प्रकोप न्यूनीकरणका लागि कार्य गर्नु पर्ने विद्यालय सँख्या						
६							
७							

१. माग र आवश्यकताका आधारमा विद्यालय पूर्वाधार विकास एवम् विस्तारका लागि मापदण्ड अनुसारको १० वर्षे गुरु योजना तयार हुने।
२. पूर्वाधार विकासका लागि विद्यालयको तह र विद्यार्थी सङ्ख्याको आधारमा मापदण्ड विकास गरिनेछ।
३. पूर्वाधार विकासको लागि स्रोत र जिम्मेवारीको विन्याससहित कार्यान्वयन प्रारूप विकासहुने।
४. पालिकाका सबै विद्यालयहरुमा आवश्यक भौतिक पूर्वाधार विकास र विस्तार हुने।
५. पूर्वाधार विकासकालागि विद्यालयको भौतिक सूचक तयार हुने।
६. विद्यालयमा अपाङ्गमैत्रीबालमैत्री तथा लैङ्गिक मैत्री भौतिक पूर्वाधार हुने। ,
७. सबै विद्यालयको क्षेत्रभित्र घेराबारा र प्रवेश गेट निर्माण भएको हुने।

४.६.५ प्रमुखक्रियाकलापरलक्ष्य

तलको तालिकामा पालिकाले कार्यान्वयन गर्ने प्रमुखक्रियाकलापर वार्षिक लक्ष्य उल्लेख गर्ने । उदाहरणका लागि

क्रसं	प्रमुखक्रियाकलापहरू	इकाइ	भौतिक लक्ष्य(५वर्ष)						भौतिक लक्ष्य(१० वर्ष)	कैफियत
			१	२	३	४	५	जम्मा		

१	विद्यालय भवन निर्माण	पटक								
२	विद्यालयहरूको सबलीकरण	सङ्ख्या								
३	विद्यालयहरूमा बनेका संरचनाको सम्बर्धन तथा मर्मत सम्भार र फर्निचर व्यवस्थापनसमेत	विद्यालय सङ्ख्या								
४	छात्रा र छात्रलाई अलग्गै शौचालय तथा पानी तथा सरसफाइको प्रबन्ध	विद्यालय सङ्ख्या								
५	प्रारम्भिक बालविकासका लागि पानी तथा सरसफाइका साथै अलग्गै शौचालय	विद्यालय सङ्ख्या								
६	अपाङ्ता मैत्री संरचना निर्माण	विद्यालय सङ्ख्या								
७	विद्यालय भौतिक निर्माणमा वातावरणीय र सामाजिक सुरक्षासम्बन्धी रूजुसूची भर्ने									
८										

ग) प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्य

तालिका ४.५ विद्यालय भौतिक पूर्वाधार विकासकाप्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्य

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरु	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)					भौतिक लक्ष्य १०) (वर्ष	कैफियत
			१	२	३	४	५		
१	पूर्वाधार विकासका लागिमापदण्ड	पटक		१				२	नगरपालिका
२	पूर्वाधार विकास एवम् विस्तारका लागि१० वर्षे गुरु योजना तयार	पटक		१	१			३	नगरपालिका
३	अपाङ्गमैत्री बालमैत्री तथा लैङ्गिक मैत्री भौतिक ,	संख्या			२	२	२	१३	नगरपालिका

	पूर्वाधार निर्माण								
४	पूर्वाधार विकासको लागि स्रोत र जिम्मेवारी	निरन्तर							संघ/ प्रदेश/ नगरपालिका
५	विद्यालयको मर्मत सम्भार	निरन्तर							संघ/ प्रदेश/ नगरपालिका
६	प्रकोपको सिकार भएका विद्यालय भवन	आवश्यक							नगरपालिका

४.७ विद्यालयमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि

सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको कुशल र प्रभावकारी प्रयोगले सिकाइ सुधार गर्न, सिकाइलाई सान्दर्भिक बनाउन, सिकाइप्रति विद्यार्थीलाई अभिप्रेरित गर्न र शैक्षिक व्यवस्थापन सुधार गरी सुशासन कायम गर्न सहयोग पुग्दछ । शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको विकास तथा प्रयोगले सबै विद्यार्थीका लागि सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको आधारभूत पहुँच पुऱ्याई डिजिटल भिन्नता कम गर्ने, सूचना तथा सञ्चार प्रविधिलाई शिक्षण सिकाइको साधनका रूपमा प्रयोग गरी सिकाइ सुधार गर्ने, सबैका लागि शिक्षामा समतामूलक पहुँच पुऱ्याउने र शिक्षाको व्यवस्थापकीय तथा शासकीय पद्धतिलाई कुशल र प्रभावकारी बनाई सुशासनको प्रत्याभूतिका लागि सहयोग पुऱ्याउँदछ । यी चारओटा मार्गदर्शक सिद्धान्तका आधारमा शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको गुरुयोजना सन् २०१३-२०१७ निर्माण गरिएकोमा यी सिद्धान्तहरू अहिलेको सन्दर्भमा पनि उत्तिकै सान्दर्भिक देखिन्छन् ।

उक्त गुरुयोजनाले पहिचान गरेका चारओटा प्राथमिकताकाक्षेत्रहरूमासूचना तथा सञ्चारका लागि संरचना (कनेक्टिभिटी, सामग्री, आँकडा) तयार गर्ने; मानवीय स्रोत विकास गर्ने; डिजिटल सामग्री विकास गर्ने र शैक्षिक पद्धति तथा व्यवस्थापन सुधार गर्ने रहेका थिए । यी चारओटा क्षेत्रमा गुरुयोजनाले रणनीति, क्रियाकलाप तथा लक्ष्यहरू निर्धारण गरेको थियो । यी क्षेत्रहरू हालको परिस्थितिमापनिसान्दर्भिकरहेकोले तदनुकुलरणनीति, क्रियाकलाप तथा लक्ष्यहरू अध्यावधिक तथा परिमार्जन गरी यस योजनामा समावेश गरिएकोछ।

कोभिड-१९ को महामारीले शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रभावकारी प्रयोगको आवश्यकतालाई थप पुष्टि गरेको छ । विभिन्न प्रकारका विपत तथा महामारीमा पनि शिक्षणसिकाइलाई निरन्तरता दिने कार्यमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिले महत्त्वपूर्ण सहयोग गर्न सक्दछ । यस सन्दर्भमा विद्यमानक्षमताका आधारमा अनलाइन तथा अफलाइन लगायतका भर्चुअल माध्यम प्रयोग गरी सिकाइलाई निरन्तरता दिन खोजिए पनि पर्याप्त क्षमता तथा संरचनाको अभावले सबैलाई समेट्न सकिएको छैन (Poudel, Kafle, 2020) । यस्तो अवस्थामा सबैका लागि सहज पहुँच पुग्ने गरी शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको विकास गर्नु आवश्यकभएकोछ ।

नेपाल सरकारले २०७६ सालमा स्वीकृत गरेको राष्ट्रिय शिक्षा नीति र विज्ञान तथा प्रविधि प्रवर्धन नीतिमा पनि शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोगसम्बन्धी नीतिहरू उल्लेख गरिएको छ । उक्त शिक्षा नीतिमा सबै विद्यालय तथा शिक्षणसंस्थाहरूमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिसम्बन्धी संरचना तयार गर्ने, कनेक्टिभिटी पुऱ्याउने, तालिम, शिक्षणसिकाइ तथा व्यवस्थापनमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग गर्नका लागि आवश्यकसामग्रीको व्यवस्थापन र जनशक्ति संरचना तयार पार्ने जस्ता विषय उल्लेख गरिएको छ।

शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिका लागि उल्लिखित दस्तावेजहरूले नीतिगत आधार तयार गरेका छन् भने शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिसम्बन्धी गुरु योजना, २०१३-२०१७ ले यससम्बन्धी रणनीति, कार्यक्रम तथा लक्ष्यहरू निर्धारण गरेको थियो ।

विद्यालय क्षेत्र विकास कार्यक्रममा पनि सूचना तथा सञ्चार प्रविधिका क्रियाकलाप समावेश गरिएको छ । विद्यालय क्षेत्र विकास योजनामा समावेश गरिएका मुख्य क्रियाकलापहरूमा सिकाइमा सूचना प्रविधिको प्रयोगका लागि आवश्यक सामग्री विद्यालयलाई उपलब्ध गराउने; विज्ञान, गणित र अङ्ग्रेजी विषयमा आधारित विद्युतीय सामग्री निर्माण गर्ने; पूर्वाधार विकास र शिक्षण सिकाइ सामग्री प्रदान गर्ने; नमुना विद्यालयहरूमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको सिकाइ केन्द्र स्थापना गर्ने; एकीकृत लेखा सफ्टवेयरकार्यान्वयन गर्ने र एकीकृत शैक्षिक व्यवस्थापन सूचना प्रणाली (IEMIS) विकास गर्ने रहेका थिए ।

विद्यालयहरूमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको संरचना विकासका लागिवार्षिक रूपमा लगानी गरिएको हुँदा धेरैजसो माध्यमिक विद्यालयहरूमा कम्प्युटर लगायतका सामग्री उपलब्ध गराउने र इन्टरनेट कनेक्टिभिटीका केही काम भए पनि यी सुविधाहरू पर्याप्तछैनन्। उपलब्धभए तापनिशिक्षण सिकाइमा यी स्रोतहरूको प्रयोग गर्ने विद्यालयहरूको सङ्ख्या ज्यादै कम रहेको छ । कतिपय विद्यालयहरूले विभिन्न व्यक्ति तथा संघसंस्थामार्फत पनि यस्ता सूचना तथा सञ्चार प्रविधिसम्बन्धी सामग्री प्राप्त गर्ने गरेका छन् । यसका लागि साधन तथा संरचना बढाउनुका साथै यसको प्रभावकारी प्रयोगका लागि शिक्षकको क्षमता वृद्धि अनिवार्यरूपमागर्नुपर्ने देखिन्छ ।

विद्यालय क्षेत्र विकास कार्यक्रमअन्तर्गत पाठ्यक्रम विकास केन्द्रले कक्षा ६, ७ र ८ का लागि गणित, विज्ञान र अङ्ग्रेजी विषयमा केही डिजिटल सामग्री तयार गरेको छ । त्यसैगरी केही निजी क्षेत्रका संस्थाहरूबाट पनि विभिन्न विषयमा डिजिटल सामग्री तयार गर्ने कार्य भइरहेको छ । दृष्टि विहिनका लागि पनि केही पाठ्यपुस्तकहरू डिजिटलाइज गर्ने कार्य भएको छ । कोभड-१९ को महामारीको समयमा यस्ता डिजिटल सामग्रीलाई बेग्लै वेबपोर्टल बनाई सबैको पहुँच हुने गरी राखिएको छ । पाठ्यक्रम विकास केन्द्रद्वारा विकास गरिएका सामग्रीका विद्युतीयप्रति पनि वेभसाइटमा राख्ने गरिएको छ । त्यसै गरी शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्रद्वारा तयार गरिएका श्रब्य तथा श्रब्यदृश्य पाठ्यसामाग्रीहरु शिक्षा तथा मानवस्रोत विकास केन्द्रको Learning Portal मा राखिएको छ । डिजिटल सामग्री निर्माण केही मात्रामा भए पनि पर्याप्त मात्रामा सामग्री उपलब्ध नहुनु, भएका सामग्रीहरू पनि अन्तरक्रियात्मक नहुनु र सहज प्राप्त हुन सक्नु जस्ता समस्याहरू रहेका छन् । त्यसैगरी सबै विद्यालयमा इन्टरनेट कनेक्टिभिटीलगायत सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको संरचना पुर्‍याउने, क्षमता विकास गर्न विभिन्न किसमका अपाङ्गता भएकाहरूको लागि पनि उपयोगी हुने गरी सामग्री विकास गर्ने कार्यमा चुनौतीहरू देखिएका छन् ।

परिचय

सूचना प्रविधि भन्नाले ध्वनी, तस्विर, अक्षर तथ्यांकको रुपमा सूचनाहरुलाई विद्युतीययन्त्रहरु कम्प्युटर तथा दुरसञ्चारको प्रविधिको प्रयोग गरि भण्डारण, सम्पादन, सम्प्रेषण संग्रह र प्रवाहलाई चिनिन्छ। २१ औशताव्दीको युग सूचना र प्रविधिको युगमा परिभाषित भइसकेको छ। अबको शिक्षा विश्वव्यापिकरण, प्रतिस्पर्धात्मक तथा आधुनिकताले भरिपूर्ण हुन जरुरी छ।विश्वका शक्तिशाली राष्ट्रहरु विश्व बजारमा आफ्नो मानव संसाधनलाई कसरी शुरक्षित राख्ने र आफ्नो प्रविधिलाई कसरी विश्व बजारसामू अग्रपंक्तिमा पुर्याउने भन्ने होडमा रहेका छन्।

हालको कोभिड–१९ को विषम परिस्थितिमा सूचना प्रविधिको महत्व अझ बढेको छ। नेपाल सरकार शिक्षा मन्त्रालयले मिति २०७७/०२/१८ मा जारी गरेको वैकल्पिक प्रणालीबाट विद्यार्थीको सिकाइ सहजीकरण निर्देशिका, २०७७ का अनुसार वैकल्पिक प्रणाली भन्नाले कोभिड–१९ वा यस्तै प्रकारको विपद् वा महामारी जस्ता कारणले पठनपाठन गर्न कठिन भएको वा हुने अवस्थामा रेडियो, टेलिभिजन, अनलाइन, अफलाइन, परियोजना पाठहरु, स्वअध्ययन, दुर तथा खुल्ला शिक्षालगायतका वैकल्पिक माध्यम वा पद्धतिबाट अध्ययन अध्यापन सुचारु राख्ने विधि र प्रक्रियालाई सम्झनु पर्दछ। यस निर्देशिकाले पनि सूचना प्रविधिलाई विशेष जोड दिएको छ। वैकल्पिक प्रणालीबाट सिकाइ गर्न सूचना प्रविधिको अहम भूमिका रहेको होला।

शिक्षाको राष्ट्रिय नीति २०७६ को ४८ मा सूचना तथा संचार प्रविधिलाई शिक्षा प्रणालीको अंगको रुपमा एकीकृत गर्दै विद्यालय तथा शिक्षण संस्थामा प्रविधिको पूर्वाधार विकास गर्ने र शिक्षण सिकाइ प्रक्रियालाई सूचना प्रविधिमैत्री बनाउने नीति ल्याइएको छ।

शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको विकास तथा प्रयोगलेसबै विद्यार्थीका लागि सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको आधारभूत पहुँच पुऱ्याइ डिजिटल भिन्नता कमगर्ने, सूचना तथा सञ्चार प्रविधिलाई शिक्षण सिकाइको साधनका रूपमा प्रयोग गरी सिकाइ सुधारगर्ने, सबैका लागि शिक्षामा पहुँच पुऱ्याउने र शिक्षाको व्यवस्थापकीय तथा शासकीय पद्धतिलाईकुशल र प्रभावकारी बनाई सुशासनको प्रत्याभूतिका लागि सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोगलाईबढावा दिनु पर्दछ।

४.७.१वर्तमानअवस्था

आफ्नो स्थानीय तहमा निम्न विषय क्षेत्रहरुको आधारमा विद्यालयमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको अवस्थाको विश्लेषण गर्नुहोस् ।

- स्थानीयतहकाविद्यालयमा सूचनातथासञ्चारप्रविधिकोपूर्वाधाररप्रयोगकोअवस्था
- शिक्षातथामानवसंसाधनविकासकेन्द्रलेनिर्माणतथाविकास गरेका Digitalmaterialरतिनीहरूकोप्रयोगकोअवस्था

यस पालिकाले आ.ब. २०७५/०६७ मा २४ वटा विद्यालयलाई विद्युत्तीय पुस्तकालय स्थापनार्थ आर्थिक तथा प्राविधिक सहयोग गरेको थियो साथै यस पालिकामा वैकल्पिक उर्जाको प्रविधिक सहयोगमा मिदास ई-क्लास जडान भइ सञ्चालनमा आएका थिए।हाल मल्टिमिडिया समेतको सुविधा भएका ६, स्मार्ट वोर्ड भएको १ विद्यालय छन्। हतुवागढीमा ११ वटा विद्यालयमा विद्युतको पहुँच छ भने विज्ञान प्रयोगशाला, कम्प्युटर प्रयोगशाला तथा इन्टरनेट सुविधा भएका विद्यालयहरु क्रमशः ३, १० र १७ वटा रहेका छन्। यस पालिकामा ५ वटा विद्यालयका १२ जना शिक्षक कर्मचारीले शिक्षण सिकाइमा प्रविधिको प्रयोग गरेका छन् भने प्राय अधिकांस शिक्षकहरु प्रविधिको पहुँच भन्दा टाढा रहेको देखिन्छ। आ.व. २०७७/०७८ मा ३ दिने विद्यालय जिन्सी लेखा तथा एकीकृत शैक्षिक सूचना व्यवस्थापन प्रणालीको तालिम यस पालिकाले सञ्चालन गरेको थियो।

- चुनौतीरअवसरहरू

१. सबै विद्यालयहरूमा प्रविधिसम्बन्धी आधारभूत संरचना विस्तार गर्न।
२. विस्तार गरिएका ई पुस्तकालयलाई प्रभावकारी रुपमा-कार्यान्वयन गर्न।
३. शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रभावकारी प्रयोगका लागि एकीकृत प्रणालीको विकास गर्न।
४. प्रविधिसम्बन्धी उपकरणको व्यवस्था त्यसको सञ्चालन र प्रयोगका लागिक्षमता विकास गर्न।
५. सबै विद्यालयलाई सहज हुने गरी शैक्षिक व्यवस्थापन सूचना प्रणाली तथा लेखा प्रणाली व्यवस्थितगर्न।
६. एकीकृत शैक्षिक सूचना व्यवस्थापन प्रणाली मार्फत तथ्याङ्क अद्यावधिक गर्न।

मा अडियो भिडियो सहितको अनलाइन तथा अफलाइन कक्षा सञ्चालन गर्न सरोकारवालको
ढाउने।

ा सञ्चार प्रविधिसँग सम्बन्धित पालिकाका उद्देश्यहरु राख्नुहोस । जस्तै
सूचनातथासञ्चारप्रविधिको पहुँचपुर्‍याउनु ।
वकारी,गुणस्तरीयरसान्दर्भिकबनाउनसूचनातथासञ्चारप्रविधिकोप्रयोग गर्नु ।

क्षालाई प्रभावकारी, गुणस्तरीय र सान्दर्भिक बनाउन सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोगविस्तार

ुका व्यक्तिहरूलगायत सबैमासूचनातथासञ्चारप्रविधिमाआधारितशिक्षामापहुँचपुऱ्याउने।
व्यवस्थापन तथा तथ्याङ्क पद्धतिलाई पेपर लेस बनाउने।

हरु हासिल गर्नको लागि पालिकाले अपनाउने रणनीतिहरु उल्लेख गर्नुहोस । जस्तै
ूचनातथासञ्चारप्रविधिकाआधारभूतसंरचनातथाउपकरणकोप्रबन्धगर्ने ।
ञ्चार प्रविधिको प्रयोगको सम्वन्धमा सबै शिक्षकहरूको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने ।
यकालागितयारगरिएकाअन्तरक्रियात्मकडिजिटलसामग्रीकोप्रयोगमा जोड दिने ।
रपृष्ठपोषणप्रणालीमासूचनातथासञ्चारप्रविधिकोप्रयोग गर्ने ।
ग्रीहरूमाइन्टरनेटकोसुविधामार्फतविद्यालय, शिक्षक रविद्यार्थीहरूकोपहुँचविस्तारगर्ने ।
ेरी तथा डिजीटल पुस्तकालयको माध्यमबाट दृष्टिविहीन तथा सुनाइ क्षमता कमजोर भएका बालबालिकालाई
य तथा श्रव्य सामग्रीहरूको उचित प्रवन्ध र प्रयोग गर्ने ।

हरूमा प्रविधिसम्बन्धी आधारभूत संरचना विस्तार गरी उपकरणको प्रवन्ध गरिने।
को क्षमता विकास गरी स्वयम् सेवक शिक्षक सेवा प्रवेशका लागि आधारभूत सूचना तथासञ्चार
प अनिवार्य गरिनेछ।

३. विभिन्न कक्षा र विषयका लागि अन्तरक्रियात्मक डिजिटल सामग्री विकास गरीनेछ।
४. सबै विद्यालयहरूमा सिक्यामरा तथा विद्युत्तीय हाजिरी जडान गरिनेछ। .सि.
५. सूचनातथासञ्चारप्रविधमाआधारित अनुगमन तथा मूल्याङ्कन पद्दतिको विकास गरिनेछ।
६. अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलगायत सबैमासूचनातथासञ्चारप्रविधमाआधारितशिक्षामापहुँचपुऱ्याउने।
७. विद्यालयको समग्र व्यवस्थापन तथा तथ्याङ्क पद्धतिलाई पेपर लेस बनाउने।
८. एकीकृत शैक्षिक सूचना व्यवस्थापन प्रणालीलाई मासिक रुपमा अद्यावधिक गरिनेछ।
९. विद्युत्तीय पुस्तकालयलाई वार्षिक रुपमा अद्यावधिक गरिनेछ।
१०.सामुदायिक सिकाइ केन्द्रमा सूचनातथासञ्चारप्रविधको विकास गरिनेछ।

४.७.४ प्रमुख **उपलब्धि तथा नतिजा**

उपलब्धि

योजनाको कार्यान्वयनबाट हाँसिल हुने मुख्य उपलब्धिहरू बुँदागत रूपमा उल्लेख गर्ने । उदाहरणका लागि

१. विद्यालयमासूचनातथासञ्चारप्रविधिकोविकास र विस्तारलेप्रभावकारी ढंगवाट सिकाइमा सहजीकरण भएको हुनेछ ।
२. सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोगवाट विद्यार्थीहरुको सिकाइ उपलब्धिमा सुधार आएको हुनेछ ।

समुदाय तथा विद्यालयमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि मैत्री बातावरण निर्माण भइ विद्यालय शिक्षाको व्यवस्थापनमा सुधार ल्याइ सुशासन प्रवर्धन हुने।

नतिजा

योजनाको कार्यान्वयनबाट हाँसिल हुने मुख्य नतिजाहरू तलको तालिकामा उल्लेख गर्ने । उदाहरणका लागि

क्रसं	सूचक	आधार वर्ष (२०८१/८२)	२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६
१	Internet connectivity भएका विद्यालयको सँख्या						
२	शिक्षण-सिकाइ क्रियाकलापमा कम्प्युटर लगायतको प्रविधिको उपयोग भएका विद्यालय सँख्या						
३	मुख्य विषयहरूमाडिजिटल पाठ्यसामग्री प्रयोग गर्ने						

	विद्यालय सङ्ख्या						
४	व्यवस्थापकीयकार्यमासूचनातथासञ्चारप्रविधिकोप्रयोगगर्ने विद्यालय सङ्ख्या						
५	विद्‌युतको पहुँच पुगेका विद्यालय सँख्या						

१. शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रभावकारी प्रयोगका लागि अगुवा विद्यालय विकास गरि एक पूर्णकालीन ICT शिक्षक व्यवस्थापन ,डिजिटल ल्याव स्थापना र सञ्चालन हुने।
२. विद्यालयमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको पूर्वाधार विकास भई सबैको पहुँच पुग्ने।
३. स्थानीय स्तरमा अडियो भिडियो सहितको अनलाइन तथा अफलाइन कक्षा सञ्चालन का लागि प्रत्येक विद्यार्थीको हातमा भिडियो प्लेयर वा Android फोन का साथै पेनड्राइभ हुने।
४. विद्यालयको तथ्याङ्क पद्धति पूर्ण पेपर लेस हुने।
५. प्रत्येक वडामा एक फ्रि वाईफई चौतारी निर्माण गर्ने।-
६. शिक्षकहरूको क्षमता विकास गरी स्वयम्सेवक शिक्षक सेवा प्रवेशका लागि आधारभूत सूचना तथासञ्चार प्रविधिको सीप अनिवार्य गरिनेछ।
७. सामुदायिक सिकाइ केन्द्रमा सूचनातथासञ्चारप्रविधको प्रयोगमा विस्तार हुने।
८. सूचना प्रविधिमा आधारित शिक्षक सहायता प्रणालीको विकास तथा सञ्चालन हुने।

४.७.५ प्रमुखक्रियाकलापरलक्ष्य

तलको तालिकामा पालिकाले कार्यान्वयन गर्ने प्रमुखक्रियाकलापर वार्षिक लक्ष्य उल्लेख गर्ने । उदाहरणका लागि

क्रसं	प्रमुख क्रियाकलापहरू	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)	कैफियत
			१	२	३	४	५	जम्मा		
१	विद्यालयमा ICT संरचनाविस्तार गरी ईलाइब्रेरी स्थापना									
२	प्रत्येकविद्यालयमा Internet Connectivity कोव्यवस्था									
३	शिक्षकहरूकोक्षमताविकास									
४	प्रत्येकविद्यालमाअन्तरक्रियात्मकडिजिटलसामग्रीकोउपलब्धता									
५	IEMIS व्यवस्थापन									
६										

ग) प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्य

तालिका ४.६ शिक्षामा सूचना र प्रविधिका प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्य

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरु	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)					भौतिक लक्ष्य १०) (वर्ष	कैफियत
			१	२	३	४	५		
१	प्रविधिसम्बन्धी आधारभूत संरचना विस्तार	संख्या		५	५	५	५	३०	संघ/ प्रदेश/ नगरपालिका
२	पूर्णक◌ालीन ICTशिक्षक व्यवस्थापन ,डिजिटल ल्याव स्थापना	संख्या			१				प्रस्थानीय / .
३	कक्षाकोठामा प्रविधिको प्रयोग	संख्या		४	४	४	४	२८	विद्यालय
४	ईपुस्तकालय- आद्यावधिक र विस्तार	संख्या	२४			१०		३८	नगरपालिका
५	विद्यार्थीको हातमा भिडियो प्लेयर वा Androidफोन का साथै पेनड्राइभको पहुच	प्रतिशत		१०	१०	१०	१०	८०	संघ/ प्रदेश/ नगरपालिका
६	तथ्याङ्क पद्धति पूर्ण पेपर लेस	संख्या			२०	३८			नगरपालिका
७	फ्रि वाई-फाई चौतारी	संख्या			२	१	३	९	नगरपालिका
८	शिक्षकहरूको क्षमता विकास	निरन्तर							नगरपालिका
९	स◌ामुदायिक सिकाइ केन्द्रमा सूचनातथासञ्चारप्रविधको प्रयोग	निरन्तर							नगरपालिका
१०	सूचनाप्रविधिमाआधारितशिक्षकसहायताप्रणालीकोविकासतथासञ्चालन					सबै			संघ/ प्रदेश/ नगरपालिका

परिच्छेद ५:सुशासन तथा व्यवस्थापन

शिक्षा जस्तो महत्त्वपूर्ण सार्वजनिक सेवालाई सबल, चुस्त, सेवाउन्मुख तथा परिणाममुखी बनाउनका लागि सुशासन र व्यवस्थापनको भूमिका ज्यादै महत्त्वपूर्ण रहन्छ । सामान्यतया सुशासन तथा व्यवस्थापनले उत्तरदायित्त्व, पारदर्शिता, जिम्मेवारीबोधवा जवाफदेहीपन, विधिको शासन, समता तथा समावेशिता र व्यापक सहभागिता सुनिश्चित गरी योजनाका उद्देश्यहरू प्राप्तिमा सहयोग पुर्‍याउन तयार गरिएका संरचना तथा प्रकियाहरू जनाउँदछ । सुशासनको प्रत्याभूतिका लागि सहभागिता तथा सहमतिमा निर्णय तथा कार्यान्वयन गर्न, निश्चित दृष्टिकोण वा उद्देश्यमा आधारित भई कार्य गर्न, कार्यसम्पादनमा प्राथमिकता दिई उत्तरदायित्त्व वहन गर्न, कार्यसम्पादनमा प्रभावकारिता तथा कार्यकुशलता कायम गर्न, विद्यार्थीको सिकाइप्रति जवाफदेही बन्नर पारदर्शितातथा विधिको सर्वोच्चता कायमगर्न सहयोग पुग्ने गरी संरचना तथा कार्य प्रक्रियाहरूव्यवस्थितगरिनु पर्दछ । शिक्षामा तीनै तहका सरकार, विद्यालय तथा समुदाय, गैरसरकारी निकाय तथा विकास साझेदारहरूको भूमिका रहने भएकाले आआफ्नो भूमिकाअनुसार सुशासन कायम गर्न यी सबैको योगदान आवश्यक हुन्छ । नेपालकोसंविधानमासंघ,प्रदेशरस्थानीयतहगरीतीनतहकासरकारकाएकलरसाझाअधिकारकासूची सहितशिक्षाकोशासकीयप्रबन्धतथाव्यवस्थापनहुनेव्यवस्थाछ।विद्यालयशिक्षाको यस योजनाको कार्यान्वयनका लागि आवश्यक संस्थागत संरचनासहित क्षमता विकास, योजना कार्यान्वयनको जिम्मेवारीसहितको व्यबस्थापकीयप्रबन्ध र उपयुक्त अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणाली स्थापित गर्नु आवश्यक हुन्छ ।

यस परिच्छेदमा सुशासन तथा व्यवस्थापन अन्तर्गत संस्थागत क्षमता विकास, स्थानीय शिक्षा योजनाको कार्यान्वयनको प्रबन्ध र अनुमगन तथा मूल्याकंन जस्ता क्षेत्रहरु समावेश गरिएको छ ।यस परिच्छेदमा समावेश गरिएका क्षेत्रहरुलाई पनि अरु परिच्छेदमा जस्तै परिचय, वर्तमान अवस्था, उद्देश्यहरु, रणनीतिहरु, उपलब्धिहरु, नतिजाहरु र मुख्य क्रियाकलापहरु र लक्ष्य निर्धारण गरि ७ वटा उपशिर्षकहरुमा विभाजन गरि विश्लेषण गरिएको छ ।

परिचय

शिक्षा पद्धतिमा निणर्य तथा कार्यान्वयनको समग्र प्रक्रियाले शासकीय प्रबन्धलाई जनाउँदछ। शासकीय प्रवन्धमा संरचना तथा प्रक्रिया दुवै पर्दछन्। विद्यालय क्षेत्रको यो योजनाका सन्दर्भमा शासकीय प्रवन्ध अन्तर्गत योजनाको प्रभावकारी ढङ्गले तथा कुशलतापूर्वक कार्यान्वयन गरि बालबालिकाको सहभागिता र सिकाइमा सुधार गर्न आवश्यक संरचना, भूमिका तथा कार्य प्रक्रिया समावेश हुन्छन्। यस्ता संरचना तथा कार्य प्रक्रियाहरूले सहभागिता तथा सहमतिमा निणर्य गर्नु तथा निणर्य

कार्यान्वयन गर्नु, निश्चित दृष्टिकोण वा उद्देश्यमा आधारित हुनु, कार्यसम्पादनमा प्राथमिकता दिई उत्तरदायी हुनु, कार्यसम्पादनमा प्रभावकारिता तथा कार्यकुशलता कायम गर्नु, विद्यार्थीको सिकाइप्रति जवाफदेही भई पारदर्शी हुनु र विधिको सर्वोच्चता तथा समतालाई प्रोत्साहन गरि सुशासनको प्रत्याभूति गर्नुपर्दछ। शिक्षामा स्थानीय सरकार, विद्यालय तथा समुदाय, गैरसरकारी निकाय तथा विकास साझेदारहरूको भूमिका रहने भएकाले भूमिका अनुसार सुशासन कायम गर्न यी सबैको योगदान रहेको छ।

शिक्षा क्षेत्रको योजना कार्यान्वयनका लागि आवश्यक संस्थागत संरचना सहित क्षमता विकास, योजना कार्यान्वयनको जिम्मेवारी सहितको प्रबन्ध र उपयुक्त अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणाली स्थापित गर्नु पर्दछ। सुशासन तथा व्यवस्थापन सम्बन्धी योजनाका उद्देश्य, अपेक्षित नतिजा र कार्यक्रमको स्वरूप, संवैधानिक प्रावधान अनुसारको संघीय संरचनामा विभिन्न तहका सरकारको दायित्व तथा ज्ञान, प्रविधि, मूल्यमान्यता र दृष्टिकोणमा आएको परिवर्तनलाई विचार गर्नु पर्दछ। नेपालको संविधानमा संघ, प्रदेश र स्थानीय तह गरि तीन तहका सरकारका एकल र साझा अधिकारका सूची सहित शिक्षाको शासकीय प्रबन्ध तथा व्यवस्थापन हुने व्यवस्था भएको छ। यस सन्दर्भमा संविधानमा संघीय एकाइहरूका लागि एकल र साझा अधिकार तथा दायित्वको रूपमा विषयहरू प्रस्तुत भएका सन्दर्भमा एकल अधिकार मूल रूपमा प्रभावी भई साझा अधिकार परिपूरक वा सम्पूरक भएर आउँछ भन्ने विषयलाई ध्यान दिनका साथै शिक्षामा विशिष्टीकृत प्रकृतिका कार्यको सञ्चालन तथा व्यवस्थापनका लागि विशेष प्रबन्धको आवश्यकतालाई पनि विचार गर्नु पर्दछ। त्यसै गरि योजना कार्यान्वयन तथा व्यवस्थापनमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग, समता र समावेशिताको प्रवर्धन, नतिजाप्रतिको जिम्मेवारी र उत्तरदायित्व जस्ता पक्षहरूलाई प्राथमिकता दिनु पर्दछ। यस परिच्छेदमा सुशासन प्रवर्धन गरी शिक्षा क्षेत्रमा यस १० वर्षे शिक्षा क्षेत्रको योजना कार्यान्वयनबाट अपेक्षित नतिजा हासिल गर्नका लागि आवश्यक संस्थागत संरचना, क्षमता विकास, योजना कार्यान्वयनको समग्र व्यवस्था र अनुगमन, मूल्याङ्कन तथा प्रतिवेदन प्रणालीका सम्बन्धमा वर्तमान अवस्थाको समीक्षा गरीएको छ। वर्तमान अवस्थाको समीक्षाका आधारमा यस योजनाका अपेक्षित नतिजा प्राप्तिका लागि प्रस्तावित कार्यक्रमहरूको कुशल तथा

प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्नका लागि आवश्यक संस्थागत संरचना, क्षमता विकास, योजना कार्यान्वयनको समग्र व्यवस्था र अनुगमन, मूल्याङ्कन तथा प्रतिवेदन प्रणालीको स्वरूप प्रस्तुत गरिएको छ।

५.१ शिक्षाको व्यवस्थापन तथा संस्थागत क्षमता विकास

५.१.१वर्तमानअवस्था

आफ्नो स्थानीय तहमा निम्न विषय क्षेत्रहरुको आधारमा शिक्षाको व्यवस्थापन तथा संस्थागत क्षमता विकासको व्यवस्थाको विश्लेषण गर्नुहोस् ।

- स्थानीयतहमाशिक्षाकोवर्तमानसंस्थागतसंरचना
- पालिका ऐन, कार्यविधि, तथा मापदण्डको विकासको अवस्था
- पालिका तथा विद्यालयमा जनशक्तिको व्यवस्थापन
- विद्यालय व्यवस्थापनको अवस्था
- आवश्यक स्रोत साधनको व्यवस्थापन
- क्षमताविकासकोअवस्था

शिक्षा क्षेत्रको विकासका लागि हाल संघमा शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय रहेको छ। मन्त्रालयअन्तर्गत केन्द्रीय तहमा विभागीय रुपमा शिक्षा तथा मानवस्रोत विकास केन्द्र, पाठ्यक्रम विकास केन्द्र र शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण केन्द्र रहेका छन्। त्यसैगरी स्वायत्त निकायका रूपमा राष्ट्रिय परीक्षा बोर्ड र शिक्षक सेवा आयोग क्रियाशील रहेका छन्। यसैगरी प्रदेश तहमा सामाजिक विकास मन्त्रालय मार्फत शिक्षा, शिक्षा विकास निर्देशनालय र प्रत्येक प्रदेशमा शिक्षा तालिम केन्द्र रहेका छन् भने स्थानीय तहमा शिक्षा विकास तथा समन्वय इकाइ, प्रत्येक पालिकामा शिक्षा शाखाको व्यवस्था रहेको छ। पालिका स्तरमा स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ कार्यान्वयनमा आएपछि त्यस ऐनले तोकिए बमोजिमको २३ ओटा कार्यहरु कार्यान्वयनमा रहेका छन्।

- चुनौतीतथाअवसरहरू

1. विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिको न्यून नतिजा सम्बोधनको लागि स्थानीय तहमा गुणस्तर अभिवृद्धि गर्न भौतिक तथा सांगठानिक संरचनाको सुधार गर्ने र पर्याप्त र तालिम प्राप्त जनशक्तिको व्यवस्थापनमा जोड दिने
२. विद्यालय शिक्षा क्षेत्रका शैक्षिक गतिविधिहरुको समन्वय, सहअस्तित्व र सहकार्यको प्रत्याभूतिका लागि नीतिगत र प्रणालीगत संयन्त्रको विकास र

कार्यान्वयन गर्ने र संस्थागत व्यवस्थाका लागि आवश्यक भौतिक पूर्वाधार, जनशक्ति, वित्त व्यवस्थापन र नीति नियम निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्ने

३. समता तथा समावेशितालाई प्रोत्साहन गर्नका लागि आवश्यक पर्ने नीतिगत तथा कानूनी व्यवस्था गरी कार्यान्वयनमा ल्याउने र शिक्षामा सुशासन व्यवस्था गर्नका लागि पारदर्शिता, जवाफदेहीता, नियमको पालना, कुशल नेतृत्व तथा सूचना सम्प्रेषणका लागि पद्धतिको विकास गरी कार्यान्वयन गर्न जोड दिने

४. विद्यालयका दक्ष जनशक्ति व्यवस्थापनका लागि पेशागत योग्यता र तालिमको व्यवस्था गर्नुका साथै भौतिक तथा सांगठानिक संरचनाको निर्माण गर्ने र संयन्त्रको क्षमता अभिवृद्धि गर्नमा जोड दिने

५.१.२उद्देश्य

संस्थागत क्षमता विकाससँग सम्बन्धित पालिकाका उद्देश्यहरु राख्नुहोस । जस्तै

१. स्थानीतहमा आवश्यक पर्ने जनशक्तिको व्यवस्थापन गर्नु ।
२. जनशक्तिको लागि संस्थागत क्षमता अभिवृद्धि गर्नु ।
३. आवश्यक स्रोत साधनको व्यवस्थापन गर्नु ।

विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिको न्यून नतिजा सम्बोधनको लागि स्थानीय तहमा गुणस्तर अभिवृद्धि गर्न संरचना र जनशक्तिको व्यवस्था गर्ने

२. विद्यालय शिक्षा क्षेत्रका शैक्षिक गतिविधिहरुको समन्वय, सहअस्तित्व र सहकार्यको प्रत्याभूतिका लागि संयन्त्र र संस्थागत व्यवस्था गर्ने

३. समता तथा समावेशितालाई प्रोत्साहन गरी शिक्षामा सुशासन व्यवस्था गर्ने

४. विद्यालयमा जनशक्ति, संरचना र संयन्त्रको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने

५.१.३रणनीति

माथि उल्लेखित उद्देश्यहरु हासिल गर्नको लागि पालिकाले अपनाउने रणनीतिहरु उल्लेख गर्नुहोस । जस्तै

१. स्थानीयतहमाशिक्षाकोव्यवस्थापनलाईप्रभावकारीबनाउनआवश्यकनीतितर्जुमागर्ने ।
२. संस्थागतसंरचनाअनुसारजनशक्तिकोव्यवस्थागर्ने ।
३. कार्यरतजनशक्तिकोक्षमताविकासगर्ने ।
४. स्थानीयतहमाशिक्षकपेसागतसहयोगप्रणालीस्थापनागर्ने।
५. प्रधानाध्यापक, विद्यालय व्यवस्थापन समिति अध्यक्षलाईथपजिम्मेवारबनाईक्षमताविकासगर्ने।

६. कार्यक्रमको प्रभावकारी ढंगवाट कार्यसम्पादन गर्नको लागि आवश्यक स्रोत साधनहरुको व्यवस्थापन गर्ने ।

५.१.४उपलब्धि,नतिजा,प्रमुखक्रियाकलापरलक्ष्य

उपलब्धि

योजनाको कार्यान्वयनबाट हाँसिल हुने मुख्य उपलब्धिहरू बुँदागत रूपमा उल्लेख गर्ने ।

उदाहरणका लागि

१. स्थानीयतहमा आवश्यक पर्ने जनशक्तिको व्यवस्थापन भएको हुनेछ ।
२. संस्थागत क्षमता अभिवृद्धि भै उत्तरदायित्व तथा जिम्मेवारीमा वृद्धि भएको हुनेछ।
३. आवश्यक स्रोत साधनको व्यवस्थापन भै प्रभावकारी रुपमा कार्यसम्पादन भएको हुनेछ ।

शिक्षाका सबै निकाय तथा विद्यालयमा सुशासन प्रवर्धन भई बालबालिकाको सिकाइप्रति उत्तरदायी
प्रणालीमा विकास भएको हुने।

प्रमुखनतिजा

योजनाको कार्यान्वयनबाट हाँसिल हुने मुख्य नतिजाहरू तलको तालिकामा उल्लेख गर्ने ।

उदाहरणका लागि

क्रसं	सूचक	आधार वर्ष (२०८१/८२)	२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६
१	माध्यमिक विद्यालयमा नेतृत्व तथा व्यवस्थापन सम्बन्धी तालिम प्राप्त प्रधानाध्यापक सँख्या						
२	आधारभूत तहको विद्यालयमा नेतृत्व विकास तथा व्यवस्थापन सम्बन्धी तालिम प्राप्त प्रधानाध्यापक सँख्या						
३	लेखा परीक्षण तथा सामाजिक परीक्षण सम्पन्न गर्ने विद्यालय सँख्या						
४	विद्यालय व्यवस्थापन समिति भएका विद्यालय सँख्या						
५	प्रचलित कानूनमा						

	व्यवस्था भए बमोजिम प्रधानाध्यापक तथा प्राचार्य नियुक्त गर्ने माध्यमिक विद्यालय सँख्या						
६							

१. स्थानीयतहकोशिक्षाकोशासकीयतथाव्यवस्थापकीयकार्यकालागिसंयन्त्र, संरचना र जनशक्ति तयार हुने
२. स्थानीय सरकार, शिक्षाको शासकीय स्वरुप र विद्यालयको जिम्मेवारी, भूमिका, कर्तव्य, दायित्व र अधिकार सुनिश्चित हुने
३. शैक्षिक निकाय र जनशक्तिको दक्षता प्रवर्धन गर्ने संयन्त्र निर्माण हुने र उक्त संयन्त्रले क्षमता सुधार गर्ने
४. शिक्षा सेवा प्रवाह सहभागितामूलक, कार्यसम्पादनमुखी, शिक्षार्थीको सिकाइप्रति जवाफदेही, समतमूलक तथा समावेशिताको सिद्धान्तमा कार्यसम्पादन उद्देश्यमूलक र प्रभावकारी हुने

प्रमुखक्रियाकलापरलक्ष्य

तलको तालिकामा पालिकाले कार्यान्वयन गर्ने प्रमुखक्रियाकलापर वार्षिक लक्ष्य उल्लेख गर्ने । उदाहरणका लागि

क्रसं	प्रमुख क्रियाकलापहरू	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)	कैफियत
			१	२	३	४	५	जम्मा		
१	आवश्यककानूनीप्रबन्धतथामापदण्डविकास									
२	संस्थागतसंरचनानिर्माणतथाक्षमताविकास									
३	प्रतिवेदनतथातथ्याङ्कप्रणालीकोसुदृढीकरण									
४	कार्यसम्पादनकरारगरीनतिजाप्रतिजिम्मेवारबनाउने									
५	विद्यालय कार्यसम्पादन एवम् स्वमूल्यांकंन गर्ने, गराउने									
६										

ग) प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

तालिका ५.१ संस्थागत संरचनाका लागि प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरु	इकाइ	भौतिक लक्ष्य ५) (वर्ष					भौतिक लक्ष्य १०) (वर्ष	कैफियत
			१	२	३	४	५		
१	आवश्यक कानूनी प्रवन्ध र मापदण्ड विकास	संख्या	३	५	५	५	५	३८	स्थानीय तह
२	शिक्षा तालिम केन्द्रको स्थापना	संख्या	०	१	०	०	०	१	स्थानीय

									तह
३	सूचना प्रणाली सुधार तथा सुदृढीकरण	पद्धति	५	६	७	१०	१०	३८	स्थानीय तह
४	प्र.अ.लाई कार्यसम्पादन करार गरी जिमवेवार वनाउने	संख्या	४	५	५	६	६	३८	स्थानीय तह
५	शिक्षक तथा विद्यालय शिक्षा प्रणालीलाई सिकाइप्रति उत्तरदायी बनाउने	पद्धति	३	४	६	५	५	३८	स्थानीय तह
६	अनौपचारिक शिक्षा र जीवनपर्यन्त सिकाइसम्बन्धी संयन्त्र विकास	संयन्त्र वडा) (संख्या	१	२	१	२	२	९	स्थानीय तह
७	विद्यालय स्वास्थ्य, पोषण, सरसफाइ तथा स्वच्छता, विपत तथा महामारी सम्बन्धी सेवा तथा समन्वय संयन्त्रको विकास	संयन्त्र	६	४	५	६	६	३८	स्थानीय तह र विद्यालय
८	शिक्षासम्बन्धी कार्यको लागि स्थानीय तहको जनशक्ति तथा संरचनाको क्षमता विकास गर्ने	संरचना	४	६	६	५	५	३८	स्थानीय तह

५२. स्थानीय शिक्षा योजना कार्यान्वयनको प्रबन्ध

योजना कार्यान्वयनको प्रबन्धअन्तर्गत बार्षिक योजना तथा बजेट तर्जुमा, क्रियाकलाप निर्धारण तथा कार्यान्वयन, वित्तीय व्यवस्थापन तथा अनुगमन र मूल्याङ्कनलगायत कार्यान्वयनका लागि आवश्यक संरचना, जनशक्ति,प्रक्रिया र जिम्मेवारी तथा उत्तरदायित्त्वहरू पर्दछन् । नेपालमा संघीय संरचनाअनुसार संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको संरचना तयार भई तीनै तहका सरकार क्रियाशील भएको तीन वर्ष कटिसकेको छ भने केही कानुनी प्रबन्धसहित मुख्य संरचना तथा जनशक्ति र जिम्मेवारी निर्धारण गरिएको छ तापनि राज्य प्रणालीलाई संघीय संरचनाअनुरूप सक्षम बनाउनआवश्यक कार्यान्वयन प्रबन्ध गर्नुपर्ने छ । कार्यान्वयन प्रबन्ध तयार गर्दा यसको दिगोपन, प्रभावकारिता तथा कार्यकुशलतामा ध्यान दिनु आवश्यक छ।

परिचय

कुनै पनि योजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयनको निमित्त व्यवस्थित, नीतिगत, प्रणालीगत र वैज्ञानिक प्रबन्धको खाँचो पर्दछ। योजना निर्माण, संगठन, नियन्त्रण, निर्देशन, नेतृत्व प्रदान जस्ता तत्वहरुले योजना कार्यान्वयनको प्रबन्धमा महत्वपूर्ण भूमिका खेल्दछन्। यसैगरी शिक्षा क्षेत्रको योजना कार्यान्वयन गर्न पनि उल्लेखित

तत्वहरुले प्रभाव पार्दछन्। शिक्षा क्षेत्रको योजना कार्यान्वयनको प्रबन्ध प्रभावकारी भएमा अपेक्षित उपलब्धि प्राप्त गर्न सकिन्छ।

अपेक्षित नतिजा तथा उपलब्धि हासिल गर्न कार्यान्वयनको उपयुक्त व्यवस्था हुनु आवश्यक छ। योजना कार्यान्वयन प्रबन्धमा सङ्गठन, निर्देशन, नियन्त्रण, संयन्त्र, जनशक्ति, नीति नियम ,कानुन तथा मापदण्ड सहितको जिम्मेवारी र उत्तरदायित्व रहन्छन्

नेपालमा संघीय व्यवस्था अनुसार संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको संरचना तयार भई स्थानीय तहमा केही कानुनी प्रबन्ध सहित मुख्य संरचना तथा जनशक्ति र जिम्मेवारी निर्धारिण गरीएको छ। त्यसैले कार्यान्वयन प्रबन्ध र सम्पादनका लागि आवश्यक संयन्त्रको विकास हुनु जरुरत छ। कार्यान्वयन प्रबन्ध तयार गर्दा दीगोपन, कार्यकुशलता, प्रभावकारितामा ध्यान दिनु पर्दछ। कार्यान्वयन प्रबन्धको समग्र पक्षलाई समावेश गरी स्थानीय तह र विद्यालय अन्तर्गत योजना कार्यान्वयनको प्रबन्धको प्रक्रिया इङ्गित गरिएको छ।

५.३.२ वर्तमान अवस्था

मुलुक संघीय संरचनाको ढाँचामा रुपान्तरण भएसँगै नयाँ चिराबाट योजना कार्यान्वयनको प्रवन्ध गर्नु पर्ने कानूनी व्यवस्था छ। शिक्षा क्षेत्रमा पनि यसै अनुसार संरचनात्मक रुपान्तरण गर्नुपर्ने हुन्छ। संघमा रहेको शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयले समग्र शिक्षा नीति तथा योजना तर्जुमा, राष्ट्रिय योजना आयोग, अर्थ मन्त्रालय तथा अन्य विषयगत मन्त्रालय, विकास साझेदारहरूसँग समन्वय तथा सहकार्य गर्दछ। स्थानीय तहमा शिक्षा महाशाखा/शाखा रहेका छन्। विद्यालयमा विद्यालय व्यवस्थापन समिति रहनुका साथै शिक्षक मध्ये एक जनालाई प्रधानाध्यापक नियुक्त गरी विद्यालय सञ्चालनको जिम्मेवारी दिइएको छ।

स्थानीय तहमा कार्यसम्पादन गर्नका लागि परिवर्तन गरीएको उल्लिखित सङ्गठन संरचना तथा जनशक्ति व्यवस्थापन विद्यालय शिक्षामा सुशासन कामय गरी कुशल व्यवस्थापनका लागि पर्याप्त नदेखिएको सन्दर्भलाई विचार गर्दा यस योजनाको प्रभावकारी र कुशल कार्यान्वयनका लागि वर्तमान प्रबन्धमा परिमार्जन तथा सुधार आवश्यक देखिएको छ।

५.२.१वर्तमानअवस्था

आफ्नो स्थानीय तहमा निम्न विषय क्षेत्रहरुको आधारमा शिक्षा योजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयनको सुनिश्चितता गर्ने व्यवस्थाको विश्लेषण गर्नुहोस् ।

- स्थानीयतहमाकार्यरत जनशक्तिको व्यवस्था
- वार्षिक कार्यक्रम तर्जुमा र कार्यान्वयनको अवस्था
- आवश्यक स्रोत साधनको व्यवस्थापन
- ऐन, नियम, कार्यविधि निर्माण रप्रबोधिकरणको अवस्था

- चुनौतीतथाअवसरहरू
- स्थानीयशिक्षकसहायतापद्धतिविकासगर्नु
- शिक्षक तालिमको क्षमता विस्तार गर्नु।
- स्थानीय तहमा जनशक्ति अभावले विद्यालयका लागि सहयोग तथा अनुगमन प्रणाली व्यवस्थित गर्न र सङ्गठन तथा दरवन्दी पुनरावलोकन गर्नु।
- विद्यालय शिक्षाका सन्दर्भमा स्थानीय तहको भूमिका तथा कार्यविवरण स्पष्ट गर्नु पर्ने
- संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको बजेटलाई एकीकृत गरी स्थानीय तहमा शिक्षा योजना निर्माण गर्नु।
- संघ, प्रदेश तथा स्थानीय तहहरूवीच समन्वय र सहकार्य सुदृढ गर्ने,

५.२.२उद्देश्य

योजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयनसँग सम्बन्धित पालिकाका उद्देश्यहरु राख्नुहोस । जस्तै

१. शिक्षा योजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयनको सुनिश्चितता गर्नु ।

५.२.३रणनीति

माथि उल्लेखित उद्देश्यहरु हासिल गर्नको लागि पालिकाले अपनाउने रणनीतिहरु उल्लेख गर्नुहोस । जस्तै

१. संघीय तथा प्रदेश तहबाट वित्तीय हस्तान्तरणमार्फत प्राप्त सशर्त अनुदान तथा अन्य अनुदान र आफ्नै स्रोतको बजेटसमेत संलग्न गरी वार्षिक शिक्षा बजेट तथा कार्यक्रम तयार गर्ने ।
२. कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि आवश्यकता अनुसार कानुन, कार्यविधि तथा निर्देशिका विकास गर्ने ।
३. कार्यक्रम कार्यान्वयनको नियमित अनुगमन तथा सहजीकरण गरी विद्यालयमा कार्यक्रमहरू प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन हुने सुनिश्चितताका साथै समस्या समाधानका लागि आवश्यक नीति निर्देशन तथा समन्वय गर्ने ।
४. एकीकृत शैक्षिक सूचना व्यवस्थापनमार्फत नियमित रूपमा कार्यक्रम कार्यान्वयन तथा त्यसका नतिजाहरूको विवरण तयार गर्ने, त्यसको समीक्षा गरी थप सुधारमा प्रयोग गर्ने ।

५. विद्यालयमा विद्यालय व्यवस्थापन समिति र शिक्षक अभिभावक संघ गठन गर्ने र विद्यालयलाई विद्यालय सुधार योजना विकास र कार्यान्वयनमा सहजीकरण गर्ने ।
६. विद्यालय सुधार योजना (SIP) निर्माण तथा अध्यावधिक गर्न लगाउने।
७. विद्यालय व्यवस्थापनलाई सशक्तिकृत र सुदृढ गरी निर्धारित कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि प्रधानाध्यापकलाई जिम्मेवारी प्रदान गरी उत्तरदायी बनाउने ।
८. वित्तीय व्यवस्थापन, खरिद प्रक्रिया, शिक्षक व्यवस्थापन तथा शिक्षकको कक्षा कोठामा समय तथा कार्यको सुनिश्चिततासम्बन्धी आवश्यक मापदण्ड तयार गरी लागु गर्ने।
९. अभिभावक तथा सरोकारवालाहरूसँग अन्तरक्रिया तथा सहकार्य गर्न अभिभावक भेला तथा बैठकहरू आयोजना गर्ने र सामाजिक परीक्षणलाई प्रभावकारी बनाउने ।
१०. सामुदायिक सिकाइ केन्द्र मार्फत सबै उमेर समूहका सिकारुहरूकालागिसाक्षरता, साक्षरोत्तर, निरन्तर शिक्षा, बैकल्पिकशिक्षातथाआयआर्जनरसिपविकासकाकार्यक्रमहरूसञ्चालनगर्दैआजीवन सिकाइ केन्द्रका रूपमा समेतकार्य गर्ने ।

५.२.४उपलब्धि, नतिजा, प्रमुखक्रियाकलापरलक्ष्य

उपलब्धि

योजनाको कार्यान्वयनबाट हाँसिल हुने मुख्य उपलब्धिहरू बुँदागत रूपमा उल्लेख गर्ने ।
उदाहरणका लागि

१ शिक्षा योजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयनको सुनिश्चितता भएको हुनेछ।

प्रमुखनतिजा

योजनाको कार्यान्वयनबाट हाँसिल हुने मुख्य नतिजाहरू तलको तालिकामा उल्लेख गर्ने ।
उदाहरणका लागि

१ शिक्षाकासबैनिकायतथाविद्यालयमासुशासनप्रबर्द्धनभईबालबालिकाकोसिकाइप्रतिउत्तरदायीप्रणाली कोविकासहुनेछ ।

प्रमुखक्रियाकलापरलक्ष्य

तलको तालिकामा पालिकाले योजना कार्यान्वयनका लागि गर्ने प्रमुखक्रियाकलापर वार्षिक लक्ष्य उल्लेख गर्ने । उदाहरणका लागि

क्रसं	प्रमुख क्रियाकलापहरू	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)	कैफियत
			१	२	३	४	५	जम्मा		
१	वार्षिक वजेट तथा कार्यक्रम निर्माण									
२	विद्यालय सुधार योजना निर्माण एवम् अद्यावधिक									
३	एकिकृत शैक्षिक सुचना प्रणाली सुदृढीकरण									
४										
५										

योजना कार्यान्वयनको प्रबन्ध

योजनाको कार्यान्वयनको मुख्य थलो विद्यालय भएकाले विद्यालयमा कार्यान्वयनको उपयुक्त प्रवन्धका साथै स्थानीय तहले विद्यालयको क्रियाकलापहरुमा

नियमित अनुगमन तथा कार्यान्वयनमा आवश्यकता अनुसार सहयोग, समन्वय र सहकारी गर्नु पर्दछ। स्थानीय तहमा शिक्षा क्षेत्रको समग्र योजना कार्यान्वयन प्रक्रियाका लागि निम्न लिखित प्रवन्ध गर्नु पर्दछ।

स्थानीय तह

१. बोदे बसाईन नगरपालिका नगरपालिका लेसंघीयतथा प्रदेशतहबाट वित्तीयहस्तान्तरण मार्फत प्राप्त सशर्त अनुदान तथा अन्य अनुदान र आफ्नै स्रोतको बजेट समेत संलग्न गरी वार्षिक शिक्षा बजेट तथा कार्यक्रम तयार गर्ने।
२. बोदे बसाईन नगरपालिकानगरपालिकाको शिक्षा शाखाको क्षमता विकास गरी कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि आवश्यकतानुसार समितिहरू निर्माण गर्ने।
३. बोदे बसाईन नगरपालिकानगरपालिकाले कार्यक्रम कार्यान्वयनको नियमित अनुगमन तथा सहजीकरण गरी विद्यालयमा कार्यक्रमहरू प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन हुने सुनिश्चितताका साथै समस्या समाधानका लागि आवश्यक नीति निर्देशन तथा समन्वय गर्ने छन्।
४. कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि आवश्यकतानुसार बोदे बसाईन नगरपालिकानगरपालिकाले कानुन, मापदण्ड र निर्देशिका विकास गर्ने।
५. बोदे बसाईन नगरपालिकानगरपालिकाले एकीकृत शैक्षिक सूचना व्यवस्थापनमार्फत नियमित रूपमा कार्यक्रम कार्यान्वयन तथा त्यसका नतिजाहरूको विवरण तयार गर्ने, त्यसको समीक्षा गरी थप सुधारमा प्रयोग गर्ने, योजना निर्माणको आधारका रूपमा प्रयोग गर्ने र संघीय तथा प्रदेशमा समेत आवश्यक विवरण सहजै प्राप्त हुने सुनिश्चितता गर्ने।
६. बोदे बसाईन नगरपालिकानगरपालिकाले शिक्षण सिकाइमा आवश्यक सहयोग तथा आदान प्रदानका लागि पालिका स्तरमा शिक्षक तथा विज्ञ समूह सम्मिलित शिक्षक सहायता प्रणाली विकास तथा सञ्चाल गर्ने।

विद्यालय

१. विद्यालयले विद्यालय सुधार योजना तयार गरी सालवसाली अद्यावधिक गर्ने।
२. संघ, प्रदेश, स्थानीय तह र विद्यालयको आफ्नै आम्दानीबाट प्राप्त बजेट समावेश गरी निर्धारित वार्षिक कार्यक्रमलाई विद्यालय व्यवस्थापन समितिले कार्यान्वयन गर्ने।

३. व्यवस्थापन तथा निर्धारित कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि प्रधानाध्यापकलाई जिम्मेवारी प्रदान गरी उत्तरदायी बनाइने।
४. विद्यालयले वित्तीय व्यवस्थापन, खरिद प्रक्रिया, अभिलेखीकरण, शिक्षक व्यवस्थापन तथा शिक्षकको कक्षा कोठामा समय तथा कार्यको सुनिश्चितता सम्बन्धी आवश्यक मापदण्ड तयार गरी लागू गर्ने।
५. विद्यालयले अभिभावक र सरोकारवालाहरूसँग अन्तरक्रिया तथा सहकार्य गर्न अभिभावक भेला तथा बैठकहरू आयोजना गर्ने र सामाजिक परीक्षणलाई प्रभावकारी बनाउने।
६. स्थानीय सरकारका सम्बन्धित इकाइहरू, समुदाय र गैरसरकारी संस्थाको सहकार्यमा बालबालिकाका लागि पौष्टिक आहार, सरसफाइ र विपत्तिको व्यवस्थापन समबन्धी सीप प्रदान गर्न क्रियाशील संरचना तयार गर्ने।
७. विद्यालयले विद्यार्थीलाई विषयगत सिकाइ, अतिरिक्त क्रियाकलाप, सामुदायिक कार्यमा सहभागिताका लागि आवश्यक जिम्मेवारी तथा कार्ययोजना तयार गर्ने।

समुदायिक सिकाइ केन्द्र

१. सामुदायिक सिकाइ केन्द्रसञ्चालनगर्नव्यवस्थापनसमितिगठन गर्ने।
१. वित्तीय व्यवस्थापनका आधारमा व्यवस्थापन समितिले वार्षिक योजना निर्माण गरी कार्यान्वयनको व्यवस्था मिलाउने।
२. सा .के.सि.ले विषयगत स्थानीय तहका इकाइहरू, समुदाय, गैर सरकारी संस्था र सामुदायिक संस्थासँग आवश्यकता अनुसार सहकार्य गरी कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने।

परिच्छेद ६:लगानी र स्रोत व्यवस्थापन

संवैधानिक एवम् कानुनी प्रावधानअनुसार विद्यालय शिक्षामा समतामूलक पहुँच सहितको गुणस्तरीय शिक्षा प्रदान गर्नु तीनै तहका सरकारको साझा दायित्व रहेको छ। यसका लागि आवश्यक स्रोतको पहिचान, प्राथमिकीकरण,स्रोतको उचित विनियोजन,प्रभावकारी कार्यान्वयन, अनुगमन तथा मूल्याङ्कन र प्रगति प्रतिवेदनसम्बन्धी व्यवस्था गर्नु आवश्यक छ ।संवैधानिक व्यवस्थाबमोजिम विद्यालय शिक्षाको वित्तीय व्यवस्थापनमा संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको साझेदारी आवश्यक छ । नेपालको संविधानअनुसार स्थानीय तहको वित्तीय स्रोतका लागि संघीय स्रोतबाट सशर्त अनुदान,समानीकरण अनुदान, समपूरक अनुदान र विशेष अनुदानको प्रबन्ध गरिएको छ । समानीकरण अनुदान, विशेष अनुदान र समपूरक अनुदान संघीय सरकारबाट स्थानीय तथा प्रदेश तहमा वित्तीय हस्तान्तरण हुने गरेको छ भने सशर्त अनुदान सम्बन्धित संघीय विषयगत मन्त्रालयले तयार गरेका मापदण्डका आधारमा निर्धारित उद्देश्य वा कार्यक्रमको प्रयोजनको लागि खर्च गर्ने गरी स्थानीय र प्रदेश तहमा वित्तीय हस्तान्तरण गर्ने अभ्यास रहेको छ। स्थानीय तथा प्रदेश तहलेसंघीय सरकारबाट हस्तान्तरण हुने उल्लिखित विभिन्न किसिमका अनुदानबाहेक आफ्नै स्रोतमा आधारित बजेट तथा राजस्व बाँडफाटबाट प्राप्त हुने बजेटबाट पनि शिक्षा क्षेत्रमा विनियोजन गर्ने गर्दछन् ।स्थानीय तहले स्रोत प्रबन्धका लागि आन्तरिक ऋण समेत उठाउन पाउने व्यवस्था पनि रहेको छ । शिक्षामा आवश्यक पर्ने वित्तीय स्रोत कहाँबाट जुटाउने, कुन कुन क्षेत्रमा स्रोतको विनियोजन गर्ने, विनियोजित स्रोतको प्रवाह कसरी गर्ने र उपलब्ध स्रोतको उपयोग कुन ढङ्गबाट गर्ने भन्ने विषयलाई यस परिच्छेदमा विश्लेषण गर्नुपर्दछ।

यस परिच्छेदमा परिच्छेद ३, ४ र ५ मा निर्धारण गरिएका प्रस्तावित क्रियाकलापहरुको लागि बजेट अनुमान, विश्लेषण, स्रोतहरुको पहिचान र व्यवस्थापन गर्नुपर्ने हुन्छ । स्रोतहरुको पहिचान र विश्लेषण गर्दा संङ्घिय सरकार प्रदेश सरकार स्थानीय सरकार र अन्य संघ संस्थाहरुबाट प्राप्त हुने बजेटको अनुमान गरी कार्यान्वयन हुन सक्ने कार्यक्रमहरुलाई प्राथमिकीकरण गर्नुपर्दछ ।

परिचय

आर्थिकतथासामाजिकपरिवर्तनकालागिशिक्षाकोभूमिकाअहमहुन्छ। सभ्यसमाजरसमृद्धराष्ट्रनिर्माणकालागिव्यक्ति, समुदायरसरकारलेबालबालिकाकोशिक्षामाप्राथमिकताकासाथलगानीगर्नुआवश्यकछ। दक्ष, सीपयुक्तरगुणस्तरीयमानवसंसाधनकोविकासगर्ननैशिक्षामालगानीगरिएकोहो।शिक्षामा गरिनेलगानीलेव्यक्ति, समाजरराष्ट्रकोदीर्घकालीनविकासकालागिसहयोगगर्दछ।

राष्ट्रियआकांक्षालाईमध्यनजरगर्दैनेपालसरकाररसमुदायबाटविगतकेहीदशकदे खिशिक्षाक्षेत्रमालगानीलाईविस्तारगरीएकोछ।शिक्षामागरीनेलगानीलेसमाजकोआकांक्षा

, आवश्यकता, मान्यतारदीगोविकासकोलक्ष्यकालागिकार्यगर्नुपर्दछ। संवैधानिकव्यवस्थाबमोजिमविद्यालयशिक्षासञ्चालनकोमूलजिम्मेवारीस्थानीयतहकोभएतापनिशिक्षासाझासूचीकोविषयरहेकोलेशिक्षाकोवित्तीयव्यवस्थापनमासंघ, प्रदेशरस्थानीयतहकासाथैसमुदायरनीजिक्षेत्रकोसमेतसाझेदारीआवश्यकतापर्दछ। शिक्षामाआवश्यकपर्नेस्रोतपहिचानगरीतिनलाईएकीकृतगर्नुरउपयुक्ततरिकालेवितरण तथाउपयोगगर्नुशिक्षामालगानीकोप्रबन्धकालागिध्यानदिनुपर्नेमहत्वपूर्णपक्षहुन्।शिक्षामा आवश्यकपर्नेवित्तीयस्रोतजुटाउने, स्रोतकोविनियोजनगर्ने, विनियोजितस्रोतकोप्रवाहगर्नेरउपलब्धस्रोतकोउपयोगगर्नेभन्नेविषयमाध्यानपुग्दछ।

यससन्दर्भमाशिक्षाक्षेत्रकोयोयोजनाकार्यान्वयनकालागिलगानीतथास्रोतव्यवस्थापनसम्बन्धमावर्तमानअवस्थाकोसमीक्षागरीयसमादेखिएकाचुनौतीहरूउल्लेखगरीएकोछ।पहिचानगरीएकाचुनौतीहरूकोसामनागर्दैवित्तीयव्यवस्थापनलाईप्रभावकारीबनाउनकालागियसकाउद्देश्यतथारणनीतिहरूप्रस्तुतगरीस्रोतकोआकलनतथालगानीकाक्षेत्रर लागतअनुमानगरिएकोछ।

६.१वर्तमानअवस्था

आफ्नो स्थानीय तहमा निम्न विषय क्षेत्रहरुको आधारमा शिक्षामा लगानी र स्रोत व्यवस्थापनको अवस्थाको विश्लेषण गर्नुहोस् ।

- बिगत ५वर्षमा पालिकाको विद्यालय शिक्षा क्षेत्रमा भएको लगानीको विश्लेषण ।
- हालको अवस्थामा स्थानीय तहमा शिक्षामा (संघ,प्रदेशरस्थानीयतहबाट) भएकोलगानी ।
- विभिन्न संघसंस्थाहरुबाट शिक्षा क्षेत्रमा भएको लगानीको अवस्था ।
- स्थानीय संघ संस्थावाट सुनिश्चित भएका कार्यक्रमहरु छन् भने सो समेत उल्लेख गर्ने ।
- चुनौतितथाअवसरहरू ।

बोदे बसाईन नगरपालिका नगरपालिकाकोआ.व. २०७७/७८कोकूलबजेटमध्येरु. ९७,९६,००० (८.८५प्रतिशत) शिक्षाक्षेत्रमाकार्यक्रमतथापरियोजनाअन्तरगतकोबजेटविनियोजनगरेकोछ।शिक्षामालगानीबढाउनुपर्छभन्नेविषयमासैद्धान्तिकरूपमाराजनीतिकतहमारनेपालकानीतिगतदस्तावेजहरूमासहमतिदेखिन्छ।सबैकोधारणालगानीबढाउनेकुरामाएकैहुनुलाईलगानीवृद्धिगर्नेप्रयासकोमहत्वपूर्णआधारमान्नसकिन्छ।नेपालकासबैजसोराजनीतिकदलकोराष्ट्रियतहकोचुनावीघोषणापत्रमाकूलराष्ट्रियबजेटकोकम्तीमा२०प्रतिशतशिक्षामालगानीगरीनेकुराउल्लेखगरिएकोछ।

शिक्षामाराज्यकोलगानीकोअवस्था

नेपालमावि. सं.
२०४९/५०माशिक्षामाराज्यकोलगानीकूलराष्ट्रियबजेटकोकरिब८.५प्रतिशतमात्ररहेकोमा सबैकोलागिशिक्षाअभियान (सन्१९९०कोदशक) सँगैआ.व.
२०६७/६८माआइपुग्दायोप्रतिशत१७.१पुगेकोथियो।कूलगार्हस्थउत्पादनसँगशिक्षाक्षेत्र कोबजेटतुलनागर्दाविसं.
२०५५देखि२०७५सम्मकोअवधिमानेपालसरकारकोशिक्षामालगानीकूलगार्हस्थउत्पादन कोऔसत३.७प्रतिशतरहेकोथियो।विगतएकदशकअवधिमासरकारबाटकूलराष्ट्रियबजेटकोऔसत१३.२प्रतिशतबजेटशिक्षाक्षेत्रमालगानी
भएकोपाइन्छ।नेपालमाशिक्षाकोलगानीमावैदेशिकसहायताकोपनिमहत्त्वपूर्णअंशरहेको छ।विगत५वर्षमाशिक्षाक्षेत्रकोबजेट

तथाउक्तबजेटमावैदेशिकसहायताकोअवस्थाहेर्दाकूलशिक्षाबजेटकोऔसत१०.६८प्रतिशतवैदेशिकसहायताकोरहेकोछ।विगत५वर्षकोशिक्षाक्षेत्रकोबजेटदेहायअनुसाररहेकोछ।

६.२उद्देश्य

शिक्षामा लगानी र स्रोत व्यवस्थापनसँग सम्बन्धित पालिकाका उद्देश्यहरु राख्नुहोस । जस्तै

१. शिक्षाक्षेत्रमाआवश्यकस्रोतकोप्रक्षेपणगर्नु ।
२. योजनामा समावेश भएकाकार्यक्रमकार्यान्वयनकालागिआवश्यकवित्तीयस्रोतपहिचानगर्नु ।
३. उपलब्धस्रोतकोआधारमाकार्यक्रमकोप्राथमिकतानिर्धारणगरीकार्यक्रम कार्यान्वयन गर्नु ।

६.३ रणनीति

माथि उल्लेखित उद्देश्यहरु हासिल गर्नको लागि पालिकाले अपनाउने रणनीतिहरु उल्लेख गर्नुहोस । जस्तै

१. सङ्घीयरप्रदेशसरकारकोलगानीकोअनुपातमास्थानीयसरकारलेआफ्नोस्रोतबाटलगानीमा वृद्धि गर्ने ।
२. विद्यालय शिक्षामापहुँच, सहभागिताएवम्गुणस्तरसुनिश्चितगर्नलगानीप्रभावकारीताबढाउने ।
३. वार्षिकरूपमाकुलबजेटको …….. प्रतिशतबजेटशिक्षाक्षेत्रकाकार्यक्रमकालागिव्यवस्थागर्ने ।
४. शिक्षामानिजीतथागैरसरकारीक्षेत्रकोलगानीलाईप्रोत्साहनतथाप्रबर्द्धनगर्ने ।
५. मापदण्डकाआधारमाखर्चरप्रतिवेदनपद्धतिअवलम्बनगर्ने ।
६. वित्तीयव्यवस्थापनक्षमतामासुधारल्याईवित्तीयकार्यकुशलता, पारदर्शिता, जिम्मेवारीरउत्तरदायित्वलाईसबलबनाउने ।
७. लागत साझेदारीमा आधारित कार्यक्रमहरु सञ्चालन गर्ने ।

६.४प्रमुख उपलब्धि तथा नतिजा

उपलब्धि

योजनाको कार्यान्वयनबाट हाँसिल हुने मुख्य उपलब्धि तथा नतिजाहरू बुँदागत रूपमा उल्लेख गर्ने । उदाहरणका लागि

१. शैक्षिकपहुँच,समता,गुणस्तररक्षमताविकासमा आवश्यक स्रोतको व्यवस्थापन भएकोहुने
२. वित्तीयकार्यकुशलता,पारदर्शिता,जिम्मेवारीरउत्तरदायित्वसुद्दढभएको हुनेछ।

६.५ प्रमुखक्रियाकलापरलक्ष्य

क। सङ्घीय सरकारबाट विद्यालय शिक्षा क्षेत्र अन्तर्गतका क्रियाकलापमा प्राप्त हुने अनुमानित बजेट

क्रसं	अनुदान प्राप्त हुने क्रियाकलाप	आर्थिक वर्ष					५ वर्षको जम्मा	१० वर्षको जम्मा
		२०८१/०८२	२०८२/०८३	२०८३/०८४	२०८४/०८५	२०८५/०८६		
वालविकास र								

शिक्षा								
१	सहयोगी कार्यकर्ता पारिश्रमिक							
२	प्रति विद्यार्थी लागत							
आधारभुत शिक्षा								
१	शिक्षक तलवभत्ता							
२	छात्रवृत्ति							

ख। प्रदेश सरकारबाट शिक्षा क्षेत्र अन्तर्गतका क्रियाकलापमा प्राप्त हुने अनुमानित बजेट

क्रसं	अनुदान प्राप्त हुने क्रियाकलाप	आर्थिक वर्ष					५ वर्षको जम्मा	१० वर्षको जम्मा
		२०८१/०८२	२०८२/०८३	२०८३/०८४	२०८४/०८५	२०८५/०८६		
बालविकास र शिक्षा								
१	वालविकास केन्द्र व्यवस्थापन सुधार							
२								
३								
४								
५								

ग। स्थानीयतहबाटशिक्षाक्षेत्रअन्तर्गतकाक्रियाकलापका लागि प्राप्तहुनेअनुमानितबजेट

क्र सं	अनुदान प्राप्त हुने क्रियाकलाप	आर्थिक वर्ष					५ वर्षको जम्मा	१० वर्षको जम्मा
		२०८१/०८२	२०८२/०८३	२०८३/०८४	२०८४/०८५	२०८५/०८६		
वालविकास र शिक्षा								
१	नयाँवालविकास केन्द्र स्थापना							
२	सहयोगि कार्यकर्ता क्षमता विकास							
३								
४								
५								

घ। अन्य संघ संस्थाहरुबाट शिक्षा क्षेत्र अन्तर्गतका क्रियाकलापमा प्राप्त हुने अनुमानित बजेट

क्र सं	अनुदान प्राप्त हुने क्रियाकलाप	आर्थिक वर्ष					५ वर्षको जम्मा	१० वर्षको जम्मा
		२०८१/०८२	२०८२/०८३	२०८३/०८४	२०८४/०८५	२०८५/०८६		
बालविकास र शिक्षा								

१	शैक्षिक सामाग्री वितरण							
२	अभिभावक शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालन							
३								
४								
५								

उपरोक्त बमोजिम बजेट अनुमान गरिसकेपछि विद्यालय शिक्षाका मुख्य उपक्षेत्रहरु जस्तैः वालविकास र शिक्षामा हरेक आवको जम्मा बजेट कति, आगामी ५ वर्षको जम्मा बजेट कति र वजेटको सुनिश्चितता संघवाट, प्रदेशबाट, स्थानीय तहवाट र अन्य संघसंस्थावाट कति भनि सो को समेत विश्लेषण गर्नुपर्दछ ।

तालिका६.१विगत पाँच वर्षमा शिक्षा बजेटको स्वरूप (बजेटरुकरोडमा)

cf=j=	lzIff ah]6	a}b]lzs ;xfotf /sd	a}b]lzs ;xfotf k|ltzt	Jfflif{s ah]6 a[l4 k|ltzt	lzIff ah]6df ufx{:y pTkfbgsf] k|ltzt	s'n ;+3Lo ah]6df lzIff ah]6sf] c+z	s'n :yfgLo ah]6df lzIf fjh]6sf] c+z
@)&#÷&$	!!,^#^	!)#$	*=**	!&=(^	$=!	!!=!	
@)&$÷&%	!@,^^$	!)(^	*=^%	*=*$	$=@	(=(	
@)&%÷&^	!#,$%!	!@*&	(=%&	^=@!	$=!	!)=@	
@)&^÷&&	!^,#&^	!&$^	!)=^^	@!=&$	$=$	!)=^	
@)&&÷&*	!&!&!	@$%!	!$=@*	$=*^	$=#	!!=&	

स्रोतः अर्थ मन्त्रालय (सम्बन्धित आ.व.को बजेट पुस्तिका)

शिक्षामा निजी लगानी

नेपालमा निजी क्षेत्रबाट सञ्चालित संस्थागत विद्यालमा पढ्ने विद्यार्थी सङ्ख्या कूल विद्यार्थी सङ्ख्याको २५ प्रतिशतभन्दा बढी रहेको छ।प्रारम्भिक बालविकास शिक्षामा ५० प्रतिशत भन्दा बढी बालबालिका निजी क्षेत्रबाट सञ्चालित विद्यालयमा रहेका छन्।निजी क्षेत्रबाट सञ्चालित शिक्षण संस्थामा सरकारी लगानी प्रत्यक्ष रूपमा नभए पनि प्रशासनिक र व्यवस्थापकीय कार्यमा सहयोग तथा सहजीकरण र नियमनका पक्षमा सरकारको भूमिका रहेको छ।

तालिका६.३नेपालमाप्रतिविद्यार्थीलगानीकोतुलनात्मकअवस्था

lzIffsf] tx	k|ltljBfyL{ nufgL ?=		s}lkmot
	;fj{hlgs	gLlh	
Affnljsf; lzIff	#^)@	!&,##^	
k|fyldstx-!–%_	!!,%#^	@),@%$	
cfwf/e"ttx -^–*_	!!,@%!	!(,(*$	
dfWoldstx-(–!)_	!),^*!	#!,^(^	
dfWoldstx -!!–!@_	!^,%%^	#%,&%@	

परिच्छेद ७ :अनुगमन तथा मूल्याङ्कन

शैक्षिक कार्यक्रमहरूमा स्रोत साधनको विनियोजन र वितरण के कसरी भइरहेको छ, लगानीको प्रवाह समुचित ढङ्गले भएको छ वा छैन, कार्यक्रम कार्यान्वयन प्रक्रियामा त्रुटीहरू छन् वा छैनन्, शैक्षिक क्रियाकलापहरू निर्धारित कार्यतालिकाअनुसार समयमै कार्यान्वयन भई लक्षित प्रतिफल प्राप्तितर्फ उन्मुख भएका छन् वा छैन भन्ने कुरा निश्चित गर्न व्यवस्थापनबाट कार्यक्रम कार्यान्वयनको लक्ष्य र प्रगति बारेमा नियमित वा आवधिक रूपमा निगरानी, निरीक्षण, पुनर्निरीक्षण, पर्यवेक्षण एवम् जाँचबुझ गर्ने गराउने कार्य अनुगमन हो । यसले कार्यक्रमको प्रगति र वर्तमान स्थितिको बारेमा जानकारी गराउँदछ ।

शैक्षिक कार्यक्रमहरूको सान्दर्भिकता, उपयुक्तता, दक्षता र प्रभावकारिताको सन्दर्भमा सुव्यवस्थित एवम् उद्देश्यपूर्ण ढङ्गले जाँचबुझ तथा लेखाजोखा गर्ने कार्य मूल्याङ्कन हो । मूल्याङ्कन प्रतिफल र प्रभावसँग बढी केन्द्रित हुन्छ । अनुगमन सामान्यतया कार्यक्रम कार्यान्वयनको चरणमा मात्र गरिन्छ भने मूल्याङ्कन कार्यक्रम सञ्चालनका चरणका साथै कार्यक्रम सम्पन्न भएपश्चात् पनि गरिन्छ । अनुगमन र मूल्याङ्कनले शैक्षिक कार्यक्रमहरूमा भएको लगानीलाई पारदर्शी, नतिजामुखी, जवाफदेही र उत्तरदायीपूर्ण बनाउन सहयोग गर्दछन् ।

परिचय

शैक्षिक कार्यक्रमहरूमा स्रोत साधनको विनियोजन,वितरण,लगानीकोप्रवाह,कार्यक्रम कार्यान्वयन प्रक्रिया,शैक्षिक क्रियाकलापहरू कार्य तालिका अनुसार कार्यान्वयन,लक्षित प्रतिफल प्राप्ति जस्ता विषयका बारेमा नियमित वा आवधिक रूपमा निगरानी,निरीक्षण, पुनर्निरीक्षण,पर्यवेक्षण एवम् जाँचबुझ गर्ने गराउने कार्य अनुगमन हो। यसले कार्यक्रमको प्रगति र वर्तमान स्थितिको बारेमा जानकारी गराउँदछ।

शैक्षिक कार्यक्रमहरूको औचित्यता,सान्दर्भिकता,उपयुक्तता,दक्षता र प्रभावकारिताको सन्दर्भमा व्यवस्थित रउद्देश्यपूर्ण ढङ्गले जाँचबुझ तथा लेखाजोखा गरी मूल्य प्रदान गर्नु मूल्याङ्कन हो।मूल्याङ्कन प्रतिफल र प्रभावसँग बढी केन्द्रित हुन्छ। अनुगमन सामान्यतः कार्यक्रम कार्यान्वयनको चरणमा मात्र गरिन्छ भने मूल्याङ्कनकार्यक्रमसञ्चालनका चरणका साथै कार्यक्रम सम्पन्न भए पश्चात् पनि गरिन्छ। अनुगमन र मूल्याङ्कनले शैक्षिक कार्यक्रमहरूमा भएको लगानीलाई पारदर्शी, नतिजामुखी, जवाफदेही र उत्तरदायीपूर्ण बनाउन सहयोग गर्दछन्।

७.१वर्तमान अवस्था

आफ्नो स्थानीय तहमा निम्न विषय क्षेत्रहरुको आधारमा अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको सम्वन्धमा भएको व्यवस्थाको विश्लेषण गर्नुहोस् ।

- अनुगमन संयन्त्रको व्यवस्था
- एकीकृत प्रतिवेदन प्रणालीको विकास
- सहभागितात्मक तथा सामूहिक अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणालीको सुनिश्चतता
- अनुगमन तथा मूल्याङ्कनमा सूचना तथा प्रविधिको उपयोग विस्तार तथा व्यवस्थित
- नतिजामा आधारित अनुगमन
- शिक्षक सुपरिवेक्षण र पेशागत सहयोग
- विद्यार्थी उपलब्धि परीक्षण
- विद्यालय कार्यसम्पादन परीक्षण

शैक्षिक अनुगमन तथा मूल्याङ्कन कार्य संघीय तहमा शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय र शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र लगायतका निकायहरूबाट, प्रदेश तहमा सामाजिक विकास मन्त्रालय र प्रदेश शिक्षा विकास निर्देशनालयबाट, जिल्ला स्तरमा शिक्षा विकास तथा समन्वय एकाइबाट र स्थानीय स्तरमा स्थानीय शिक्षा शाखाबाट हुँदै आएको छ। दीगो विकासको शिक्षासम्बन्धी लक्ष्य नं ४ कार्यान्वयनका लागि तयार गरीएको कार्यढाँचा, विद्यालय क्षेत्र विकास योजना, चालु आवधिक योजना, नेपाल सरकारको नीति, कार्यक्रम तथा बजेटका लक्ष्य मापनका लागि विकास गरीएका सूचक, बोदे बसाईन नगरपालिकानगरपालिकाका शिक्षा सम्बन्धि नीति, योजना तथा कार्यक्रमका आधारमाअनुगमन तथा मूल्याङ्कनगरीने गरिएको छ।वार्षिक कार्यक्रम कार्यान्वयनको लागि मन्त्रालयद्वारा तयार गरिएको कार्यक्रम कार्यान्वयन पुस्तिकामा वार्षिक कार्यक्रमको अनुगमनसम्बन्धी प्रबन्ध गरिएको छ। विद्यालय, विद्यार्थी, शिक्षक, कक्षाकोठा तथा पूर्वाधार सम्बन्धी मुख्य सूचना प्राप्तिको आधारको रूपमा शैक्षिक व्यवस्थापन सूचना प्रणाली लाई लिइएको छ। विद्यार्थीको शैक्षिक उपलब्धि, शिक्षक तथा विद्यार्थीको सामाजिक तथा भाषिक पृष्ठभूमि लगायतको विषयमा पनि तथ्याङ्क सङ्कलनको कार्य शुरू गरिएको छ।
विद्यालय र पालिकाको शिक्षा, युवा तथा खेलकुद शाखामा शैक्षिक योजना निर्माण, कार्यान्वयन तथा समीक्षाको लागि शैक्षिक व्यवस्थापन सूचना प्रणालीको उपयोग गरिएको छ। यसका लागि हाल प्रयोगमा रहेको शैक्षिक सूचना प्रणालीमा सुधार गरी एकीकृत सूचना प्रणालीका माध्यमबाट स्थानीय सरकारले आवश्यक सूचना प्राप्त गर्न सक्ने बनाउनु आवश्यक छ। अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका नतिजाका आधारमा कार्यक्रममा सुधार गर्ने परिपाटीलाई व्यवस्थित गर्नु जनि उत्तिकै आवश्यक छ।

७.२उद्देश्य

अनुगमन तथा मूल्याङ्कनसँग सम्बन्धित पालिकाका उद्देश्यहरु राख्नुहोस । जस्तै

१. अनुगमनतथामूल्याङ्कनकालागिसमन्वयात्मकतथाएकत्रितप्रणाली विकास गर्नु ।
२. अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणालीलाई नतिजामाआधारित बनाउनु ।
३. योजना कार्यान्वयनका चरणमा आएका समस्या तथा चुनौतीहरूलाई सम्बोधन गरी अपेक्षित उपलब्धि हासिल गर्नु ।

१. प्रभावकारीअनुगमनप्रणालीविकासगर्नु।
२. अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणालीलाई नतिजामुखी बनाउनु।

३. योजना कार्यान्वयनका क्रममा देखिएका चुनौतीहरूलाई सम्बोधन गरी अपेक्षितउपलब्धिहासिलगर्नु।
४. योजनाको प्रारम्भदेखि प्रभाव तहसम्मको मूल्याङ्कन गर्न सहयोग गर्नु।

७.३रणनीति

माथि उल्लेखित उद्देश्यहरु हासिल गर्नको लागि पालिकाले अपनाउने रणनीतिहरु उल्लेख गर्नुहोस / जस्तै

२. कार्यक्रमको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन र प्रतिवेदनको लागि एकीकृत शैक्षिक सूचना व्यवस्थापन प्रणाली सञ्चालनमा ल्याउने ।
३. नतिजामूलक अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणाली अवलम्बन गर्ने ।
४. विद्यार्थी उपलब्धि परीक्षण तथा विद्यालय कार्यसम्पादन परीक्षणलाई थप व्यवस्थित र नियमित गर्ने
५. कक्षाकोठाको सिकाइको अनुगमन, सुपरिवेक्षण तथा मूल्याङ्कनलाई प्रभावपूर्ण बनाउन कार्यस्थलमा आधारित अनुगमन, मूल्याङ्कन, सुपरिवेक्षण एवम् प्रतिवेदन प्रणाली प्रबन्ध गर्ने ।
६. योजनाअन्तर्गतसञ्चालितकार्यक्रम तथा परियोजनावाक्रियाकलापहरूकोनियमित आवधिक, मध्यावधिक तथा अन्तिम मूल्याङ्कन प्रणाली स्थापित गर्ने ।
७. अनिवार्य तथा निशुःल्क शिक्षा ऐन २०७५ ले तोके बमोजिम अनिवार्य तथा निशुःल्क शिक्षा कार्यान्वयनको अवस्थाको प्रतिवेदन तयार गरी पालिकामा पेश गर्ने ।

१. अनुगमनतथामूल्याङ्कनकोसंयन्त्रनिर्माणगरीउपयोगगर्ने
२. अनुगमन तथा मूल्याङ्कन र प्रतिवेदन कार्यलाई व्यवस्थित र प्रभावकारीबनाउन प्रविधिको प्रयोग र सञ्जालीकरण गर्ने
३. शैक्षिक सूचना व्यवस्थापन प्रणालीलाई थप सुदृढीकरण गरी आवश्यक सूचकसहित स्वचालितबनाउने
४. स्थानीयसूचकहरूलाईराष्ट्रियसूचनाप्रणालीमाआवद्धगर्नेप्रणालीकोविकासगर्ने
५. शिक्षाका सबै कार्यक्रम, योजना, परियोजनाहरुको अनुगमन मूल्याङ्कन प्रतिवेदन वेभसाइटमा आधारित एकीकृत शैक्षिक सूचना प्रणाली सञ्चालनमा ल्याउने
६. विद्यार्थी उपलब्धि परीक्षण र विद्यालय कार्य सम्पादन परीक्षणलाई व्यवस्थित र नियमित गरीने
७. सहभागितामूलक र नतिजामुखी अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणालीको कार्यान्वयन गरीने

८. शैक्षिक योजना तथा कार्यान्वयनहरुको नियमित, आवधिक, मध्यावाधिक र अन्तिम मूल्याङ्कन प्रणाली कायम गर्ने
९. सिकाइको अनुगमन, सुपरीवेक्षण तथा मूल्याङ्कनलाई प्रभावकारी बनाउन कार्य स्थलमा आधारित अनुगमन, मूल्याङ्कन, सुपरीवेक्षण र प्रतिवेदन प्रणालीको विकास गर्ने

७.४प्रमुख उ**पलब्धि तथा नतिजा**

उपलब्धि

योजनाको कार्यान्वयनबाट हाँसिल हुने मुख्य उपलब्धिहरू बुँदागत रूपमा उल्लेख गर्ने ।
उदाहरणका लागि

१. अनुगमनतथामूल्याङ्कनकालागिसमन्वयात्मकतथाएकत्रितप्रणाली विकास भएको हुनेछ ।
२. नतिजामा आधारित अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणाली कार्यान्वयन हुनेछ ।
३. योजना कार्यान्वयनका चरणमा आएका समस्या तथा चुनौतीहरूलाई सम्बोधन गरी अपेक्षित उपलब्धि हासिल भएको हुनेछ।

प्रभावकारी अनुगमनको माध्यमबाट योजना कार्यान्वयनका समस्या तथा चुनौतीहरु सम्बोधन गरि अपेक्षित उपलब्धि हासिल हुने र आवश्यकतामा आधारित योजना निर्माणका लागि पृष्ठपोषण प्राप्त भएको हुने।

नतिजा

योजनाको कार्यान्वयनबाट हाँसिल हुने मुख्य नतिजाहरू तलको तालिकामा उल्लेख गर्ने ।
उदाहरणका लागि

१. अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका लागि संस्थागत संरचना तथा क्षमता विकास भएको हुनेछ ।
२. नतिजामा आधारित अनुगमन प्रणाली स्थापित भई योजना तथा कार्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयन भएको हुनेछ ।

१. अनुगमनतथामूल्याङ्कनकाआधारमानतिजासुधार, संस्थागत संरचना र क्षमता विकास, कार्य सम्पादन परीक्षण व्यवस्थित एवम् प्रभावकारी र कार्यक्रमहरुको उपलब्धि तथा प्रभावको आवधिक मूल्याङ्कन हुने

७.५ प्रमुखक्रियाकलापरलक्ष्य

तलको तालिकामा अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका लागि पालिकाले कार्यान्वयन गर्ने प्रमुखक्रियाकलापर वार्षिक लक्ष्य उल्लेख गर्ने । उदाहरणका लागि

क्रसं	प्रमुख क्रियाकलापहरू	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)	कैफियत
			१	२	३	४	५	जम्मा		
१	अनुगमन तथा मुल्याकंन संयन्त्र निर्माण									
२	नतिजामा आधारित अनुगमन प्रणालीका लागि सूचकहरू तयार तथा अध्यावधिक गर्ने									
३	स्थानीय तहले आफूले कार्यान्वयन गरेका कार्यक्रमको अनुगमन गर्ने									
४	कार्यक्रम कार्यान्वयनको चौमासिक तथा वार्षिक समीक्षा तथा प्रतिवेदन तयार गर्ने									
५	कार्यक्रम कार्यान्वयन पुस्तिका तयारी									
६	अनिवार्य तथा निशुःल्क शिक्षा कार्यान्वयनको अवस्थाको प्रतिवेदन									

ग) अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका मुख्य क्रियाकलापहरु

तालिका ५.२ अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका मुख्य क्रियाकलाप र लक्ष्य

क्र .सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरु	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)					भौतिक लक्ष्य १०) (वर्ष	कैफियत
			१	२	३	४	५		
१	नतिजामा आधारित अनुगमन प्रणालीका लागि सूचकहरु तयार गर्ने	पटक	१	०	०	०	०	१	स्थानीय तह
२	नतिजामा आधारित अनुगमन प्रणालीका लागि सूचकहरु अध्यावधिक गर्ने	पटक	०	१	१	१	१	९	स्थानीय तह
३	कार्यक्रम कार्यान्वयनको अनुगमन गर्ने	पटक	३	४	४	५	५	५०	स्थानीय ,प्रदेश र संघ सबै) (विद्यालयमा
४	कार्यक्रम कार्यान्वयनको चौमासिक समीक्षा र प्रतिवेदन (वार्षिक /चौमासिक)	पटक	३१/	३१/	३१/	३१/	३१/	३०१०/	स्थानीय तह र विद्यालय
५	एकीकृत शैक्षिक सूचना व्यवस्थापन पद्धतिमा सूचना	पटक	२	२	२	२	२	२०	विद्यालय

	अद्यावधिक गर्ने								
६	विभिन्न कार्यक्रमको आवधिक मूल्याङ्कन गर्ने	पटक	०	२	२	२	२	१२	स्थानीय तह
७	विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि परीक्षण गर्ने	पटक	०	३	३	३	३	२४	स्थानीय तह
८	विद्यालयको लेखा परीक्षण	पटक	१	१	१	१	१	१०	स्थानीय तह र विद्यालय

७.६ योजनाको लेखाजोखा

योजनाको लेखाजोखा

क) परिचय

नेपालको सङ्घीय शासन प्रणाली अन्तर्गतबिद्यालयशिक्षाको व्यवस्थापनका लागि तीनवटै सरकारको साझा दाईत्व रहेता पनि व्यवहारिक रुपमा बिद्यालयशिक्षाको सन्चालनको समग्र जिम्मेवारी भनेस्थनीयसरकारको रहेको छ । मुलुकमा संचालित सामुदायिक बिद्यालयहरूको व्यवस्थापन र संचलनार्थ प्राय: सबै प्रकारका स्रोतहरू अन्तर सरकारी वित्तीय हस्तान्तरणका माध्यमबाट सङ्घीय सरकारबाट स्थानीय सरकारको कोषमा जाने गर्दछ र तोकिएका सर्त र आधारहरु अनुसार स्थनीयसरकारले सो कोषको व्यवस्थापन र परिचालन गरी बिद्यालयशिक्षाको सन्चालन गर्नेगर्दछ । यसका लागि मुलकको संबिधान र सोका आधारमा तयभएकातीनै तहका सरकारका सम्बन्धित नीति, ऐन, कानून र नियमावली तथानिर्देशिकाहरुले तीनैवटै तहका सरकारहरूले आ–आफ्नो तहकोशिक्षाक्षेत्रको योजना निर्माण गरी नेपालको संबिधानका प्रावधानहरू रअन्तराष्ट्रियस्तरमा नेपाल सरकारले जनाएका प्रतिबद्धताहरूलाई पुरा गर्नेगरी कार्यान्वयन गर्ने गराउने रहेको छ । यसैले तीनै तहका सरकारका तहमा शिक्षा क्षेत्र योजनाको निर्माण/विकास पहिलो प्राथमिकतामा रहेको छ।शिक्षा क्षेत्रको योजनाले एकातर्फ राष्ट्रिय, प्रदेश र स्थानीयतहको शिक्षा सुधारकालागि नीति र रणनीतिहरू प्रस्तुत गर्दछ भने अर्कोतर्फ योजनालाई प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्न साझेदारहरूसँग समन्वय र थप आन्तरिक र बाह्य स्रोतहरू परिचालन गर्नका लागि महत्वपूर्णमाध्यमको रूपमा रहेको हुन्छ।शिक्षा क्षेत्रको योजना सबै सम्भावित लगानीकर्ताहरूलाई योजनालेअबलम्बन गरेका कार्यक्रम, रणनितिर कार्यनीतिहरू विश्वसनीय, दिगो र लगानी योग्य छन् भनी सङ्केत गर्न सम्बन्धित सरकारका लागि महत्वपूर्ण साधनको रुपमा उपयोगगरिन्छ।

परिचय

आर्थिकतथासामाजिकपरिवर्तनकालागिशिक्षाकोभूमिकाअहमहुन्छ। सभ्यसमाजरसमृद्धराष्ट्रनिर्माणकालागिव्यक्ति, समुदायरसरकारलेबालबालिकाकोशिक्षामाप्राथमिकताकासाथलगानीगर्नुआवश्यकछ।दक्ष, सीपयुक्तरगुणस्तरीयमानवसंसाधनकोविकासगर्ननैशिक्षामालगानीगरिएकोहो।शिक्षामागरिनेलगानीलेव्यक्ति, समाजरराष्ट्रकोदीर्घकालीनविकासकालागिसहयोगगर्दछ।

राष्ट्रियआकांक्षालाईमध्यनजरगर्दैनेपालसरकाररसमुदायबाटविगतकेहीदशकदेखिशिक्षाक्षेत्रमालगानीलाईविस्तारगरीएकोछ।शिक्षामागरीनेलगानीलेसमाजकोआकांक्षा, आवश्यकता, मान्यतारदीगोविकासकोलक्ष्यकालागिकार्यगर्नुपर्दछ। संवैधानिकव्यवस्थाबमोजिमविद्यालयशिक्षासञ्चालनकोमूलजिम्मेवारीस्थानीयतहकोभएतापनिशिक्षासाझासूचीकोविषयरहेकोलेशिक्षाकोवित्तीयव्यवस्थापनमासंघ, प्रदेशरस्थानीयतहकासाथैसमुदायरनीजिक्षेत्रकोसमेतसाझेदारीआवश्यकतापर्दछ। शिक्षामाआवश्यकपर्नेस्रोतपहिचानगरीतिनलाईएकीकृतगर्नुरउपयुक्ततरिकालेवितरणतथाउपयोगगर्नुशिक्षामालगानीकोप्रबन्धकालागिध्यानदिनुपर्नेमहत्वपूर्णपक्षहुन्।शिक्षा

माआवश्यकपर्नेवित्तीयस्रोतजुटाउने, स्रोतकोविनियोजनगर्ने, विनियोजितस्रोतकोप्रवाहगर्नेरउपलब्धस्रोतकोउपयोगगर्नेभन्नेविषयमाध्यानपुग्दछ।

यससन्दर्भमाशिक्षाक्षेत्रकोयोयोजनाकार्यान्वयनकालागिलगानीतथास्रोतव्यवस्था पनसम्बन्धमावर्तमानअवस्थाकोसमीक्षागरीयसमादेखिएकाचुनौतीहरूउल्लेखगरीएको छ।पहिचानगरीएकाचुनौतीहरूकोसामनागर्दैवित्तीयव्यवस्थापनलाईप्रभावकारीबनाउ नकालागियसकाउद्देश्यतथारणनीतिहरूप्रस्तुतगरीस्रोतकोआकलनतथालगानीकाक्षेत्र रलागतअनुमानगरिएकोछ।

ख) योजनाको लेखाजोखा किन र केहो?

–पालिका तहको शिक्षा क्षेत्रको योजनामा प्रस्ताव गरिएका कार्यक्रमहरूको विभिन्न पक्ष र सम्भाव्यताहरूको समीक्षा सुनिश्चित गर्न महत्त्वपूर्ण छ।
–योजनाको लेखाजोखा शिक्षा क्षेत्रकायोजनाका कार्यक्रममा केन्द्रित मात्रात्मक र गुणात्मक संयोजन हो।
–शिक्षा क्षेत्रकोयोजनाको लेखाजोखा एक प्रक्रिया हो, जसको माध्यमबाट पालिका तहको शिक्षा क्षेत्रको योजना के? किन? कसरी? कस्कालागी?, आदि जस्ता प्रश्नहरुको उत्तर खोजिन्छ । जसमा:

- शिक्षा क्षेत्रकोयोजना प्राविधिक रूपमा उपयुक्त छ छैन भनी मूल्यांकन गरिन्छ ।
- शिक्षा क्षेत्रकोयोजना आर्थिक रूपमा व्यवहारिकर न्यायोचित छ छैन भनी मूल्यांकन गरिन्छ ।
- शिक्षा क्षेत्रकोयोजनाको कार्यन्वयन प्रशासनिक रूपमा सम्भव छछैन भनी मूल्यांकन गरिन्छ ।

२वर्तमानअवस्था

बोदे बसाईन नगरपालिका नगरपालिकाकोआ.व. २०७७/७८ को कूल बजेट मध्ये रु. ९७,९६,००० (८.८५प्रतिशत) शिक्षा क्षेत्रमा कार्यक्रम तथा परियोजना अन्तरगतको बजेट विनियोजन गरेको छ । शिक्षामा लगानी बढाउनु पर्छ भन्ने विषयमा सैद्धान्तिक रूपमा राजनीतिक तहमा र नेपालका नीतिगत दस्तावेजहरू मा सहमति देखिन्छ ।सबैको धारणा लगानी बढाउने कुरामा एकै हुनुलाई लगानीवृद्धिगर्नेप्रयासकोमहत्वपूर्णआधारमान्नसकिन्छ।नेपालकासबैजसोराजनीतिक दलकोराष्ट्रियतहकोचुनावीघोषणापत्रमाकूलराष्ट्रियबजेटकोकम्तीमा२०प्रतिशतशिक्षा मालगानीगरीनेकुराउल्लेखगरिएकोछ।

शिक्षामाराज्यकोलगानीकोअवस्था

नेपालमावि. सं. २०४९/५०माशिक्षामाराज्यकोलगानीकूलराष्ट्रियबजेटकोकरिब८.५प्रतिशतमात्ररहेको मासबैकोलागिशिक्षाअभियान (सन्१९९०कोदशक) सँगैआ.व. २०६७/६८माआइपुग्दायोप्रतिशत१७.१पुगेकोथियो।कूलगार्हस्थउत्पादनसँगशिक्षाक्षेत्र

कोबजेटतुलनागर्दाविसं. २०५५देखि२०७५सम्मकोअवधिमानेपालसरकारकोशिक्षामालगानीकूलगार्हस्थउत्पादनकोऔसत३.७प्रतिशतरहेकोथियो।विगतएकदशकअवधिमासरकारबाटकूलराष्ट्रियबजेटकोऔसत१३.२प्रतिशतबजेटशिक्षाक्षेत्रमालगानी भएकोपाइन्छ।नेपालमाशिक्षाकोलगानीमावैदेशिकसहायताकोपनिमहत्त्वपूर्णअंशरहेकोछ।विगत५वर्षमाशिक्षाक्षेत्रकोबजेटतथाउक्तबजेटमावैदेशिकसहायताकोअवस्थाहेर्दाकूलशिक्षाबजेटकोऔसत१०.६८प्रतिशतवैदेशिकसहायताकोरहेकोछ।विगत५वर्षकोशिक्षाक्षेत्रकोबजेटदेहायअनुसाररहेकोछ।

तालिका६.१विगतपाँचवर्षमाशिक्षाबजेटकोस्वरूप (बजेटरुकरोडमा)

<table>
<tr><th>cf=j=</th><th>lzlff ah]6</th><th>a}b]lzs ;xfotf /sd</th><th>a}b]lzs ;xfotf k|ltzt</th><th>Jfflif{s ah]6 a[l4 k|ltzt</th><th>lzlff ah]6df ufx{:y pTkfbgsf] k|ltzt</th><th>s'n ;+3Lo ah]6dflzlffh]6sf] c+z</th><th>s'n :yfgLo ah]6df lzlff jh]6sf] c+z</th></tr>
<tr><td>@)&#÷&$</td><td>!!,^#^</td><td>!)#$</td><td>*=**</td><td>!&=(^</td><td>$=!</td><td>!!=!</td><td></td></tr>
<tr><td>@)&$÷&%</td><td>!@,^^$</td><td>!)(^</td><td>*=^%</td><td>*=*$</td><td>$=@</td><td>(=(</td><td></td></tr>
<tr><td>@)&%÷&^</td><td>!#,$%!</td><td>!@*&</td><td>(=%&</td><td>^=@!</td><td>$=!</td><td>!)=@</td><td></td></tr>
<tr><td>@)&^÷&&</td><td>!^,#&^</td><td>!&$^</td><td>!)=^^</td><td>@!=&$</td><td>$=$</td><td>!)=^</td><td></td></tr>
<tr><td>@)&&÷&*</td><td>!&!&!</td><td>@$%!</td><td>!$=@*</td><td>$=*^</td><td>$=#</td><td>!!=&</td><td></td></tr>
</table>

स्रोतः अर्थ मन्त्रालय (सम्बन्धित आ.व.को बजेट पुस्तिका

ग) योजनाको लेखाजोखाका उद्देश्यहरू

- पालिका तहको शिक्षा क्षेत्रको योजनामा प्रस्तावित कार्यक्रमका सबै पक्ष र ,सन्दर्भ , अङ्गहरूको विस्तृत समीक्षा गर्ने।
- शिक्षा क्षेत्रका अंगहरूमा (**Sub-Sectors**) सङ्घीय राष्ट्रिय/र प्रदेशतहका योजना र पालिकाको योजनाहरू बीचको अन्तरसम्बन्धहरू मूल्याङ्कन गर्ने।
- प्राविधिक, व्यवस्थापकीय र वित्तीय सम्भाव्यताको दृष्टिकोणबाट प्रत्येक कार्यक्रमको मूल्याङ्कन गर्ने।
- पालिका तहको शिक्षा क्षेत्रको योजनाको सबल र कमजोर तथासुधार्नु पर्ने पक्षहरूको समग्र मूल्याङ्कन गर्ने ।
- योजनाकार्यान्वयनमापालिका तहको तयारीको मूल्याङ्कन गर्ने, र
- प्राविधिक सहयोग प्रदान गर्ने र योजना अनुमोदन गर्ने निर्णयकर्ताहरूलाई सहजीकरण गर्ने।

घ) योजनाको लेखाजोखाका महत्त्वपूर्ण पक्षहरू

योजनाकोलेखाजोखामा समेटिनु पर्ने महत्त्वपूर्ण पक्षहरू निम्न छन् र लेखाजोखा समितिले यी प्रत्येक पक्षको सावधानीपूर्वक मूल्याङ्कन गर्नुपर्दछः

- योजना निर्माणप्रक्रिया
- योजना निर्माणप्रक्रियामासरोकारवालाहरु अर्थपूर्ण सहभागी रअभ्यासहरू
- योजना निर्माणप्रक्रियामा आधारभूत तथ्याङ्क र जानकारीहरूकोवास्तविकता, गुणस्तर , सान्दर्भिकता, स्रोत, र उपयोग बिधि

- योजना निर्माण विधि
- योजना कार्यान्वयनको समीक्षा
- लागत अनुमान र प्रस्तावित वित्त व्यवस्थापन
- योजना कार्यान्वयनका लागि संगठनात्मक र व्यवस्थापन
- प्रस्तावित योजना कार्यान्वयनबाट अपेक्षित शैक्षिक, आर्थिक र सामाजिक लाभहरूको वैधता

त्यसैले, पालिका तहको योजनानिर्माणगरिसकेपछि विश्वसनीय, दिगो र लगानी योग्यछ या छैन भन्नकालागी योजनाको बिभिद पक्षहरू समेटेर लेखाजोखा गरिनु पर्दछ, जुनयोजनाकार्यान्वयन गर्नु पूर्व गरिने महत्वपूर्ण कार्य तथा योजनाकोअभिन्नअङ्ग हो । निर्माणभएको योजनाकोलेखालोखा कार्यलाईसमबन्धित पालिकाले आन्तरिकर बाहिरका बिभिन्न बिषय क्षेत्रका बिज्ञहरूको समिति निर्माण गरीसो समितिको कार्य बिबरण तोकीसम्पन्नगर्नु पर्दछ ।

यसनिर्देशिकाको उद्देश्य सम्बन्धित पालिकाले निर्माण गरेको शिक्षा क्षेत्रको योजनाको लेखाजोखा गर्न सहयोग गर्नु हो, जसमा योजनाको सबलता, प्रासंगिकता, सुसंगतता रविश्वसनीयता, आदि पक्षहरु हेरिन्छन्।योजनाकोलेखाजोखाप्रक्रिया पालिकाकोनीतिर प्राविधिक संवादमा आधारित रसरोकारवालाहरूको सहभागितामूलक हुनुपर्छ।यो प्रक्रिया योजनामा तय गरिएका प्रमुख सूचकहरूमा आधारित भई बिभिन्नपरामर्श (योजना निर्माण समिति, प्राबिधिक समितिहरूसँग बैठक....), प्रमुख सरोकारवालाहरूसँगको अन्तर्वार्ता, र खासखास मुद्दा तथा समस्या रहेका वडा, गाउँ, समुदाय तथा बिद्यालयकोभ्रमणहरू, शिक्षा क्षेत्रको योजनार अन्य सान्दर्भिक कागजातहरूको डेस्क समीक्षा, भरपर्दो जानकारीहरुको विश्लेषण (जसलाई विज्ञहरूले प्रमाणित र क्रस-चेक गर्न आवश्यक छ) समावेश हुनुपर्दछ।लेखाजोखा प्रक्रिया सकेपछि सोबाट प्राप्त पृष्टपोषण तथानिष्कर्षहरूलाई योजनालाई अन्तिम रूप दिनउपयोग गर्नु पर्दछ । यस अतिरिक्तयोजनालाई अन्तिम रूप दिनुपूर्व लेखाजोखाबाट प्राप्त सिफारिसहरूको प्रमाणीकरण कार्यशाला आयोजना गर्नु राम्रो हुन्छ।

ङ) योजनाको लेखाजोखाको बिधि:

योजनालेखाजोखाप्रक्रियाको बिधिमानिम्न चरणहरू/क्रियाकलापहरू समावेश हुनुपर्दछ:

- प्रारम्भिक छलफल (Birifing)
- मूल्याङ्कन टोलीको बैठक
- अध्ययनको लागि कागजातहरूकोउपलब्धता
- फिल्ड भ्रमण गर्नु अघि कागजातहरूको अध्ययन
- बिभिन्नक्षेत्रहरुकोभ्रमण
- सरोकारवाला समुदाय सदस्यहरु संग /अन्तरक्रिया
- बिभिन्नसङ्घ-संस्थाहरु संग अन्तरक्रिया
- मूल्याङ्कन मस्यौदा प्रतिवेदन तयार गर्ने
- निर्णयकर्ताहरूसँग मस्यौदा प्रतिवेदन प्रस्तुतगर्ने
- प्रतिवेदनलाई परिमार्जन र अन्तिम रूप दिने
- अन्तिम समापन बैठक

च) योजनालेखाजोखाका विषयगत क्षेत्रहरू

पालिकातहकोशिक्षाक्षेत्रकोयोजनाको मूल्याङ्कन गर्दा लेखाजोखा/मूल्याङ्कनकर्ताहरूले योजनामा निम्नउदाहरण अनुसारकाविषयगतक्षेत्रहरूहेर्नुपर्छ:

- पालिकातहको शिक्षा प्रोफाइल
- योजना प्रक्रिया र पद्धति
- योजनाको लागि तथ्यांकको बिबरणरव्यवस्थापनसाथैउपयोग
- ECEDविकासर विस्तार गर्दै
- पहुँच र निरन्तरता
- बालबालिकाको सिकाइ आवश्यकताहरू
- शिक्षा प्रणालीको आन्तरिक दक्षता
- EMIS र अनुगमन
- कार्यान्वयनको लागि योजना
- वयस्क निरक्षरता घटाउने
- आधारभूत शिक्षाको गुणस्तर सुधार गर्ने
- क्षमता निर्माण
- लागत र बजेट आवश्यकता

छ) योजना लेखाजोखाकोप्रतिबेदनमासमाबेश हुनुपर्नेकेहीमहत्वपूर्ण शैक्षिक मुद्दाहरूकोउदाहरण:

- के राष्ट्रियप्रदेश ,रस्थानीयदुरदृष्टि उद्देश्य ,लक्ष्य र कार्ययोजनाअनुरूप योजना बनाइएको छ?
- के योजनाले ECD देखि बिद्यालय शिक्षा ,वयस्कका लागि साक्षरता र निरन्तर शिक्षा जस्ता आधारभूत शिक्षाका सबै पक्षहरू साथै प्राबिधिक र उच्च शिक्षासँगको तालमेल, आ आदिलाई समेटेकोछ?
- के यो योजनालाई स्थानीय विशिष्ट आवश्यकताहरू, विशेष गरी जनसंख्या, जातजाती , आर्थिक, भाषिक, पिछडिएकोबर्गरक्षेत्रका आधारमासान्दर्भिक बनाउने दृष्टिकोणका साथ विकास गरिएको छ?
- के योजनाले योजना तर्जुमा र कार्यान्वयन प्रक्रियामा सरोकारवालाहरूको सहभागिताको लागि अवसर र अवसर प्रदान गरेको/गर्दछ?
- के योजनाले ठोस रणनीति र कार्यहरूप्रस्तावगरेकोछ?
- शिक्षा क्षेत्रका प्रमुख चुनौतीहरूलाई सम्बोधन गरेकोछ? (तत्परतारसान्दर्भिकता (
- समानता, दक्षता, र सिकाइका मुद्दाहरूलाई राम्रोसँग सम्बोधन गरिएको छसबै) ? क्षेत्रको कार्यसम्पादन बढाउने, लैंगिक , समता, दक्षता, सिकाइको मुख्य मुद्दाहरू (
- योजनाकासबैपरिक्छेदहरूबीचमासम्बन्ध रएकरूपता छ?) योजनाकोसंगठन (
- पालिकाकोशिक्षाक्षेत्रकोयोजनामाप्रस्तावित वित्त व्यवस्थापन/उपलब्धता ,प्राप्तिकोसम्भावना, AWPB र ASIP बीच कुनै सम्बन्ध छ?
- पालिकामा सञ्चालन भइरहेका शिक्षासँग सम्बन्धित अन्य सबै कार्यक्रमहरूलाई योजनाले कसरी समेटेकोछ?। आदि ,

अनुसूची १: स्थानीय शिक्षा योजनाको प्रस्तावित ढाँचा

विषय प्रवेश
पालिका शिक्षा योजना निर्माणको आवश्यकता र औचित्य
शिक्षा योजना निर्माण प्रक्रिया

परिच्छेद १ : परिचय
१.१ पृष्ठभूमि
१.२ मुख्य समस्याहरुः
१.३ शिक्षा क्षेत्रका चुनौतीहरुः
१.४ अवसरहरुः

परिच्छेद २ : लक्ष्य निर्धारण
२.१ दूरदृष्टि
२.२ लक्ष्य
२.३ उदेश्य
२.४ रणनीतिहरु
२.५ कार्यनीति
२.६ अपेक्षित उपलब्धि
२.७ मुख्य कार्यसम्पादन सूचक र लक्ष्य निर्धारण

परिच्छेद ३ : विद्यालय क्षेत्रका मुख्य उपक्षेत्रहरु
३.१ प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा
३.२ आधारभूत शिक्षा
३.३ माध्यमिक शिक्षा
३.४ अनौपचारिक शिक्षा र आजीवन सिकाइ
३.५ अन्य उपक्षेत्रहरू (प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा, उच्च शिक्षा, आदि)

परिच्छेद ४ : अन्तरसम्बन्धित विषय तथा क्षेत्रहरु
४.१ पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक, सिकाइ सामग्री तथा मूल्याङ्कन
४.२ शिक्षक व्यवस्थापन र विकास
४.३ शिक्षामा समता र समावेशीकरण
४.४ विद्यालय स्वास्थ्य तथा पोषण कार्यक्रम
४.५ आपतकालीन तथा संकटकालीन अवस्थामा शिक्षा
४.६ विद्यालय भौतिक पूर्वाधार विकास
४.७ शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि

परिच्छेद ५ : सुशासन तथा व्यवस्थापन
५.१ शिक्षाको व्यवस्थापन तथा संस्थागत क्षमता विकास
५.२ स्थानीय शिक्षा योजना कार्यान्वयनको प्रबन्ध

परिच्छेद ६ : लगानी र स्रोत व्यवस्थापन
परिच्छेद ७ :अनुगमन तथा मूल्याङ्कन